T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

MÜSLÜMAN TATARLARDA VE KREŞİNLERDE (HRİSTİYAN TATARLARDA) GEÇİŞ DÖNEMLERİ (DOĞUM, EVLENME, ÖLÜM)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Rasilya KARİMOVA

KOCAELİ 2017

T.C. KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

MÜSLÜMAN TATARLARDA VE KREŞİNLERDE (HRİSTİYAN TATARLARDA) GEÇİŞ DÖNEMLERİ (DOĞUM, EVLENME, ÖLÜM)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Rasilya KARİMOVA

Danışman: Prof. Dr. Işıl ALTUN

KOCAELİ 2017

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BİLİM DALI

MÜSLÜMAN TATARLARDA VE KREŞİNLERDE (HRİSTİYAN TATARLARDA) GEÇİŞ DÖNEMLERİ (DOĞUM, EVLENME, ÖLÜM)

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

Tezi Hazırlayan : Rasilya KARİMOVA

Tezin Kabul Edildiği Enstitü Yönetim Kurulu Karar ve No: 01.02.2017/5

Jüri Başkanı : Prof. Dr. Mehmet Mehdi ERGÜZEL

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Işıl ALTUN

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Münevver TEKCAN

Jüri Üyesi : Yrd. Doç. Dr. Şenel GERÇEK

KOCAELİ 2017

Önsöz

Bir toplum tarafından tarihî süreç içinde üretilen maddî ve manevî ortak değerlerin bütününe kültür denilmektedir. Gerek çok gelişmiş modern toplumların gerekse hâlâ geleneksel formlarla hayatlarını devam ettirmekte olan toplumların kendilerine has davranış kalıpları ve değer yargıları vardır. Bunlar o toplumların kültürlerinin yapı taşlarını oluşturur.

Her insan bir topluma mensup olması hasebiyle bir kültür dairesinde doğar ve zaman içinde o kültür evreninin alışkanlık, gelenek, görenek, örf ve âdetlerini öğrenir, benimser. Elbette aynı kültür evreninde var olan tüm insanlar aynı değerleri benimseyip tekdüze bir hayat ve cemiyet meydana getirmezler. Toplumun ortak değerleri yanında her kişinin kendi geçtiği yollar vardır ve toplumu nasıl ortak değerler var ediyorsa bireyi de o ortak değerlerin yanında kendi geçtiği yollar var eder. Böylece birlik içinde farklılıklar ve farklı bireylerin farklı özellikleri ile oluşan toplum meydana gelir.

Kültür kavramı ile siyasî ve coğrafî haritalar arasında bir benzemezlik söz konusudur. Çünkü siyasî ve coğrafî sınırların belirliliğinin aksine kültürün kesin çizgilerle belirlenmiş sınırları yoktur. Kimi zaman bir siyasî/coğrafî haritanın içinde muhtelif kültürlerle, kimi zaman ise harita üzerinde birbirinden bağımsız sınırlara bölünmüş ülkeler/bölgeler içinde aynı kültürün mensupları ve verimleri ile karşılaşmak mümkündür.

Aslında teorik olarak insanlık âlemi için tüm farklılıklar birer zenginlik olarak kabul edilmekte olup doğru ve ideal olan da zaten budur. Lakin pratikte durum bir hayli farklıdır. Çoğunlukla siyasî ve ekonomik kaynaklı olmak üzere, değişik sebeplerle bu kültürel farklılıkların ve zenginliklerin baskın unsur tarafından kendine benzetilip eritilmeye, yani tek tip haline getirilmeye, başka bir ifade ile yok edilmeye çalışıldıkları bilinmektedir. İnsanlık tarihi boyunca söz konusu olan bu anlayış günümüzde de değişik maskeler arkasında varlığını devam ettirmektedir.

Kültürün bir bölümü olarak her toplumda var olup çok özel anlamlar taşıyan ve geçiş dönemleri diye adlandırılan doğum, evlenme ve ölüm aşamaları çevresinde görülen bazı âdet ve inanmalar, hayatının yeni bir evresine geçmek üzere olan kişiyi içinde bulunduğu toplum ile daha uyumlu, kendi içinde ise daha mutlu kılar.

Bu çalışmada Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin Kazan şehir merkezi (Müslüman Tatarlar ve Kreşinler[1]); Aznakay rayon[2] merkezi ve bu rayona bağlı Ägĕrcĕ köyü, Yaŋa Yul köyü (Müslüman Tatar köyleri); Möslim rayonuna bağlı Çakmak köyü (Müslüman Tatar köyü) ve Yaŋa Usı köyü (Kreşin köyü); Mamadış rayonuna bağlı Düsmät köyünde (Kreşin köyü) yaşayan Müslüman Kazan Tatarları ile Kreşinlerin (Hristiyan Tatarların) geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) ile ilgili inanç, âdet, töre ve törenler ele alınıp benzerlik ve farklılıklar yönünden karşılaştırmalı olarak incelenmeye ve hem Müslüman Kazan Tatarlarının hem de Kreşinlerin (Hristiyan Tatarların) kültürlerindeki yerleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışma yapılırken söz konusu olan Müslüman Kazan Tatarları ile Kreşinlerin (Hristiyan Tatarların) içinde yaşadıkları coğrafya, tarih, nüfus, toplumsal ve ekonomik durumları ve her iki kesimin kimlikleri ile ilgili bilgilere de yer verilmeye çalışılmıştır.

Türkiye'de Cumhuriyet döneminin başında Mustafa Kemal ile birlikte yapılan birçok yenilik ve devrime destek olan Ahmet Zeki Velidi Togan, Yusuf Akçura, M.Ayaz İshaki, Sadri Maksudi Arsal gibi Tatar kökenli kişilerin varlığı ve muhtelif alanlarda yaptıkları çalışmalar bilinmektedir. Ancak daha sonraki dönemlerde Türk dünyasının diğer bölgeleri ile olduğu gibi İdil-Ural Bölgesi Türkleri ile de irtibat hemen hemen bütünüyle kopma noktasına gelmiştir. Doksanlı yılların başında SSCB'nin dağılması ile tekrar irtibata geçilen bu bölge ile ilgili yeni çalışmalar yapılmaya başlanmış, ancak bu çalışmalar lehçe eksenli sözlük ve gramer türü eserler vermenin ötesine pek geçememiştir. Kreşinler hakkında ise teolojik içerikli birkaç çalışma dışında eser yok denilebilecek kadar azdır.

Bu araştırmada, onuncu asırda İslamiyet'i kabul eden, on altıncı asrın ortasından beri ise Ortodoks Hristiyan Rusların hâkimiyeti altında yaşayan, uğradığı baskılar ve asimilasyon politikaları sonucu nüfusunun bir kısmı bu süreç içinde Hristiyanlaşmış olan Tatarların hem Müslüman hem de Hristiyan kitlelerinin geçiş

[1] Kreşin: Vaftiz edilerek Hristiyanlığa dâhil edilmiş olan kimse (Ojegov ve Şvedova, 2005:306).
[2] Rayon: Coğrafî, ekonomik vb. gibi özellikler ile kendine has özellikler ile belirlenen bölge; SSCB'deki bölgelerin, büyük yönetim birimlerinin, cumhuriyetler, büyük şehirlerin sınırları içine giren idarî teritoryal yönetim birimi (Abdullin vd., 1979:577); kendine has özellikleri ayrılan yer; devlet veya büyükşehir içindeki idarî teritoryal birim; ilçe merkezi (Ojegov ve Şvedova, 2005:655).

dönemleri ele alınmıştır. Hristiyanlık neticesi Ruslara daha da yaklaşan kitleler yanında Müslüman Tatarların da Batı ile irtibatı yine Ruslar vasıtası ile olmuş ve on dokuzuncu asra kadar Ruslardan mümkün olduğunca uzak durmaya çalışan Tatarların, bu asrın sonlarında ortaya çıkan Ceditçilik Hareketi'nin de etkisiyle, Rus dili ve dolayısı ile Rus kültürüyle de irtibatı güçlenmeye başlamıştır.

SSCB döneminde yıkılmaya çalışılan din ve milliyet düşüncesi kısmen zedelenmiş olsa da Tatarlar hem dinlerini hem de milliyetlerini koruyarak bugünlere ulaşmayı başarmışlardır.

Her toplum için geçerli olan doğum, evlenme ve ölüm geçiş dönemleri son derece zengin bir arka plana sahiptir. Her geçiş dönemi kendi içinde çok büyük zenginlikler barındırmaktadır. Bünyesinde taşıdığı çok sayıdaki zengin ritüeli içinde bulunulan zamana uyarlayan bu evrelerle ilgili bilgilerin derlenmesi, tasnif edilmesi ve en sonunda bunlarla ilgili bir senteze varılması oldukça zorlu bir iştir. Dili aynı olsa bile iki farklı dine mensup olan Müslüman Kazan Tatarları ile Kreşinler (Hristiyan Tatarlar) hakkında yapılmış olan bu çalışmayı zorlu kılan bir diğer husus da kültürler arasında kimi zaman görülen büyük yakınlık veya aynılık yanında kimi zaman söz konusu olan hiç benzemezlik gibi hususlardır.

Bu çalışmanın giriş bölümünde çalışma usulü ile ilgili genel bilgiler verilmiştir. İki bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde araştırma alanı geniş şekilde tanıtılmıştır. Burada Tatarlar, Tatarların tarihi, Kreşinler (Hristiyan Tatarlar) ve Tatar dili ile birlikte Kazan, Aznakay, Möslim ve Mamadış şehirleri hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. Çalışmanın esas kısmı olan ikinci bölümde ise Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) ile ilgili hususlar hem yazılı kaynaklar hem de saha çalışması sonucu elde edilen veriler ve sözlü kaynaklardan edinilen bilgiler doğrultusunda ele alınıp incelenmiştir.

Bu çalışma yapılırken görüş ve düşünceleri ile bana yardımcı olan Prof. Dr. Gennadiy MAKAROV, Kreşinlerin *Tuganaylar* gazetesi Genel Yayın Yönetmeni Lyudmila BELOUSOVA, Mamadış Belediyesi Kültür Dairesi Başkanı Stepan SPİRİDONOV, Mamadış rayonu *Nokrat* gazetesi yazarı Alsu SPİRİDONOVA, Möslim rayonu Yaŋa Usı köyü ortaokulu öğretmenleri Elizaveta MİTYUŞKİNA ile

Sömbël GRİGORYEVA, Möslim rayonu Yaŋa Usı köyü sakini Valeriy KONDRATYEV ve filolog Alsu ŞAMSUTOVA'ya teşekkür etmek istiyorum.

2015 yılı Ağustos – Aralık ayları arasında Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin Kazan, Mamadış, Aznakay ve Möslim şehirlerinde yapılan dört aylık bir alan araştırmasına dayanan ve yaklaşık bir buçuk yıllık bir emeğin ürünü olan bu çalışmanın her safhasında yardım ve desteklerini gördüğüm, ufuk açıcı fikirleri ile beni yönlendiren ve halk edebiyatı alanında çalışmama vesile olan saygıdeğer hocam Prof. Dr. Işıl ALTUN'a teşekkür ederim.

Rasilya KARİMOVA

Kocaeli 2017

İÇİNDEKİLER

Önsöz ……..... I

İÇİNDEKİLER .....……..... V

Özet …...…….…….…… XI

Abstract …… XII

Simgeler ve Kısaltmalar Listesi …… XIII

Transkripsiyon Alfabeleri ……. XIV

Rus Alfabesi ve Transkripsiyonu …….. XIV

Kazan-Tatar Türkçesi Alfabesi ve Transkripsiyonu ……... XV

Kreşinlerin Kullandığı Alfabe ve Transkripsiyonu ……..…….. XVI

GİRİŞ ……..... 1

1.Konu ……. 1

2.Amaç ……..……...…… 2

3.Kapsam ……..…… 3

4.Metod ……... 3

4.1.İstatistiksel Veriler 6

4.2.Saha Çalışması/Derleme ……...….. 6

4.3.Derleme Amaçlı Geziler ……...…….. 6

5.Araştırmada Karşılaşılan Zorluklar .....……... 7

6.Sosyal Normlar .....…… 8

6.1.Töre ……..…… 8

6.2.Örf ……...…… 9

6.3.Gelenek ……...…… 9

6.4.Âdet ……..…… 9

6.5.Görenek ……...…… 9

6.6.Teamül …….. 10

6.7.Moda …… 10
7.Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri 10
7.1.Doğum …… 11
7.2.Evlenme …… 13
7.3.Ölüm …… 14

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA ALANININ TANITILMASI ….. 16

1.TATARLAR ……. 16

1.1.Tatar Adı ve Tatarların Kimliği …… 16
1.2.Müslüman Tatarlar …….. 20
1.3.Kreşinler (Hristiyan Tatarlar) ….. 20

2.TARİH ….. 27

2.1.Tatarların Genel Tarihi …….. 27
2.1.1.İdil-Bulgar Devleti …… 27
2.1.2.Altın Orda Devleti ……... 29
2.1.3.Kazan Hanlığı …… 31
2.1.4.Tataristan Özerk Cumhuriyeti …… 33

3.KAZAN-TATAR TÜRKÇESİ …… 39

3.1. Kazan-Tatar Türkçesinin Tarihî Gelişimi ……... 39
3.2.Türk Lehçeleri İçinde Tatarcanın Yeri …… 42

4.KAZAN …… 43

4.1.Tarih …… 43
4.2.Coğrafya …… 44
4.3.İklim ve Bitki Örtüsü …… 44
4.4.Nüfus ve Ulaşım ……... 44
4.5.Sosyal ve Ekonomik Hayat ……... 45

5.AZNAKAY ……. 46

5.1.Tarih ……..…….. 46

5.2.Coğrafya ……. 46

5.3.İklim ve Bitki Örtüsü ……..…… 47

5.4.Nüfus ve Ulaşım …….…… 47

5.5.Sosyal ve Ekonomik Hayat ……..…….. 47

6.MÖSLİM …..……. 48

6.1.Tarih ……...…… 48

6.2.Coğrafya ……. 48

6.3.İklim ve Bitki Örtüsü …….. 49

6.4.Nüfus ve Ulaşım …….…… 49

6.5.Sosyal ve Ekonomik Hayat …… 49

7.MAMADIŞ ……...…….. 50

7.1.Tarih ……...…… 50

7.2.Coğrafya ……. 50

7.3.İklim ve Bitki Örtüsü …….. 50

7.4.Nüfus ve Ulaşım …….…… 51

7.5.Sosyal ve Ekonomik Hayat .....…… 51

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMAN TATARLARDA VE KREŞİNLERDE (HRİSTİYAN TATARLARDA) GEÇİŞ DÖNEMLERİ (DOĞUM, EVLENME, ÖLÜM)

1.DOĞUM …….……...……..… 52

1.1.Doğum Öncesi ……...…….…… 52

1.1.1.Kısırlığı Giderme – Gebe Kalma ……...……...…… 53

1.1.2.Gebelikten Korunma …….....…… 57

1.1.3.Çocuğun Sağlıklı Kalması ve Yaşaması İçin Uygulanan Pratikler……..… 59

1.1.4.Hamilelik ……...…… 60
1.1.5.Aşerme ……...……...…… 61
1.1.6.Gebe Kadının Kaçınmaları / Uygulamaları ……...……...…… 62
1.1.7.Çocuğun Cinsiyeti ……...……..…… 64
1.2.Doğum Sırası …….……. 65
1.2.1.Doğum Hazırlığı ve Doğum ……..…… 65
1.2.2.Çocuğun Göbeği ve Eşi .....…… 67
1.2.3.Çocuğun Göbeği ile İlgili İnanışlar ……...…… 66
1.3.Doğum Sonrası ……...…… 69
1.3.1.Lohusalık ……...…… 69
1.3.2.Al Karısı ve Albastı (Hastalığı) …… 70
1.3.3.Kırklama ……...…… 70
1.3.4.Ad Verme, Ad Vermeyi Belirleyen Etmenler ……...…… 71
1.3.5.Yaşamayan Çocuk …… 77
1.3.6.İlk Gezme ……..…… 78
1.3.7.Yürüyemeyen – Konuşamayan Çocuk …….…… 78
1.3.8.İlk Diş, İlk Tırnak, İlk Saç …… 80
1.3.9.Müslüman Tatarlarda Sünnet ……...…… 83
1.3.10.Kreşinlerde Vaftiz Töreni (Çukındıruw, Çumıldıruw) ……... 84
1.3.11.Ninni ……...…… 87
1.3.12.Nazar ……...…… 90

2.EVLENME ……..……...…… 96
2.1.Evlenme Biçimleri ……...…… 97
2.2.Evlilik Çağı – Yaşı ……...… 99
2.3.Evlilik Aşamaları ……..…… 100
2.3.1.Eş Seçimi ……...… 100
2.3.2.Görücülük, Dünürcülük, Kız İsteme ……. 102
2.3.3.Söz Kesimi …… 106

2.3.4.Nişan, Nişanlılık ……..…… 108
2.3.5.Davet …….…… 108
2.4.Düğün 109
2.4.1.Düğün – Esas Düğün 109
2.4.2.Nikâh ve Gerdek ……..…… 116
2.5.Düğün Sonrası …… 129
2.5.1. Evliliğin İkinci Günü …….……..…… 129
2.6.Evlenemeyenler ……..…… 130
2.7.Akrabalık Terimleri …… 131

3.ÖLÜM ……..…….. 134
3.1.Ölüm Öncesi ……..…… 134
3.1.1.Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler …….…… 135
3.1.2.Kaçınmalar …… 139
3.2.Ölüm Sırası ……..…… 141
3.2.1.Ölüm Anındaki Âdetler – Ölüyle İlgili İnanışlar …….. 141
3.2.2.Ölümün Duyurulması ……..…… 142
3.2.3.Ölümün Akabindeki Âdetler …… 143
3.2.4.Defin Hazırlığı – Defin İşlemi …….. 146
3.2.4.1.Yıkama …… 147
3.2.4.2.Kefenleme ……..…… 151
3.2.4.3.Müslüman Tatarlarda Cenaze Namazı …… 154
3.2.4.4.Tabut …… 156
3.2.4.5.Mezar ……..……. 159
3.2.4.6.Ölünün Gömülmesi .....……. 162
3.3.Ölüm Sonrası ……. 166
3.3.1.Cenaze Evi (Ölü Evi) .....…… 166
3.3.2.Belli Günler, Ölü Yemeği …….…… 168
3.3.3.Ölünün Eşyaları …… 180

3.3.4.Ruhla İlgili İnanmalar ……... 181
3.3.5.Ağıt Söyleme – Yas Tutma ……..…… 183
3.3.6.Mezarlıklar, Mezar Ziyaretleri ……. 184
3.3.7.Mezar Taşları …… 185
3.3.8.Ölümle İlgili Atasözleri ve Deyimler ……...…… 186

SONUÇ ……..…… 188
KAYNAKÇA ……... 195
I.Sözlü Kaynaklar ……..…… 195
II.Yazılı Kaynaklar ……..…… 197
SÖZLÜK …….. 211
EKLER ……..…… 224
Ek 1: Alan Araştırmasında Kullanılan Sorular …….. 224
FOTOĞRAFLAR …… 233
Tataristan Özerk Cumhuriyeti ile İlgili Fotoğraflar ……. 233
Müslüman Tatarlar ile İlgili Fotoğraflar ……..……..…… 239
Kreşinler (Hristiyan Tatarlar) ile İlgili Fotoğraflar ……..... 266
DİZİN …..... 279
Kişi Adları Dizini ……..…… 279
Yer Adları Dizini ……..... 283
ÖZGEÇMİŞ ……..……..……. 285

Özet

Geçiş dönemleri olarak bilinen doğum, evlenme ve ölüm aşamaları her toplumda olduğu gibi Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde de büyük öneme sahiptir. Uzun ve köklü bir tarihî geçmişi olan Tatarların farklı dinler ve farklı kültürlerle etkileşim içinde olmaları onların geçiş dönemleri ile ilgili inanışlarını ve uygulamalarını daha zengin kılmaktadır.

Müslüman Kazan Tatarları ile Kreşinlerin (Hristiyan Tatarların) geçiş dönemlerini ele alan bu çalışma giriş ve iki bölümden meydana gelmektedir. Girişte genel olarak geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) ile ilgili bilgi verilmiş, bu kavramlar ayrıntılı olarak incelenmiştir. Birinci bölümde araştırma alanı kısaca tanıtılmıştır. İkinci bölümde ise her iki toplumun geçiş dönemleri ayrıntılı şekilde ve mukayeseli olarak ele alınmıştır. Geçiş dönemlerinin ilk aşamasını doğum oluşturur. Müslüman Tatarların ve Kreşinlerin doğum ile ilgili töre, örf, âdet, görenek ve teamülleri ile inançları ve uygulamaları ele alınmıştır. Doğurganlık özelliği ile var etme gücüne sahip olan kadını merkeze alan bu bölümde hem Müslüman Tatarların hem de Kreşinlerin doğum ile ilgili eski ve yeni inanışlarına ve uygulamalarına yer verilmiştir. Her iki toplumda doğum öncesi, doğum sırası ve doğum sonrası, kısırlık, kısırlıktan kurtulma yolları, doğum, istenmeyen gebelikleri önleme, çocuğun gelişimi, konuşması, yürümesi vb. gibi hususlar ile ilgili tüm inanışlar ve uygulamalar ayrı ayrı ele alınıp incelenmiştir. Geçiş dönemlerinin ikinci aşamasını evlenme teşkil eder. Evlilik, kadına ve erkeğe yeni bir rol kazandırır ve onları bir aile yapar. Bu bölümde Müslüman Tatarlar ve Kreşinlerde aile kavramı üzerinde durulmuş, evlilik öncesi, evlilik sırası ve evlilik sonrası ile ilgili inanışlar, gelenekler ve uygulamalar ile evlilik şekilleri ele alınmıştır. Geçiş dönemlerinin üçüncü aşamasını ölüm teşkil eder. Bu bölümde hem Müslüman Tatarların hem de Kreşinlerin ölüm öncesi, ölüm sırası ve ölüm sonrası ile ilgili uygulamaları hakkında teferruatlı bilgiler verilmiştir. Çalışmanın sonunda saha araştırmalarında kullanılan anket soruları ve ankete katılan kişilerle ilgili bilgilere yer verilmiş ve bu kişiler Sözlü Kaynaklar başlığı altında gösterilmiştir. Çalışmanın sonunda ise kaynakça ve eklere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Müslüman Tatarlar, Kreşinler, geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm)

Abstract

Transitional periods are known as birth, marriage and death phases in each community as well as Muslim Tatars and Kryashens (Baptized-Christian Tatars) also have great importance. Tatars in a long and well-established history different religions and different cultures interact their beliefs about their transition period and practices makes it richer.

Muslim Kazan Tatars and Kryashens (Christian Tatars) dealing with the transition period, this study occurs from the introduction and two sections.In the introduction, in general transition periods (birth, marriage, death) given information about these concepts are examined in detail. In the first section, research area is introduced briefly. In the second section, the transitional periods of both communities are discussed in detail and comparative way. The birth creates the first phase of the transition periods. The birth of the ceremony, traditions and customs, beliefs and practices of Muslim Tatars and Kryashens are discussed. In this section, with the feature of the fertility and the power of creating makes the woman in the centre, the old and new beliefs and practices related to the birth of both Muslims and Kryashens are discussed. In both communities before birth, during and after birth, infertility, getting rid of infertility, births, prevention of unwanted pregnancies, child development, speech, walking, etc. all beliefs and practices about such matters have been investigated separately. The second phase of the transition period is marriage. Marriage brings a new social role to woman and man and makes them a family. In this section, the concept of family of Muslim Tatars and Kryashens, pre-marriage, during marriage and after marriage about beliefs, traditions and practices of marriage are discussed. Death constitutes the third stage of the transition period. In this section, it is given detailed information about before death, during death and after death applications of both Muslim Tatars and Kryashens. At the end of the study, the information is given about the questionnaire used during research and about the people surveyed and these people are mentioned under the heading of Oral Resources. At the end of the study it was also given a bibliography and appendices.

Key Words: Muslim Tatars, Kryashens (Baptized-ChristianTatars), transition periods (birth, marriage, death)

Simgeler ve Kısaltmalar Listesi

Akt.	: Aktaran
BDT	: Bağımsız Devletler Topluluğu
C.	: cilt
cm	: santimetre
çev.	: Çeviren
D.T.	: Doğum Tarihi
Ed.:	: Editör
haz.	: Hazırlayan
km	: kilometre
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
MYO	: Meslek Yüksek Okulu
r.	: rayon
Rus.	: Rusça
s.	: sayfa
S.	: Sayı
sad.	: Sadeleştiren
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
Tat.	: Tatarca
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDK	: Türk Dil Kurumu
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TTK	: Türk Tarih Kurumu
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri
vs.	: ve saire
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan
YL	: Yüksek Lisans
’	: Rusça kelimelerde yumuşaklık işareti
‘	: Rusça kelimelerde sertlik işareti
ʿ	: Arapça kelimelerde ع harfinin Latinize edilmiş yazıdaki şekli

Transkripsiyon Alfabeleri

Rus Alfabesi ve Transkripsiyonu

Transkripsiyon Alfabesi[1]				
Rus Alfabesi (Kiril)			Transkripsyonu (Latin)	
Büyük Harf	Küçük Harf		Büyük Harf	Küçük Harf
А	а		A	a
Б	б		B	b
В	в		V	v
Г	г		G	g
Д	д		D	d
Е	е		Ye / E	ye / e
Ё	ё		Yo	yo
Ж	ж		J	j
З	з		Z	z
И	и		İ	i
Й	й		Y	y
К	к		K	k
Л	л		L	l
М	м		M	m
Н	н		N	n
О	о		O	o
П	п		P	p
Р	р		R	r
С	с		S	s
Т	т		T	t
У	у		U	u
Ф	ф		F	f
Х	х		X	x
Ц	ц		Ts	ts
Ч	ч		Ç	ç
Ш	ш		Ş	ş
Щ	щ		Şç	şç
Ъ	ъ		Sertlik bilgisi (‘)	
Ы	ы		I	ı
Ь	ь		Yumuşaklık bilgisi (’)	
Э	э		E	e
Ю	ю		Yu	yu
Я	я		Ya	ya

[1] Bu transkripsiyon alfabesi oluşturulurken Ahmet Bican Ercilasun (1993:21), Fuat Ganiyev (1997:15) ve Fatma Özkan (1994:X)’ın çalışmalarından yararlanılmıştır.

Kazan-Tatar Türkçesi Alfabesi ve Transkripsiyonu

Transkripsiyon Alfabesi[2]				
Tatar Alfabesi (Kiril)			Transkripsyonu (Latin)	
Büyük Harf	Küçük Harf		Büyük Harf	Küçük Harf
А	а		A	a
Б	б		B	b
В	в		V	v
Г	г		G	g
Д	д		D	d
Е	е		Ě / Yě / Yı	ě / yě / yı
Ё	ё		Yo	yo
Ж	ж		J	j
З	з		Z	z
И	и		İ	i
Й	й		Y	y
К	к		K	k
Л	л		L	l
М	м		M	m
Н	н		N	n
О	о		O	o
П	п		P	p
Р	р		R	r
С	с		S	s
Т	т		T	t
У	у		U / Uw / W	u / uw / w
Ф	ф		F	f
Х	х		X	x
Ц	ц		Ts	ts
Ч	ч		Ç	ç
Ш	ш		Ş	ş
Щ	щ		Şç	şç
Ъ	ъ		‘ (Sertlik işareti)	
Ы	ы		I	ı
Ь ě	ь		’ (Yumuşaklık işareti)	
Э	э		E/Í	e/í
Ю	ю		Yu / Yü	yu / yü
Я	я		Ya	ya
Ә	ә		Ä	ä
Ө	ө		Ö	ö
Ү	ү		Ü /Üw	ü / üw
Җ	җ		C	c
Ң	ң		Ŋ	ŋ
Һ	һ		H	h

[2] Bu transkripsiyon alfabesi oluşturulurken Ahmet Bican Ercilasun (1993:21), Fuat Ganiyev (1997:15), Fatma Özkan (1994:X), Fatma Şahan Güney (2015:5) ve Mustafa Öner (2015:21)’in çalışmalarından yararlanılmıştır.

Kreşinlerin Kullandığı Alfabe ve Transkripsiyonu

Transkripsiyon Alfabesi[3]				
Kreşin Alfabesi (Kiril)			Transkripsyonu (Latin)	
Büyük Harf	Küçük Harf		Büyük Harf	Küçük Harf
А	а		A	a
Б	б		B	b
В	в		V	v
Г	г		G	g
Д	д		D	d
Е	е		Ĕ	ĕ
Ѣ	ѣ		Rusça alıntı sözlerde Ye	ye / e
Ж	ж		J	j
З	з		Z	z
И	и		İ	i
Й	й		Y	y
К	к		K	k
Л	л		L	l
М	м		M	m
Н	н		N	n
О	о		O	o
П	п		P	p
Р	р		R	r
С	с		S	s
Т	т		T	t
У	у		U / Uw / W	u / uw / w
Ф	ф		F	f
Х	х		X	x
Ц	ц		Ts	ts
Ч	ч		Ç	ç
Ш	ш		Ş	ş
Щ	щ		Şç	şç
Ъ	ъ		‘ (Sertlik işareti)	
Ы	ы		I	ı
Ь	ь		’ (Yumuşaklık işareti)	
Э	э		Í	í
Ю	ю		Yu / Yü	yu / yü
Я	я		Ya / Yä	ya / yä
Ä	ä		Ä	ä
Ö	ö		Ö	ö
Ӱ	ӱ		Ü / Üw	ü / üw
І	і		İ	i
Ҥ	ҥ		Ŋ	ŋ

[3] Bu transkripsiyon alfabesi oluşturulurken Bukvar’ Dlya Kryaşen Kryaşenskiy Otdel’ adlı eserden yararlanılmıştır.

GİRİŞ

1.Konu

İnsanla ilgili bilgiler çok yaygın ve bir o kadar da dağınık ve birbirinden farklıdır. Çünkü her toplumda, o toplumun yaradılışı, tarihî gelişmesi, doğaüstüyle ilişkileri konularında çeşitli efsaneler, destanlar, yazılı ve sözlü kaynaklar vardır. Bunların tümüne o toplumun *mitos*'ları veya *kültürel miras* denir. Mitoloji, folklor ve beşerî bilimler bu mirası derleyip değerlendirmeye çalışır. İnsan, belli bir toplumun üyesi olarak doğar, kendi kültürel mirasını öğrenir, onu savunur, yaşatır ve kendisinden sonraki kuşaklara aktarır. Bu süreç, insan olarak kültürel varlığımızın bir ön şartı ve kaçınılmaz işlevidir (Güvenç, 2011:26).

Bu araştırmanın konusu, Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Müslüman Kazan Tatarları ile Kreşinlerin (Hıristiyan Tatarların) geçiş dönemleridir. Bilindiği gibi geçiş dönemleri yeni bir hayata geçişin aşamaları olan doğum, evlenme ve ölümden meydana gelmektedir.

Çalışma konusunu oluşturan ve son derece kapsamlı olan geçiş dönemleri oldukça zengin bir içeriğe sahiptir. Hiç şüphesiz geçiş dönemleri Müslüman ve Hristiyan kitleleri ile Tatar kültürünün ana bölümlerinden birini oluşturmaktadır. Konunun Müslüman Tatarlar ve Kreşinler (Hristiyan Tatarlar) açısından, yani iki yönlü ve mukayeseli bir biçimde ele alınacak olması, buradaki âdet, gelenek, görenek, töre, tören ve bunların içinde yer alan işlem ve uygulamaları ele alış yönü ile daha zengin bir hâle getirmektedir.

1552 yılından beri Rusların hâkimiyeti altında yaşamakta olan Tatarların kendi inanç, gelenek ve göreneklerini korumak için çok büyük bir çaba sarf ettikleri bilinmektedir. Ancak, gerek Çarlık döneminde gerekse SSCB döneminde uygulanan baskılar, Hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma amaçlı asimilasyon politikaları her alanda olduğu gibi kültür sahasında da birçok şeyin değişmesine, başkalaşmasına sebep olmuştur. Ayrıca, 1552 yılındaki işgal sonrası Tatarlara Hristiyan olma ya da Kazan'ı terk etme gibi şartlar getirilmiş, Hristiyanlığı benimseyen ve zaman içinde Kreşin

olarak adlandırılan Tatarların yeni din ile birlikte kaçınılmaz olarak kültür dünyalarında ve değer yargılarında çok köklü değişiklikler meydana gelmiştir.

Bu çalışmada, araştırma sahası olarak Rusya Federasyonu'na bağlı özerk cumhuriyetlerden biri olan Tataristan Özerk Cumhuriyeti belirlenmiştir. Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Müslüman Tatarların ve Kreşinlerin geçiş dönemlerinin geçmişten günümüze nasıl yaşayageldiği, iki kesimin birbirleri ile benzerlikleri ve farklılıkları, yaşayan ve zaman içinde değişen tarafları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Her toplumda kendini yüceltme, kendini önemseme veya kendini merkeze koyma eğilimi olan etnosantrizme rastlanır (Güvenç, 2011:27). Millet olmanın ve millî değerleri içselleştirmenin tabiî sonucu olan bu durumun yansımaları ile doğal olarak araştırma konusu olan toplumlarda da karşılaşılmış, ancak çalışma esnasında elde edilen somut veriler yardımı ile her konuda objektif değerlendirmeler yapılmaya ve bilgilerin olduğu gibi aktarılmasına azami seviyede özen gösterilmiştir.

2.Amaç

Türkiye'de halk bilimi çalışmalarında; özellikle 1990'lı yıllardan sonra, Sovyetler Birliği'nin dağılması ile birlikte, bilim adamlarının dikkati Türk dünyasına yönelmiştir (Gültekin, 2013:1). Türk dünyasının İdil-Ural Bölgesinde yaşayan Müslüman Kazan Tatarları ve Kreşinlerde geçiş dönemi adı verilen doğum, evlenme ve ölüm dönemleri ile ilgili âdetler, gelenekler, töreler ve törenlerin derlenmesi, tahlil edilmesi, mukayese edilmesi ve bir senteze varılmaya çalışılması bu çalışmanın amacını teşkil etmektedir.

Tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde yaratılan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları yaratmada, sonraki nesillere iletmede kullanılan, insanın doğal ve toplumsal çevresine egemenliğinin ölçüsünü gösteren araçların bütünü, hars veya ekin (Akalın, 2011:1558) olarak da tarif edilen kültürün en önemli özelliği millî oluşudur. Bundan dolayı her milletin tarihî süreç içinde üretip kuşaktan kuşağa aktardığı kültürel değerler vardır. Bu değerler her millet için millî kültürün temelini

teşkil eder. Kültüre millîlik özelliğini kazandıran unsur halk bilimi'dir. Bundan dolayı bir milleti diğerinden ayıran da yine halk bilimi'dir (Altun, 2004:23).

Müslüman Kazan Tatarları ve Kreşinler üzerinde yapılan bu saha çalışması, imkânlar nispetinde, geniş bir alana yayılmaya çalışılmış olup hem Müslüman Tatarların hem de Kreşinlerin kültürünü tanıma ve tanıtmayı, Tatarların halk bilimi atlasına küçük de olsa bir katkıda bulunmayı amaçlamıştır.

3.Kapsam

Geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) üzerine hazırlanmış olan bu çalışma Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Müslüman Tatarlar ve etnik kimlikleri günümüzde de bir hayli tartışmalı olan Kreşinler (Hristiyan Tatarlar) ile ilgilidir. Bu çalışma yapılırken mümkün olduğu kadar çok sayıda ve farklı bölgede yaşayan Müslüman Tatar ve Kreşin ile irtibat kurulmaya çalışılmıştır.

Saha çalışması yapmak için Müslüman Tatarların ve Kreşinlerin birlikte yaşadığı başkent Kazan'ın şehir merkezi; Aznakay şehir merkezi ile bu şehre bağlı Ägĕrcĕ köyü (Müslüman Tatar), Yaŋa Yul köyü (Müslüman Tatar); Möslim rayonuna bağlı Çakmak köyü (Müslüman Tatar) ve Yaŋa Usı köyü (Kreşin); Mamadış rayonuna bağlı Düsmät köyü (Kreşin) gibi yerleşim yerleri seçilmiştir.

Kazan şehri kozmopolit yapısı dolayısı ile; Ägĕrcĕ, Yaŋa Yul ve Çakmak köyleri Müslüman Tatar köyü olmaları dolayısı ile; Yaŋa Usı ve Düsmät köyleri ise Kreşin köyü olmaları dolayısı ile seçilmiştir.

Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin küçültülmüş bir şekline benzetilebilecek olan bu bölgeler çalışma sahamızın kapsamını teşkil etmiştir.

4.Metod

Üzerinde çalışılacak araştırma konusuyla ilgili halk kültürü ögeleriyle ilgili bilgi edinmek için bu bilgilerin yaşadığı topluluğa gidilerek çalışmalarda bulunulmasına alan araştırması denir (Çobanoğlu, 1999:45). Bu çalışma alan araştırmasına (derlemeye) dayalı olarak yapılmıştır. Ancak, bilimsel bir araştırmanın

ilk şartı, inceleme konusu olarak seçilen alan üzerinde daha önce yapılan bilimsel çalışmaların tespiti ve değerlendirilmesidir. Bu şekilde yapılacak bir değerlendirme, çalışmanın hangi bilimsel zemin üzerine inşa edileceğini göstermesi bakımından büyük bir önem taşıdığı gibi, bilimsel çalışmaların seyri hakkında yeterli veri elde edilmesine de katkı sağlar (Gültekin, 2013:1). Saha çalışmasına dayalı olarak yapılacak olan bu çalışmada da ilk olarak ilgili halklar hakkında daha önce yapılan çalışmalar derlenip incelenmiş ve elde edilen eserler en iyi şekilde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çok yönlü bir literatür taramasından sonra Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin belli bölgelerinde yaşayan Müslüman Tatarlar ve Kreşinler ile ilgili sözlü kaynaklardan alan çalışması yolu ile derlenen âdet, inanç, gelenek, görenek, ritüel ve uygulamalar ele alınmıştır. Sözlü kaynaklarla ilgili çalışmalar yapılmadan önce saha çalışması esnasında görüşülecek kişiler belirlenmiş, yazılı malzemeler hazırlanmış, ses kayıt cihazı, fotoğraf makinesi, videokamera vb. gibi teknolojik cihazlar, imkânlar nispetinde, tedarik edilmeye çalışılmıştır. Fotoğraf çekimi, video ve ses kaydına mümkün olduğu kadar çok müracaat edilip olabildiğince fazla malzeme derlenmeye çalışılmış, ancak hem Müslüman Tatarların hem de Kreşinlerin doğum, dinî nikâh, vaftiz töreni gibi bazı törenlerini mahrem saymaları ve bu törenlerin yapıldığı ortamlara giriş izni vermemeleri sebebiyle bu konularla ilgili bilgiler yazılı kaynaklar, internet vb. gibi farklı yollarla tedarik edilmeye çalışılmıştır.

Belirlenen konu dâhilinde saha çalışması yapılması için ilgili şehirlere ve köylere gidilmiş ve derleme çalışmaları yapılmıştır. Derleme çalışması sonrası elde edilen verilen tasnif edilmiş; etnolojik ve antropolojik gözlemler ile tarih, coğrafya, sosyoloji ve benzeri gibi disiplinlerin yöntem ve bulgularından yararlanılarak elde edilen veriler çözümlenmeye ve yorumlanmaya çalışılmıştır. Çalışma sahasında derlenen Müslüman Tatarlar ve Kreşinler ile ilgili iki taraflı verilerin geçmişte ve günümüzde Tatar kültürü içinde nasıl yaşadığı ortaya konulmaya, yaygınlık ve sürekliliği gösterilmeye çalışılmıştır.

Alan araştırmasında kaynak kişiler ve onlarla ilişkiler oldukça önemlidir. Çünkü kaynak kişi ortaya koymak istediğimiz kültürün bir temsilcisidir (Altun, 2004:26). Bundan dolayı her iki farklı kültür ile ilgili mümkün olduğu kadar çok ve farklı kaynak kişiye ulaşılmaya ve onlardan araştırma konusu ile ilgili veriler elde

edilmeye çalışılmıştır. Geniş şekilde yararlanılan kaynak kişiler çalışmanın Sözlü Kaynaklar kısmında gösterilmiş, derleme çalışmaları esnasında kapalı bir tavır sergileyen kaynak kişilere ise bu bölümde yer verilmemiştir.

Tataristan Özerk Cumhuriyeti sathındaki muhtelif şehir ve köylerde yapılan alan araştırmaları esnasında törenleri, ritleri, pratikleri, âdet ve inanmaları sistematik şekilde tespit edip bunlar hakkında veriler sağlamak için gözlem ve görüşme tekniklerinden yararlanılmıştır.

Gözlem metotları alan araştırıcısının, dıştan içeriye bakmak ve durumu olduğu gibi tarif etmek suretiyle, doğrudan doğruya gözlem yoluyla malzeme elde etmekte kullandığı metotlardır. Gözlem çeşitlerinin en çok kullanılanları katılarak ya da katılmayarak, doğrudan ya da dolaylı olarak, sistemli ya da gelişigüzel, açık ya da gizli gözlem diye adlandırılanlardır. Esas itibariyle ise gözlem türleri katılımlı gözlem ve katılımsız gözlem olmak üzere ikiye ayrılabilir (Çobanoğlu, 2005:74). Günümüz Müslüman Tatar ve Kreşin folkloru ile ilgili olarak yapılan bu çalışmada imkân bulunduğu müddetçe her zaman gözlem yapılacak olay veya olgunun bilfiil içinde olunmaya çalışılmıştır. Ancak, kimi zaman ise araştırma konusu olan kültürlere ait kişilerin kültür veya inançları gereği söz konusu olan özel durumları sebebiyle pasif şekilde katılım yolu ile gözlem yapılmaya çalışılmıştır. Denilebilir ki bu çalışma yapılırken hem katılımlı hem de katılımsız gözlem yöntemlerinden yararlanılmıştır.

Bilindiği üzere görüşme (mülakat), derleyicinin en çok kullandığı alan araştırması yöntemidir. Görüşmeyle derleyici, kaynak kişinin bildiği, yaptığı, yapmış olduğu şeyleri, bunların sebeplerini öğrenir. Derleyici bu yolla kişinin iç dünyasını, kültürünü ve buna dair bilgisini öğrenir. Görüşme, ayrıca derleyiciye halk kültürü malzemesinin aslını verir (Çobanoğlu, 2005:80). Bu çalışma yapılırken hem Müslüman Tatar toplumuna hem de Kreşin toplumuna mensup çok sayıda kişi ile görüşmeler yapılmış, ancak bunların tamamı çözümlendikten sonra Tataristan'da yaşayan kırk beş kadın, on iki erkek; ayrıca Türkiye'de yaşayan Tatar kökenli iki erkek ile ilgili görüşmelerden elde edilen veriler kayda değer bulunmuş ve kaynak kişi olarak bu kişilerden yararlanılmıştır. Kaynak kişilerle yapılan görüşmelerde geçiş dönemleri ile ilgili hem eski hem de güncel veriler elde edilmeye çalışılmıştır.

4.1.İstatistiksel Veriler

Bu çalışmaya, çalışma alanı ile ilgili bölgelerin resmî ve istatistikî verilerinin derlenmesi ile başlanmıştır. Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde çalışma yapılacak şehir, ilçe ve köylerle ilgili demografik bilgiler derlenmiş, bu bölgelerdeki geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) ile ilgili her nevi faaliyet hakkında sahada çalışma/derleme yapılmış ve bütün çalışmalar tamamlandıktan sonra sözlü kaynaklardan edinilen bilgiler deşifre edilerek yazılı hale getirilmiştir. Çalışma esnasında Müslüman Tatarlar ile Kreşinlerin geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) arasındaki benzerlikler ve farklılıklar da ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.2.Saha Çalışması/Derleme

Müslüman Tatarların ve Kreşinlerin geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) ile ilgili âdet, gelenek, görenek, töre ve törenler hakkındaki her türlü faaliyet, araştırma sahasında tespit edilen bölgeler dâhilinde, yerinde görülmüş ve eldeki ses kayıt cihazı, fotoğraf makinesi ve videokamera gibi teknik aletler yardımı ile kayıt altına alınmaya çalışılmıştır.

Alan araştırması sayesinde elde edilen sesli ve görüntülü kayıtlar daha sonra incelenmiş, izlenmiş, dinlenmiş ve bilahare çözümlenerek yazılı hale getirilmiştir. Yazılı hale getirilen kayıtlar duruma göre Rusçadan Türkçeye tercüme edilmiş veya Kazan Tatar Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Dil ortaklığına rağmen din eksenli iki farklı kültür ile ilgili bu veriler mukayeseli olacak şekilde ele alınarak ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.3.Derleme Amaçlı Geziler

Başkent Kazan'ın merkezinde yaşayan Müslüman Tatarların ve Kreşinlerin sosyal, kültürel ve dinî mekânlarına; Aznakay rayon merkezi ile bu rayona bağlı Ägërcĕ köyü (Müslüman Tatar), Yaŋa Yul köyü (Müslüman Tatar); Möslim rayonuna bağlı Çakmak köyü (Müslüman Tatar) ve Yaŋa Usı köyüne (Kreşin) ve Mamadış rayonuna bağlı Düsmät köyüne (Kreşin) gidilmiştir. Derleme amacı ile

yapılan geziler esnasında hem Müslüman Tatarların hem de Kreşinlerin geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) ile ilgili âdet, gelenek, görenek, töre ve törenleri hakkında geniş çaplı bilgi edinmek maksadı ile fotoğraf çekimleri, ses ve video kayıtları yapılmıştır.

5.Araştırmada Karşılaşılan Zorluklar

Müslüman Kazan Tatarları ve Kreşinlerde geçiş dönemleri (doğum, evlenme ve ölüm) ile ilgili olan bu çalışma, geçiş dönemlerinin muhtelif aşamalarının farklı zaman ve zeminlerde incelenebilmesi için sahada mümkün olduğu kadar uzun süre kalmayı gerektirmiştir. Araştırma faaliyetlerinin tamamının bir kişi tarafından yapılmış olması, bu faaliyetler esnasında anketör kullanılmaması önemli zorluklardan birisini teşkil etmiştir.

Araştırma esnasında yapılması gereken saha çalışmaları ile ilgili olarak özellikle kış aylarında bölgenin iklim şartlarının çok soğuk olması ve Tataristan'ın her bölgesinin yoğun karla kaplı olması sebebiyle ulaşım konusunda ciddi zorluklarla karşılaşılmıştır.

Kreşinlerin nikâh ve vaftiz törenleri gibi bazı dinî ritüelleri ile geleneksel uygulamalarını mahrem sayıp yabancıları bu tür faaliyetlerden uzak tutmaları, onların bu merasimlere katılmalarına izin vermemeleri; aynı şekilde, Müslüman Tatarların da nikâh ve düğün merasimi gibi törenleri mahrem saymaları, yabancılara karşı çekimser bir tavır sergilemeleri araştırma esnasında karşılaşılan önemli zorluklardan birisi olmuştur.

Çalışma yaptığımız konu ile ilgili kaynak eserlerin çok az oluşu da önemli problemlerden biri olmuştur. Ayrıca, çalışma yapılan sahada kullanılan dillerin Rusça ve Tatarca olması, çalışma esnasında elde edilen verilerin bu dillerden biri olan Rusçadan Türkçeye tercümesini veya Kazan Tatar Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmasını gerektirmiş, bu da ciddi zaman ve emek gerektiren zorlu bir süreci beraberinde getirmiştir.

Türkiye Türkçesinde Kazan Tatarları ve Kazan Tatar Türkçesi ile ilgili pek çok kaynak eser yer alsa bile bunların çok büyük kısmı dilbilgisi ve sözlük ağırlıklıdır.

Bu saha ile ilgili olarak halkbilimi alanında yapılmış çalışmaların çok az olması başlı başına bir sorun teşkil etmiştir. Çalışma sahası farklı olsa da benzer konular üzerine yapılmış olan başka saha çalışmaları örnek alınarak bu sorun elden geldiğince aşılmaya çalışılmıştır.

Müslüman Kazan Tatarları ve Kreşinlerde geçiş dönemleri (doğum, evlenme, ölüm) üzerine yapılan ve sahada tespit edilen benzer ve farklı hususları ele alıp inceleyen bu çalışma ile saha kültürüne katkıda bulunulması amaçlanmış, ayrıca ileride bu konu ile ilgili olarak yapılacak daha geniş kapsamlı çalışmalar için bir zemin oluşturulmaya çalışılmıştır.

6.Sosyal Normlar

6.1.Töre

Töre sözü, bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü, âdet; bir toplumdaki ahlakî davranış biçimleri, adap gibi anlamlara gelir (Akalın, 2011:2377). Cem Dilçin (1983:215), türe (töre, ṭöre) sözünden geldiğini belirttiği kelimeyi âdet, usul, kural, örf, gelenek, yasa, kanun, âyin şeklinde izah eder. F.S.Xäkimcanov (2013:144) ise töreyi, belli bir halkın tarihî süreç içinde meydana gelen gelenekleri, inançları ile birlikte var olup nesilden nesile aktarılan düzen ve âdetleri, şeklinde tarif eder.

A.Von Gabain (2007:301), *törö, törü* gibi yazım şekillerini verdiği kelimenin Sanskritçe kökenli *dharma (mana, tasavvur)* sözü ile ilgili olduğunu belirtir ve kanun, merasim, hükûmet, akide gibi anlamlara geldiğini ifade eder. Talat Tekin (2003:112) ise kelimeyi sözlü yasa, töre; tören, merasim şeklinde açıklar. Töre, sözlü kültür evresindeki toplumun yazılı olmayan kuralları bütünü veya anayasası olarak tarif edilebilir. Ancak sözlü kültür evresini geride bırakıp yazılı kültür evresine geçen bazı toplumlarda da töre varlığını devam ettirebilmektedir.

6.2.Örf

Sözlük anlamı olarak örf, yasalarla belirlenmeyen, halkın kendiliğinden uyduğu gelenek (Akalın, 2011:1857) şeklinde ifade edilir. Ferit Devellioğlu (1996:850) ise Arapça bir isim olan عرف (ʿörf) sözünü âdet, hüküm, gelenek şeklinde izah eder. F.S.Xäkimcanov (2013:84) ise kelimeyi, tarihî gelişme esnasında belli bir halkın içinde oluşan, şekil alan gelenekler, hayat kanunları olarak tanımlar.

6.3.Gelenek

Sözlük anlamı olarak gelenek bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane, tradisyon şeklinde açıklanır (Akalın, 2011:921). Ergun Candan (2015:368) ise göreneği, bir toplumun uzunca bir zaman dilimi içinde kendi kültürlerinde her zaman var olduğuna inanılan, bir nesilden diğerine sözlü anlatım yolu ile aktarılan ve özü eski İnisiyatik Bilgilere dayanan kültür birikiminin toplamına gelenek (tradisyon) denir, şeklinde açıklar.

6.4.Âdet

Arapça kökenli bir kelime olan âdet sözcüğü görenek; alışkanlık; topluluk içinde eskiden beri uyulan kural, töre gibi anlamlara gelir (Akalın, 2011: 28). Ferit Devellioğlu (1996:10), Arapça bir isim olan عادت (ʿādet) sözünü görenek, usûl, tabiat, alışkanlık gibi muhtelif kelimelerle karşılar. F.S.Xäkimcanov (2013:79) tarafından âdet kelimesi ayrı bir devre, halka, topluma ait olan gelenek, örf ve âdet olarak tanımlanır.

6.5.Görenek

Görenek, Akalın (2011:967) tarafından, bir şeyi eskiden beri görüldüğü gibi yapma alışkanlığı, âdet şeklinde tanımlanır. Gelenek, her çeşit alışkı; görgü; terbiye; geçici yenilik, moda gibi anlamlara da gelir. Görenek kelimesi ayrıca, gelenek, her

çeşit alışkı; görgü; terbiye gibi anlamlarda da kullanılır (http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.57060b113dcd73.56069342, 07.04.2016).

6.6.Teamül

Arapça bir isim olan تعامل (teʿāmül), Ferit Devellioğlu (1996:1045) tarafından iş, bir işin oluşu, öteden beri olagelen muâmele, yerleşmiş olan örf, âdet şeklinde izah edilir. Şükrü Halûk Akalın (2011:2293) da Arapça kökenli bir sözcük olan teamülü, bir yerde öteden beri olagelen davranış; iş, davranış şeklinde açıklar.

6.7.Moda

Değişiklik gereksinimi veya süslenme özentisiyle toplum yaşamına giren geçici yenilik; belirli bir süre etkin olan toplumsal beğeni, bir şeye karşı gösterilen aşırı düşkünlük; geçici olarak yeniliğe ve toplumsal beğeniye uygun olan, gibi anlamlara gelen İtalyanca kökenli bir kelimedir (Akalın, 2011:1693). Ganiyev (2001:172) tarafından ise moda, hayata veya kültür dünyasına göre, keyif, zevk ve heves etkisinde, ayrıca kendiliğinden oluşan kütle düzeninin kısa süreli şekli, olarak tarif edilir.

7.Halk Kültüründe Geçiş Dönemleri

Geçiş dönemleri, bir toplumun mensubu olarak gözlerini dünyaya açan insanoğlunun hayatı boyunca yaşadığı değişikliklerin topluma ve çevreye tanıtılması, kabul ettirilmesi ve bireyin bu değişikliğin farkında olması amacı ile ihdas edilmiş sosyal ritüeller örgüsüdür (Yeşil, 2014:11). Geçiş dönemleri doğum, evlenme ve ölüm aşamalarından oluşur.

İnsan, hangi toplumda yaşarsa yaşasın, hayatının bazı dönemlerinde hem kişisel durumunun hem de toplum içindeki yerinin ve konumunun değiştiği bazı dönemlerden geçer, bu dönemlerde, toplumdan topluma değişmekle birlikte, amacın

ve özün aynı kaldığı bazı tören ve kutlamalar yapılır. Birey için bir toplumdan diğerine geçişin sembolü ya da sınavı olan geçiş dönemi törenleri içlerinde birçok kültürel unsuru ve inancı barındırır (Yeşil, 2014:15).

7.1.Doğum

Doğum, geçiş dönemlerinin ilk aşamasını oluşturan ve kişinin hayatının başlangıcı olması hasebiyle, kendisi farkında olmasa bile var oluşunun ilk ve belki de en önemli aşamasıdır. Çünkü doğum, diğer bütün geçiş dönemleri için temel teşkil edecek olan ilk aşamadır.

Aile kurmak, soyun ve neslin devamını sağlamak her cemiyette özel anlamı olan şeylerdir. Geleneksel olarak ele alındığı zaman, kurulan bir ailenin birincil işlevinin çocuk yapmak ve neslin devamını sağlamak olduğu görülür. Toplumu ayakta tutan yapı taşı aile, ailenin devamını sağlayan da çocuktur. Bu durumda doğum hadisesinin ne kadar önemli olduğu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Aileyi çocuk üzerinden ele alıp çocuğun ne kadar önemli olduğu belirtilirken gözden kaçırılmaması gereken husus kadının varlığıdır. Kadın, doğuran ve var edendir. Bu yönü ile kadın özel bir öneme sahiptir. Denilebilir ki insanoğlunun varlığının devamı kadının doğurganlığına bağlıdır. Tatar toplumunda kadın, bilhassa anne olan, yani doğuran, çocuk sahibi olan kadın, özel bir öneme ve saygıya sahiptir. Çünkü o bir annedir. Hadi Taktaş'ın (2000:68) ifadesi ile;

Ana –	(Anne –)
Böyĕk isĕm,	(Büyük isim,)
Närsä citä ana buluwga;	(Ne denk gelir anne olmayı;)
Xatınnarnıŋ bötĕn maturlıgı,	(Kadınların bütün güzelliği,)
Bötĕn kürkĕ ana buluwda.	(Bütün varlığı anne olmakta.)

Türk soylu halkların hepsinde olduğu gibi Tatarlarda da çocuğu olmayan aile ile ilgili olumsuz düşünceler vardır. Aynı bakış açısını Kitab-ı Dede Korkut'ta da görmek mümkündür. Dirse Xan Oğlı Buğaç Xan Boyı'nda Xan Bayındır'ın yılda bir kere toy düzenlediği belirtilir ve yine böyle bir toy esnasında değişik otağlar kurdurup, "Oğlı olanı ağ otağa qızı olanı qızıl otağa qonduruŋ, oğlı qızı olmayanı

Allah Taʿāla qarġayupdur, biz daxı qarġaruz bellü bilsün (Ergin, 2004:77-78)" dediği dile getirilir. Tatar toplumunda eski devirlerde bu tür çocuksuz aileler cemiyetin menfi bakışına maruz kalıyor olsalar da günümüzde böyle bir durum söz konusu değildir. Ancak günümüz dünyasında da kimi çocuksuz aileler kendi kendilerini sorgulamakta, suçlamakta ya da içinde bulundukları bu durum ile ilgili psikolojik bir olumsuzluk yaşamaktadırlar.

Tatar halkının, SSCB döneminde devlet eliyle yürütülen ve birlik içindeki tüm toplumları derinden etkileyen Sovyet vatandaşı yaratma maksatlı zararlı uygulamalarına rağmen, tarihî süreç içinde aile, çocuk ve doğum ile ilgili geleneksel yapısını ve bakış açısını koruduğunu söylemek mümkündür.

Bir geçiş dönemi olan doğum esnasında kadın pek çok tehlikeye açık vaziyettedir. Bundan dolayı hem zararlı dış etkilere hem de doğaüstü kötü güçlere karşı korunma ihtiyacı hisseder. Bu sebeple hamile kadın bu zorlu hamilelik sürecinde bazı yiyeceklerden, bazı iş ve eylemlerden, bazı davranışlardan kaçınır.

Araştırma alanı olarak seçilen Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin belli bölgelerindeki Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde, normal yollarla çocuk sahibi olamayan günümüz Tatar ailelerinin modern tıbbın tüm imkânlarını kullandıkları, ancak bu şekilde bir sonuç elde edemezlerse bu ailelerin büyük kısmının alternatif tıbba yöneldikleri görülmüştür. Alternatif tıbbın yanı sıra Orta Asya'ya, Altay bölgesine giderek şamanlardan yardım almaya çalışan ailelerin varlığı da bilinmektedir. Eski Türk inançlarının hâlâ canlı şekilde yaşatıldığı bu bölgeye giden aileler oradaki şamanların tedavi maksadı ile yapılmasını önerdikleri muhtelif şeyleri yapmakta, ayrıca şamanların tedavi maksatlı çeşitli ritüellerine de katılmaktadırlar.

Doğum olayı, karı kocayı ana baba yapar, onlara yeni kültürel görevler yükler. Karı ile koca arasında yeni bir bağ, analık ve babalık bağı, kurulur. Gebelik döneminde kadının fizyolojik olarak anneliğe, kocanın ise psikolojik olarak babalığa hazırlanması gerekir (Güvenç, 2011:314).

Kadını ayrıcalıklı ve üstün olmanın ötesinde bir anne ve gerçek bir kadın kılan şey bir çeşit yaratma olan doğumdur. Bu sebeple her milletin kadınları gibi Tatar kadınları da bir şekilde bu özelliklerini aktif hale getirmeye, yani bir çocuk doğurmaya çalışırlar.

7.2.Evlenme

Doğumdan sonra insanın hayatındaki ikinci geçiş dönemi evlenmedir. Bu aşamaya gelen, yani evlenip bir aile kuran genç kız ve erkek artık yeni rollere sahip olur, yeni sorumluluklar üstlenir. Gelin ve damat olmanın yanında karı ve koca, bir müddet sonra da anne ve baba, ilerleyen zamanda ise nine ve dede olma durumları söz konusudur.

Gelin ile damadı zaman içinde muhtelif rol ve sorumluluklarla mücehhez kılacak yolun birinci aşaması olan evliliğin cemiyet huzurunda legal bir birliktelik şeklinde gerçekleştirilmiş olması son derece önemlidir. Gelin ve damat, yeni kurulan aile ile birlikte yepyeni akrabalık bağları da kurmuş olurlar. Toplum yapısının temelini oluşturan aile, evlilik olgusuna evrensel bir nitelik kazandırır (Altun, 2004:89).

Evrensel olmamakla birlikte, toplumlar dişi ve erkek üyeleri arasında doğumla sonuçlanacak cinsel bir ilişkiye izin vermeden önce bir evlenme ya da nikâh töreni yaparlar. Evlilik yolu ile karı koca olan çift doğum izni de almış olur. Yani evlilik, doğuma izin veren bir geçiştir. Öyle ki, evli kadının doğurmaması, belki de, evlenmemiş kadının doğurması kadar ilgi ve heyecanla karşılanır. Evliliğin sağladığı imkânlardan biri doğacak çocuğun meşru olmasıdır. Çünkü koca, doğacak çocuğun babası olmayı önceden kabul etmiştir (Güvenç, 2011:312-313).

Aile birtakım temel işlevleri yerine getiren bir kurumdur ve bu işlevlerden birkaçı şöyle sıralanabilir:

-Kendini meydana getiren kadın ve erkeğe gereksinim duydukları farklı rolleri vermek,

-Çocukların bakım ve yetiştirilmesini sağlamak,

-Kültürün kuşaklar arasında aktarılmasını sağlamak,

-Karı koca arasında cinsel ilişkiyi toplum tarafından kabul edilir kılmak (Tezcan, 1996:51).

Aile, medeniyetler tarafından inşa edilmiş ve insanlara sunulmuş önemli kurumlardan biridir. Cemiyetin sosyal ve ekonomik yönden büyüyüp gelişmesinin

temeli de ailedir. Aile, cemiyetin en değerli varlığı ve en büyük zenginliği olan yeni nesilleri yetiştirmekle mükelleftir. Dünyada hiçbir millet ve medeniyetin aile olmaksızın varlığını devam ettirebileceği düşünülemez. Kişilerin hayal ettikleri geleceğin aileler olmaksızın var olması imkânsızdır. Her insan için tüm başlangıçların başlangıcı ailedir (Grebennikov, 1991:3-5). Toplumun ve toplumsal yapının temelinin teşkil eden aile evlilik yolu ile kurulur ve meydana getirilen çocuklar yardımı ile bu işlevini yerine getirir.

Diğer toplumlarda olduğu gibi Tatar toplumunda da cemiyetin temelini aile teşkil eder. Bundan dolayı evlenme, Tatarlar arasında da kişilerin hayatındaki en önemli evrelerden biri olarak kabul edilir.

7.3.Ölüm

Doğum ve ölüm… Dünyadaki yaşamın başlangıcı ve sonu… Ancak bu öyle bir başlangıç ve öyle bir son ki, dünyada doğumla gelen başlangıç öte dünyadaki sonu, bu dünyada ölümle gelen son da, öte dünyadaki başlangıcın dönüm noktası… Ve süregiden ölümler ve doğumlar çemberi… (Candan, 2015:411).

Diğer toplumlarda olduğu gibi, Türkler arasında da ölüm, sırrı çözülmesi gereken en büyük bilmecelerden biri olmuştur. Ve bu sırrın perdesi eskiden sadece mabetlerdeki gizli öğreticilikte aralanabiliyor ve ölümün sırrına ulaşılabiliyordu… (Candan, 2015:411).

Ruhun ölümsüzlüğüne ve ölümden sonraki yaşam olgusunun tüm etkinliğiyle eski Türklerin dinsel inançlarında ön planda olması, geçmişten günümüze kadar ölümle ilgili çeşitli âdetlerin Türkler arasında etkin bir şekilde ortaya çıkmasına neden olmuştur (Candan, 2015:411).

Eski Türklerin ilk dini olan Gök-Tanrı Dini ve daha sonra da Şamanizm, ölüm ve ölüm ötesi ile çok yakından ilgilenen ve bu alanda pratik çalışmalarda bulunan dinlerdi… Hele ki Şamanizm baştan sona ruhsal irtibata dayanan bir dindi. Dolayısı ile Şamanist Türkler ruhun ölümsüzlüğünü çok yakından biliyorlardı. Şamanlar tarafından düzenlenen ruhsal irtibat törenlerinde buna bizzat kendileri de şahit oluyorlardı. İslamiyet'in Türkler arasında yayılması, meselenin bu yönünden

Türklerin uzaklaşmasına neden olduysa da, eski anılar ve eski bilgiler tamamen silinmedi… (Candan, 2015:411-412).

Aslında eski Şaman kültürüne bağlı olan inanç ve âdetler Türkî halkların genelinde, dolayısı ile Tatarlarda, hâlâ çok yaygındır. Müslüman Tatarlar ile Kreşinlerin ortak yönlerinden biri de bu husustur.

Ölüm, hem geçiş dönemlerinin hem de insan hayatının son aşamasıdır ve her toplumda olduğu gibi Tatar toplumunda da doğum ve evlenme dönemleri ile ilgili olduğu gibi bu dönem ile ilgili de çeşitli âdetler ve inanmalar vardır.

Altaylılar, insanı beden ve ruh (tın) olmak üzere temelde iki farklı yapı taşının bir bileşkesi olarak değerlendirmekteydiler. Tın olarak adlandırılan ruhsal enerjinin sadece insanlarda değil canlılık özelliği gösteren diğer yaşam biçimlerinde, yani hayvan ve bitkilerde de olduğuna inanıyorlardı. Altaylılar, parapsikolojideki astral bedeni sünne olarak adlandırıyorlardı. İnsan vücudundan ayrılan sünnenin muhtelif yerlerde gezdiğine inanan Altaylılar şamanlar, mükâşefe kudretine sahip bazı kimseler ve nadiren olsa da köpeklerin sünneyi görebileceğine inanırlardı. Çocuk sünnesinin yedi, büyüklerin sünnesinin ise kırk gün boyunca yaşadığı yerin civarında dolaşması, fizik bedene uzun müddet bağlı kalan varlıkların ölüm sonrasında da terk ettikleri bedenleri ile irtibatlarını hemen kesemediklerini, bedenli olarak yaşadıkları eski alışkanlıklarından hemen uzaklaşamadıklarını gösterir (Candan, 2015:123-125).

Zor kabullenilen ve korkulan bir olgudur ölüm. Din duygusu ölüm korkusunu bütünüyle yok edemese de biraz hafifletmektedir. Çünkü insanın ölümden sonra öteki dünyada hayatını devam ettireceğine inanılmaktadır (Altun, 2004:93-94).

Müslüman Tatarlar ve Kreşinler arasında, *"Tuwmaktan kalmagaç, ülmäktän kalınmıy. / Doğmak gibi ölmek de kaçınılmazdır."* şeklinde bir atasözü vardır ve bu atasözü Müslüman Tatarların ve Kreşinlerin hem hayata hem de ölüme karşı bakışlarını göstermektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA ALANININ TANITILMASI

1.TATARLAR

1.1.Tatar Adı ve Tatarların Kimliği

Bir etnonim olarak kullanılan Tatar adı ile ilgili olarak çok farklı görüşler öne sürülmüştür. Ancak Tatar isminin menşei hakkında elde tam ve kesin bir bilgi yoktur. Bu etnonim, tarihî süreç içinde farklı amaçlar doğrultusunda ve farklı boyları ya da milletleri adlandırmak için kullanılmıştır. Günümüzde Tatar ismi, coğrafî olarak Kazan ve Kırım merkez olmak üzere İdil-Ural Bölgesi, Orta Asya Türk cumhuriyetleri ve Rusya'nın St. Petersburg ile Moskova şehirleri başta olmak üzere muhtelif şehirlerinde yaşayan bir Türk boyu için kullanılmaktadır (Uzun, 2007: 3).

Tatar adı, Türkçe yazılı olup bugüne kadar ulaşılabilen en eski kaynak olan Orhun Abideleri'nden Kül Tigin Abidesi'nin güney ve doğu yüzünde *Otuz-Tatarlar*; Bilge Kağan Abidesi'nin doğu yüzünde ise hem *Otuz-Tatarlar* hem de *Tokuz Tatarlar* şeklinde ve toplam beş defa geçer (Ergin, 1994:2-8-12-34-48; Tekin, 2014:20-24-28-50-62). İlk defa Orhun Abideleri'nde rastlanan *Otuz Tatar* ve *Tokuz Tatar* etnik adlarının Türk boylarına değil Moğol boylarına ait olduğu sanılmaktadır. Türkçe konuşan Tatarların kendi adları ile ortaya çıkışları ise Altın Orda Devleti dönemine rastlar. Bugünkü Tatarlar, büyük bir ihtimalle, Müslüman Volga Bulgarlarının Çingiz ordularındaki Kıpçak ve Moğol boyları ile karışmaları sonucu oluşmuş bir Türk halkıdır (Tekin ve Ölmez, 2014:109).

Ahmet Caferoğlu (2015:105-106), Çin kaynaklarında *Tatar* adına *Ta-Ta* veya *Da-Da* şeklinde rastlandığını belirtir. Kürşat Yıldırım (2012:186), Tatarların çok eski devirlerden beri var olmuş ve birçok siyasî ve etnik safhada rol oynadıklarını, ancak Tatar adının mânâsı ve tarihte ilk göründüğü zaman üzerine bir fikir birliğine varılamadığını belirtir ve Çin kaynaklarında Tatar adının ilk kez X. yüzyılda değil V. ve VI. yüzyıllarda *Ta-t'an* ve *T'an-t'an* şeklinde görüldüğünün ortaya konulduğunu

ifade eder. Yazar, bu hâliyle Tatar adının, IV. ve V. yüzyıldaki görünümünün tarih, coğrafya ve kültür cihetleriyle bütün olarak değerlendirildiğinde *"ormancı", "ağaç eri", "yiş kişi"* gibi mânâlara gelmesinin pek muhtemel olduğunu belirtir.

Türk dilinin en eski ve en önemli eserlerinden biri olan Kaşgarlı Mahmud'un Divânü Lügâti't-Türk adlı eserinde Tatarlardan Türkçe konuşan bir halk olarak bahsedilmekle birlikte *Tatar* adının kökeni hakkında herhangi bir bilgi verilmez (Kaşgarlı Mahmud, 2005:540). Şemsettin Sami (2004:370), ʿan-al (aslında) Türk ekvamından bir küçük kavmin ismi olup, bunlar Çingiz askerinin pîşdârları bulunduğundan, umum Moğollara Tatar nâmı verilmiş, ve baʿde (sonra) Moğollar Türklere karışmakla, şark ve şimal cihetleri ve ʿale'l-husus deşt-i kıpçak ve Kırım ve Kazan Türklerine Tatar denilmiştir, şeklinde *Tatar* sözünü açıklamıştır. Nadelyayev (1969:541), ise *Tatar* sözünü *bir halk adı* şeklinde açıklar. *Tatar* sözü, Tatar Tělěněŋ Anlatmalı Süzlěgě (Abdullin vd., 1981:52) adlı eserde, genel olarak Tataristan Otonom Sosyalist Cumhuriyeti'nde ve komşu bölgelerde, diğer özerk cumhuriyetlerde yaşayan Türkî halk ve bu halka mensup olan kişi; Tatar halkı, Tatarlar; er kişi; Kırım-Kafkas taraflarında ve Sibirya'da yaşayan bazı Türkî kabilelerin, etnik grupların ortak adı; eski zamanlarda Doğu Sibirya'da, Moğolistan'da ve Çin'de yaşayıp Moğol, Mançu dillerinde konuşan kabilelerin ortak adı şeklinde açıklanır.

Äbrar Kärimullin (1989:16), *Tatar* etnonimi ile ilgili *dağ kişisi* anlamından bahseder. Buna göre, birleşik bir kelime söz konusu olup *Tat* sözü *dağ* anlamını, *ar* sözü ise kişi anlamını ifade etmektedir. M.Z.Zäkiyev (1998:308), *Tatar* kelimesine ilk olarak tarihî Çin kaynaklarında rastlandığını belirtir ve bazı bilim adamlarının bu kelimenin Çince *ta-ta* (*da-da*) sözünden ortaya çıktığını düşündüklerini ifade eder. Çince, *da-da* sözü *pis, pasaklı, vahşi* gibi anlamlara karşılık gelir. Sir Gerard Clauson (1972:449), *tat* kelimesinin muhtelif Türk lehçelerindeki anlamları ile ilgili ayrıntılı bilgiler verir ve kelimenin *yabancı (ya:t)*; Hakasçada *Türkler arasındaki Farslı*; Yagma ve Tuhşilerde *kâfir Uygur*; Tabgaçlarda ve diğer bazılarında *Fars, kâfir* veya *Uygur*; Çağataycada *bir reaya sınıfı*; *bir Tacik fırkası*; Kıpçakçada *köylü* gibi anlamları olduğunu belirtir. M.Z.Zäkiyev'e göre *Tatar* ismi, *tat-ar, haz-ar, bolg-ar, balk-ar, su-ar* örneklerindeki gibi Türkçe kökenli bir kelime olup başlangıçtan beri bir etnonim olarak kullanılmaktadır. Tuncer Gülensoy (2011:868), 'Bir Türk

boyunun adı', < Moğ *tatar* şeklinde açıklar Tatar sözünü. Hasan Eren (1999:396), Anadolu'da yer adı olarak da geçen *Tat* kelimesinin eski kaynaklarda *yabancı* anlamında kullanıldığını belirtir. Göktürkçede ve Orta Türkçede de *tat* kelimesi yabancı anlamını taşır. Bu kelime Orta Türkçede *İranlı* anlamını da ihtiva eder. Eski Kıpçakçada ise *ekinci* anlamına gelir. İlyas Kamalov (2007:19-20) da M.Z.Zäkiyev gibi, *Tatar* sözünün kökü olan *tat* kelimesinde *Tat-dat-yat* kökündeki *t-d-y* ses değişiminin görüldüğünü belirtip bu değişimin Türk dillerinde olağan olduğunu ifade eder. Buradan hareketle *Tat* kelimesinin *yat/yad (yabancı)*[1] sözünün değişmiş şekli olduğunu, *Tat-ar* adının da *yabancı kişi* anlamına geldiğini belirtir. Äxmätyanov (2001:193), *Tatar* sözü ile ilgili birçok görüş olmakla birlikte bunların hiçbirinin sözün etimolojik yönden tam anlamıyla açıklanmasına imkân vermediğini ifade eder. *Tatar* kelimesini *tat "yabancı kabile (halk, boy) kişisi"* şeklindeki (etnonim olarak da kullanılmıştır) sözden gelmiştir diye açıklamanın *(tatar < tat-er)* kendilerini tatmin etmediğini belirtir. Çünkü *tat* kelimesi Farslarla ilgilidir.

Yabancı diyarlardan Tatarların yaşadığı bölgelere gelen âlim ve seyyahların yerli halkı ve onların hayatlarını ele almaları dikkat çekici bir husustur. Bu âlimler ve seyyahlar tarafından kaleme alınan kaynaklarda Tatar halkının yaşayışı yanında onların ortaya çıkışı ile ilgili de kıymetli bilgiler vardır. Mesela 921 yılında Bağdat'tan İdil-Bulgar Devletine gelen Abbasi elçisi İbni Fadlan tarafından yazılan eserde Tatarların etnografyası, tarihi, günlük hayatları, örf ve âdetleri ile ilgili zengin bilgiler vardır (Garipova, 1994:14-17).

İdil-Ural Bölgesinde yaşayan Kazan Türkleri, önceleri kendilerini sadece *Müslüman* olarak tanıtıyorlardı. Bunda hiç şüphesiz Rusların Altın Orda Devleti dönemini *Tatarskoe İgo (Tatar Zulmü)* olarak adlandırarak bu ada menfi bir anlam kazandırmış olmaları dolayısı ile Tatar adının Ruslar tarafından kasıtlı olarak takıldığı hususundaki görüş kuvvetli idi. Diğer yandan, Rusya'daki Türkler arasında milliyet şuuruna nazaran ümmetçilik şuurunun güçlü olması da genel ad olarak Tatar veya Türk'ü kullanmak yerine Müslüman adını kullanmalarında şüphesiz çok etkili olmuştur (Devlet, 1994:1).

[1] Yad/yat: yabancı (Gabain, 2007:309; Ganiyev, 1998:467).

Tatar ismini İdil boyu Türkleri için ilk defa kullananlar Kazanlı tarihçi ve fikir adamı Şihabĕtdin Märcani ile yazar Kayyum Nasıri olmuştur (Battal, 1996:168-169). Şihabĕtdin Märcani (1989:43-44), Rusların *Tatar* ismi hakkındaki olumsuz düşünceleri sebebi ile Tatarların kendilerini sadece *Müslüman* olarak tanıttıklarını, ancak böyle bir adlandırmanın Tatarlar için eksik olduğunu belirtir. Kazan Tatarlarının dinlerinin İslam, kendilerinin de Müslüman olduklarını, ancak bunun yanında bir de etnik isme sahip olduklarını, bunun da *Tatar* olduğunu belirtir. Şihabĕtdin Märcani ve Kayyum Nasıri'nin dile getirdikleri bu anlayışın etkisi neticesi XIX. asrın sonu ile XX. asrın başında eser veren Kazanlı yazarların çok büyük kısmı Kazan Türkleri için *Tatar* ismini kullanmaya başlamıştır (Battal, 1996:169). Uzun bir tarihî sürecin sonunda benimsenen *Tatar* ismi bugün Kırım ve Kazan Türkleri tarafından millet adı olarak kullanılmaktadır.

Klasik Türk Edebiyatında طاطار (tâtâr) şeklinde geçen bu kelime Tatar ırkını karşılamanın yanında mecazen zâlim, gaddar, merhametsiz anlamlarında da kullanılır (Pala, 2002:456).

Wilhelm Radloff (1954:207-223), Sibirya'dan adlı eserinin birinci cildinde Batı Sibirya ile ilgili bilgiler verirken Abakan Tatarları, Çolım Tatarları, Kuzey Altay Tatarları, Esas Altay'da oturan Tatarlar ve Batı Moğolistan Tatarlarından bahseder. Bölgedeki diğer Türk boylarından da bahseden Radloff (1954:243-252), Baraba Tatarları ile İrtiş ve Tobol Tatarları hakkında da bilgiler verir. Aynı eserin ikinci cildinde Radloff (1956:367-417), Batı Sibirya'nın doğusundaki gayrimüslim Türk boyları başlığı altında Lebed Tatarları, Karaorman Tatarları ve Abakan Tatarlarına geniş yer ayırır.

XIX. yüzyılda mütevazı bir hayata sahip olan Tatarların zengin kesiminin hem ticaret hem de sanayi işleri ile uğraştıkları, sabun fabrikaları gibi tesisleri işlettikleri; orta halli Tatarların ise bu devirlerde alışveriş işleri yapıp esnaf ve işçi olarak çalıştıkları bilinmektedir (Bajenov, 1847:133-134).

Bu çalışmanın temelini teşkil eden Kazan Tatarlarına, eski devirlerden beri yaşadıkları bölge olan başkent Kazan şehri dolayısı ile Kazan Tatarları adı verilir. Tatarlarla ilgili boylar arasında Kazan ve Kırım Tatarlarından başka Sibirya Tatarları, Astrahan Tatarları, Tipterler, Mişerler, Kreşen Tatarları, Litvanya Tatarları

gibi Tatar boylarını saymak da mümkündür (Kamalov, 2007:28-29). Tatarlar, yaşadıkları yerlere göre Kazan (Volga) Tatarları, Dobruca Tatarları, Sibirya Tatarları, Kırım Tatarları gibi kollara ayrılırlar (Bozkurt, 1999:512). Tatarlar Polonya, Romanya, Litvanya, Türkiye, Ukrayna, Azerbaycan gibi pek çok farklı ülkede kalabalık gruplar halinde yaşamaktadırlar (Kalafat ve Güngör, 2011:19).

1.2.Müslüman Tatarlar

İdil-Ural Bölgesi Tatarları 922 tarihinde Almış Han zamanında İslam dinini benimsemişlerdir. İdil-Bulgar Devleti döneminde İslam dinine giren Tatarlar; Altın Orda Devleti, Kazan Hanlığı dönemleri yanında Çarlık Rusyası ve SSCB hâkimiyeti altında yaşadıkları devirlerde de inançlarını büyük ölçüde muhafaza etmişlerdir.

1552 yılında gerçekleşen Rus işgali ile tarihe karışan Kazan Hanlığı sonrası uğradıkları ağır baskılar ve asimilasyon politikaları dolayısı ile bir kısmı Hıristiyanlaşmış olsa da Tatarların büyük çoğunluğu bugün de İslam dinine mensup olarak yaşamaktadır.

Tatarlar, günümüzde Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan Özerk Cumhuriyeti başta olmak üzere, yine Rusya Federasyonu'na bağlı olan Başkurdistan ve Çuvaşistan gibi özerk cumhuriyetler yanında St. Petersburg ve Moskova gibi büyük şehirlerle federasyonun diğer birçok şehrinde yaşamaktadırlar.

1.3.Kreşinler (Hristiyan Tatarlar)

Kräşĕn kelimesi, Tatar Tĕlĕnĕŋ Mäktäplär Öçĕn Aŋlatmalı Süzlĕgĕ (Xäkimcanov, 2013: 178) adlı eserde, Hristiyanlık dinini kabul eden Tatar kişisi, olarak tarif edilmektedir. Tolkovıy Slovar' Russkogo Yazıka (Rus Dilinin Açıklamalı Sözlüğü) (Ojegov ve Şvedova, 2005: 306) adlı Rusça sözlükte yer alan *крещёный (kreşçyonıy)* maddesinde ise sadece, Hristiyanlık dinini kabul eden kişi, olarak açıklanmakta, ancak Tatarlarla ilgisinden bahsedilmemektedir. Sovremennıy Anglo-Russkiy/Russko-Angliyskiy Slovar' (Sirotina, 2005:938) adlı eserdeki *крещеный (kreşçyenıy)* maddesinin karşısında ise sadece, *1.christened, baptized;*

2.Epiphany ifadeleri yer almakta, bu genel ifadeler haricinde Tatarlarla ilgili herhangi bir bilgiye burada da yer verilmemektedir. Tatar Tĕlĕnĕŋ Aŋlatmalı Süzlĕgĕ (Abdullin vd. 1979:86), Kreşin kelimesine farklı bir açıdan yaklaşır ve *Hristiyanlık dinini kabul etmiş olan Tatar* açıklamasını verir.

Tatarlar arasında, millî kimlik ve kültürün şekillenmesinde büyük rolü olan İslam'ın yanında, tarihte çeşitli nedenlere bağlı olarak Hristiyanlık da yayılma imkânı bulmuştur. Rus Ortodoks Kilisesine bağlı olan Tatarların bu kesimi, Rusça *vaftiz edilmiş* veya *vaftizli* anlamına gelen *Kreşin* adıyla bilinegelmiştir (Arık, 2006: 68).

XVI.-XVII. yüzyıllarda ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında iki ayrı grup hâlinde vaftiz edilerek Hristiyanlığa giren Tatar Türklerine Kreşin veya Krıyaşen adı verilmektedir. Bunlar etnografik bakımdan ve dil özellikleri bakımından Molkeev, Çistopol, Batı-Kam, Elabuga, Mengel, Bakalin ve Nogaybek olmak üzere yedi gruba ayrılırlar (Özkan, 2002: 210).

Damir İsxakov (2010:36-37), tarihî kaynakların açık şekilde gösterdiği üzere bu topluluğun Tatar hanlıkları yıkıldıktan sonra ortaya çıkmaya başladığını belirtir. Fakat Kreşin Tatarları, İdil-Ural Tatarları içinde XVI. asrın ikinci yarısı ile XVII. asırda, yani İdil-Ural Tatarları halkı oluştuğu devirde, ayrılmaya başlamıştır. Bu devirde Kreşinler ancak Mişerlerin, Kazan ve Kasım Tatarlarının Hristiyanlaştırılan gruplarını teşkil etmişlerdir. Eski Kasım Hanlığı topraklarında Mişer ve Kasım Tatarları arasında Provoslav dinine inananlar çok az olmuştur (XVIII. asrın ilk yarısında %2 civarı). Ruslar bu sorunu iki farklı yolla halletmeye çalışmışlardır. İlk olarak Rus Çarlığı, Yomışlı (Görevli) Tatarlar olarak adlandırılan bu iki gruba, Mişer ve Kasım Tatarlarına, karşı esnek bir siyaset takip etmiştir. İkinci olarak, eski Mäşçär bölgesinin feodallerinin çoğu Hristiyanlığı kabul etmiş ve çok hızlı bir şekilde, iki üç nesillik bir dönem zarfında, Ruslaşmıştır (XVII. asrın sonlarına doğru bu Ruslaşma süreci tamamlanmıştır). Bütün bu veriler Kreşinlerin temelini Hristiyanlaştırılmış Kazan Tatarlarının teşkil ettiğini göstermektedir. XVIII. asrın başında Kazan Tatarları içinde Provoslav Tatarların oranı %9,4 iken aynı asrın ikinci yarısında, 1760 yılında, bu oran %11,3'e yükselmiştir.

XVIII. asır sonu ile XIX. asır başında İdil-Ural boyunda Müslüman milleti oluşmaya başladıktan sonra Kreşin Tatarları da İslam dini dışında Tatar olarak kalmanın imkânsız olduğu düşüncesine gelmişlerdir. Fakat bu yeni şartlar altında Eski Kreşinler (XVI-XVII. asırlarda Hristiyanlaştırılmış olanlar) ve Yeni Kreşinler (XVIII. asırda Provoslav dinine girenler) kendilerini farklı saymaktadırlar. Kreşinlerin esas kısmını Eski Kreşinler grubuna girenler (XVIII. asır başında 17.000 kişi) oluşturur. 17.000 kişilik bu Kreşin grubu aynı devirdeki İdil-Ural Tatarlarının %6,5'ini teşkil etmişlerdir.

Müslüman Tatarlar sadece din ile ilgili olmayıp medeniyet ve günlük hayat yönünden de farklılaşıp sağlam ve sabit bir gruba evrilmişlerdir. Eski Kreşinler ise Müslümanlardan farklı köylerde, bazen Ruslarla iç içe olacak şekilde onlarla aynı köylerde yaşamışlardır. Böyle olmakla birlikte Eski Kreşinler sadece kendi içlerinde evlilik yaparak izole bir toplum modeli geliştirmişler ve böylece kendilerini hem Müslüman Tatarların hem de Rusların etkisinden korumaya çalışmışlardır. Bundan dolayı İdil-Ural Bölgesindeki Müslüman Tatarlarda görülen değişimler Kreşinlerde görülmemiş, onlar kendilerini bu tür değişimlerden bilinçli olarak korumaya çalışmışlardır. Eski Kreşinleri Müslüman Tatarların etkisinden korumak için Provoslav kilisesi ve misyonerler de özel bir gayret göstermişlerdir. Eski Kreşinlerde şehirlerde yaşayan bir grup yok derecesinde olduğu için bu Kreşinler şehir kültürünün etkisinden de korunmayı başarmışlardır. Bu grubun sosyal ve iktisadî gelişimi de bu gibi sebeplerle daha yavaş bir seyir izlemiştir.

Yeni Kreşinler (XVIII. asrın ilk yarısında zorla Hristiyanlaştırılan 3500 kişi), Müslümanların çoğunluğu teşkil ettiği köylerde yaşadıkları için onlardan çok da farklılaşmamış, büyük bir değişim göstermemişlerdir. Bu gruba girenler dinî ve etnik yönlerden Müslüman Tatarlarla irtibatlı olduklarını bilerek varlıklarını devam ettirmişlerdir.

Türlü faktörlerin etkileri sonucu XIX. asrın ikinci yarısında Kreşin birliği oluşmaya başlamıştır. Bu birlik temsilcileri kendilerinin farklı özelliklerini anlamaya başlamışlar, yani Tatarca konuşan büyük kitle Müslüman iken kendilerinin Hristiyan olduklarını, öte taraftan Hristiyan Ruslarla aynı inanca mensup olsalar da onlarla aynı dili konuşmadıklarını, etnik olarak onlardan çok farklı, Müslüman Tatarlar ile ise aynı olduklarını görmüş ve bu hususlarda düşünmeye başlamışlardır. Nikolay

İlminskiy ve diğerlerinin çalışmaları neticesinde ortaya çıkan Kreşin intelijensiyası XIX. asrın ikinci yarısından başlayarak, *Kreşinler Tatar değildir, ayrı bir millettir*, şeklindeki fikri tedavüle sokmuşlardır. Bu görüş misyonerler ile misyonerlik faaliyetlerini finanse eden ve siyasî amaçlarla kullanan Rus idarecileri tarafından da desteklenmiştir (İsxakov, 2010:136-138). Bu destek elbette Rusların emperyalist bakış açısına uygun ve son derece pragmatist bir yaklaşımın neticesidir.

Müslüman Tatarlarla köken, dil ve tarih birliği bulunan Kreşinler, vaftiz olmalarıyla başlayan ve günümüze kadar devam eden tarihî süreçte ayrı bir etnik grup gibi görülmüşlerdir. Genellikle, Slav kökenli olmadıkları için Ruslar, Müslüman olmadıkları için de Tatarlar tarafından dışlanmışlardır. Ancak Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Rus Ortodoks Kilisesi Kreşinlerle yoğun bir yakınlaşma çabası içine girmiştir (Arık, 2006: 69). Kilisenin bu yaklaşımı hem SSCB sonrası dine dönüş hem de azınlıkları önce Hristiyanlaştırma sonra da Ruslaştırma politikası ile doğrudan ilgilidir. Kreşinler de günümüzde kendilerini ayrı bir etnik grup olarak tarif etmekte ve bir anlamda içinde bulundukları iki arada bir derede kalma durumundan kurtulmaya çalışmaktadırlar.

Tataristan'da yaşayan Kreşinler büyük bir kitle oluşturmamakta, ancak yerleşim alanları itibariyle ülkenin muhtelif bölgelerine dağılmış şekilde yaşamaktadırlar. XX. yüzyılın başına kadar Kreşinler kapalı bir hayat sürdükleri, yani şehirlerden uzakta, köy ve kasabalarda yaşadıkları için Kreşin cemaatinin de geç oluştuğunu ve Kreşinlerin Provoslav (Ortodoks Rus) dininin etkisinde kalarak kendilerine göre bir daire oluşturdukları ve bu sebeple de toplumun geneli ile aralarında bir mesafe, bir uzaklık oluştuğu görülmektedir. (İsxakov ve Nikolaev, 2014:3).

Kreşinler ile ilgili olarak ilk çalışmalar ve onları ilmî yönden ele alma işi erken dönemlerde, daha XIX. yüzyılın ilk yarısında, başlamıştır. 1848 yılında Rus Coğrafi Merkezi'nin isteği ile, bir ruhanî olan İ.M. Lyapidovskiy tarafından etnografik bir çalışma yayımlanmış ve ilk olarak bu çalışmada provoslav dinine geçen ilk Tatarların *Kreşin* olarak adlandırıldıkları bilgisine yer verilmiştir (İsxakov ve Nikolaev, 2014:4).

Bu çalışmalar Kreşinler hakkındaki ilk çalışmalardır. Daha sonra N.İlminskiy tarafından Kreşinlerle ilgili çalışmalara başlanmış, ondan sonra da bu tür faaliyetleri M.Maşanov, E.Malov, İ.Sofiyskiy, N.Odigitriyevskiy gibi bilim adamları devam ettirmişlerdir. Bu bilimadamları tarafından Kreşinler sadece dinî yönden ele alınmıştır. Ancak, 1863 yılında Kazan Merkez Kreşin Tatarları Okulu'nun karşısında kurulmuş olan Kreşinlerin Etnografisini Öğrenme Okulu üyeleri, Kreşinlerin hayatını daha geniş şekilde öğrenmeyi amaç edinerek onların geleneklerini ve dillerini de ele alıp incelemeye başlamışlardır (İsxakov ve Nikolaev, 2014:5). Günümüzde de Kreşinler ile ilgili çalışmalar hem Kreşin bilginleri hem de Rus bilginler tarafından yapılmaktadır.

R.İsxakov ve G.Nikolaev (2014:14), tarafından hazırlanmış olan Kazan Kreşin Pedagoji Kursları Öğrencilerinin Folklor ve Etnografya Yazılarında Anlatılan Kreşin-Tatarlar adlı çalışmada anketlere katılan gençlerin kendilerini *Kreşin* olarak tanıttıkları, dillerinin de *Kreşin dili* olduğunu belirttikleri ve bu şekilde kendilerini Müslüman Tatarlardan farklı etnik özelliklere sahip bir topluluk olarak adlandırmaya çalıştıkları belirtilmiştir.

Kreşinler kendilerini *Kĕräşĕn* olarak adlandırmaktadırlar. Kreşinler hem günlük konuşma dilinde hem de bilimsel çalışmalarda kullanılan dilde *Kĕräşĕn Tatarları* olarak adlandırılmaktadırlar (Al'meyeva, 2007:5).

1920'li yıllarda Kreşinler farklı bir etnik grup olarak kabul edilmeye başlandıktan sonra Tataristan'da Kreşin dilinde gazeteler ve dergiler yayımlanmaya başlanmıştır. Bu devirde Kreşin tiyatrosu da çalışmalarına devam etmiştir. Köy okulları için gerekli olan öğretmenler o devirde en iyi okullardan sayılan Kreşin öğretmen okulları tarafından yetiştirilmiştir. Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti'nin milletler ile ilgili Halk Komiserliği bünyesinde de bir Kreşin bölümü kurulmuştur. Ayrıca, Tataristan Cumhuriyeti Parti Komitesinde de Kreşin bölümü oluşturulmuş ve Kreşinler müstakil bir grup olarak kongrelere çağrılmıştır (Yefimov, 2013:100).

Kutsal yazmaları tercüme etme çalışmaları XIX. asrın ortalarında Nikolay İvanoviç İlminskiy başkanlığındaki Kreşin Tercüme Kurulu tarafından başlatılmıştır. Meşhur bir şarkiyatçı ve Kazan Ruhanî Semineri Başkanı olan Nikolay İlminskiy,

kutsal yazmaları İdil Boyu ve Sibir Bölgesi halklarının dillerine tercüme eden komisyonun da başkanlığını yapmış ve kutsal metinlerin bu dillere tercüme edilmesini sağlamıştır. Kreşin diline tercüme edilen ilk eserler Bıtie (Varlık) (1863), Premudrosti İsusa Sına Siraxova (Sirak Oğlu İsa'nın Bilgeliği) (1864) ve Svyatoe Blagovestvovanie ot Matfeya (Kutsal Matta İncili) (1865) adlı çalışmalardır (Mullina, 2015:6).

Günümüzde Kreşinlerin tarihleri, etnik kimlikleri ve medeniyetleri ile ilgili değerlere dönük ilgi artmaktadır. Fakat Kreşinler kendi geçmişleri ve kökenleri ile ilgili bilgileri hâlâ kendileri tarafından yaratılmış olan mitler ve efsanelerden yola çıkarak öğrenmekte, kendi kimliklerini bu şekilde tanımaktadırlar. Elbette bir milletin kendi tarihini bilmesi ataları tarafından kurulan yurdunun temellerini güçlendirmeye yardımcı olur. Kreşinler de kendi geçmişleri ve tarihleri ile son derece ilgili bir halktır. Bu sebeple onlar da kendi tarihlerini daha iyi öğrenmek ve bilmek için gayret sarf etmektedirler. Kreşinlerin bir kısmı, dinî değerlerini Bulgar, Altın Orda, Rusya dönemi medeniyetleri ile ilişkilendirmekte ve etnik yönden de kendilerini Türkîler dünyasının tabiî bir üyesi olarak kabul etmektedir. Dinî tarihlerini, Balkanlar tarafına giderek Bizans Hristiyanlığı ile tanışan ve onların bir üyesi olarak Orta İdil'e göçüp yerleşen eski Türkî Bulgar ataları ile başlatan Kreşinler, Rus provoslav kilisesini ise ruhî-dinî gıda verici esas kaynak saymaktadırlar (Makarov, 2014:28-29).

Türkî Hristiyanlığın zincirinin halkaları çok çeşitlidir. Bu Hristiyanlıkta tarihin muhtelif devirlerinin yansımaları görülür: Merkezî Asya'daki Nasturiler, Tuna Bulgarlarının Kubrat Hanı, Bulgar şehrinde Hristiyanlık dini için azap gören kutsal Avramiy, Altın Orda Hristiyanları, güçlü padişah IV. İvan[2], yakın tarihteki Bäçli ätěy (Vasiliy Timofeev)'in çalışmaları vb. gibi devirlerle bu zincirin halkaları bir kopup bir birleşerek günümüze kadar gelip ulaşır. Kreşinlerde, şimdiki zenginliğin varisleri olan halkta, Hristiyanlık dinî ile etnik ve paganist değerler birlikte gelişmiştir (Makarov, 2014:28-29).

Tataristan Özerk Cumhuriyeti'ndeki Kreşinler kendi esas yerlerinde yaşamaktadır. Ayrıca çok sayıda Kreşin'in farklı zamanlarda farklı sebeplerden ötürü

[2] 1552 yılında Kazan Hanlığı'nı işgal eden ve Tatarlar tarafından Yawız İvan (Korkunç İvan) diye adlandırılan Rus çarı.

göç edip İdil Boyu, Ural, Sibir Bölgelerindeki muhtelif şehir ve köylerde yaşamaya başladıkları da bilinmektedir. Dil özelliklerine gelince, Kreşinler günlük hayatta kendi bölgelerine has diyalektte konuşmaktadırlar. Umum millî malumat sahasında ise Tatar edebî dilini kullanmaktadırlar. Rus dili devlet dili olarak eğitim sistemine geniş şekilde girdiği için gençler arasında yaygın şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Dinî hayatta ise, XIX. asır ortasında Provoslav misyonerleri ve dil âlimleri tarafından işlenip kullanıma sokulan Kreşinlerin yazma kilise dili kullanılmaktadır (Makarov, 2014:28-29).

Kreşinlerin etnik kökeni ile ilgili husus günümüzde de hâlâ tam olarak çözüme kavuşturulamamış problemli konulardan biridir. Tatar araştırmacıları Kreşinlerin Kazan Hanlığı işgal edildikten sonra IV. İvan tarafından XVI. yüzyılda zorla vaftiz ettirilen Tatarlardan olduğu fikrini ileri sürmektedir. Fakat bu fikir hem Kreşinler hem de birçok etnolog tarafından reddedilmektedir. Kreşin dilinde Arapça ve Farsçadan gelen kelimelerin azlığı ve onların günlük hayatlarında paganizm ile ilgili unsurların varlığını hâlâ etkin bir biçimde devam ettirmekte olması Kreşinlerin vaftiz edilip Hristiyanlığa geçirilmeden önce de İslam dininde olmadıklarını göstermektedir. Kreşinlerin kültüründe İslam dininin etkisi ile ilgili hiçbir izin olmaması da bu fikri destekleyen ilave bir unsur olarak görülmektedir. Bütün bu bilgiler ışığında denilebilir ki farklı bir etnos olarak Kreşinler daha Bulgar devrinde oluşmuşlardır (Sokolovskiy, 2009:12).

Tataristan'da yer alan kırk üç şehrin çoğunda Tatar, Rus, Çuvaş köyleri ile birlikte Kreşin köyleri de vardır. Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin Mamadış, Zäy, Alabuga, Älmät şehirleri ile Piträç, Kaybıç vb. gibi rayonlarında belli başlı Kreşin köyleri yer almaktadır. Bu köylerde Kreşinler diğer şehirlerde yer alan köylerden farklı olarak nüfusun çoğunluğunu teşkil etmektedirler. Kreşin topluluğunun yoğun şekilde yaşadığı diğer bölgeler ise Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu'nun Çiläbē ve Orenburg bölgeleridir. Buralarda yaşayan Kreşinler de bazı köylerde nüfusun çoğunluğunu teşkil eder vaziyettedirler.

Kreşinlerin kökenleri hakkında farklı bilgiler ileri sürüldüğü gibi, onların demografik durumu ve gruplara bölünme meselesi de sorun teşkil etmektedir. Hristiyanlaşmış Tatarların sayımı, genellikle sadece misyonerlerin ya kendileri için ya da hükümetten Hristiyanlaştırma faaliyeti dolayısı ile daha fazla para yardımı

alabilmek için yapıldığından, Kreşinlerin nüfus bilgileri genellikle ya doğru bir şekilde kayda geçirilmemiş ya da yalan yanlış bilgilerle abartılmıştır. Tarihî süreç içinde Kreşinlerin sayıları ile ilgili olarak çok çeşitli rakamlar ortaya atılmış, nüfusları yüz bin ila iki milyon arasındaki rakamlarla ifade edilmiştir. Kreşinlerin toplam nüfusu ile ilgili kesin istatistikî verilere sahip olunmadığı için bugün herkes farklı bir sayıdan bahsetmektedir (Yusipova, 2003:86).

Etnik kökenleri hakkında farklı görüşler olan Kreşinlerin tarih boyu müstakil bir devletleri olmamıştır. Onlar, Müslüman Tatarlar ve Ruslar arasında kalmış ve varlıklarını bu şekilde devam ettirmişlerdir. Günümüzde de aynı şekilde, Rusya Federasyonu içinde yer alan Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde hayatlarını devam ettirmektedirler.

Etni kavramı, yüksek oranda yapay, yönlendirici ve stratejik karakterine yeteri kadar dikkat çekilmiş bir bölünmeyi doğrulamak isteyen Sovyet kuramcıları tarafından yaratılmıştır (Roy, 2005:31). Bu kavram, Orta Asya'da başarı ile uygulanan bir siyasetin aracı olarak kullanılmış, aynı şekilde İdil-Ural Bölgesinde de Tatar-Başkurt, Tatar-Kreşin gibi ayrımlar yapmak ve toplulukları daha küçük alt birimlere ayırmak için etni kavramına müracaat edilmiştir. Uzun tarihî süreç ve bu süreçte gelinen son nokta Rusların bu konuda son derece başarılı olduklarını göstermektedir.

2.TARİH

2.1.Tatarların Genel Tarihi

2.1.1.İdil-Bulgar Devleti

Bulgar Türklerinin adına tarihte ilk defa MS 482'de rastlanmaktadır. Attila'nın 453'te ölümünden sonra Hun birliği çözülmüş, bunun üzerine Kafkaslardan Tuna'ya kadar Karadeniz'in kuzeyinde uzanan bölgelerde Bulgar Türkleri siyasî birliklerini kurmuşlardır (Yüce, 1992:390).

Uzun bir tarihî geçmişe sahip olan Tatarların ataları VI. asrın başında İdil-Ural boyuna göç eden Bulgar Türkleridir. Dolayısıyla şimdiki İdil-Ural Tatarları Suvar,

Sibir, kısmen Hunlar ve İdil Bulgarları ile XII. yüzyılda Türkistan'dan bu bölgeye gelen Kıpçak Türklerinin torunlarıdır. Bulgar Türkleri VI. yüzyılda İdil-Ural Bölgesine yerleşmeye başlamış ve VII. yüzyılda bu bölge tamamen bir Türk yurdu hâline gelmiştir (Fäxrĕtdinov, 1996:27-56).

Tarihî süreç içinde Kazan Tatarlarının atalarının ya doğrudan kurup idare ettiği ya da zaman içinde gerçekleşen değişimler neticesi hâkim unsur hâline gelip yönetimini ele aldığı Büyük Bulgar Devleti, İdil-Bulgar Devleti, Altın Orda Devleti, Kazan Hanlığı gibi devletler özel öneme sahiptir. Günümüzde Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir cumhuriyet olarak varlığını devam ettirmekte olan Tataristan Özerk Cumhuriyeti de Tatar devlet geleneğinin son halkasını oluşturan ve hem bu ülkede yaşayan Tatar halkı hem de Türk dünyasının geri kalanı için özel ve önemli bir ülkedir.

Büyük Bulgar Devleti'nin düşmesinden sonra çoğunu Otuz Ogurların oluşturduğu Bulgarların bir kısmı Volga-Kama (İdil-Çulman) nehirleri bölgesine göçmüş ve orada bir devlet kurmuşlardır. Bu devleti oluşturan halklar arasında Otuz Ogurlardan başka yerli Fin-Ugorlar, Sabarlar, Hazarlar ve Uzlar da vardır (Hey'et, 1996:38-39).

Şarkî Avrupa'da bulunan ve bütün cihanda meşhur olan İdil (Volga) nehrinin orta mecrasında, bu nehirle Çulman (Kama) ırmağının kavşağı havalisinde vaktiyle bir Türk Bulgar ili kurulmuştu. Bulgar Türkleri buralara miladın beşinci yahut altıncı asrında gelmişlerdir. Geniş ormanlıklarla örtülmüş olan bu şimal ülkesi, göçebelik ve sürü davarcılığı için pek o kadar elverişli olmadığından Bulgarlar oturma (medenî) hayata intikal etmişlerdir. İdil Bulgarları yurdunun tarihimizdeki ehemmiyet ve kıymeti, onun bir kısım medenî Türklerin meskeni ve bir millî medeniyet ocağı olmasındandır. Bulgar yurdu miladî X-XII. asırlarda iktisadî yönden çok gelişmiş ve aynı zamanda İslam medeniyetinin kuvvetli tesiri altına girmiştir (Akçuraoğlu, 2009:651).

Miladî onuncu asrın başında (921-922, Hicrî 309) Bulgar Hanı Almış Han zamanında İslamiyet'i kabul eden Bulgarlar XIII. asrın ortalarında Moğol ordusu tarafından yıkılmıştır (Hey'et, 1996:39).

Tatarların bilinen siyasî teşekküllerinin ilki olan ve başkenti Bulgar şehri olan Bulgar Devleti IX-XII. yüzyıllarda Doğu Avrupa'nın en önemli ticaret merkezi olmuştur. 1220'lerde Moğolların bu bölgeyi de istilâ etmesiyle yıkılmış ve daha sonra kurulan Altın Orda Devleti'nin himayesine girmiştir (Fäxrĕtdinov, 1996: 27-56; Hey'et, 1996:39).

Musevî Hazarların baskısından korunmak maksadı ile İslam dinini resmî din olarak kabul eden İdil Bulgarlarında, İdil Boyu'nda, İslam'ın erken dönemlerde yayılmasına rağmen (IX. yüzyıl) çoktanrıcılığın izleri kalmış ve varlığını devam ettirmiştir (Dävlätşin, 2013:26).

Tatarların tarihinde önemli yeri olan Büyük Bulgar Devleti, Tuna Bulgar Devleti, Volga (İdil) Bulgar Devleti (Hey'et, 1996:36-39) olmak üzere birden çok Bulgar devleti vardır.

2.1.2.Altın Orda[3] Devleti

Miladî XIII. asırda (1236-1240) Doğu Avrupa'yı istila eden Moğol-Tatarlar ilk evvel İdil-Bulgarları yurduna ayak basmışlar ve müthiş bir kasırga gibi memleketi târumâr ederek İdil'in sağ tarafına geçmişler ve Rus derebeyliklerini de kendilerine boyun eğdirdikten sonra güney taraflarına, geniş bozkırlara çekilip gitmişler ve İdil'in aşağı mecrası havâlisinde Altın Orda Devleti'ni kurmuşlardır (Akçuraoğlu, 2009:652). Bu devlet, doğu edebiyatında "Cuci Ulusu" yahut "Gök-Orda" adıyla adlandığı halde, Rus kronikleri ve tarihçilerinde "Altun-Orda" diye ün bulmuştur (Caferoğlu, 2015:123).

Çingiz (Cengiz) Han'ın 1227'de vuku bulan ölümünden sonra oğulları ve torunları onun fütuhatını devam ettirerek büyük bir Moğol-Türk Hakanlığı kurmuşlardır (Kurat, 2001:539). Altın Orda Devleti 1242 yılında, Cengiz Han'ın torunu Batu Han tarafından kurulmuştur. Başlangıçta yönetimi Moğol, nüfusunun ekseriyeti Türk (Kıpçak) olan bu devlet, kısa bir zaman içinde İslamiyet'i kabul etmiş ve Türkleşmiştir (Gemil, 2014:156).

[3] Türkiye Türkolojisinde genellikle Altın Ordu şeklinde yerleşen ve bu şekilde kullanılan devlet adının yerine bu çalışmada ilgili devletin özgün ve doğru adı olan Altın Orda kullanılmıştır.

1237 yılında Rus bölgesini istila eden Moğol-Türk ordusu daha sonra 1240 yılında Kiyef şehrini almış ve bütün Rus yurduna hâkim olmuştur. Türk-Moğol hareketinin ikinci safhası Kumanlara karşı olmuştur. 1238-1239 yıllarındaki seferlerin neticesinde Don boyu ve bütün Kıpçak sahrasından Kumanlar kovulmuş; bir kısmı kuzeydoğuda Kama Bulgarları arasına gitmiş, kalanları da Macaristan'a iltica etmişlerdi. Bu sûretle Kama boyundaki Kıpçak ve galiba Kumanlarla birlikte olan, Yimeklerin gelmesi ile Türk unsuru artmış ve hatta Bulgarlar bile Kıpçaklaşmışlardı. Bu sûretle Moğol istilasının bir neticesi de Orta İdil boyundaki Türk ahalisinin yeni şekilde karışmasını mümkün kılmasıdır; bugünkü Kazan Türklerinin kavmî teşekkülleri işte bu tarihî vakalarla izah olunmaktadır (Kurat, 2001:540-541).

Altın Orda hanı Mengü Timur zamanında (1267-1280) Cüci oğlu Moğol'un torunu Nogay, Batı Kıpçak sahasının kumandanı *Tümen Başlığ* sıfatiyle ehemmiyet kazanmıştır. Nogay, Mengü Timur'un ölümünden sonra, Altın Orda tahtına çıkan Tuda Mengü zamanında (1280-1287) müstakil bir hükümdar rolünü oynamaya başlamıştır. Taleboğa Han zamanında da (1287-1291) Nogay, kendi başına hareket etmeye devam etmiş, bu durum ise Altın Orda'nın adeta ikiye bölünmüş gibi bir görünüm arz etmesine sebep olmuştur. Ortaya çıkan bu durum Altın Orda hakimiyetini tanıyan Rusların işine yaramıştır (Kurat, 2014:99). Bu yeni durum o zamana kadar zayıf taraf olan Rusların yavaş yavaş güçlenmesine zemin hazırlamış, zaman içinde ise tarih sahnesinde güçlü bir şekilde rol almalarının yolunu açmıştır.

Cengiz Han'ın torunu Batu Han tarafından kurulan Altın Orda Devleti, Batu Han'dan sonra tahta çıkan Berkay döneminde Türkleşmeye başlamıştır. Altın Orda Devleti XIV. yüzyılın sonunda Timur'un ordularına yenilip dağılmış ve bölgede Kazan, Kırım, Astrahan, Kasım, Sibir ve Nogay Hanlıkları kurulmuştur (Fäxrĕtdinov, 1996: 27-56).

Jean-Paul Roux (1998:200-201), Altın Orda Devleti'nin parçalanmasının Rusya'nın güçlenmesi ile aynı döneme denk geldiğini ve bunun da Türk tarihi açısından büyük bir talihsizlik olduğunu belirtir. Türkçe konuşan halkların ve Müslümanlığın amansız düşmanı olarak ortaya çıkan bu ülkenin, Rusya'nın varlığı, kuşkusuz, Türklerin XV.-XIX. yüzyıllar arasındaki tarihiyle ilgili en önemli olaydır. Roux, tehlike karşısında birleşmeyi bilemeyen ve yazgıyı değiştirmek amacı ile

hiçbir şey yapmayan Türklerin kimi zaman da bu olumsuz gidişatı desteklediklerini ifade eder.

Altın Orda Devletinde İslamlaşma ve Türkleşme seyrinin en önemli neticesi günümüzdeki Tatar halkının teşekkülü olmuştur. Tatarlar, nerede olurlarsa olsunlar, Altın Orda'nın hakiki varisleridir (Gemil, 2014:156).

2.1.3.Kazan Hanlığı

Altın Orda hanlarından Canıbek'in 1357'de ölümünden sonra ortaya çıkan taht kavgaları ve Aksak Timur ile Toktamış arasında 1391 ve 1395'lerde cereyan eden savaşlar neticesinde zayıf düşen Kıpçak ilinde, Kazan Hanlığı, Astrahan Hanlığı, Kırım Hanlığı, Sibir Hanlığı gibi daha küçük Türk devletleri meydana gelmiş ve büyük Altın Orda Devleti fiilen sona ermiştir (Temir, 2001: 550).

Kazan Hanlığı'nın kuruluş tarihi konusunda iki farklı görüş vardır. Birinci görüşe göre hanlık, 1437 yılında Altın Orda hanlarından Uluğ Muhammed Han'ın tahtının elinden alınması üzerine Saray'dan ayrılarak Kazan iline gelmesiyle kurulmuştur. İkinci görüşe göre ise 1445'te Uluğ Muhammed Han'ın oğlu Mahmud'un hanlığın başına geçmesiyle ortaya çıkmıştır. Hanlığın kuruluş süreci 1437-1445 yılları arasında tamamlanmış ve 1445'ten itibaren bağımsız bir devlet statüsüne kavuşmuştur (Türkoğlu, 2002:136).

Yusuf Akçuraoğlu (2009:653), müstakil Kazan Hanlığı'nın 1429 senesinde Orta İdil boyunda kadim Bulgar yurdunda kurulduğunu ve bundan böyle işbu memleketin *Kazan yurdu* tesmiye olunmaya başladığını belirtir. Bu isim, Kazan isimli ırmağın ve onun İdil nehrine döküldüğü yere yakın bir mevkide bulunan payitaht, Kazan şehrinin adından alınmıştır. Kazan Hanlığı'nın kuruluş tarihi konusunda Akçuraoğlu'ndan farklı bir görüş ortaya koyan R.Fäxrětdinov'a (1996:253) göre devlet 1437'de kurulup 2 Ekim 1552 tarihinde Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Böylece İdil-Ural Bölgesinde en parlak uygarlıklardan birini kuran Tatarlar kendi ülkelerinde azınlık durumuna düşmüş; İdil nehrini ele geçirerek Osmanlı'ya komşu olan ve yayılma politikalarının önündeki en büyük engellerden

birisi olan Kazan Hanlığı'nın işgali ile yetinmeyen Ruslar Tatarları yıllarca baskı altında tutmuşlardır (Kerimoğlu, 2014:30).

Kazan Hanlığı 2 Ekim 1552 tarihinde Ruslar tarafından ele geçirilmiştir (Märcani, 1989:172).1552 yılında Kazan Hanlığı'nı işgal eden IV. İvan daha sonra Astrahan (1556) ve Sibir (1582-1598) hanlıklarını Moskova Devleti sınırları içine katmıştır. Kırım Hanlığı ise Osmanlı İmparatorluğu'nun himayesinde olduğu için birkaç asır daha bağımsızlığını koruyabilmiştir (Devlet, 2014:77).

Rusların Kazan'ı işgali insanlık tarihinde görülen en önemli olaylardan biri olup bu işgal son derece zalimce gerçekleştirilmiştir. Kazan Hanlığı'nın işgali Moskova Knezliği'nin Çarlığa evrilmesine imkân sağlayan önemli olaylardan biri olarak kabul edilmektedir. 2 Ekim 1552 günü gerçekleşen Kazan'ın işgali Tatarların hafızasına kazınmış ve o günden beri asla iyileşmeyen bir yara olarak kalmıştır. Günümüzde de Tatarlar her yıl 2 Ekim günü başlarını önlerine eğerek Kazan Hanlığı'nın işgalini hatırlar, bunun için yas tutar ve büyük büyük dedelerinin Ruslara karşı verdikleri kahramanca mücadeleyi yâd ederler. Günümüzde 2 Ekim günü Tatarlar için Keder ve Kaygı Günü olarak kabul edilmektedir (Bezertinov, 1997:157).

Çizgisel tarih anlayışının dışına çıkarak Türk tarihini genel bir çerçeveye oturtan ve geniş açıdan ele alan Jean-Paul Roux (1998:201-203), Kazan'da Uluğ Muhammed tarafından kurulmuş olan hanedanın söndüğü 1518'e kadar, Kazan Hanlığı'nın güçlü olmayı sürdürdüğünü ve Rus baskısını etkisiz kılmayı başardığını belirtir. Roux, Rusların Kırım ve Kazan Hanlıklarına karşı verdiği mücadele esnasında Osmanlı Devleti'nin ise hiçbir şey yapmadığını ifade eder. Roux, 1550-1900 tarihleri arasında yaşanan tarihî gelişmelerin Rusların lehine, Türklerin ise aleyhine olduğunu belirtir ve birkaç istisna dışında Urallardan Kama'ya kadar hep Türkçe konuşulan yerler olan Karadeniz'in kuzeyindeki bütün toprakların Slavlaştığını; buralarda sömürgeleştirme, eritme, ülke dışına atma, idamlar ve belki de soykırımların vuku bulduğunu soru işaretli cümlelerle dile getirir, ancak bu hususların -anlaşılmaz bir biçimde- anlaşılmaz nitelikte olduğunu ifade eder. Yusuf Akçuraoğlu (2009:656) ise, tarihî sürecin geneli özetlenince görülen odur ki Moskof devletinin İdil boyundaki siyaseti Türkleri ya Hristiyanlığa çevirmek yoluyla

tamamen yutmak yahut büsbütün perişan ve mahvetmek siyasetinden ibaret olmuştur, diyerek durumu daha somut ifadelerle izah eder.

2.1.4.Tataristan Özerk Cumhuriyeti

Çarlık Rusya'sının ardından kurulan SSCB dâhilinde ve 27 Mayıs 1920 tarihinde, bugün de aynı sınırlara sahip olan ve Rusya Federasyonu'na bağlı olarak varlığını devam ettiren, Tataristan Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur. Çok zengin bir bölge olan Tataristan'a yönelik göçler ve Ruslaştırma politikaları Çarlık döneminde olduğu gibi Sovyetler Birliği döneminde de devam etmiştir (Özkan, 2002:207).

Şimal Türkleri, Kazan Türkleri, İdil-Ural Türkleri, Türk-Tatarlar gibi değişik adlarla bilinen Tatarların kendi adlarını taşıyan bu cumhuriyet İdil boyunda yerleşmiştir (Devlet, 2001:78). Orta İdil'in kuzeyinde, Kama ve İdil nehirlerinin birleştiği yerde kurulmuş olan Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin doğusunda Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti, kuzeydoğusunda Udmurt Özerk Cumhuriyeti, kuzeyinde Kirov oblastı[4], kuzeybatısında Mari Özerk Cumhuriyeti, batısında Çuvaşistan Özerk Cumhuriyeti, güneyinde Ulyanov, Kuybışev ve Orenburg oblastları yer alır. 68.000 km^2 alana ve 4 milyon kadar bir nüfusa sahip olan ülkenin başkenti 1.200.000 nüfuslu Kazan şehridir (Yiğit, 1996:36).

1552 yılındaki işgalin ardından uzun süre Çarlık Rusya'sının hâkimiyetinde kalan Tatarlar için SSCB dönemi de hayli zorlu bir süreç olmuştur. SSCB kurulduktan kısa bir süre sonra, çok geniş bir coğrafyaya yayılan bu ülkede yeni bir idarî yapılanmaya gidilmiş ve 27 Mayıs 1920 tarihinde bugünkü sınırları içinde Rusya Federasyonu'na bağlı bir Tataristan Özerk Cumhuriyeti kurulmuştur. 21 Aralık 1991 tarihinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1 Şubat 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Tataristan'ı tanıyan hiçbir ülke olmamıştır.

Tataristan genel olarak alçak ve engebeli bir ovayla kaplıdır. Volga (İdil) ırmağının batısında yer alan ve yüksekliği 235 metreye ulaşan arazi Volga tepelerinin

[4] Oblast: Devletin, ülke coğrafyasının bir bölgesi; büyük idarî yönetim birimi (Ojegov ve Şvedov, 2005:429).

en kuzey ucunu oluşturur. Urallara doğru yükselen bölgenin güneydoğusunda, yaklaşık 388 metre yüksekliği olan Bugulma-Belebey platosu yer alır. Volga ırmağı, Tataristan topraklarının batı ucundan kuzey-güney istikametinde akar. Volga'nın en büyük kolu olan Kama (Çulman) ise doğu-batı istikametinde akar ve ülke topraklarının büyük kısmından geçer. Kama'nın en önemli kolları Vyatka (Nokrat) ve Belaya (Agıydël)'dır. Bu kolların hemen hemen hepsi ülke topraklarında birleşerek Volga nehrini oluşturur. Volga (İdil) nehri üzerine kurulmuş olan Kuybişev Barajı ülke topraklarının önemli bir kısmını işgal etmiştir (Yiğit, 1996:36). Küçük bir ülke olan Tataristan, Kuybişev Baraj gölü dolayısı ile coğrafî olarak fiilen üç küçük kara parçasına bölünmüş vaziyettedir.

Başkenti ve en büyük şehri Kazan olan Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin Kazan'dan sonraki diğer büyük ve önemli şehirleri Yar Çallı, Tübän Kama, Älmät, Leninogorsk, Alabuga, Çistay ve Bögĕlmä'dir (Xarisova, 2005:5). Yar Çallı (eski adı Brejnev, şimdiki Rusça adı Naberejnıe Çelnı) şehri Tataristan'ın ikinci büyük şehri olup gelişmiş sanayi tesislerine sahiptir. Rusya'nın dünyaca bilinen Kamaz markalı kamyonlarının üretildiği fabrika da bu şehirde yer almaktadır.

Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin yer aldığı bölgede karasal iklim hâkimdir. Yıllık yağış miktarı yaklaşık olarak 420-510 mm'dir. En çok yaz aylarında yağış alan ülkede kışları yağışlı olmamakla birlikte kar kalınlığı 60 cm'yi bulur. Ülkenin büyük kısmı verimli çernozem toprakları ile kaplıdır. Orman yönünden bakıldığında Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin %16'sının ormanlarla kaplı olduğu görülür. Genelde bozkır bitkileri ile kaplı olan ülkede çayır bitkileri de yaygındır (Yiğit, 1996:36).

Ülke nüfusu yaklaşık olarak dört milyon kadardır. XV. yüzyılda yıkılan Altın Orda Devleti'nden sonra kurulan hanlıklardan biri olan Kazan Hanlığı 1552 yılında Ruslar tarafından işgal edilmiştir. Çarlık Rusyası sonrası 1920'de Tataristan Özerk Cumhuriyeti ilan edilmiş, ancak bu ülkenin sınırları Tatarların yaşadıkları yerler dikkate alınarak çizilmemiştir. 1995 yılı itibariyle yaklaşık beş milyon Tatar'ın yaşadığı İdil-Ural Bölgesinde bu Tatarların sadece iki milyonluk kısmının Tataristan'da yaşadığı görülür. Kalan üç milyonluk kısım ise komşu cumhuriyetlerde ve farklı eyaletlerde yaşamaktadır. Ayrıca, Rusya Federasyonu'nun İdil-Ural Bölgesi

dışında kalan bölgelerinde bir milyon, diğer BDT ülkelerinde de bir milyon olmak üzere toplam yedi milyon civarında Tatar nüfusu vardır (Yiğit, 1996:36-37).

1989 yılında yapılan nüfus sayımına göre Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin nüfusu 3.642.000 kişi olarak tespit edilmiştir. Aynı sayımda SSCB topraklarında yaşayan Tatarların toplam nüfusunun 6.649.000 kişi olduğu belirlenmiştir. Toplam Tatar nüfusunun yaklaşık %27'si Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır (Yiğit, 1996:37).

1989 sayımı sonuçlarına göre Tataristan'da yaşayan 3.642.000 kişilik nüfusun etnik dağılımı şöyledir:

1.765.4004 Tatar (%48,5), 1.575.404. Rus (%43,3), 134.221 Çuvaş (%3,7), 32.822 Ukraynalı (%0,9), 28.859 Mordva (%0,8), 24.796 Udmurt (%0,7), 19.446 Mari (%0,5), 19.106 Başkurt (%0,5), 10.300 Diğer Müslüman Türkler (%0,9), 31.384 Diğerleri (%0,9) (Yiğit, 1996:37).

Rusya'da yaşayan Tatarların sayısı 2002 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre 5.669.900 kişi, dünya genelinde ise 7.920.500 kişidir. Bunların yaklaşık 4.600.000 kişilik kısmı İdil-Ural bölgesinde yerleşik vaziyette yaşamaktadır. Bu bölgedeki en yüksek Tatar nüfusu Tataristan (2002 verilerine göre 2.018.900 kişi) ve Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti'nde (995.300 kişi) yaşamaktadır. Tatar halkı Rusya'nın genelinde var olduğu için bu devlette Tatarlar yerli halklardan biri olarak kabul edilir (İsxakov, 2010:5).

2002 yılında yapılan nüfus sayımına göre Tataristan'da yaşayan Tatarların sayısı 2.000.116 kişiden oluşmakta ve bu sayı ülke nüfusunun %52,29'unu teşkil etmekte idi (https://tr.wikipedia.org/wiki/Tataristan, 23.03.2015). Aynı yıl yapılan nüfus sayımının sonuçlarına göre Rusya genelindeki Tatarların sayısı 5,6 milyon kişi olup bu sayı Rusya Federasyonu'nun genel nüfusu içinde %3,8'lik bir orana karşılık gelmektedir (https://ru.wikipedia.org/wiki/Всероссийская_перепись_населения_(2002), 23.03.2015).

2010 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde 3.786.000 kişi yaşamaktadır. 2002 yılı sayımları ile karşılaştırıldığında ülke nüfusu 7100 kişi, yani %0,2 oranında artmıştır (http://tatarstan.ru/about/population.htm,

23.03.2015). Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin esas halkı olan Tatarların sayısı 2.012.000 kişi olarak kaydedilmiştir. Bu sayı ülkenin toplam nüfusunun %53'ünü teşkil etmektedir (http://ru.wikipedia.org/wiki/Татарстан, 23.03.2015).

Tataristan Özerk Cumhuriyeti'ni meydana getiren 43 rayonun 32'sinde nüfusun çoğunluğunu Tatarlar teşkil eder. Bu rayonların onunda Tatarların oranı %80-90 civarıdır (http://ru.wikipedia.org/wiki/Население_Татарстана, 23.03.2015).

Başkenti Kazan olan Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde, 2010 nüfus sayımına göre 3.779.265 kişi yaşamaktadır (Yılmaz, 2013:1). Tataristan Özerk Cumhuriyeti sınırları dışında en büyük Tatar nüfusu Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşamaktadır. Gerek Rus Çarlığı gerekse SSCB dönemindeki baskılar sebebiyle Tatarlar Başkurdistan'a göçmek zorunda kalmışlardır. 2010 yılındaki nüfus sayımına göre Başkurdistan'daki Tatarların 1.009.295 kişi olduğu tespit edilmiştir. Aynı yıl yapılan nüfus sayımına göre Rusya'da yaşayan Tatarların toplam nüfusu 5.310.649'dur (Alkaya, 2014:38).

Tatarların toplam sayısı ve ülkelere göre dağılımı şöyledir: Rusya'da 5.310.649 (2010 sayımına göre; Tatarca konuşanların toplam sayısı 4.280.718; Astrahan Tatarlarının toplam sayısı 7, Mişerlerin toplam sayısı 786, Kreşen Tatarlarının toplam sayısı 34.822, Sibirya Tatarlarının toplam sayısı 6779 olarak ayrı verilmiştir.), Özbekistan'da yaklaşık 324.000 (2000 tahmini), Kazakistan'da 204.229 (2009 sayımına göre), Ukrayna'da 73.304 (2001 sayımına göre; Tatarca konuşanların toplam sayısı 25.770), Türkmenistan'da 36.355 (1995 sayımına göre), Kırgızistan'da 31.424 (2009 sayımına göre), Azerbaycan'da 25.900 (2009 sayımına göre), Çin'de 3556 (2010 sayımına göre) (Tekin ve Ölmez, 2014:110-111).

SSCB döneminde yapılan 1979 tarihli nüfus sayımına göre Tatarların toplam nüfusu 6.185.196; Ocak 1989 tarihli nüfus sayımına göre ise 6.645.588 kişidir (Devlet, 2001: 77-78). 2010 yılında yapılan son nüfus sayımına göre Rusya Federasyonu genelinde yaşayan Tatarların sayısı 5.318.797 ve federasyon içindeki oranları % 3.88'dir. Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Tatarların sayısı ise 2.012.571 kişi olup Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin nüfusunun % 53.2'sini teşkil etmektedirler (Yiğit, 2012: 18).

İdil-Ural Bölgesinde yer alan Tataristan Özerk Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu'nun ekonomik yönden en gelişmişve en modern cumhuriyetlerinden biridir. Tataristan, Rusya Federasyonu'nun büyük sanayi bölgesinin merkezinde, federasyonun doğu-batı ve kuzey-güney yönlerini birbirine bağlayan en önemli yol üzerinde bulunmaktadır. Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde de federasyonun genelinde olduğu gibi Rusya Federasyonu'nun resmî para birimi olan ruble[5] kullanılmaktadır.

Doğal kaynaklar yönünden oldukça zengin bir ülke olan Tataristan, farklı ve çok çeşitli sanayi dallarına sahiptir. Bu küçük ülke, büyük bir entelektüel birikimin yanında nitelikli uzmanlara da sahiptir. Tüm bu özellikler Tataristan Özerk Cumhuriyeti'ni Rusya Federasyonu'nu oluşturan en önemli unsurlardan biri haline getirmektedir.

Tarım yönünden de önemli bir ülke olan Tataristan, Rusya Federasyonu genelindeki tarım alanlarının %2,2'sine sahiptir. Federasyon genelindeki tarım üretiminin %5'i Tataristan topraklarında yapılmaktadır.

Tataristan Özerk Cumhuriyeti'ndeki üretim faaliyetlerinin %44,1'ini sanayi ürünleri, %8,6'sını inşaat, %7,7'sini taşıma ve iletişim, % 7,1'ini ise tarım ürünleri teşkil etmektedir.

Tataristan'ın sanayi profilini petrol ve gaz kimya kompleksi, petrol çıkarma, sentetik kauçuk üretimi, araba lastikleri, polietilen ve muhtelif petrokimya ürünleri, uluslararası alanda rekabet imkânı olan ağır yük taşıma araçları, helikopterler, uçaklar, uçak motorları, beyaz eşya motorları, petrol ve gaz işletme araçları, nehir ve deniz vasıtaları, hafif ticarî araçlar, binek otomobilleri, ayrıca çok gelişmiş elektrikli cihazlar ve radyo cihazları teşkil etmektedir (http://tatarstan.ru, 08.04.2016).

Bugün Rusya Federasyonu içinde yer alan ve federasyon içindeki diğer cumhuriyetlere nazaran ekonomik yönden daha zengin olan Tataristan Özerk Cumhuriyeti, Moskova'ya karşı ılımlı bir politika izleyerek eğitim, kültür, din, sanayi, ekonomi vb. gibi alanlarda ilerlemesine devam etmektedir (Şahin, 1999:41).

[5] Tatarlar da diğer özerk cumhuriyetler gibi Rusya Federasyonu'nun resmî para birimi olan ruble'yi kullansalar bile günlük hayatlarında *ruble* yerine kendi para birimlerinin adı olan *sum* kelimesini kullanmayı tercih ederler.

Tataristan, sosyal ve kültürel yönden de oldukça renkli ve zengin bir ülkedir. Çokmilletli, çokdinli ve çokdilli bir ülke olan Tataristan'da ilk üniversite 1804 yılında kurulmuştur. Günümüzde de ülkede birçok üniversite mevcuttur.

Tatarlar güzel sanatların hemen hemen her dalında önemli isimler yetiştirmiş büyük ve saygın bir millettir. Okuma-yazma oranı yüzde yüze yakın olan ülkede çok sayıda tiyatro binası olup buralarda Tatarca veya Rusça gibi dillerde oyunlar sahnelenmekte, büyük kitleyi oluşturan bu iki millet dolayısı ile oyunlar aynı anda tercüme edilerek isteyen seyircilerin kulaklık yardımı ile diğer dilde oyunu takip edebilmesi sağlanmaktadır.

Çarlık Rusyası ve SSCB döneminde Rusya Müslümanlarının entelektüel anlamda öncüsü olan Tatarlar Şehabettin Mercani, Kayyum Nasıri, Musa Carullah, Fatih Kerimi, Abdullah Tukay, Derdmend, Musa Celil, Hadi Taktaş, Hasan Tufan, Ayaz Gıylacev, Mirfatih Zekiyev gibi önemli bilginler, edipler ve şairler yetiştirmiştir. Tatar kökenli olan ve SSCB döneminde ülkelerinden ayrılmak zorunda kalıp hayatlarını Türkiye'de devam ettiren Yusuf Akçura, M.Ayaz İshaki İdilli, Sadri Maksudi Arsal, Reşit Rahmeti Arat gibi önemli Tatar aydınları da vardır.

Genelde Rusya Müslümanlarının, özelde ise Tatarların aydınlanmasını, modern usullerle öğrenim görerek dünyayı daha yakından tanımasını amaçlayan Ceditçilik Akımı[6] da Tatar intelijansiyası tarafından organize edilmiş büyük ve güçlü bir yenileşme ve çağdaşlaşma hareketi olmuştur.

[6] Ceditçilik: XIX. asır sonu XX. asır başında eğitim sistemini ve okulları reforme etmeyi savunan içtimai burjuva akımı (Abdullin, 1981:804). Tataristan'da XIX. asrın ortalarında başlayan ve 1905'e kadar süren dinde, eğitimde ve sosyal hayatta aydınlanmayı ön gören devir. Ceditçilik, dinde yapılan bazı reformların edebiyatta da etki göstermesiyle başlamıştır. Bu sahada ıslahat fikirleriyle ortaya çıkan ilk kişi Abdünnasır Kursavi'dir (1765-1813). Kursavi'nin açtığı reform yolunu din bilgini ve tarihçi Şihabettin Mercani (1818-1889) sürdürmüştür. Mercani, Tatar millî bilincinin gelişmesi yolundaki pek çok tarihî esere imza atmış seçkin bir Tatar aydınıdır. Ceditçilik hareketi, dilci ve edebiyatçı yönleriyle öne çıkan Kayyum Nasıri (1824-1902), müftü Alimcan Barudi (1857-1921) ve Rızaeddin Fahreddin (1859-1936) gibi ıslahat yanlısı kişilerin eserleriyle ilerlemiştir (User, 2006:319). Rusya Müslümanları arasındaki bu Müslüman reformculuğu siyasal harekete dönüştürme çabaları eğitim alanındaki başarılara oranla daha verimsiz olmuştur. 1905'te, birinci Duma (meclis) için seçimlerin yapılmasını sağlayan liberal açılım sırasında, Müslüman seçkinler ortak bir siyasal temsil oluşturmaya çalışmışlardır. Ağustos 1905'te Nijni-Novgorod'da toplanan Birinci Tüm Rusya Müslümanları Kongresi, Tatarların egemenliğinde olan ve Rus KD Partisi'ne (Anayasacı Demokratlar) yakın duran İttifak hareketini kurmuştur. Ama birbirini takip eden dört Duma'da da Müslümanlar bir *Müslüman taraf* oluşturmayı başaramamışlar; aynı başarısızlık 1918-1923 arasında Bolşevik Parti içinde ve 1990-1991 yıllarında perestroyka sırasında da tekrarlanmıştır (Roy, 2005:70)

3.KAZAN-TATAR TÜRKÇESİ

3.1. Kazan-Tatar Türkçesinin Tarihî Gelişimi

Yazılı dil herkesin bildiği gibi, sadece 5000 yıllık bir geçmişe sahiptir, konuşma dilinin geçmişteki izlerini ise takip edemeyiz (Ruhlen, 2006:21).

Türk dilinin yazılı metinlerle takip edilebilen döneminin başlangıcı olarak Orhun Abideleri kabul edilmektedir. Günümüzde Türk dünyasının muhtelif bölgelerinde kullanılmakta olan Türkmen Türkçesi, Türkiye Türkçesi; Kazak Türkçesi, Başkurt Türkçesi, Tatar Türkçesi; Uygur Türkçesi, Özbek Türkçesi vb. gibi yazı dillerinde olduğu gibi Kazan-Tatar Türkçesinde de Orhun Abideleri'ndeki temel dil özelliklerini görmek mümkündür.

Tatarca, Türkçenin Kuzey-Doğu (Kıpçak) lehçe grubunun kuzey dalında yer alır. Başlıca Rusya Federasyonu'nda yer alan Tataristan ve Başkurdistan Özerk Cumhuriyetlerinde konuşulur. XX. asırda sayısı 5 milyonu aşan Tatarca konuşanların önemli bir kısmı Rusya'nın orta-batısında, Volga (İdil) nehrinin orta akımı ile onun bir kolu olan Kama (Çulman) nehri boyunca ve Ural dağlarının doğusunda yaşamaktadır (Güney, 2015:1).

Tatarca, Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin Rusçadan sonra ikinci resmî dilidir (Güney, 2015:4). Tataristan Cumhuriyeti Anayasasının sekizinci maddesi ve 1992 tarihli Tataristan Cumhuriyeti halklarının dilleri hakkındaki kanuna göre Tatarca ve Rusça eşit hukuklu devlet dilleridir. Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde Tatarca bütün orta eğitim kurumlarında, okullarda temel ders verme alanlarından biridir (Fethullova, 2013:496). Ancak bütün bu resmî bağlayıcılıklara rağmen Tataristan'da, bilhassa da ülkenin resmî kurumlarında, Rus dilinin ezici üstünlüğünü görmek mümkündür.

Kazan-Tatar Türkçesi, Tataristan'da, Moskova ve Sent Petersburg başta olmak üzere Rusya'nın muhtelif bölge ve şehirleri ile Özbekistan, Kazakistan ve Kafkasya cumhuriyetlerinde ve yabancı ülkelerde yaşayan Tatarların resmî ve edebî dilidir (Kaydarov ve Orazov, 1999:174).

Bugünkü Kazan-Tatar Türkçesi, Başkurt Türkçesi ile birlikte Kıpçak grubu Türk lehçelerinin İdil-Ural Bölgesi kolunu oluşturur. Tatarca, XI-XII. yüzyıllar

arasında Bulgar, XIV. yüzyılın ortalarından XV. yüzyılın ilk yarısına kadar Kıpçak, XV. yüzyılın ikinci yarısından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar İdil-Ural Bölgesi Türkîsi veya Çağatay Türkçesi, XIX. yüzyıldan günümüze kadar ise mahallî Tatar ağızlarından hareketle gelişen Tatar Türkçesi yazı dili olmak üzere dört farklı ana dönemden geçerek günümüze ulaşmıştır (Özkan, 2002:211). Eski Tatar edebî dili XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar kullanılmıştır. Bu dönemde ve XX. yüzyılın başında genel millî Tatar Türkçesi bütün şekilleri ile bir edebî dil olarak ortaya çıkmıştır (Ganiyev, 1997:8).

Tatar yazı dili XIX. yüzyılın ikinci yarısında Tatar kentsoylu sınıfının oluşumu yıllarında yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Vatana hizmet etmek, Rusların hâkimiyeti altında geri kalmış milleti aydınlatmak amacı ile ve romantik milliyetçi bir anlayışla hareket eden, bu yol sayesinde milletin kurtuluşunu sağlayacağını düşünen Türkistan ve İdil-Ural Bölgesinin kimi Tatar aydınları tarafından konuşma dilini yazı diline yaklaştırmanın yolları aranmış, bu düşünce Ruslar tarafından da desteklenmiştir. Tatar Türkçesinin, XV. yüzyıldan XIX. yüzyıla kadar süren bütün Türkistan Türklüğünün dili olan ortak Türkçeden uzaklaşmasının, Rusların yönlendirmelerinden başka da çeşitli sebepleri vardır. Yenilikçi ve milliyetçi Tatar aydınları mahallî dil ile yazmayı vatanseverlik saymışlar, XIX. yüzyılın ikinci yarısı ile XX. yüzyılın başındaki romantizm akımının da etkisiyle dil hususunda böyle bir anlayışa yönelmişlerdir. Bu uygulama Çarlık Rusyası döneminde olduğu gibi Sovyet Rusya döneminde de desteklenmiş ve sonuçta bu uygulamanın ortaya çıkardığı mikrokavmiyetçilik anlayışı Türk dünyasında etkileri bugün de devam etmekte olan bir parçalanmaya sebep olmuştur (Özkan, 1996, 1044-1045).

Kıpçak grubuna giren Türkler arasında yazı dili geleneği en eski olanlar Tatarlardır. Tatarların İdil-Bulgar Devleti'ni oluşturan Türk unsurların torunları oldukları dikkate alındığında, bu geleneğin IX. yüzyılın sonlarında başladığı ortaya çıkar. İdil-Bulgar Devleti'nin İslam dinini benimsemesi ile kullanılmaya başlanan Arap alfabeli örnekler, günümüzde ancak İdil Bulgarlarına ait mezar taşlarının varlığı ile bilinmektedir (User, 2006: :319). Azak-Don Bölgesi ile Kuzey Kafkasya'daki Büyük Bulgaristan'da ve onun bir parçası olan İdil-Ural Devleti'nde runik yazının uzun süre kullanıldığı bilinmektedir. 922 yılında İslam dinini kabul eden Bulgarlar bu yeni din ile birlikte Arap yazısını da almışlardır. İdil-Bulgar Devleti'nin Moğollar

tarafından işgal edilmesinden sonra ise bu bölgede bir müddet Uygur yazısı da kullanılmış, ancak bu yazı Arap alfabesinin yerini alamamıştır (Kärimullin, 1997: 11-12).

Kazan Tatarları 1927 yılına kadar Tatarcanın yazımında Arap harfli bir yazı sistemi kullanmışlardır. 3 Temmuz 1927 tarihinde Latin alfabesi kabul edilmiş ve 1927-1939 yılları arasında bu alfabe kullanılmıştır. Tatarcanın yazım incelikleri bu alfabe esnasında geliştirilmiş ve bu süreç Kiril alfabesine geçişin bir ara dönemini oluşturmuştur. 1939 yılından sonra ise Kiril alfabesine geçilmiştir. Tatarcanın bugün kullanımda olan resmî alfabesi Kiril alfabesine dayanır. Günümüz Tatar alfabesi Rus alfabesindeki bütün harfleri bulundurmasının yanında, Tatarcaya özgü sesleri işaretlemek üzere Kiril alfabesine Ә ә (Ä ä), Ө ө (Ö ö), Ү ү (Ü ü), Җ ж (C c), Ң ң (Ŋ ŋ), Һ һ (H h) Tatar harfleri de eklenmiştir (Güney, 2015:4; Kärimullin, 1997:10-15; User, 2006:318-335).

Bugünkü Kazan-Tatar Türkçesinin standart yazı dilinde 22 ünsüz (sessiz), 9 da ünlü (sesli) vardır. Ayrıca, Rus dilinden gelen ts, şç, yu, ya gibi çift sesli harfler mevcuttur (Ercilasun vd., 1991:1087). Kazan-Tatar Türkçesinin alfabesinde toplam olarak 39 harf vardır.

Bugünkü Tatarlar, genel olarak üç büyük lehçe alt grubundan oluşur: Orta veya Kazan Tatarcası, Batı veya Mişer Tatarcası ve Doğu veya Sibirya Tatarcası. Bunlardan başka geçişik ya da karışık lehçeler de vardır: Volga Tatarları tarafından asimile edilmiş Nogay ve Kundur unsurlarından oluşan Astrahan Tatarcası, Kasimov Tatarcası, Tiptär *(Rusça Тептяр: Teptyar),* Tatarca ve Başkurtça karışımı olanlar, Ural Tatar altdiyalektleri (Nogaybek dahil, Kryaşen *(Rusça Кряшен: Kryaşen, yani Rus ortodoksluğuna geçmiş olan)*. Kreşinler hem Kazan Tatarları hem de Mişerler arasında vardır (Golden, 1992:394).

Kazan-Tatar Türkçesi Türkiye, Azerbaycan, Özbek, Uygur ve Kazak Türkçelerinden sonra Avrasya coğrafyasında yaygın olan altıncı büyük Türk yazı/ana dilidir (Musaoğlu, 2013:542).

İdil-Ural Bölgesinin ve Rusya Müslümanlarının kültür merkezi olan Kazan'da Çarlık Rusyası döneminde, 1804 yılında, Kazan Devlet Üniversitesi kurulmuştur. Bu üniversite Kazan Tatarlarının kültür hayatını derinden etkilemiştir. Bu üniversite

aracılığı ile Tatar şair ve yazarları Rus kültürü ve edebiyatı ile tanışma imkânı bulmuş, Rus şair ve yazarlarının eserleri Tatarcaya tercüme edilmeye başlanmıştır. Kazan Tatarları, Batı dünyası ve Batı kültürü ile de Ruslar ve Rus dili vasıtası ile tanış olmuşlardır.

3.2.Türk Lehçeleri İçinde Tatarcanın Yeri

Shirô Hattori (1975:279), Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç ve Nicholas Poppe gibi bilim adamlarının Türk dili ve şivelerini iki gruba ayırıp bir tarafa R-dili olan Çuvaş dilini, diğer tarafa ise Z-dilleri olan diğer bütün Türk dilleri ve şivelerini dâhil ettiklerini belirtir. Hattori'ye göre Tatar Türkçesi ve Başkurt Türkçesi Karay, Karaçay-Balkar, Kumuk; Nogay, Kazak, Karakalpak; Kırgız Türkçesi ile birlikte Türk dilinin Kıpçak grubuna, yani Kuzey-Batı grubuna dâhildir.

Tatar (Kazan veya Volga Tatarcası) dili Türk dillerinden biridir ve Türk dil ailesinin Kuzeybatı koluna (aynı zamanda diğer adı Kıpçak koludur) mensuptur. Tatarlar kendilerine Tatar ve dillerine de Tatar dili (Tatar tělě) demektedirler. Tatar dili çok yaygın bir dil olup geniş bir edebiyatı vardır (Poppe, 1961:3).

Türk dilleri ile ilgili olarak birçok tasnif çalışması yapılmıştır. Wilhelm Radloff tarafından dört gruba ayrılan Türk dilleri arasında Tatarca Kırgız, İrtiş, Başkurt lehçeleriyle birlikte Volga veya Kuzey lehçeleri içinde gösterilmiştir.

Ramstedt'in tasnifinde ise Tatar Türkçesi; Kırgız, Kazak, Karakalpak, Nogay, Kumuk, Karaçay, Karaim ve Başkurt lehçeleri ile birlikte Batı Grubu içinde gösterilmiştir.

Samoyloviç'in tasnifinde altı gruba ayrılan Türk lehçeleri içinde Tatar Türkçesi III. Grup, Taw Grubu (Kıpçak, Kuzey-batı) içinde gösterilmiştir.

Talat Tekin, on iki gruba böldüğü lehçeler içinde Tatar Türkçesini X. Grup, Tawlı Grubu içinde göstermiştir (Akar, 2006:42-46).

4.KAZAN

4.1.Tarih

Kazan, şehre adını veren Kazanka nehrinin İdil (Volga) nehri ile birleştiği ve İdil'in bir dirsek şeklini aldığı noktada kurulmuştur. Bölgede yer alan Taş devrine ait iskân izleri ve şehrin yakın civarında görülen Tunç devri eserleriyle Demir devri başlangıcına ait mezarlar, buranın eski çağlardan beri yerleşim alanı olarak seçildiğini gösterir. Kazan şehrinin içinde bulunduğu bu coğrafî bölge, III. yüzyıldan itibaren çeşitli Türk devletlerinin hâkimiyet sahası içine girmeye başlamıştır (Türkoğlu, 2002:134).

Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti ve Rusya Federasyonu'nun en önemli şehirlerinden biri olan Kazan şehrinin kurulduğu saha, pek eski devirlerden beri meskûn bir yer olagelmiştir. Kazan şehri yakınlarındaki İdil ve Kazanka nehirlerinin yakınlarında Taş devrine ait kalıntılar bulunmuştur. Buradan hareketle, milattan 15-20 asır önce bu bölgede insanların yaşamış olduğu düşünülmektedir. Kazan efsaneleri ise şehrin Bulgar devrinde kurulduğunu ifade etmektedir (Xudyakov, 2009:230).

Kazan şehrine neden bu adın verildiği ile ilgili olarak muhtelif görüşler vardır. Şehrin kurulduğu yerin coğrafî yapısının adeta bir kazana benzemesi, yemek kazanından hareketle böyle bir adın verilmiş olması vb. gibi. Lakin bu adın önce şehre mi yoksa nehre mi verildiği de tam olarak bilinmemektedir. Şehrin kuruluşu ile ilgili olarak; *Kazan* kelimesinin anlamı ile ilgili efsaneler, şehrin bir yerden ikinci yere nakli ve yılanlar hakkındaki efsaneler, Kazan şehrinin etrafına kalenin kurulması ile ilgili efsaneler olmak üzere muhtelif efsaneler de vardır (Xudyakov, 2009:235).

Kazan şehrinin kuruluş tarihi ile ilgili de muhtelif görüşler vardır. Arkeolojik buluntular Kazan şehrinin toponomik adlandırmalarının (İdil, Kazansu, Kaban Külĕ, Çĕrĕk, Bolak, Çĕrĕk Kül, Bakaltay, Bişbalta, Bolak, Tirän Üzäk, Yılantaw vb.) eski Türk-Bulgar dili ile ilgili olduğu ve bu şehrin tarihinin bin yıldan eski olduğuna kanıt olarak gösterilmektedir (Sattarov, 1998:137). Lyudmila Xarisova (2005:5) da Kazan şehrinin 1005 yılında kurulduğunu belirtir. Kazan şehrinin kuruluşu ile ilgili bu görüş genel kabul görmüş ve 2005 yılında Kazan'ın kuruluşunun bininci yılı ile ilgili geniş

katılımlı sempozyumlar, konferanslar, sergiler tertip edilmiştir. Ayrıca, ülke genelinde büyük çaplı kutlamalar da yapılmıştır.

4.2.Coğrafya

Kazan, İdil nehrinin sol tarafında yer alır. Kazan şehrinin yüzölçümü yaklaşık olarak 300km^2 kadardır. Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti ve Rusya Federasyonu'nun önemli şehirlerinden biri olan Kazan'da pek çok farklı milletten insan yaşamaktadır. Bundan dolayı şehir çokmilletli ve çokdilli bir özellik taşır. Dinî yönden de renkli bir görünüm arz eden Kazan'da camiler, kiliseler ve sinagoglar birlikte var olmaya devam etmektedir.

Kazan'ın güney-kuzey istikametindeki genişliği 29 km, doğu-batı yönündeki genişliği ise 31 km'dir. Şehrin batı ve güneybatı cephesi İdil nehri boyunca yerleşmiştir. Şehri ikiye bölen Kazansu nehri kuzeydoğudan batıya doğru akar. Coğrafî olarak nehir tarafından ikiye bölünen kazan şehri muhtelif köprüler ve metro vasıtası ile birbirine bağlanır. Kazan şehri kendi içinde üç rayona bölünür (Mustafin ve Xuzeev, 1994: 85).

Tarihî Kazan şehri göller yönünden çok zengindir. Burada meşhur Kaban Gölü, Akkoş (Akkuş) Gölü, Zäŋgär (Mavi) Göl, Tirän (Derin) Göl gibi pek çok göl vardır (Garipova, 1994:136-137).

4.3.İklim ve Bitki Örtüsü

Küçük bir ülke olan Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin genelinde olduğu gibi Kazan şehrinde de karasal iklim hâkimdir. Ülke genelinde olduğu gibi burada da ormanlar, bozkır bitkileri ve çayır bitkileri mevcuttur.

4.4.Nüfus ve Ulaşım

Günümüzde Rusya Federasyonu'na bağlı 21 cumhuriyet, 6 yöre, 49 bölge, federal önem taşıyan iki şehir (Moskova ve St. Petersburg), 1 özerk yönetim bölgesi

ve 10 özerk yönetim birimi vardır. 10 milyon nüfuslu başkent Moskova ve 4,6 milyon nüfuslu St. Petersburg'dan sonra nüfusu 1 milyondan fazla olan Novosibirsk, Nijni Novgorod, Yekaterinburg, Samara, Omsk, Çelyabinsk, Perm, Ufa, Rostov na Donu ve Volgograd ile birlikte Tataristan'ın başşehri olan Kazan da nüfusu 1 milyonu aşan şehirlerden biridir (http://www.turkey.mid.ru/hakk_t02.html, 04.07.2015).

Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti olan Kazan'ın nüfusu yaklaşık olarak 1.200.000 kişidir. Büyük çoğunluğunu Tatarlar ve Rusların oluşturduğu Kazan, Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti olmanın yanı sıra Rusya Federasyonu'nun da Moskova ve Saint Petersburg'dan sonraki en önemli şehri olarak kabul edilmekte ve bu öneminden dolayı da federasyonu üçüncü başkenti olarak adlandırılmaktadır.

Kazan ve civarında yük taşımacılığında ırmaklardan yoğun olarak yararlanılır. Cumhuriyetteki ırmak limanları ile Moskova ve Volga havzasındaki öteki kentler arasında düzenli suyolu taşımacılığı yapılır. Demiryolu ulaşımı çok gelişmiş olmamakla birlikte cumhuriyetin kuzey-batı ve güney-doğu ucundan Moskova ve Urallara uzanan iki ana hat geçer. Başka bir hat Volga'nın sağ yakası boyunca kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Kazan'dan çıkan karayolları Bugulma ve Minzelinsk'e, Çistapol'dan ise Nurlat'a gider (Yiğit, 1996:38). Kazan şehrinde yer alan uluslararası bir havalimanı vardır. Kazan havalimanından İstanbul ve Antalya şehirlerine de doğrudan uçuşlar mevcuttur.

4.5.Sosyal ve Ekonomik Hayat

Kazan şehri, Rusya Federasyonu'nun ve Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin en önemli din, ekonomi, politika, bilim, eğitim, kültür, sanat ve spor merkezlerinden biridir. Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin hem siyasî, hem ekonomik hem de kültürel anlamda başkenti konumundadır. Bir üniversiteler şehri olan Kazan'da Kazan İdil Boyu Federal Üniversitesi, Kazan Devlet Teknoloji Üniversitesi, Kazan Devlet Energetik Üniversitesi, Ziraat Akademisi, Kazan Havacılık Üniversitesi gibi üniversiteler vardır. Kazan'da çok sayıda müze, tiyatro ve sanat galerisi de mevcuttur. Şehrin sosyal hayatının önemli parçalarından biri Tatarlar tarafından çok

sevilen Ak Bars adlı buz hokeyi takımıdır. Son yıllarda öne çıkan Rubin Kazan adlı futbol takımı da Kazan şehrinin ve Tataristan'ın adını dünyaya duyurmaya başlamıştır.

Kazan, ticaret ve sanayi yönünden oldukça gelişmiş geniş ve büyük şehirdir (Bajenov, 1847:22). Tataristan'ın önemli sanayi tesislerinin yer aldığı Kazan'da hayat standartları oldukça yüksektir. Bununla birlikte Kazan son derece pahalı ve yaşaması zor bir şehirdir. Bu yüzden halkın büyük kısmı birden fazla işte çalışmak zorunda kalmaktadır. Şehrin dışında bir köyü olanlar pek çok ihtiyaçlarını köyden karşılama yoluna giderek hayatlarını biraz da olsa kolaylaştırmak için gayret etmektedirler.

5.AZNAKAY

5.1.Tarih

XVIII. asrın birinci yarısında kurulmuş olan Aznakay, Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin güneydoğusunda yer alır. 20.10.1931 tarihinde rayon statüsüne yükseltilmiş olan Aznakay, 1930-1956 yılları arasında Köy Muhtarlığı Merkezi olmuştur. 14.06.1956 tarihinde işçiler kasabası olarak ilan edilmiş, 20.03.1987 tarihinde ise Aznakay işçiler kasabasına resmî olarak şehir statüsü verilmiştir.

Aznakay'ın yüzölçümü 2168,65 km^2 olup Tataristan Özerk Cumhuriyeti'ndeki Älmät, Layış, Mamadış ve Nurlat rayonlarından sonra beşinci sırada yer almaktadır (Garipov, 2013:14).

5.2.Coğrafya

Aznakay rayonu Tataristan'ın güneydoğusunda yer alır. Doğusu Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti'nin Şaran ve Bakalı rayonları, kuzeyi Tataristan'ın Sarman ve Möslim rayonları, batısı ve güneybatısı Älmät rayonu, güneyi Bögĕlmä ve güneydoğusu ise Yutazı rayonları ile çevrilidir.

Aznakay, alçak ve engebeli bir ova ile kaplıdır. Ural Dağlarına doğru yükselen Tataristan'ın en yüksek noktası olan Çatır Taw (Çadır Dağ) burada yer almaktadır. Çatır Taw'ın yüksekliği 321,7 metredir.

Aznakay rayonundan İk, Mällä ve Stärlĕ nehirleri geçmektedir.

5.3.İklim ve Bitki Örtüsü

Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin genelinde olduğu gibi Aznakay'da da karasal iklim hâkimdir. Yazları sıcak ve kurak geçen Aznakay'da kışları ise kar yağışlı ve soğuk olur. Aznakay rayonu da ülkenin diğer bölgeleri gibi ormanlar, bozkır bitkileri ve çayır bitkileri ile kaplıdır.

5.4.Nüfus ve Ulaşım

Aznakay rayonunda 63.544 kişi yaşamaktadır. 2014 yılı resmî devlet verilerine göre 43.952 kişi şehirde, 19.592 kişi ise köylerde yaşamaktadır. Aznakay'da yaşayan etnik grupların nüfusa oranlarında %85,2 ile Tatarlar ilk sırada yer almaktadır. İkinci sırada yer alan Ruslar nüfusun %11,7'sini teşkil etmektedir. Çuvaşlar nüfusun %0,6'sını, Başkurtlar %0,5'ini, Mordvolar %0,4'ünü, Ukraynalılar %0,4'ünü ve diğer milletlere mensup olanlar da nüfusun %1,2'lik kısmını teşkil etmektedir (http://aznakayevo.tatarstan.ru/rus/istoriya-rayona.htm, 23.03.2016).

Havalimanı ve demiryolu olmayan Aznakay şehrinde ulaşım tamamen karayolu ile sağlanmaktadır.

5.5.Sosyal ve Ekonomik Hayat

Aznakay, doğal kaynaklar yönünden Tataristan'ın en zengin ve en önemli şehirlerinden biridir. Yeraltı kaynakları, bilhassa petrol, yönünden çok zengin bir bölgedir. Ancak Aznakay'dan çıkarılan petrol burada işlenmemekte, dolayısı ile sahip olduğu ve bu şehirde kalması gereken zenginliğin büyük kısmı başka taraflara akıp gitmektedir.

Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin petrol kaynağı sayılan merkezlerden biri olan Aznakay tarım ve hayvancılık yönünden de ülkenin önemli illerinden biridir.

6.MÖSLİM

6.1.Tarih

Tarihte Möslim adlı yerleşim yerinin adına ilk olarak 1722-1725 tarihli Rusya devlet arşivi belgelerinde rastlanmaktadır. Günümüzde Tataristan'a bağlı bir rayon merkezi olan Möslim 1890'lı yıllarda İskĕ Väräş adı ile bilinen bir köydür.

Arşiv belgelerine göre, 1890'lı yıllarda Bazarlı Väräş ismi Möslim ismi ile değiştirilmiştir. O zamanlar ilgili yerde sadece üç sokağın var olduğu bilinmektedir. Bunlar, Tübän Uramı (Aşağı Sokak) (şimdiki adı ile Kooperatif Sokağı), Bakça Uramı (Bahçe Sokağı) (şimdiki Urta Sokak) ve Bank Sokağı (şimdiki Hörriyät Sokağı)'dır.

Arşiv kaynaklarında belirtildiğine göre köyün adı 1896 yılından itibaren Möslim olarak söylenmeye başlanmıştır. Rayona adını veren Möslim adlı kişinin 1740 veya 1750'li yıllarda doğduğu tahmin edilmekte, 1775-1780 yıllarında ise Ik nehrinin sol tarafına, bugünkü Möslim rayonuna göçüp yerleştiği düşünülmektedir. Büyük ormanlarla kaplı geniş arazilere ve verimli ovalarla sahip olan bu bölgeye zamanla başka bölgelerden de Müslüman Tatarlar, Kreşinler, Ruslar ve diğer milletlere mensup kişiler yerleşmiştir **(**http://muslumovo.tatarstan.ru/tat/history.htm, 23.03.2016).

6.2.Coğrafya

Möslim, Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin güneydoğusunda, başkent Kazan'dan 319 km uzakta yer alır. Kama (Çulman) nehrinin bir kolu olan Ik nehri kenarı boyunca yerleşmiş olan Möslim rayonu ülkenin küçük ve güzel rayonlarından biridir.

Möslim rayonu; Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin Minzälä, Sarman, Aznakay, Aktanış rayonları ve Başkurdistan Özerk Cumhuriyeti'nin Bakalı rayonu ile komşudur. Geniş ormanlar ve verimli tarım arazileri ile kaplı olan bu rayonun yüzölçümü yaklaşık olarak 1464km^2'dir. Küçük bir yüzölçümüne sahip olan Möslim rayonu, özellikle tarım ve hayvancılık gibi alanlarda öne çıkmış bir yerdir (http://muslumovo.tatarstan.ru/rus/municipal_rayon.htm, 23.03.2016).

6.3.İklim ve Bitki Örtüsü

Möslim rayonunda da karasal iklim hâkimdir. Tataristan'ın geneli gibi Möslim rayonu da geniş bir ova üzerinde kurulmuş vaziyettedir. Orman yönünden oldukça zengin olan Möslim rayonunda bozkır ve çayır bitkileri de geniş alan kaplar **(**http://muslumovo.tatarstan.ru/tat/history.htm, 23.03.2016).

6.4.Nüfus ve Ulaşım

Yüzölçümü 1464,30 km^2 olan Möslim rayonunun nüfusu 21.272 kişidir. Möslim rayonunda toplam yetmiş bir yerleşim merkezi vardır. Bu rayonda çoğunluğu Tatar kökenli insanlar teşkil eder. Ayrıca Ruslar, Kreşinler (Hristiyan Tatarlar) ve başka etnik gruplara mensup insanlar da bu rayonda yaşamaktadır (http://muslumovo.tatarstan.ru/rus/municipal_rayon.htm, 23.03.2016).

Havalimanı ve demiryolu imkânı olmayan Möslim rayonunda ulaşım tamamen karayolu ile sağlanmaktadır.

6.5.Sosyal ve Ekonomik Hayat

Sosyal yönden başkent Kazan gibi zengin imkânlara sahip olmayan Möslim rayonu, tarım ve hayvancılık gibi alanlarda Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin önemli illerinden biridir. Ayrıca değişik sanayi kolları ve üretim tesisleri, ticaret, nakliyat gibi alanlarda da oldukça gelişmiş bir bölgedir.

7.MAMADIŞ

7.1.Tarih

Günümüzde Mamadış rayonuna bakan Kama ve Nokrat nehirlerinin civarları eski Büyük Bulgar Devleti'nin kurulduğu yerlerdir. Mamadış, 1991 yılında rayon statüsüne kavuşmuştur.

Halk arasında yaşayan bazı efsanelere göre Mamadış'ın tarihi Bulgar Devleti zamanına kadar gider. Tarihî verilere uygun olmasa da efsaneye göre Bulgar Devleti, Aksak Timur'un askerleri tarafından işgal edildikten sonra Mamadış adlı bir kişi şimdiki Mamadış'ın yerinde bir köy kurmuştur. Mamadış rayonunun ortaya çıkışı ile ilgili başka inanışlar da vardır. Bu rayonun adının Mämdäş ve Möxämmätiş gibi kişi isimleri ile ilgili olabileceği de düşünülmektedir (Sattarov, 1971:102-103).

1781 yılına kadar köy olan Mamadış, bu tarihten itibaren şehir statüsü almış ve 1917 yılındaki inkılaba kadar şehir olarak kalmıştır (Sattarov, 1971:102).

7.2.Coğrafya

Mamadış rayonu, Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin kuzeydoğusunda yer alır. Doğusunda Alabuga rayonu, güneyinde Tübän Kama ve Çistay, batısında Tĕläçĕ ve Saba, kuzeyinde Kukmara rayonları, kuzeydoğusunda Udmurtiya Özerk Cumhuriyeti ile komşudur. Mamadış rayonu, Rusya Federasyonu'nun Kirov oblastına çok yakındır. Kirov oblastı ile Mamadış rayonunu doğuda Nokrat ve batıda Kama nehri birbirlerinden ayırır.

Mamadış tabiatın en güzel köşelerinden birinde yerleşik vaziyettedir. Ovalar, kırlar ve ormanlar yönünden zengin olan Mamadış'ın yüzölçümü 260 bin hektardır.

7.3.İklim ve Bitki Örtüsü

Tataristan'ın geneli gibi karasal iklimin hâkim olduğu bu bölge de ülkenin diğer bölgeleri gibi orman yönünden zengindir. Ayrıca bu rayonda da çayır ve bozkır bitkileri görülür.

7.4.Nüfus ve Ulaşım

Değişik etnik gruplara ve farklı dinlere mensup olan insanların birlikte yaşadığı çokkültürlü ve çokdilli bir rayon olan Mamadış'ın toplam nüfusu 43.802 kişidir.

Resmî verilere göre Mamadış rayonunda yaşayan etnik grupların nüfusa oranlarında Tatarlar %76,3 ile ilk sırada yer alır. İkinci sıradaki Ruslar ise rayonun nüfusunun %20,1'ini teşkil ederler. Rayonun geriye kalan nüfusunun %1,25'ini Udmurtlar, %1,37'sini Mariler, %0,1'ini Çuvaşlar, %0,1'ini de Başkurtlar oluşturur (http://mamadysh.tatarstan.ru/rus/about.htm, 23.03.2016).

Ekonomik ve coğrafî yönden iyi bir konuma sahip olan Mamadış'a Nokrat ve Kama nehirlerinden suyolu vasıtaları ile ulaşmak çok kolaydır. Aynı zamanda Mamadış rayonu, Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti olan Kazan şehri ile ülkenin ikinci büyük şehri olan Yar Çallı otoyolu üzerinde yer aldığı için iktisadî yönden komşu rayonlarla ve Rusya Federayonu'nun diğer bölgeleri ile son derece hızlı ve etkili bir bağlantı ve ulaşım imkânına sahiptir. Mamadış–Kazan arası uzaklık 167 km, Mamadış–Yar Çallı arası 87 km, Mamadış–Kukmara arası ise sadece 80 km'dir (http://mamadysh.tatarstan.ru/rus/about.htm, 23.03.2016). Bu özellikler ve coğrafî konumu Mamadış rayonunu diğer rayonlardan farklı ve ayrıcalıklı kılan hususlardır.

7.5.Sosyal ve Ekonomik Hayat

Tarım ve hayvancılığın yaygın olduğu Mamadış rayonunda kerpiç fabrikası, ağaç işleme tesisleri, balık işleme tesisleri, alkol fabrikası ve süt işleme tesisleri gibi tesisler vardır. Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin genelinde olduğu gibi burada da sinema ve tiyatro gibi sosyal imkânlar mevcuttur.

İKİNCİ BÖLÜM

MÜSLÜMAN TATARLARDA VE KREŞİNLERDE (HRİSTİYAN TATARLARDA) GEÇİŞ DÖNEMLERİ (DOĞUM, EVLENME, ÖLÜM)

1.DOĞUM

1.1.Doğum Öncesi

Evlenen çiftler arasında yapılan nikâh töreni ile meşrulaştırılan evlilik kurumunda nikâhın amacı evlenen kadının doğuracağı çocukların babasının bilinmesini sağlayıp çocuğun bakımını tüzel bir güvenceye bağlamaktır. Evlilik, doğuma izin veren bir geçiş dönemidir. Öyle ki, evli kadının doğurmaması, belki de, evlenmemiş kadının doğurması kadar ilgi ve heyecanla karşılanır. Evli kadının çocuğu, babası doğacak çocuğu önceden kabul ettiği için meşru, evli olmayan kadının çocuğu ise gayri meşrudur ve bu durum hem kadın hem de çocuk için kötü bir damga, ömür boyu sürecek bir yüz karası olarak kabul edilir (Güvenç, 2011:312-314).

Eskiden Müslüman Tatarlarda gelin hamile kalıp çocuk doğurana kadar kocası tarafından karı olarak kabul edilmezmiş. Kadın şayet kısır ise kocası ondan boşanabilirmiş. Çocuk yapmadan önce karı kendi ebeveynlerinden çeyizini alamazmış (Plano-Karpini, Astselin‘, 1825:75)

Genelde dünya üzerindeki her millet ve her toplulukta, özelde ise her ailede bir çocuğun dünyaya gelmesi, sevinç verici en güzel hadiselerden biri olarak kabul edilmektedir. Bu sebeple de evliliğin hemen ardından toplumun ve evli çiftin yakınlarının yeni çiftten beklediği tek şey bir an önce çocuk sahibi olmalarıdır (Yeşil, 2014:67).

Hayatın başlangıcı olan doğum evresi her aile için çok büyük bir önem taşımaktadır. Geçiş dönemlerinden biri olan doğum ile ilgili pek çok âdet, gelenek ve inanışın cemiyet içinde var olduğu ve bunların muhtelif şekillerde uygulanıp yaşatıldığı bilinmektedir.

İnanışa göre, kadının gebe kalma isteğiyle başlayan ve doğuma kadar kadını etkisi altına alan âdetlere, gelenek ve göreneklere uymak gerekmektedir (Altun, 2004:102).

Müslüman Tatarlar arasındaki bir inanca göre hamile bir kadının rüyasında bir çift güvercin görmesi onun ikiz bebeğe hamile olduğu şeklinde yorumlanır (K.12, K.32).

Kadın, doğumun efendisi olması, gebelik dönemi, dünyaya yeni bir can getirmesi, üremenin tek sahibi olması, yavruları ile ilgilenmesi ve birlikte yaşama ozrunluluğu itibarıyla toplumun biyolojik ve tinsel merkezi durumuna getirilmiştir. Kadının doğurganlığı onun kutsanmasını sağlamıştır (Bayat, 2015:22).

Eski düşüncede hassas yapısı, her ay baş veren kanamayla ilgili değişmesi, rahimde yeni bir can taşıması vb. özellikleri ile kadın, başlangıçta gizli bilgilere sahip varlık olarak görülmüştür (Bayat, 2015:23). Günümüz dünyasında da kadına bakış ile ilgili genel kanaatin bu yönde olduğunu söylemek mümkündür. Ancak, diğer toplumlarda olduğu gibi Tatar toplumunda da erkekegemen yapının kadının rolünü zayıflattığını da belirtmek gerekir.

1.1.1.Kısırlığı Giderme – Gebe Kalma

Günümüz şartlarında kısırlık, gelişen tıp neticesinde çok büyük bir problem olarak kabul edilmemektedir. Tatar toplumunun hiçbir kesiminde kadınlar artık bu sorunu çözmek için eskiden olduğu gibi ilkel yöntemlere müracaat etmemektedirler. Çocuğu olmayan kadınlar bu sağlık sorununu çözmek amacı ile ilgili hastanelere ve doktorlara müracaat ederler, daha büyük sorunları olan kadınlar ise tüp bebek yöntemi gibi gelişmiş yöntemlerle bu sorunun üstesinden gelmeye çalışırlar.

Eskiden kısırlık sorunu sadece kadınlarla ilgili bir problem olarak görülmekte, sorunun kaynağının erkekler olabileceği düşünülmemekte idi. Bundan dolayı çocuğu olmayan ailelerde erkeklerin ikinci veya üçüncü kadınlarla evlilik yapmaları söz konusu olmuştur. Ancak, Abdülnâsır Kursâvi (1770-1814), Şihâbeddin Mercânî (1815-1889), Abdulkayyum Nasırî (1824-1907) ve Hüseyin Feyizhânî (1826-1866) gibi aydınların öncülüğünde XIX. yüzyılın ikinci yarısında ortaya çıkan ve Ceditçilik

adı verilen reform hareketinin (http://www.ismailgaspirali.org/yazilar/tuzun.htm, 28.05.2016) hâkim olmaya başladığı dönemle birlikte çokeşlilik konusu bir kadın hakları ihlali olarak görülmeye başlanmış ve modern düşünceli edebiyatçıların da üstünde durduğu hususlardan biri haline gelmiştir. Bu durumu yanlış bulan ve kabul etmeyen aydınlanma düşüncesindeki Tatar entelektüelleri ile kadimci/gelenekçi kesim arasında ciddi tartışmalar yaşanmıştır. Tatar aydınlanma hareketinin ve XIX. asır Tatar edebiyatının önemli şahsiyetlerinden Muhammed Ayaz İshaki'nin Ostazbikä adlı eseri Tatar edebiyatında çokeşlilik konusu üzerine eğilen ve bu sorunun ancak eğitim yolu ile ortadan kaldırılabileceğini anlatmaya çalışan önemli eserlerden biridir. On iki yıllık bir evliliği olan Vahit Hazret[1] ile Ostazbike Saide'nin çocuklarının olmaması, bundan dolayı kendini suçlayan Ostazbike Saide'nin çok sevdiği kocasını kendi elleriyle evlendirmek ve yeni eşinden doğacak çocukları bakmayı da üstlenmeye razı olması, Vahit Hazret'e Alime adlı kızın istenmesi ve sonrasında vuku bulan iç çatışmalar bu eserin konusunu teşkil eder (Kamalieva, 2009:61).

Kısırlık sorununun sadece kadınlarla ilgili olmadığı biliniyor olsa bile günümüzde de bu konuda erkekler kadınlara göre daha çekimser davranmakta, ancak eskiden olduğu gibi sadece kadınları sorumlu tutmayıp kendileri de tedavi edilmek için çaba sarf etmektedirler.

Eski devirlerde kısır kadın hamile kalsın diye başına daha kırkı çıkmamış olan bir lohusanın sütü dökülmektedir (Yaxin, 1997:330).

Sibir Tatarlarında çocuk doğuramayan kadınlara *korık* denilir. Korık, sihir veya büyüye maruz kalmış, doğurganlık özelliğinden mahrum duruma düşmüş anlamını ifade eder (Gıyl'manov, 1996:116).

Halk arasında, çocuk sahibi olamayan kadınlar tarafından kullanılan yaygın yöntemlerden biri aloe bitkisinin yapraklarını votka veya şarabın içinde belli bir süre bekletmek ve daha sonra bu votka veya şarabı içmek şeklindedir.

Tatarlar arasında hâlâ eski devirlerdeki ilkel yöntemlere müracaat eden az sayıda kadının varlığından söz edilebilir. Bu yöntemler şunlardır:

[1] "Hazret" sözü Müslüman Tatarlar tarafından cami imamlarına karşı saygı ifade maksadı ile kullanılır ve isimlerden sonra söylenir.

Ot: Tataristan'ın türlü illerinde ot ile tedavi işlemi yapan insanlar vardır. Bu tedavi yöntemini genellikle yaşlılar, özellikle de yaşlı kadınlar yapmaktadır. Bazı insanlar, derdine derman bulma ümidi ile bu tedaviyi uygulayan birinden haberdar oldukları vakit o kişi çok uzak diyarlarda olsa bile oraya gitmektedirler. Bu tedaviyi uygulayan yaşlı kadınlar tabiattan topladıkları hint sümbülü, devedikeni, pelin vb. gibi muhtelif çiçekleri ve otları kaynatarak alternatif tıp bilgileri ile onların sularını alıp bir nevi ilaç yapmakta ve şifa arayan kişilere vermektedir. Bu tedavi, kısırlığı giderme maksatlı olarak yapılabildiği gibi kadın hastalıkları ile ilgili bir tedavi yöntemi olarak da kullanılır. Bu uygulamaya çok nadiren olmakla birlikte Tatar halkının her iki kesiminde de rastlanmaktadır.

Hamam: Bu tedavi yöntemini bilen ve uygulayan kişiler günümüzde de vardır. Bu yöntemin uygulanması esnasında çeşitli otların alınıp kaynatılması ile bir banyo hazırlanır. Kayın ağacının ince dallarının bol yapraklı ve yumuşak uç kısımlarından hazırlanan bir çeşit süpürge yapılır. Deva arayan kişinin sırtına banyo esnasında bu süpürge ile hafifçe vurularak bir çeşit masaj yapılır. Bu uygulamaların hastalığa çare olacağına inanılır.

Kupa çekme: Çok nadiren rastlansa bile halen kullanılan bir yöntemdir. Pek çok yol yöntem deneyip derdine derman bulamayan, çaresiz kalan kimseler bu tedaviyi uygulayan kişilere müracaat etmektedir. Halk arasında bu yöntem, *banka saluw (kupa yerleştirme), kěnděk boruw (göbeği çevirme)* olarak da adlandırılmaktadır (K.17, K.37, K.42). Kupa çekme yöntemi sadece Tatarlar arasında müracaat edilen bir yöntem değildir. Türkiye'de de kullanılan eski usul bir tedavi yöntemidir. Ancak bu uygulama Türkiye'de kısırlığı gidermek maksatlı olarak değil, muhtelif ağrıları azaltmak veya bütünüyle ortadan kaldırmak gayesi ile yapılmaktadır.

Kur'an'dan ayetler okuma: Dinî içerikliymiş gibi görünen bu yöntem nefesinin şifalı ve kuvvetli olduğuna inanılan bazı kişiler tarafından uygulanmaktadır. Derdi olan kişi bu tür tedavi edicilere müracaat etmekte, bu kişiler de gelen insanın derdine deva olacak ayetleri Kur'an'dan bularak okumakta ve sözde onlara şifa bulmaktadır. Günümüzde Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin bazı şehirlerinde yer alan bazı camilerde bu uygulamaya rastlamak mümkündür. Bu yöntem, doğal olarak, sadece Müslüman Tatarlar arasında görülmektedir.

Muhammed Ayaz İshaki (1997:57-58), eğitici yönü güçlü olan Ostazbikä adlı uzun hikâyesinde kısırlığı giderme konusunda yapılan şeylerle ilgili olarak ilginç misallar verir. Buna göre, kısır olan kadın gebe kalıp bebek sahibi olabilmek için yedi haftada yedi defa Kur'an hatmettirir. Gebe kalmak maksadı ile kırk gün boyunca salavat okumak, kısır kadının gebe kalması durumunda üç yıl boyunca her yıl üç aylarda oruç tutmak şeklinde adakta bulunması gibi değişik inanç ve uygulamalardan bahseder. Ancak, günümüzde Müslüman Tatarlar arasında böyle uygulamalar yoktur.

Gorno-Altay taraflarına gidip şamanlardan yardım alma: Çaresizlik içinde kalan, modern tıptan ümidini bütünüyle kesen, çevredeki alternatifleri de denediği halde hiçbir sonuca ulaşamayan insanlar Şamanizm'in günümüzde de canlı şekilde yaşadığı Altay Özerk Cumhuriyeti gibi bölgelere gidip oradaki şamanlardan tedavi maksatlı yardım istemektedirler.

Her türlü modern tedavi yöntemini deneyen ve en sonunda tedaviden umudunu kesenler veya tüp bebek gibi yöntemlere müracaat etmeye karşı çıkan aileler evlat edinme yoluna gitmektedir. Bu uygulama geçmişte olduğu gibi günümüzde de hayli yaygındır.

Kreşinlerde, şayet kısırlığın erkek tarafı kaynaklı olduğu tespit edilirse, erkeklerdeki kısırlık sorununu çözmek maksadı ile uygulanan bir yöntem vardır. Bu yönteme göre leylak ağacındaki kurtçuklar toplanır ve bunlar kurutulur. Daha sonra ise kurutulmuş olan bu kurtçuklar ezilir ve kısırlık sorunu olan erkeğe yedirilir (K.54).

Aynı bölgede yaşayan ve aynı dili konuşan, sadece dinleri farklı olan Müslüman Kazan Tatarları ile Kreşinler bu gibi hususlarda aynı şekilde davranmakta, eski usul tedavilere, alternatif tıp yöntemlerine ve kocakarı ilaçlarına her iki kesim de zaman zaman müracaat etmektedir. Kısaca denilebilir ki halk usulü tedavi yöntemi her iki kesimin ortak kültürünün devamı şeklinde bugün de varlığını ve toplum üzerindeki etkisini, eskiye göre daha zayıf olmakla birlikte, devam ettirmektedir.

1.1.2.Gebelikten Korunma

Günümüzde Tatar halkının her iki kesiminde de istenmeyen gebeliklerden korunmak maksadı ile doğum kontrol hapları, spiral, kondom gibi modern yöntemler kullanılmaktadır. Bütün bu önlemlere rağmen istenmeyen bir gebelik söz konusu olursa kürtaj yaptırmak da bir çözüm yolu olarak görülmektedir. Ancak hem Müslüman Tatarlar arasında hem de Kreşin toplumunda dindar kesim, eski ve ilkel yöntemler yanında kürtaja da şiddetle karşıdır.

Tarihî süreç boyunca gerek Müslüman Tatarlar gerekse Kreşinler arasında gebelikten korunma maksadı ile çeşitli yöntemler kullanılagelmiştir. İlkel anlamda da olsa uygulanan gebelikten korunma yöntemlerince önlenemeyen gebelikler söz konusu olduğu zaman bu gebeliği sonlandırmak maksadı ile çeşitli yöntemlere müracaat edilmiştir. Bu yöntemlerden bazıları şunlardır:

İğne: Gebelikten korunmak maksadı ile iğne yaptırmak, istenmeyen gebeliği önleme yöntemlerinden biridir. Oldukça riskli ve tehlikeli bir yöntemdir. Bazı hastalıklar için geliştirilip piyasaya sürülmüş olan, fakat hamilelik döneminde kullanılmaması gereken iğneler bir şekilde bulunur ve hamile kadına bu iğneler enjekte edilir. Birkaç gün boyunca yapılan iğneler neticesi hamile kadının düşük yapması sağlanır. Her iki toplum kesiminde de görülen bu uygulamaya yine her iki kesimin dinî hassasiyeti olan grupları tarafından karşı çıkılmakta, bu uygulamanın dinen doğru olmadığı belirtilmektedir.

Sıcak banyo: Aşırı sıcaklığın hamilelik üzerinde olumsuz etkisi olması dolayısı ile istenmeyen gebeliği sonlandırmak maksadı ile aşırı sıcak banyo yapılır. Ayrıca, özel olarak akağacın yapraklı dallarından hamam için hazırlanmış olan süpürge ile hamile kişinin karın kısmına sert şekilde vurularak masaj yapılır. Bu şekilde gebe kadının düşük yapması ve hamileliğinin sonlandırılması amaçlanır.

Kirmenle delme: Bu yöntem eskiden köylerde kullanılmakta olan, günümüzde ise müracaat edilmeyen bir yöntemdir. Günümüzde bu yöntemle ilgili olarak sadece halk arasında anlatılan rivayetlere rastlamak mümkündür. Yasak bir ilişki neticesi hamile kalan kızların bu yönteme müracaat ettikleri belirtilir. Kirmenle rahim içine girilerek yapılan bir uygulama olduğu için çok tehlikelidir. Halk arasında, bu yöntem

yardımı ile gebelikten kurtulmaya çalışırken kan kaybından ölen kişilerin olduğu hakkında rivayetler de vardır.

Ağır kaldırmak: İstenmeyen gebeliklerden kurtulmak maksadı ile kırsal kesimde en sık müracaat edilen yöntemlerden biridir. Hamilelik döneminin ilk aylarının ciddi anlamda düşük yapma riski taşıyor olması ve ağır kaldırmanın da bu olumsuz sonuca yol açabileceğinin bilinmesi bu yöntemi tıbbî imkânların az olduğu kırsal bölgelerde kullanışlı hale getirmiştir. İlkel şartlarda yaşayan ve tıbbi imkânları yok denecek kadar az olan kadınlar bu ilkel yöntemi bir nevi kurtuluş yolu olarak görüp ona müracaat etmişlerdir.

Beline sıkı şekilde kuşak bağlamak: Hamile olduğunu anlayan, fakat bu çocuğu doğurmak istemeyen kadınların müracaat ettikleri ilkel bir yöntemdir. Burada amaç ana rahmine düşen embriyonun gelişmesini engellemek ve bir şekilde gebeliği sonlandırmaktır. Ağır yük kaldırmak yolu ile gebeliği sonlandırmaya çalışmak gibi bu yöntem de bilhassa kırsal kesimde müracaat edilen bir yöntem olmuştur.

Sıcak suyun içinde oturmak: Aşırı sıcağın hamileliği olumsuz yönde etkileyeceği düşüncesi ile müracaat edilen bir yöntemdir. Leğen şeklinde büyük bir kapta hazırlanan ve çok sıcak olan suyun içine oturan hamile kadın bu şekilde bir kanama meydana getirmeye ve böylece arzu etmediği hamileliği sonlandırmaya çalışır.

Kürtaj (abort): Halk arasında bu yöntem *bala töşĕrüw (çocuk düşürmek)* olarak adlandırılır. Gelişen teknolojik ve tıbbi imkânlar dolayısı ile istenmeyen gebelikleri sonlandırma konusunda günümüzde en yaygın şekilde müracaat edilen yöntemdir. Bazen erkek ve kadın birlikte karar vererek bu yönteme müracaat etmekte, çoğunlukla ise kadınlar -istenmeyen gebelik, yasak ilişki sonucu ortaya çıkan gebelik gibi farklı sebeplerle- kendi başlarına karar vererek bu yönteme müracaat edip istenmeyen gebeliklerden kurtulmak için kürtaj yaptırmaktadırlar.

Kürtaj uygulaması genellikle jinekoloji polikliniklerinde yapılmaktadır. Kürtaj yaptıran kişiler bunu çoğunlukla kimse ile paylaşmazlar. Çünkü toplum tarafından hoş karşılanmayan, günah sayılan bir iştir kürtaj. Bilinen bir diğer husus ise kürtaj sonrasında pek çok kadının travma yaşadığıdır. Kürtaj, üzüntü ve pişmanlık verici sonuçları olan bir çözüm yolu olarak kabul edilmektedir. Ayrıca, eğer bir kadın ilk

hamileliğinde kürtaj yaptırıp bebeğini aldırırsa bundan sonra tekrar çocuk sahibi olamayacağına inanılır. Doktorların da böyle bir riskten bahsederek hamile kadınları bu yoldan geri çevirmeye çalıştıkları bilinmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Sovyetler Birliği'nde kadınların istenmeyen çocuktan kurtulma amaçlı kürtaj yaptırmaları devlet tarafından yasaklanmıştır. Yaşlıların anlattıklarına göre kürtaj yapan hekim yakalanırsa hapis cezası ile cezalandırılıyormuş. Bu dönemle ilgili bilgiler aktaran Aznakay ili Yaŋa Yul köyü sakinlerinden Nuriyä Gömärova (K.31), zikredilen yasak dolayısı ile kendi annelerinin devrindeki kadınların çok doğum yapıp çok çocuklu geniş aileler olduklarını belirtmiştir.

1.1.3.Çocuğun Sağlıklı Kalması ve Yaşaması İçin Uygulanan Pratikler

Gebe kadın bebeğinin doğumuna kadar hem kendisinin hem de bebeğinin sağlığına dikkat etmelidir. Düşük tehlikesi olan kadınların ağır bir şey kaldırmaması, ağır işler yapmaması, fazla eğilip kalkmaması, köylerde ve kasabalarda yaşayan kadınların ise çok sıcak munça (hamam) veya banyoya girip yıkanmaması tavsiye edilir.

Hamile kadınlara genellikle bol bol yürüyüş tavsiye edilmekle birlikte bazı hamile kadınların bu uzun yürüyüşlerden kaçınmaları gerektiği de söylenebilir. Hamile kadınların aşırı kaygı, stres ve üzüntüden uzak durmaları gerekir. Hamile kadınlara, cenaze merasimi gibi üzüntü verici faaliyetlere katılmamaları da tavsiye edilir.

Bebek dünyaya geldikten sonra ebeveynler onun sağlıklı büyümesi için ellerinden gelen her şeyi yaparlar. Bebeğin beslenmesine azami derecede dikkat edilir. Tataristan çok soğuk iklime sahip bir ülke olduğu için anne ve babalar bebeğin üşütüp hasta olmaması için çok dikkatli davranmak zorunda olduklarını iyi bilir ve buna göre tedbirler alırlar. Bebek periyodik olarak kontroller için hastaneye götürülür, aşıları yaptırılır. Bebeğin sağlıklı şekilde gelişmesi için gerekli bütün işlemler aileleri tarafından titizlikle yapılmaya çalışılır.

Sağlıklı bir gelişim için bebeklerin sağlıklı beslenmelerinin yanında iyi uyumaya da ihtiyaçları vardır. Bazı bebeklerde uyku sorunu söz konusu olduğu zaman bebek iyi uyusun diye saçına tavşan kuyruğu takmak gibi değişik uygulamalar vardır (Yaxin, 1997:330). Bu uygulama Tatar toplumunun her iki kesimi için de söz konusudur.

Çin Tatarlarında yeni doğan bebeği beşiğe alıştırabilmek için ilk kırk gün önemli sayılır. Beşiğine yatırılacağı gün bebeği annesi yıkar, beşiğine ise yaşlı bir kadın, bir nine koyarmış. Bebeği beşiğe yerleştirmek için mümkün olduğunca yaşlı birinin seçilmesi bebeğin de böyle uzun ömürlü olmasını dilemek maksadı ile yapılır (Davletşina, 2012:25-26).

Tataristan coğrafyasında eski devirlerde görülen bir uygulamaya göre gebe kalamayan, düşük yapan veya ölü çocuk doğuran kadın olursa, kara bir tavuk kesilir ve bu tavuk bebeğin kefenine sarılarak mezara gömülürmüş (Yaxin, 1997:330). Burada amaç bir anlamda ölüm meleğine işini yapmış olduğu hissini vermek ve daha sonraki bebekleri korumaya çalışmaktır.

1.1.4.Hamilelik

Hamilelik, geçiş dönemlerinin ilki olan doğumun ilk aşamasını teşkil eder. Hamile sözünün karşılığı olarak Kazan Tatar Türkçesinde *avırlı, yöklĕ, kömänlĕ, bäbigä uzgan, balaga uzgan* gibi ifadeler kullanılmaktadır.

Hamile kadın, ailesine ve yakın çevresindeki kişilere kendisinin hamile olduğunu, acı tatlı bir şeyler yiyesim geliyor, gibi sözlerle anlatır. Hamile olduğu anlaşılan kadına, Türkiye Türkçesinde kullanılan *iki canlı* ifadesine benzer tarzda "İkĕ kĕşĕ buldıgız! (İki kişi oldunuz!)" şeklinde bir söz söylenir.

Gebe kaldığını düşünen kadın ilk olarak hastaneye gider, muayene sonrası, eğer hamile ise kadına bir dosya açılır ve böylece hamilelik süreci resmi bir boyut kazanmış olur. Bundan sonra hamile kadın düzenli olarak doktoru ile görüşür. Yani hamilelik süreci doktor kontrolünde doğum vaktine kadar devam eder.

Bazı hamile kadınların hamileliğin farklı dönemlerinde düşük yapma tehlikesi söz konusudur. Bu tür durumlarda hamile kadının hastaneye gidiş gelişleri daha büyük bir önem arz eder. Düşük yapma ihtimali bilhassa hamileliğin ilk aylarında görülen bir vaka olduğu için bu dönemde, eğer doktor gerekli görürse, hamile kadın bir süreliğine hastaneye yatırılabilir. Yatış şekli bazı kadınlar için tam gün şeklinde olur. Düşük yapma tehlikesi daha az olan kadınlar sabahtan akşama kadar hastanede gözetim altında tutulur, akşamdan ise geceyi evinde geçirmek üzere evine gönderilir. Bu durum hamile kadının düşük yapma riskine göre hastanede kalma süresini de belirler.

Hamilelik sürecindeki en önemli hususlardan biri beslenmedir. Hamile kadın bu zorlu sürece uygun şekilde bir beslenme usulü takip etmelidir. Köyde yaşayan hamile kadınlar çalıştıkları süre zarfında iş yerlerindeki günlük meşgaleleri esnasında kısmen spor da yapmış olurlar. Kasaba ve şehirlerde yaşayan kadınlar ise çalışma hayatları dışında spor ile de ilgilenirler. Yaşanılan yerin imkânlarına göre yürüyüş, yüzme vb. gibi sporlar tercih edilir. İki binli yıllarda başlayan yeni bir akıma göre bazı hamile kadınlar doktor tavsiyesi uyarınca bazı şehirlerdeki konser salonlarına gitmekte ve rahatlama maksadı ile klasik müzik dinlemektedirler.

1.1.5.Aşerme

Hamilelik sırasında yemek için kadının canının vakitli vakitsiz bir şey istemesi haline aşerme denir (Altun, 2004:112). Tatarcada *talımlaw: yemek seçmek, nazlanmak; seçmek, seçerken talepkâr olmak* (Abdullin vd., 1981:25-26) diye adlandırılan bu dönemde kadınların canının çektiği her şey, imkânlar nispetinde, tedarik edilmeye çalışılır. Çünkü kadınların aşerdikleri çeşitli meyve veya sebze, tatlı veya tuzlu yiyecekler gibi şeyleri yiyememeleri halinde çocuğun engelli doğma ihtimalinin olduğuna inanılır. Ayrıca, aşeren kadın eğer aşerdiği şeyi yiyemezse, doğacak çocuğunun vücudunun muhtelif yerlerinde aşerdiği halde yiyemediği şeye benzer lekelerle doğacağına ve fiziksel bir kusur olacak bu lekelerin çocuğu psikolojik yönden ömür boyu huzursuz edeceğine de inanılır.

1.1.6.Gebe Kadının Kaçınmaları / Uygulamaları

Hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde hamile olan kadın bebeği çirkin olmasın diye kurbağa gibi canlılara bakmaktan kaçınır.

Çocuk tavşan dudaklı olmasın diye tavşana bakılmaz.

Hamile kadın kendisinin küçük ve büyük hacetine bakmaz.

Hamile kadınlar, toplum içinde karakteri sorunlu veya bozuk olarak kabul edilen kişilerle karşılaşmamaya özen gösterirler.

Bebeğin fizikî yapısına olumsuz etki etmesin diye çirkin kişilere bakılmaz.

Akıl sağlığı yerinde olmayan kişiler hakkında bir şeyler düşünülmez.

Hamilelik evresinde saç kesilmez, kestirilmez. Şayet saç kesilir veya kestirilirse çocuğun akıl yönünden zayıf ya da kısa ömürlü olacağı düşünülür.

Hamile kadın, düşük yapma, doğum esnasında çocuğun ölmesi veya kısa ömürlü olması gibi olumsuz durumlardan korktuğu için hamilelik süresince fotoğraf çektirmez.

Bilhassa gençler arasında yaygın olan batıl bir inanca göre çocuğun vücudunda şekil bozuklukları olur veya çocuk engelli doğar endişesi ile şekli bozuk havuç, patates, elma, armut vb. gibi sebzeler ve meyveler hamile kadınlar tarafından yenilmez.

Tatar toplumunun her iki kesiminde de hamile kadınların yalnız başlarına munçaya (hamama) girmeleri doğru karşılanmaz. Çünkü bu tür yerlerin cinler tarafından da kullanıldığı düşünülür.

Hamile kadınlar, özellikle hamilelik süreci boyunca, küfür ve argo sözleri kullanmaktan kaçınırlar. Burada amaç, çocuğu bu tür olumsuz sözlerden korumak ve gelecekte onun düzel ahlaklı bir kişi olmasını sağlamaya çalışmaktır.

Hamile kadınlar, hamilelik süresi boyunca içki ve sigaradan uzak durmaya çalışırlar.

Hamile kadınların fotoğraf çektirmeleri, çocuk kısa ömürlü olabilir inancı sebebiyle, doğru karşılanmaz. Fotoğraf ile ilgili olumsuz düşünce ve inançlar sadece Tatarlara has değildir. Güney Amerikalı Canelos Kızılderilileri ruhlarının resimle alınıp götürüldüğünü düşünürler (Frazer, 2004:146). Aynı inancın başka milletlerde olduğu da bilinen bir gerçektir. İslam inancına göre insan sûreti çizmek, günümüze uyarlanmış hali sayılabilecek olan fotoğraf çekmek veya çektirmek, de hoş karşılanmaz. Fotoğrafa karşı olan bu tavrın hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde görülmesi meselenin İslam ile ilgili olmaktan çok daha eski köklerinin olduğunu düşündürmektedir.

Herhangi bir cenaze olduğu zaman defnedilmek üzere götürülen mevtanın arkasından bakıp kalmak doğru sayılmaz. Eğer böyle bir şey yapılırsa doğacak bebeğin ya çok ağlak ya da çok soğuk ve acımasız biri olacağına inanılır.

Hem Müslüman Tatar halkı hem de Kreşin halkı arasında, hamilelik kolay geçsin ve doğum kolay gerçekleşsin diye hamilelik döneminde yapılması gereken bazı inanışlar ve uygulamalar vardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

Hamile kadın yolda yatan dal, ağaç parçası, değnek vb. gibi şeylerin üstünden geçmemelidir. Şayet bunların üstünden geçerse, anne karnındaki bebeğin ters döneceğine inanılır.

Halk inancına göre hamile kadın evin tavanlarını yıkamamalıdır. Eğer yıkarsa bebeği karnında ters dönebilir.

Hamile kadın ölen insanın yüzüne bakmamalıdır, böyle bir şey yapması durumunda bebeğin yüzünün ölü yüzü gibi beyaz olacağına inanılır. Bundan kaçınmak için hamile kadın eteğinin/elbisesinin uç kısmına ucu kendi tarafına bakacak şekilde iğneler yerleştirmelidir (Däwlätşina, 2007:21).

Halk arasında, hamile kadının elma yemesi durumunda bebeğinin güzel olacağı şeklinde bir inanç vardır (Yaxin, 1997:331). Ayrıca, halk dilinde çocuğun tatlı ve sevimli olduğunu anlatmak için kullanılan *"alma täkäsĕ kĕbĕk / elmalı börek gibi"* şeklinde ifadelere rastlamak da mümkündür. Bu tür ifadeler hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde ortak kullanıma sahiptir. Din farklılığı söz konusu olsa bile ortak dile ve ortak geçmişe sahip olmak gibi kültürel anlamdaki

ortaklıkların, elbette din ile ilgili olan kısımları hariç, devam etmesini sağladığını göstermektedir.

1.1.7.Çocuğun Cinsiyeti

Hamile kadının karnının hamilelik sürecinde aldığı şekle bakılarak çocuğun cinsiyetini belirleme veya en azından bu hususta fikir yürütme eskiden beri yaygın olan usullerden biridir ve günümüzde de halk arasında varlığını devam ettirmektedir. Halk inancına göre, eğer annenin karnı sivri olursa doğacak bebeğin cinsiyeti erkek, karın şekli geniş ve yuvarlak olursa bebeğin cinsiyeti kız olurmuş.

Hamile kadının karnının büyük olması, hamilelik döneminde kadının ağrılarının bel bölgesine düşmesi, bebeğin ilk hareketlerinin annenin sol tarafında olması gibi bazı belirtiler doğacak bebeğin cinsiyetinin erkek olacağı şeklinde yorumlanır.

Annenin yüzü çirkinleşirse doğacak bebeğin cinsiyeti kız olacağına inanılır. Çünkü kız çocuğunun annesinin güzelliğini aldığına inanılır.

Hamile kadının karnının normal hamileliğe göre daha büyük olması, göğsü ile göbeğinin öne doğru çıkarak birleşmiş gibi bir görüntü alması gibi durumlar da bebeğin cinsiyetinin kız olacağına yorulur.

Müslüman Tatarlar arasında ilginç bir uygulama vardır. Evli kadınlar veya bekâr kızlar bir nevi fal sayılabilecek bir yöntemle sahip olacakları çocuğun cinsiyetini önceden öğrenmeye çalışırlar. Bu yönteme göre, çocuğunun cinsiyetini merak eden kadın bir altın yüzük alır ve o yüzüğe 20-30cm uzunluğunda bir iplik bağlar. Fal bakacak olan kadın ipliğe takılmış olan yüzüğü alır, falına bakılacak ve müstakbel çocuğunun cinsiyeti tespit edilecek olan kadın ise elini açar. Fal bakacak olan kadın, ucunda yüzüğün asılı olduğu ipliği falına bakılan kadının elinin 5-10cm üstüne gelecek şekilde asılı vaziyette tutar ve elinin hiç kıpırdatmadan beklemeye koyulur. Fal bakan kişinin elindeki ipliğe bağlı olan yüzük yavaş yavaş hareket etmeye başlar. Eğer fal bakan kadının elindeki ipliğe bağlı olan yüzük daireler çizerek falına bakılan kadının elinin üstünde dönmeye başlarsa doğacak olan çocuğun kız çocuk olacağı düşünülür. Şayet iplik daireler çizerek dönmez, sadece

ileri geri veya sağa sola doğru hareket ederse doğacak olan çocuğun cinsiyetinin erkek çocuk olacağı düşünülür (K.11).

1.2.Doğum Sırası

1.2.1.Doğum Hazırlığı ve Doğum

Doğum hadisesi günümüzde çok büyük çoğunlukla doğum hastanelerinde gerçekleştirilmektedir. Doğum yapacak olan kadının yanında doğum esnasında doktor, ebe ve hemşireler bulunmaktadır. Normal doğum yapan lohusa, eğer kendisinin ve bebeğinin durumu iyi ise doğumdan dört veya beş gün sonra hastaneden taburcu edilir. Sezaryenle doğum yapan kadınlar ise daha uzun bir süre hastanede tutulur ve onuncu günden sonra evlerine dönebilirler.

Doğum yapan anneyi ve bebeğini almak için doğum evine eşi, kendi yakınları ve eşinin yakınları gelir. Yeni doğum yapan anneyi ve bebeğini hastaneden çıkarmak için gelenler elleri boş olarak gelmezler. Hediye olarak genellikle geleneksel bir Tatar tatlısı olan *çäkçäk* veya yaş pasta, çikolata gibi tatlılar getirilir ve teşekkür edilerek doğum evi ekibine verilir. Yeni doğum yapan kadının eşi ise ona çiçek hediye eder. Bu arada, bebek ilk olarak babasının kucağına verilir.

Yeni doğum yapan anne ile bebeği hastanede oldukları müddetçe bebeğin babası hastaneye gelir gider. Bu geliş-gidişler anne ile bebeği hastaneden taburcu edilinceye kadar devam eder.

Doğum hadisesi ev şartlarında gerçekleştiği zaman, doğum yapan kadının yanına gelen diğer kadınlar doğum kolay olsun diye eteklerini sallayarak, *"Üz balasın üzĕ alsın! / Kendi çocuğunu kendisi alsın!"* şeklinde dileklerde bulunarak gelirler.

Doğum yapan kadının yanına gelen kadınların şalvarlarını çıkartıp bu şalvarların üzerinden geçmeleri gerektiği düşünülür.

Doğum yapan kadının kocasının pantolonu yere serilir ve doğum yapacak kadının bu pantolonun üzerinden geçmesi sağlanır.

Doğum yapacak kadının doğumu kolay olsun diye örülü olan saçları çözülür (Bayazitova, 2002:196-197).

Eski dönemlerde Çin Tatarlarında doğumu yaklaşan kadın, akrabalarından uzaklaştırılır; doğum yapacak kadın için özel bir ev hazırlanır ve bu evin çok temiz olmasına özen gösterilir (Davletşina, 2012:24-25).

Bazı köylerde, doğum kolay geçsin diye uygulanan değişik yöntemler vardır. Doğum yaptıran nineler tarafından hamile kadın hamama götürülür ve kadının eline yumurta verilir. Hamamın içinde uygun bir yere önceden bir tabak konulur ve hamile kadının bu tabağın üzerinden atlayıp elindeki yumurtayı suya atması gerekir. Bunu yapmayı başaran kadının doğumunun kolay geçeceğine inanılır (Davletşina, 2012:24-25).

Modern zamanların ebeveynlerinde bebek bekleme heyecanına günümüz şartlarında çocuğun cinsiyetini öğrenme merakı gibi hususlar da eklenmiştir. Bu sebeple günümüz anneleri tarafından yapılan doğum öncesi hazırlıkları da hamileliğin dördüncü beşinci aylarında öğrenilen çocuğun cinsiyetinden yola çıkılarak yapılmaktadır. Bebeğin cinsiyetine göre satın alınacak veya hazırlanacak eşyalar belirlenmekte, ayrıca bunların renkleri de yine bebeğin cinsiyetine göre farklılık göstermektedir.

Eski devirlerde, dünyaya gelecek çocuğun cinsiyeti doğumdan önce belirlenemediği için, hamile kadınların yeni doğacak bebekleri için satın aldıkları veya kendileri tarafından hazırlanan kıyafetler arasında tulum, gömlek, kundak yaygısı, şapka, battaniye ve yorgan gibi cinsiyet ayrımı olmaksızın her bebek için kullanılabilecek olan ortak eşyalar yer alır. Bebek hastaneden alınıp eve getirilirken yorgana sarılarak getirildiği için yorgan açılmasın, dağılmasın diye üç dört cm genişliğinde bir kurdele ile bağlanır. Bu kurdele de hamile kadın tarafından daha önceden bebeği için satın alınan eşyalardandır.

Belki eski devirlerde görülen maddi imkânsızlıklar belki de o devir insanlarının hayata bakışı ve iktisat kaygısı ile ilgili bir anlayışın eseri olan bir uygulama daha vardır Müslüman Tatarlar ile Kreşinler arasında. Buna göre ilk çocuktan kalan giysiler atılmaz; bu elbiseler yıkanır, ütülenir ve bir sandığa konulur. Bu bebek biraz büyüyüp daha sonra yeni bir bebek doğduğu zaman bu kıyafetler yeni doğan bebek

için de kullanılmaya başlanır. Bu uygulamaya günümüzde de hem Müslüman Tatar toplumu hem de Kreşin toplumu arasında, bilhassa dar gelirli ailelerde, rastlamak mümkündür.

1.2.2.Çocuğun Göbeği ve Eşi

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde *göbek* kelimesi *kĕndĕk* olarak adlandırılmaktadır. Tatar Tĕlĕnĕŋ Aŋlatmalı Süzlĕgĕ'nde (Abdullin vd., 1979:84) *kĕndĕk* kelimesi, insan veya diğer memelilerin embriyonlarını annenin organizması ile birbirine bağlayan ve embriyonun beslenme kanalı olarak hizmet etmeye yarayan bağ, şeklinde izah edilir.

"Kĕndĕgĕ yabışkan/bäyläŋgän/bĕrĕkkän / göbeği yapışmış, bağlanmış, birikmiş" ifadeleri Tatarcada bir şeyin veya bir kimsenin başka bir şeye veya başka bir kimseye sıkı şekilde bağlandığını da anlatır.

Tatar Tĕlĕnĕŋ Frazeologik Süzlĕgĕ'nde (İsänbät, 1989:365), *"Kĕndĕgĕ ĕçĕnä yabışkan. / Göbeği içine/sırtına yapışmış."* ifadesi çok aç veya çok zayıf olan bir kişiyi anlatmak için kullanılmaktadır. *"Kĕndĕknĕ kisüw / göbeğini kesmek"* ifadesi ise bir kişi ile münasebeti bitirmeyi, kişilerin arasının açılmasını ifade eder.

Günümüz şartlarında bebek dünyaya geldikten sonra dört beş gün boyunca annesi ile birlikte hastanede kalır. Eski devirlerde, mesela SSCB döneminde, doğum yapan anneler dokuz on gün boyunca, bebeğin göbek bağı düşene kadar, hastanede kalmaya devam ederdi.

Göbek bağının kesilmesi işlemi her zaman doktor kontrolünde yapılır. Doğumevinde çocuğun göbek bağına, bu bağı kurutma maksadı ile, özel bir sıvı ilaç sürülür ve çocuk buradan çıkmadan göbek bağı düşer. Doğumdan sonra gelen eşe Tatarcada *soŋgılık* (insanlarda ve diğer memelilerde ana rahminde embriyo ile birlikte var olan ve embriyoyu annenin vücuduna bağlamaya yarayan organ; plasenta) (Abdullin vd., 1979:665) adı verilir. Bebeği eşi, genellikle hamile kadın doğum yaptıktan hemen sonra alınır. Fakat bazı bölgelerde yaşayan Tatarlar arasında çocuğun eşi *çabata* (bir çeşit ağacın iç kısmından hasır gibi örülerek yapılmış ayakkabı) adı verilen eski bir kabın içine konulup bir çam ağacının dibine gömülür.

Tatarlar arasındaki bir inanışa göre çocuğun eşinin hiçbir şekilde ayak altında kalmaması gerekir. Çünkü böyle bir durum sonrası yanlışlıkla bile çocuğun eşinin üstüne basan kişinin ayağının ağrıyacağına inanılır. Yine eski dönemlerde çocuğun eşini mezarlık civarında bir yere gömme geleneği de yaşamıştır (Bayazitova, 2006: 90).

Ural Tatarlarında bebeğin eşi *"yatkılık (eş), ulan artı / oğlan ardı; bebeğin eşi"* gibi adlarla da adlandırılmaktadır. Geleneklere göre bebeğin eşi ya temiz bir beze sarılarak gömülür veya hasır gibi örülerek yapılmış olan bir ayakkabının içine konulduktan sonra at ahırının çatısına bırakılır. Çocuğun eşinin köpek ve kedi gibi hayvanlar tarafından yenilmesinin önlenmesine veya yırtıcı kuşlar tarafından alınıp götürülmemesine de özen gösterilir (Bayazitova, 2002:197).

Sverdlovski Tatarlarında ise diğerlerinden farklı olarak bebeğin eşinin genelde kuşlar, özellikle de kargalar tarafından yenilmesine özen gösterilmiştir (Bayazitova, 2002:197).

1.2.3.Çocuğun Göbeği ile İlgili İnanışlar

Çocuğun çok ağlaması iyi karşılanmaz. Çok ağlamanın çocukta fıtığa veya göbek düşmesine sebep olabileceği düşünülür. Çok eski devirlerden kalan bu inanış, bu düşünce halk arasında hâlâ canlı bir şekilde yaşamaktadır.

Göbek fıtığının görüldüğü durumlarda bebekleri ve çocukları tedavi etmek için eskiden uygulanan bazı pratikler şunlardır:

Çavdar unundan pişirilmiş ekmek parçası tuza bandırılıp bebeğin göbek çukuruna yerleştirilir. Ekmeğin üstüne bakır para yerleştirilerek bebeğin veya çocuğun karnına iyice sarılır (K.14).

Göbek fıtığı olan çocuğu tedavi etmek için uygulanan başka bir yönteme göre ise bir kâse su alınır ve buradaki suya fıtık resmi çizilir. Daha sonra ise bu su, rahatsızlığı olan çocuğa içirilir ve göbek çukuruna metal para yerleştirilerek karnı iyice sarılır (Bayazitova, 2002:233).

Bebeğin çok ağlamasının sebepleri ile ilgili inançlar da vardır. İnanışa göre göbek bağı kısa kesilen bebeklerin çok ağladığı düşünülmektedir.

Çocuğun uykusunda her zaman altına yapması sorunu da göbek bağının kısa kesilmesi ile ilişkilendirilmektedir (K.19, K.3).

1.3.Doğum Sonrası

1.3.1.Lohusalık

Hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde, genel olarak, doğumdan sonraki kırk gün süresince sağlık konusunda çok dikkatli olmak gerektiği şeklinde bir inanç vardır. Bunun amacı, dokuz aylık hamilelik süresince zorlu bir dönem geçiren organizmayı normal haline dönerken mümkün olduğunca hastalıklardan korumaya çalışmaktır. Bundan dolayı yeni doğum yapan kadının yanına yakınları ve akrabalarından başka kişiler gelmemeye özen gösterir. Yeni doğum yapan kadını ziyarete gelen yakınları, anne ve babası gibi akrabaları ziyarete elleri boş olarak gelmezler. Ziyarete gidilirken annenin sütünü arttıracağı düşünülen tavuk çorbası, millî bir yiyecek olan koymak vb. gibi yemekler hazırlanıp götürülür ve yeni doğum yapan kadının işi böylece kolaylaştırılmaya çalışılır. Bu şekilde bir dayanışma örneği sergilenerek yeni doğum yapan annenin lohusalık sürecini mümkün olduğu kadar rahat bir şekilde atlatabilmesi için ona yardımcı olunur.

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde yeni doğum yapan kadını ziyaret etme âdeti *"bäbi/bäbäy aşı iltüw / bebek aşı götürmek"* olarak adlandırılır. Bebek aşı olarak, yaşanılan yerin şartlarına ve ailenin imkânlarına göre, evde pişirilen yiyecekler, hediye olarak ise bebek ile annesine giysi vb. gibi şeyler götürülür. Ziyarete giden kişiler yemek yerine meyve de götürebilirler.

Doğumdan sonraki kırk gün içerisinde lohusanın ve çocuğun hastalanmasına halk arasında genel bir ifade ile *kırk basması* denilmektedir (Altun, 2004:154). Türkiye Türklerinde görülen bu inanış farklı bir kültür havzasında, İdil-Ural bölgesinde, yaşayan Müslüman Tatarlar ve Kreşinler arasında yoktur.

1.3.2.Al Karısı ve Albastı (Hastalığı)

Halk inancına göre albastı kötü bir güçtür. Issız evlerde, hayvan gübresi dökülen nehirlerde, tarlalarda, kırlarda, yaylalarda yaşar.

Albastı, kişilere kimi zaman insan sûretinde, kimi zaman bir saman yığını veya saman balyası şeklinde görünür. Albastı gelip insanı baskı altına alır ve onun kanını içmeye başlar. Üzerine albastı çullanan kişi kendi kalp atışlarını duymaya başlar, nefes alamaz, boğulacak gibi olur.

Albastı, uyuyan insanlara musallat olup onları boğmaya çalışır. Albastı gelip uyuyan kişiyi boğmaya çalışınca uykuda olan kişide bir boğulma hissi meydana gelir. Her ne kadar bağırıp sesini duyurmak istese de bunu yapamaz. Albastının musallat olduğu kişide korku hissi had safhaya ulaştığı zaman albastı onun üzerinden kalkıp gider ve bu kişi normale döner.

Albastı bazen bir saman balyası gibi görünerek yolda giden bir kişinin peşine takılır. İnanışa göre albastı, köpek havlaması ile horoz ötüşünden nefret eder. Bu sesleri duyunca kaçıp gider (Gıyniyatova vd., 1999:20).

Günümüzde gerek Müslüman Tatarlar gerekse Kreşinler arasında albastı gibi varlıklara inanan kişiler yok denecek kadar azdır.

1.3.3.Kırklama

Yeni doğan bir bebek kırkı çıkana kadar, anne ve babası ile yakın aile fertleri dışında, kimseye gösterilmez (K.2, K.5, K.17, K.34).

Kırkına kadar bebeğin her gün yıkanması gerektiği inancı halk arasında yaygındır. Bu inanç doğrultusunda yeni doğan bebek kırk gün boyunca her gün yıkanır. Bugün de devam eden bu geleneğin bir faydası da yeni doğan bebeklerin ciltlerindeki sarımsı görüntüyü gidermesidir. Denilebilir ki bu gelenek biraz da bu amelî fayda dolayısı ile özellikle devam ettirilmekte ve yaşatılmaktadır.

Çin Tatarlarında bebek dünyaya geldikten sonra kırk gün sonrası *"kırık suwı / kırk suyu"* töreni düzenlenir. Törenin *kırk suyu* olarak adlandırılması, bu özel günde

bebeğe iyi dilekler dilenerek onun kırk kaşık su ile yıkanmasından dolayıdır. Doğum yapan kadın genellikle kırk gün boyunca dışarı çıkmaz, çocuğunu da hiç kimseye göstermez. Kırkıncı günü dolduktan sonra akrabalar, komşular lohusayı ziyaret eder ve ona hediyeler getirir. Bu özel günde ilk olarak bebeğin saçı kesilir. Bebeğin saçını babası veya tecrübeli biri keser, saç kesen kişi bir kadın olmaz. Bebeğin kesilen saçı atılmaz, bu saçlar ya yakılır ya da hatıra olarak saklanır. Kırk suyunu döken kişi ahlaklı, kocası ile güzel bir aile hayatı olan, iyi çocuklar yetiştiren yaşlı bir kadın, yaşlı bir nine olmalıdır. Kırk suyu için yeni bir tabak alınır ve ona su, bir miktar şeker ve bebeğin annesinin altın yüzüğü konulur. Kırk suyunu döken kadın her kaşıkta bebeğe, *"Ozın gomërlĕ bul! / Çok yaşa!"*, *"Akıllı bul! / Akıllı ol!"*, *"Täwfiklı bul! / Ahlaklı ol!"* gibi iyi dileklerde bulunarak suyu döker. Su dökme ve bebeği yıkama faslından sonra bebeğe yeni kıyafetler giydirilir. Sonra ise su döken kadın/nine bebeğin annesinin özel olarak bu gün için gelen misafir çocuklar için hazırlanmış olan tandır ekmeği ile helvayı da dağıtır (Davletşina, 2012:26).

1.3.4.Ad Verme, Ad Vermeyi Belirleyen Etmenler

Hangi toplumda olursa olsun dünyaya bir canın gelmesi sevinçle karşılanır. Ebeveynler üzerinde, bu küçük can iyesinin zamanla terbiye edilip hayata hazırlanması yanında, ona bir isim verme sorumluluğu da vardır. İnsana hayatında sadece bir defa isim verileceği için bunun çok iyi düşünülerek, yani cismine ve ruhuna uygun bir şekilde seçilmesi gerektiği hakkındaki inançlar Müslüman Tatarlar arasında da vardır ve bu inançların varlığı günümüzde de devam etmektedir. Bundan dolayı ebeveynler tarafından ismin uzun olmamasına, güzel olmasına ve güzel bir anlam taşımasına, aynı zamanda içinde yaşanılan çağa uygun mahiyette bir ad olmasına özen gösterilir. Tatar isimlerinin anlamlarını ele alıp inceleyen bilim adamı Gomär Sattarov (1998:12), Tatarlar tarafından kullanılan erkek ve kadın isimlerinin sayısının yirmi beş binden fazla olduğunu belirtip bu isimlerin kullanım şekillerinin de zengin ve çok çeşitli olduklarını ifade eder.

Çocuğa ad vermek hemen hemen her toplumda çok önemli ve büyük sorumluluk gerektiren bir iş olarak görülür. Müslüman toplumlarda İslam ile ilgili isimler, Hristiyan toplumlarda ise Hristiyanlık ile ilgili isimler hem erkek hem de kız

çocuklar için tercih edilir. Bu durum elbette dinî hassasiyeti olan aileler için geçerlidir. Çinliler, anlamsız ad, kötü kaderden bile kötüdür, derler. Çocuğa anlamlı ve güzel bir isimle hitap edilmesi bir anlamda onun için dua ediliyormuş gibidir. Anlamsız isim ise çocuğun huyunu etkiler; ileride onun karaktersiz birisi olmasına yol açar, ayrıca sürekli hasta olmasına da yol açabilir (Fazlıyev, 2010:72).

XIX. asır sonu ve XX. asır başına kadar Müslüman Tatarlar arasında Arap ve Fars dillerinden alınan isimleri kullanmak yaygın bir gelenek idi. Erkek çocuklara genellikle "-ulla" (Şäymulla, Gıylmulla) "-din" (Fätxĕtdin, Xösnĕtdin); "-can" (Möhämmätcan, Ähmätcan); "Abd-" (Abdraxman, Abdĕräşit) gibi önekli veya sonekli isimler verilirdi. Kızlara ise Zäynäp, Gayşä, Fatıyma gibi müstakil isimler veya "-bikä" (Gölbikä), "Bibi-" (Bibinur), "-banu" (Gölbanu), "-camal" (Gölcamal, Äsxäpcamal), "-nisa" (Miŋnisa, Xäyĕrnisa, Gölnisa) gibi ekli isimler verilmesi şeklinde bir âdet vardı (Urazmanova ve Çeşko, 2001:337)

Eski devirlerde de Tatarlar arasında çocuğa isim verme işinin çok ciddiye alındığı ve buna büyük sorumluluk gerektiren bir iş olarak bakıldığı bilinmektedir. İsmin güzelliği ile ilgili hususların Tatar halk türkülerine konu olduğu da bilinmektedir. *Reyhan* adlı Tatar halk türküsünde (Mansurov, 1989:420) de bu husus dile getirilmektedir:

Aklı sitsı külmägĕŋnĕŋ	(Beyaz kumaş gömleğinin)
Yakaların kĕm uygan?	(Yakasını kim kesmiş?)
İsĕmĕŋ matur, kĕmnär kuygan?	(Adın çok güzel, kimler koymuş?)
Sinĕ kürĕp kĕm tuygan?	(Seni görüp de kim doymuş?)

XX. yüzyılın başına kadar, Müslüman Tatarlarda İslam dininin ve şeriat kanunlarının etkisinde kalınarak çocuklara verilen Arapça kaynaklı isimlerin günümüzde de, eskiden olduğu kadar yaygın olmamakla birlikte, kullanılmaya devam ettikleri ifade edilebilir. Fakat Bolşevik İhtilali sonrası yeni isimler popülerlik kazanmaya başlamış ve onların çoğu bugün de yaygın bir şekilde kullanılmaya devam edilmektedir. SSCB'nin dağılması ve komünist idarenin sona ermesi ile birlikte tekrar eskiye dönüş söz konusu olmuş ve din ile irtibatı güçlenen Tatarlar arasında İslamî isimler yeniden yaygınlaşmaya başlamıştır.

Her iki Tatar toplumunda da modern bir anlayış olarak anne ve babanın isimlerinin ilk hecelerinin alınması yolu ile bebeğe yapay bir isim verilebildiği görülmektedir. İlk çocuğun adı hangi harf ile başlıyorsa diğer çocukların adlarının da aynı harfle başlamasına özen gösteren aileler de vardır. Mesela kız çocukları için "M" harfiyle başlayan Mädinä, Mözäyänä; erkek çocuklar için ise "R" harfi ile başlayan Rafael, Räfät gibi birbiri ile uyumlu adlara rastlanmaktadır (Urazmanova ve Çeşko, 2001:337).

Müslüman Tatarlarda bebeğe ad koyma *isĕm kuşuw (isim koşmak/vermek)* olarak adlandırılır. Bu tören genellikle bebek hastaneden eve döndükten sonra, bebeğin ve annenin sağlık durumu göz önünde bulundurularak, uygun bir vakitte yapılır. Fakat ad verme işinin ne kadar erken yapılırsa o kadar iyi olduğu ile ilgili inanç günümüzde hâlâ halk arasında yaygındır. İsimsiz bebeğin huzursuz olduğu dile getirilir ve bu isimsiz bebeğe cinlerin musallat olacağı düşünülür. Eğer bir bebeğe isim verilmemişse, bu bebeğe bir ad koyulana kadar bebeğin yanında bir bıçak veya makasın bırakılması gerektiğine inanılır.

Müslüman Tatarlarda ad verme merasimi eve *mulla (imam)* çağrılarak ve önceden bir yemek masası hazırlanarak yapılır. Bu törene ailenin en yakınları katılır. Genellikle bebeğin ebeveynlerinin anne ve babaları, yani bebeğin dedeleri ve nineleri, amcaları, dayıları, halaları, teyzeleri, ailenin ileri gelen büyükleri ve yakın komşular davet edilir. Davet edilen akrabalar başka şehir ve köyde ikamet ediyor olsalar bile uzak mesafeyi yakın ederek bu törene katılmaya özen gösterirler. Aile içinde yapılan bu merasime genellikle on beş yirmi kadar kişi katılır.

Törene katılan hiç kimse buraya eli boş gelmez. Tatarların milli tatlısı olan çäkçäk ile birlikte börek, yaş pasta, çikolata, kuru pasta gibi yiyeceklerle birlikte bebeğe hediye ve törene katılanlara dağıtmak için *"xäyĕrlĕk / sadaka yerine geçen hediye"* getilir.

İsim verme töreni genellikle evin oturma odasında gerçekleştirilir. İki veya üç masa uzunlamasına birleştirilerek uzun bir masa kurulur ve bu özel gün için hazırlanmış olan çeşitli yemekler, meyveler masada hazır bekletilir. Mulla (imam) geldikten sonra ilk iş olarak ev ve ev sahipleri için dua eder. Dua faslından sonra ise bebek, orta boy bir yastığın üstüne konulmuş şekilde odaya getirilir. Bebeği

genellikle babası buraya getirir, annesi ise yan odada veya tören yapılacak olan odada bir köşede bekler. Araştırma alanı olan Aznakay ili Yaŋa Yul Köyünde bebeğin kundaklanmış şekilde yastığa yatırılmış olarak törenin yapılacağı odaya getirildiği görülmüştür.

Bebeklerin eskiden de ilk aylarda hep kundaklandığından söz etmeliyiz. Bebek, yüzü kıbleye gelecek şekilde yatırılır. *Bismillah* diyerek bebeğin başucuna imam geçer ve ezan okur. Bundan sonra ise bebeğin sağ kulağına, elbette cinsiyetine göre, *"Ähmät kızı Älfiyä"* veya *"Räşit ulı (oğlu) Aydar"* şeklinde bir ifade kullanarak üç defa bebeğin ismini söyledikten sonra kamet okur ve sol kulağına da üç defa, yine aynı şekilde, adını söyledikten sonra dua faslına geçer. İmam bundan sonra bebeğe, bebeğin ebeveynlerine ve tüm ailesine iyi dileklerde bulunur. İsim verme törenine Kur'an'dan ayetler okunarak devam edilir. Törene katılanlar sadaka dağıtırlar. Sadaka dağıtma genellikle bir miktar para, sabun, havlu, paket çay veya şeker şeklinde olabilir ve evde bulunan hiç kimse sadakasız kalmaz. Bir nevi hediyeleşme olan bu fasıldan sonra yine dualar edilir ve bilahare, daha önceden hazırlanmış ve beklemekte olan masaya geçilip yeme içme faslına başlanır.

Araştırma alanı olan yerlerden biri olan Aznakay ilinde bebeğin isminin babası tarafından verildiği görülmüştür. Bu âdet imamların kontrolünde tatbik edilmekte olup son zamanlarda ortaya çıkmıştır. Uygulamanın amacı, bebeğin, adını ilk olarak babasından duymasının istenmesidir. Bebeğe ismi her ne kadar babası tarafından veriliyor olsa bile burada da bebeğin sağ kulağına ezan ve sol kulağına kamet okuma işi yine imam tarafından yerine getirilmektedir (K.28, K.33).

Tatarlardaki isim verme merasimi esnasında kadınlar ve erkekler bir arada olur ve aynı şekilde masada da birlikte yer alırlar.

Fatix Urmançĕ (2005:77), Xvalın Tatarlarında bebek dünyaya geldikten sonra ona geçici bir ad verildiğini ve bu adın *"kĕnděk adı / göbek adı"* olarak nitelendirildiği, daha sonra ise bir tören düzenlenip geleneğe uygun şekilde imam tarafından çocuğun kulağına ezan ve kamet okunduktan sonra adının verildiğini belirtir. Bu durumda çocuğun bir göbek adı bir de gerçek adı olmaktadır.

Sovyetler Birliği döneminde, yani resmî devlet ideolojisi dolayısı ile insanların din ile bağlantılarının tam olmadığı zamanlarda, bile Müslüman Tatarların dinî

geleneklerini, gizli saklı da olsa, yaşatmaya çalıştıklarını belirtmeliyiz. Her Tatar köyünün kendi mullasının (imamının) var olduğunu, adları kulaklarına ezan ve kamet sesi ile verilen insanların son yolculuklarına da yine, gizli gizli yapılmış olsa da, dualar ile gittiklerini belirtmek mümkündür.

Bebeğe ad verme geleneğindeki ritüellerle ilgili olarak önce ezan okunması bu insanın namaz ehli olduğunu, İslam ümmetinden olduğunu ifade eder. Kametin ise cenaze namazı için bir çağrı olduğu bebeğe isim veren imam tarafından ebeveynlere ve törene katılan diğer kişilere dinî bir bakış açısı ile anlatılır.

Eskiden Müslüman Tatar halkı arasında bebeğin ağır hastalığa yakalanması, vücudunda lekeler ve benler çıkması veya ailede çocuk ölümlerinin artması durumunda çocuğun ömrünü uzatacak, çocuğu hastalıklardan veya Azrail'den koruyacak yeni ad verme geleneği de görülmüştür (Urmançĕ, 2005:77). Aynı kaçınma ve korunma anlayışının Türkiye'deki farklı bölgelerde de var olduğu bilinmektedir. Benzer bir örnek olarak Trabzon ili Sürmene ilçesi Oylum köyü nüfusuna kayıtlı Halit Yılmaz'ın (K.58) Şeref Yılmaz (K.59) adındaki oğlunun çocukken çok sık hasta olduğu ve sağlıklı gelişemediği için isminin Gürol olarak değiştirilip çocukluk ve ilk gençlik yıllarında hep bu adla çağrıldığı bilgisine ulaşılmış, aile bireyleri ve çevredekiler tarafından günümüzde de zaman zaman yine bu adla kendisine hitap edildiği tespit edilmiştir.

Tataristan'da son yıllarda hayata geçen yeni bir uygulama da isim verilen bebeklere bununla ilgili dinî bir belgenin, şahadetnamenin, verilmekte olmasıdır. Şahadetnamede bebeğe imam tarafından verilen isim, bebeğin anne ve babasının adı, ismin verildiği gün, ay, yıl ve bu şahadetnamenin hangi cami imamı tarafından düzenlendiği ile ilgili bilgiler yer alır. Aynı şekilde bir şahadetname de camilerde kıyılan dinî nikâhlar sonrasında tanzim edilip yeni evlenen çiftlere verilmektedir.

Müslüman Tatarlarda isim verme töreninin genellikle evde yapıldığından daha önce söz edilmişti. Son yıllarda bu uygulama camilerde de yapılmaya başlanmıştır. Fakat bu âdet pek yaygın değildir, çünkü aile ortamında ve akrabalarla birlikte bir tören düzenlenmesi halk tarafından mecburî bir uygulamaymış gibi kabul edilmekte ve bu sebeple de bu tür bir merasim tercih edilmektedir.

İsim verme merasiminin sonunda, verdiği rızıklar dolayısı ile Allah'a dua edilir. Gelenler, bebeğe, *"Tigĕz kanat bĕlän üssĕn! / Çift kanatlı -analı babalı- olarak büyüsün!"*, *"İgĕlĕklĕ bulsın! / Hayırlı biri olsun!"*, *"Bähĕtĕ-täwfigı bulsın! / Bahtı açık/geniş olsun!"*, *"Saw-sälamät bulsın! / Sağlıklı olsun!"*, *"Ozın gomĕrlĕ bulsın! / Uzun ömürlü olsun!"* gibi dilekler dileyerek dağılırlar.

Misafirler dağılırken ev sahipleri törene katılan herkese dualı rızıklardan bir miktar verir. Böylece merasime katılamayan kişilere de bu rızıklar ulaştırılır ve onların da iyi dilekleri, duaları alınmış olur. Bu, eski devirlerden beri süregelen bir gelenek olup günümüzde de halk arasında yaşamaya devam etmektedir.

Araştırma alanları olan Mamadış rayonunun Düsmät ve Möslim rayonunun Yaŋa Usı adlı Kreşin köylerinde eskiden dinî takvime göre Azizler Günü'ne denk getirilerek çocuklara isim verme geleneği olduğundan söz edilmektedir. Çocuğa böyle bir günde isim verilmesi ile, adını aldığı azizin sıfatlarını da alması ve onun yaptığı iyilikleri tekrarlaması şeklinde bir dilek ifade edilmektedir. Fakat günümüzde birçok ebeveyn tarafından bebek daha dünyaya gelmeden bebeğe bir isim verilmektedir. Bunu etkileyen hususlardan biri de hiç şüphesiz daha anne adayı birkaç aylık hamile iken ileri teknoloji sayesinde bebeğin cinsiyetinin öğrenilebilmekte olmasıdır. Ancak, bütün bu teknolojik gelişmelere rağmen günümüzde hâlâ dinî takvime göre hareket ederek çocuklarına ad veren Kreşin ailelerinin de var olduğu çalışma alanı olan yerlerde görülmüştür (K.51). Ayrıca, çocuk vaftiz edildiği zaman ona dinî bir isim de verilmektedir. Mesela yeni doğan bir bebeğe doğum belgesinde Alina adı verilmiş olsa bile kilisede ona Anastasiya, Anna veya başka bir dinî mahiyetli isim verilmesi mümkündür.

Birçok millette ve dilde olduğu gibi Kreşinlerde de konuşma dilinde isimleri daha sevimli kılmak için değiştirerek, çoğu zaman kısaltarak olmakla birlikte zaman zaman uzatarak da söyleme geleneği vardır. Anna ismini Annıy, Anka, Ançuk; Anastasiya ismini Naçtıy, Näçtük; Varvara ismini Varuş, Berük, Barıy; Mariya ismini Marcıy, Marca; Dmitriy adını ise Mitrey veya Mitük şeklinde söylemek gibi (Urazmanova ve Çeşko, 2001:337).

Kreşinlerde bebeğin dünyaya gelmesi ile birlikte ebeveynleri tarafından ona bir isimle hitap edilmeye başlanmaktadır. Çoğunlukla doğum sonrası hastane evresi

bitmeden, Türkiye'de de olduğu gibi, nüfus idaresine gidilmekte ve çocuk resmî bir isimle nüfusa kaydedilmektedir. Bu işlemin akabinde hastane yetkilileri tarafından ebeveynlere verilen rapor eşliğinde nüfus idaresine gidilmekte, nüfusa kaydettirilen çocuğa ilgili idare tarafından bir *"Tuuw tanıklıgı (Tat.) / Svidetel'stvo o rojdenii (Rus.) / Doğum belgesi"* verilmektedir.

Araştırma yapılan sahada elde edilen verilere göre Kreşinlerde ad verme merasiminin çok abartılı bir şekilde yapılmadığı, son derece sade bir şekilde gerçekleştirildiği görülmüştür. Kreşinlerdeki sade ad verme merasimi esnasında aile fertleri ve yakınları bir araya gelip hep birlikte bir çay faslı düzenler ve bebeğin gelişi şerefine hazırlanmış olan ev yapımı veya herhangi bir pastaneden satın alınmış olan yaş pastayı keserler. Ad verme merasimine katılmak üzere gelen konuklar bebeğin hediyesini de getirir, annesini kutlar ve onlara iyi dileklerde bulunurlar (K.6).

1.3.5.Yaşamayan Çocuk

Eğer hamile bir kadın düşük yaparsa, düşük yapılan bebeğin gelişim durumuna göre, şayet düşen bebek bir insan formuna girmişse o bebek yıkanır, kefenlenir ve mezarlığa götürülüp kendisi için hazırlanan mezara defnedilir. Fakat eğer düşük yapan hamile kadının bebeği henüz insan formasına girecek kadar gelişmemişse bunlar hastanede, tıbbî ortamlara uygun şekilde, imha edilirler, çoğunlukla ise hastanede tıbbî şartlara göre tanzim edilmiş olan konteynerlere atılırlar.

Kirov ve Udmurtiye Tatarlarında, eğer ailede bebek ölümleri sık görülürse yedi çeşit kumaştan bir gömlek dikilir ve bu gömleğin içine odun konulurmuş. Aileden biri, bakın, bebek buldum, diyerek bu odun bebeği eve götürürmüş (Bayazitova, 2006:96). Bir çeşit kaçınma olan bu eylemin amacı, ölüm meleğini bir şekilde bu yapma bebekle aldatmak ve yaşaması istenilen gerçek bebekten uzak tutmaya çalışmaktır.

Kreşinlerin çocuk doğumunda uyguladıkları kendilerine özgü bir uygulamaları vardır. Ailede daha önce bebek ölmüşse yeni doğan bebeği kötü ruhlardan korumak amacıyla *"satukay/satıy/satıbal / bebeği satış töreni"* yapılır. Bunun için ailenin

komşusu veya akrabası bir miktar para ödeyerek evin penceresinden bebeği alır. Bundan sonra bebek kendi ailesinde kalsa da, satın alan kişinin çocuğu olarak bilinir. Bu tören vasıtası ile Kreşinler, bebeğin annesine musallat olan kötü ruhları doğan bebeğin bu kadına ait olmadığına inandırmaya, onları aldatarak çocuğun yaşamasını sağlamaya çalışırlar. Bazı Kreşin topluluklarında aynı amaç, bebeği kötü ruhlardan ve ölüm meleğinden koruma amacı, göz önünde tutularak bebeğe *"Çuppi / çöpte bulunan, çöp"* isminin verildiği de görülür (Yusipova, 2003:95-96).

1.3.6.İlk Gezme

Anne ve bebeğin sağlıklı olması halinde, doğumdan birkaç gün sonra temiz hava almak maksadı ile anne ve bebeği evden dışarı çıkıp kısa geziler yaparlar. Bu konuda anne ve baba doğum hastanesinde bilgilendirilmekte ve bebeğin temiz hava almak için sokağa çıkarılması önerilmektedir.

Tatarlarda yeni doğan bebek en fazla bir hafta süresince evde tutulur, sonra sokağa çıkarılmaya başlanır. İlk gün beş on dakika sokakta gezdirilen çocuğun daha sonraki günlerde sokakta kalma süresi tedrici olarak arttırılır. Bahar ve yaz günlerinde çocuğun evin dışında temiz havada gezdirilmesi önemlidir. Sokakta vakit geçirirken anneler dikkatli olmalı ve bebeği rüzgâr, soğuk, aşırı sıcak gibi olumsuzluklardan korumalıdırlar.

Türkiye Türklerinde görülen yeni doğan bebeğin kırk gün müddetince evden dışarıya çıkarılmaması şeklinde bir uygulama ne Müslüman Tatarlarda ne de Kreşinlerde vardır.

1.3.7.Yürüyemeyen – Konuşamayan Çocuk

Tatarlarda çocuğun ilk adımları *täpiläw* olarak adlandırılmaktadır. *"Täpi"* kelimesi, *"küçük çocuğun ayağı"* anlamına gelir. *"Täpiläw"* ise *"yürümek, yaya olarak gitmek"* anlamını ifade eder (Abdullin vd, 1981:223).

Genel olarak çocuğun bir yaşına kadar veya bir yaşından kısa süre sonra yürümesi beklenir. Diğer sorunlarda olduğu gibi bu sorunla ilgili olarak da çocuğun

gelişim döneminde problemler ortaya çıktığı düşünüldüğü anda ilk olarak doktora başvurulur. Yürüyemeyen çocuğa, eğer hekim uygun görürse, masaj tedavisi uygulanır ve diğer modern tıbbî yöntemlerden yararlanılır. Ayrıca Tataristan'ın birçok ilinde yürüme sorunu olan çocuklar için tedavi merkezleri vardır. Bu tür merkezlerde doktor gözetimi altında çeşitli tedavi yöntemleri uygulanmaktadır. Doktor veya terapistler tarafından gerekli görülürse çocuğun ata bindirilmesi de önerilir. Bu da bir nevi terapi olarak kabul edilir.

Ayakları iç tarafa doğru bakan çocuklar için kaz ayaklı, *"käkrĕ ayaklı / eğik bacaklı, çapraz bacaklı"*, *kamıt ayaklı / semer ayaklı* gibi ifadeler kullanılır.

Sibir Tatarlarında eğik/çapraz bacaklı çocuklar yürümeye başlasın diye çocuğun ayağına ip bağlanır ve *"Şifası şul bulsın! / Şifası şu olsun!/Şifa bulsun!"* denilerek bu ip makas ile kesilirmiş (Ramazanova, 2001:95).

Normal şartlar altında çocukların üç yaşına kadar konuşması gerektiği düşünülür ve bu beklenir. Tatarlarda, çocuk konuşmaya başladığı zaman bu durumu anlatmak için, *"tĕlĕ açıldı / dili açıldı"*, denilir.

Tatarlarda bebeğin aynaya yakın tutulmaması gerektiği inancı vardır. Çünkü çocuk aynada kendi aksini görüp korkabilir. Bundan dolayı konuşamayabilir veya konuştuğu zaman konuşması peltek olabilir. Ayrıca, korku dolayısı ile çocuğun hiç konuşamayabileceğine de inanılır. Bu inançların hepsine günümüzde de hem Müslüman Tatarlarda hem Kreşinlerde rastlanmaktadır.

Eski devirlerde herhangi bir sebeple konuşamayan bir çocuk konuşmaya başlasın diye eline tatlı bir yiyecek verilir ve sonra bu tatlı şey hemen çocuğun elinden alınırmış. Böyle yapıldığı zaman çocuğun kızarak tepki vereceği ve konuşmaya başlayacağı, en azından bir şeyler söyleyeceği, düşünülürmüş. Konuşamayan çocuğun derdine bu yöntem de çare olmaz ve çocuğun dili çözülmezse ona serçe eti ve güvercin yumurtası yedirilirmiş (Yaxin, 1997:330).

Günümüzde Tatarlar arasındaki yaygın bir kanaate göre bebek televizyon karşısında uzun süre bırakılmamalıdır. Çünkü bu, bebeğin ebeveynleri ile iletişimine ve onun erkenden konuşmasına mani olur. Televizyonun çocuğu pasifize ettiği ve

edilgen durumda kalan çocuğun dilinin açılmasının geciktiği kabul edilen bir gerçektir.

Günümüzde, konuşma problemi olan veya pelteklik sıkıntısı yaşayan çocukların bu sorunlarından kurtulabilmeleri için çocuklar işin uzmanı olan logopedistlere götürülmektedirler. Eskiden ise bu çocukların konuşma bozukluklarını gidermek, konuşmalarını geliştirmek, pelteklik gibi sorunlarını çözmek için çocuklara tekerleme söyletilmesi yoluna gidilmiş, bir anlamda, aşağıda bir örneği verilen, tekerleme söyletilmektedir.

Çäp-çäp it, bala, çäp-çäp it,	(El çırp, çocuk, el çırp,)
Çäp-çäp itkäç üsĕp kit.	(El çırparken büyüyüp git.)
Çäp-çäp it tä üsĕp kit,	(El çırp da büyüyüp git,)
Bĕlgänĕŋnĕ söyläp kit.	(Bidiğini söyleyerek git.)

Bu tekerlemeler, çocuğun sağlıklı şekilde yetişmesi, ileride ruhsal yönden güçlü bir birey olması amacı ile söyletilir (Urmançĕ, 2005:78).

Konuşma güçlüğü çeken bazı çocuklarda dil altı bağı ile ilgili bir sorun olabilir. Böyle bir durum söz konusu ise dil altı bağı doktorlar tarafından cerrahî bir müdahale ile kesilir ve çocuğun konuşmasının önündeki fizikî engel ortadan kaldırılır. Dil altı bağına Tatarcada *"tĕl kĕrĕşĕ / dil kirişi"* adı verilir.

Günümüzde Tataristan'da yaşayan Tatarlar arasında, *"Balaga tĕlnĕ sıyırçıklar kitĕrä. / Çocuğa dili sığırcıklar getirir."*, *"Kır kazları balağa tĕl häm ayak alıp kilä. / Yaban kazları çocuğa dil ve ayak getirir."* gibi ifadeler yaygın olarak kullanılmaktadır (K.14). Ancak bunlar bir inancı ifade etmezler, çünkü bu ifadeleri kullanan yaşlılar da bunların gerçeği yansıtmadığını bilirler. Bu tür ifadelerle her iki Tatar toplumunda da karşılaşmak mümkündür.

1.3.8.İlk Diş, İlk Tırnak, İlk Saç

Eskiden kalan bir âdet olarak köylerde, hem Müslüman Tatarlarda hem Kreşinlerde, yeni doğan bebek için *munça (hamam)* hazırlanır. Bu, *"bäbi munçası / bebek hamamı"* olarak adlandırılır.

Munça, eni üç boyu ise dört metre olan ve genellikle ağaçtan yapılmış olan bir binadır. İçinde demirden veya kerpiçten yapılmış büyük bir soba vardır. Munçaya, bir kısmı yan tarafı kısmen sobanın içine girecek şekilde kalın demirden yapılmış sıcak su tankı yerleştirilir. Sobanın yanında yerden 70cm yukarıda 120cm x 150cm ölçüsünde *"läükä / uzun ve geniş seki"* vardır. Munçanın içindeki sobada odun yakılır ve munça bu şekilde ısıtılır.

Normal şartlar altında çok sıcak olan munça, bebek için hazırlandığı vakit munçanın ılık olmasına özen gösterilir. Bebeği genellikle anneannesi, babaannesi, teyzesi veya halası munçaya götürür. Bebeğin yıkanma vaktinde munçada bebek yıkama konusunda tecrübesi olan birinin bulunması şarttır. Bebek, önceden hazırlanmış olan ılık su dolu leğene yatırılarak yıkanır. Bu suya genellikle *margantsovka* adlı antibakteriyal bir madde katılır. Bebek sabunla yıkanır. Bazen de akağacın yapraklı dallarından hazırlanmış olan *"sĕbĕrkä / süpürge"* sıcak suda bekletilir ve hafif hafif masaj yapacak bir şekilde bebeğin vücudunun üzerinde gezdirilir (K.30, K.31, K.40, K.44).

Fatix Urmançĕ (2005:76), bebeği munçada yıkamanın çok önemli bir husus olduğunu ve bu işi ancak tecrübesi olan äbilerin (ninelerin) yaptıklarını belirtir ve bebeğin yıkanması esnasında bu tecrübeli kişilerin çeşitli tekerlemeler söylediklerini de ilave eder.

Günümüzde de buna benzer şekilde bebekler yıkandıktan sonra *"Suwı sarıksın, üzĕ kalıksın, zur bulıp üssĕn, sälamät bulsın! / Suyu akıp gitsin/sarksın, kendisi kalksın, kocaman olsun, sağlıklı olsun!"* şeklinde dilekler dilenir.

Bazı bebeklerin sırtında veya bileğinde sert bir kıla rastlanılır. Bu kıl halk arasında *"käçĕrkä"* olarak adlandırılır. Bu kıldan kurtulmak için bebeğin derisi iyice yumuşatıldıktan sonra kılın bulunduğu bölgenin üzerine bal ile un karıştırılarak yapılmış olan bir karışımın sürülüp buranın hafifçe ovalanması gerekir. Bu usul günümüzde de tatbik edilmektedir. Bu uygulamaya, araştırma yaptığımız Aznakay ilinin Ägĕrcĕ ve Yaŋa Yul köyleri ile Möslim ilinin Yaŋa Usı ve Çakmak köylerinde rastlanmıştır. Sert kıldan kurtulmanın bir başka yolu ise bebeğin sırtına anne sütü sürülmesidir. Bu iki usul de hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde

uygulanmaktadır. Her iki toplum kesiminde de bu sert kılın bebeği rahatsız ettiğine, onun devamlı ağlamasına sebep olduğuna inanılmaktadır.

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde bebeğin saçları genellikle bebek kırk günlük olduktan veya başını kaldırmaya başladıktan sonra kesilir. Bu iş genellikle saçlar uzayıp kesilmeleri zorlaşmadan önce yapılmaktadır. Bebeğin başından kesilen saçlar ya toprağa gömülür ya da yakılır. Saçın gömülmesinin veya yakılmasının sebebi bir tür korunma, sakınma anlayışına dayanır. Kişinin bedeninden ayrılan doğal bir parça olan saç yardımı ile bebeğe büyü yapılabilir düşüncesi/inancı bu uygulamanın temelini oluşturur. Saçın gömülmesi veya yakılması onun kötü niyetli kişilerin ellerine geçmesini engellemek içindir. Nadiren olmakla birlikte, bazı ebeveynler bebeklerinin başından kestikleri saçları ileride çocuklarına göstermek üzere hatıra olarak saklamaktadır.

Kesildikten sonra açıkta bırakılan veya tarandıktan sonra tarakta kalan saçların kuşlardan korunması gerektiği inancı bugün de halk arasında yaşamaya devam etmektedir. Halk arasındaki bu inanca göre, eğer bir kuş yuva yaparken kesildikten veya tarandıktan sonra açıkta bırakılan bu saçları kullanırsa, yuva yapımında saçları kullanılan kişi baş ağrısından kurtulamazmış.

Araştırma alanı olan Aznakay ili Ägĕrcĕ ve Yaŋa Yul köylerinde, yeni doğan bebeğin ilk saçının mümkün olan en kısa süre içinde kesilmesi gerektiği inancı ile karşılaşılmıştır. Bebeğin ilk saçının bu şekilde kesilmesi bebeği nazardan koruma maksatlı olarak yapılır.

Bebeğin saçları gibi tırnakları da kesildikten sonra ya gömülür ya da yakılır. Aznakay ili Yaŋa Yul köyünde bebeğin kesilen tırnaklarının evin zemin döşemesindeki küçük yarıklar arasından aşağıya, döşemeden zemine, yani toprağa, doğru atılması gerektiği şeklinde bir inanca ve uygulamaya tanıklık edilmiştir (K.31). Yaşlı insanlar arasında, tırnağını evin döşemesi ile toprak arasındaki boşluğa at, sen öldükten sonra onlar çiçek şeklini alır ve seni bu şekilde uğurlarlar, şeklinde bir inanç vardır (K. 28). Bu uygulamanın da bir nevi kaçınma, muhtemel büyülerden korunma maksatlı olduğu açıktır. Bu uygulama sadece Müslüman Tatarlar arasında görülmektedir. Kreşinlerde ise kesilen tırnakları gömme veya yakma geleneği vardır

(K.43, K.49). Her iki tarafta da kesilen tırnakların kötü maksatlı olarak kullanılmasının önlenmesi amacı olduğu görülmektedir.

Bazı bebekler bir zar içinde dünyaya gelirler. Halk arasında, bu şekilde doğan bebeklerin talihli olduğuna, dualarının kabul olunacağına dair bir inanç vardır. Eskiler bu zarı kurutarak evin bir köşesinde saklarlarmış. Çünkü bu zarın, içinde bulunduğu eve ve oradaki kişilere uğur getireceğine inanılıyormuş. Yeni nesil arasında artık bu tür bir inanç yok denilebilecek kadar azalmıştır. Fakat torun sahibi olan bazı yaşlı insanların bu inanca hâlâ bağlı oldukları da görülmektedir (K.17, K.31).

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde bebeğin ilk çıkan dişini gören kişinin bebeğe bir hediye almak mecburiyetinde olduğu şeklinde bir inanç ve gelenek vardır. Bu inanç, geleneklerine bağlı olan Müslüman Tatarlar ve Kreşinlerde günümüzde de güçlü bir şekilde varlığını devam ettirmektedir. Aslında, bebeğin büyümeye başlayan ilk dişini, şartlar gereği, en kuvvetli ihtimalle annesi görür. Ancak bu ilk dişi gören anne, bebeğinin yavaş yavaş çıkmaya başlayan bu ilk dişini gördüğünü hiç kimseye söylemez. Böylece ebeveynler dışında biri bebeğin ilk çıkan dişini görür ve gelenek gereği bebeğe bir hediye alır. Bebeğin ilk çıkan dişini gören kişi hediye olarak genellikle çocuk kıyafeti veya bir oyuncak alır ve bebeğin ailesine verir.

Aznakay ve Möslim rayonlarında yaşayan Tatarlar arasında, bebeğin yanaklarından öpersen dişi geç çıkar, dişi erken çıkan çocuk zeki olur, gibi inançlara günümüzde de rastlamak mümkündür.

1.3.9.Müslüman Tatarlarda Sünnet

Eski dönemlerde Tataristan'da ve genel olarak Tatarlarda sünnet, bu işin aslını iyi bilen kişiler tarafından yapılan cerrahi bir müdahale şekli olmuştur. Sünnetçilik nesilden nesile aktarılan bir meslek olarak var olagelmiştir. Öyle ki, bazı köylerdeki erkekler sadece sünnetçilik yaparak hayatlarını idame ettirmişlerdir (Urazmanova, 2014:172).

Sünnetçilik, genellikle yaşlı erkekler tarafından yapılan bir iş olmuştur. Bu işi yapan kişiler halk tarafından *"sönnätçĕ/sönnätçĕ babay / sünnetçi/sünnetçi dede"*

olarak adlandırılır. Sünnetçiler köyden köye gezerek sünnet çağına gelmiş erkek çocuğu olan ailelerin çocuklarını sünnet etmek sûretiyle hem dinî bir vecibeyi yerine getirmiş hem de bu ailelere hizmet etmişlerdir. Sünnet operasyonu sonrasında sünnet edilen erkek çocukların aileleri tarafından sünnetçiye para veya başka bir hediye vermek gelenek olarak kabul edilegelmiştir.

Günümüzde artık görülmeyen sünnetçilerin sadece bu iş için kullandıkları özel araç ve gereçleri olmuştur. Modern dünyada sünnet artık tıbbî bir operasyon olarak kabul edilmekte ve doktorlar tarafından hastanelerde gerçekleştirilmektedir.

Halk inancına göre 3, 5, 7 ve 9 yaşları arası sünnet operasyonunun yaptırılması için uygun zamanlar olarak kabul edilmektedir. Halk inancının bir başka versiyonuna göre ise erkek çocuğun daha bebek iken sünnet ettirilmesi de uygundur.

Günümüzde Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde yaşayan Müslüman Tatarlar arasında Türkiye'de olduğu gibi bir sünnet düğünü uygulaması yoktur. Sünnet sonrasında herhangi bir kutlama veya tören de yapılmamaktadır.

Sünnet uygulamasına inançları gereği sadece Müslüman Tatarlarda rastlanmaktadır. Kreşinlerde ise ne sünnet uygulaması ne de onunla ilgili gelenekler söz konusudur.

1.3.10.Kreşinlerde Vaftiz Töreni (Çukındıruw, Çumıldıruw)

Kreşinlerde bebeğe ad verme gibi vaftiz etme (çukındıruw, çumıldıruw) de büyük önem taşımaktadır. Kreşinler arasında vaftiz edilme, Allah huzurunda bir tanıklıkta bulunulması ve bu andan itibaren de her şey ile ona sığınma olarak kabul edilir. *Çukındıruw/çumıldıruw*, Tatar Tĕlĕnĕŋ Aŋlatmalı Süzlĕgĕ'nde (Abdullin vd., 1981:444), vaftiz etmek, resmî bir tören yaparak bebeği Hıristiyan dinine kabul etmek, şeklinde açıklanır. Araştırma sahası olan yerlerde yapılan çalışmalarda Kreşin ailelerince bebekler için mümkün olan en kısa sürede vaftiz töreni yapılmaya çalışıldığı görülmüştür.

Bir bebek, eğer sağlığı yerinde ise, dünyaya gelişinin onuncu gününde bile vaftiz edilebilir. Vaftiz töreni kilisede düzenlenir ve eğer bebeğin kırkı çıkmamış ise

bebeğin annesinin kilisedeki bu törene katılmaması gerekir. Kazan'daki Tixvin Çirkäwĕ (Tixvin Kilisesi) din görevlisi Papaz Pavel'in ifadesine göre annenin yerini *"rusätäy, rusatay / vaftiz babası"* ile *"rusänäy, rusanay / vaftiz annesi"* doldurmaktadır. Vaftiz babası ile vaftiz annesi, bebeğin ebeveynleri tarafından seçilmiş insanlardır.

Rusatay (vaftiz babası) ve rusanay (vaftiz annesi), ebeveynler tarafından çok iyi düşünülerek seçilmelidir. Çünkü onlar, çocuğun hayatı boyunca gerektiği zaman biyolojik/resmî/gerçek anne ile babanın sorumluluğunu üstlenmeyi peşinen kabul etmektedirler. Bunun anlamı, bebeğin anne ve/veya babasının başına herhangi bir olumsuz şey geldiğinde çocukların sorumluluğunu üstlenmeyi kabul eden ve bu sorumlulukların gereklerini yerine getirecek kişiler olmalarıdır. Vaftiz babası ve vaftiz annesi böyle bir durumda çocuktan sorumlu olacak kişilerdir. Günümüzde de yeni nesil/genç anne ve babalar vaftiz babası ve vaftiz annesini çok ince düşünerek seçmektedirler. Vaftiz babası ve vaftiz annesi olarak seçilen kişilerin mutlaka evli olması, yani aile sorumluluklarını iyi bilen, çocuk sahibi olmanın önemini ve ciddiyetini idrak etmiş ve bu sorumluluğu hakkı ile yerine getirebilecek kişiler olmasına özen gösterilir.

Araştırma alanı olarak seçilen Möslim rayonu Yaŋa Usı köyünde, Mamadış rayonu Düsmät köyü Kreşinlerinden farklı olarak, vaftiz törenine annenin de katılması gerektiği belirtilmiştir (K.41). Burada vaftiz töreni, daha önce bahsedilen çocuğun kırkı çıkmadan annenin kilisedeki törene katılamayacak olması hususu dolayısı ile ancak bebek kırk günlük olduktan, yani anne de törene katılabilecek duruma geldikten sonra yapılmaktadır. Kreşinlerin dinî inançlarına göre yeni doğum yapan kadının kırkı çıkana kadar kiliseye girmesi yasaktır.

Vaftiz töreni esnasında bebek üç defa kutsal suya batırılıp çıkartılır. Eğer bebek kız ise rusananın (vaftiz annesinin) kucağına, erkek ise rusatayın (vaftiz babasının) kucağına verilir.

Vaftiz töreninin yapıldığı gün vaftiz edilen çocuğa haç kolyeli bir zincir hediye edilir. Bu kolye genellikle gümüş olur. Vaftiz günü hediye edilecek olan bu kolye kız çocuk için annesi, erkek çocuk için ise babası tarafından satın alınır. Aynı şekilde bu kolye kız çocuğa annesi, erkek çocuğa ise babası tarafından hediye edilir.

Dinî bir tören olan vaftiz töreni esnasında İncil'den ayetler okunur (K.40). Elizaveta Mityuşkina'nın (K.40) verdiği bilgilere göre, herhangi bir sebeple çocukken vaftiz edilmemiş/edilememiş olan kişiler daha sonra, yani yetişkin iken de vaftiz edilebilirler. Aynı durum Hristiyanlık dinini yeni benimseyen kişiler için de geçerlidir. Onlar da bu dine girdikleri vakit vaftiz edilirler. Ancak bu yetişkin kişilerin vaftiz uygulaması bebeklerinkinden biraz farklıdır. Onlar kutsal suya batırılıp çıkarılmazlar. Bunun yerine papaz tarafından onların sadece başlarına üç defa kutsal su serpilir. Vaftiz olduğunu ispat etmek, kanıtlamak maksadı ile büyükler de haç takar, fakat taktıkları haç onlara birileri tarafından hediye edilmez, bu haçı kendileri tedarik ederler.

Vaftiz töreni papaz tarafından yapılır. Kazan'daki Tixvin Kilisesi ruhanisi Pavel Pavlov'un ifadesine göre vaftiz töreni özel bir törendir ve bu törene sadece aile fertleri, yani bebeğin babası, annesi, vaftiz babası ve vaftiz annesi katılabilir. Bunların dışında, eğer davetli iseler, bebeğin yakın akrabalarından birkaç kişi daha vaftiz törenine katılabilir (K.9).

Vaftiz töreni için aileler tarafında önceden kiliseye başvurulur ve bir gün tespit edilmeye çalışılır, çünkü vaftiz törenleri haftanın sadece belli günlerinde düzenlenmektedir. Ayrıca, töreni yapacak olan papazın da buna hazırlanması gerekmektedir. Tören esnasında bebek, törenden önce hazırlanıp okunmuş ve kutsanmış suya batırılıp çıkarılarak vaftiz edilir (K.40).

Bebek vaftiz edildikten sonra vaftiz babası ile vaftiz annesinin (bazı bölgelerde *"крестный отец (krestnıy otets): vaftiz babası"* ve *"крестная мать (krestnaya mat'): vaftiz annesi"* olarak adlandırılmaktadırlar) veya dedesi ile ninesinin eline verilir. Daha sonra bebeğin vücudu kurutulup giysileri giydirilir ve vaftizin hangi kilise tarafından yapıldığına dair bir belge/şahadetname bebeğin ebeveynlerine verilir (K.4, K.40).

Vaftiz etme, gerek halk dilinde gerekse Tatar Tĕlĕnĕŋ Aŋlatmalı Süzlĕgĕ (Abdullin vd., 1981:444) adlı eserde *"çukınduruw / yeni doğan bebeği resmi olarak Hristiyan dinine kabul etme töreni"* olarak tarif edilir. Dinî terminolojinin hâkim oduğu çevrelerde ise *"çumıldıruw"* kelimesi yine aynı anlamda kullanılmaktadır. *Çumıldıruw* sözünün tam tercümesi, suya sokup çıkarma, vaftiz etme, demektir.

Kreşin inancına göre her bir insanın günahlarından arınmak için ömründe bir defa vaftiz edilerek dine girmesi gerektiği hususu Allah tarafından şart koşulmuştur (Dĕn Turında, 2014:20).

Çumıldıruw (vaftiz etme), kiliseye girmek için açılan bir kapıdır. Sadece vaftiz edilen kişiler diğer bazı kilise törenlerine katılma ve oradaki ritüelleri uygulama hakkına sahip olabilmektedir (Yefimov, 2014: 62).

Araştırma alanı olan Kazan şehrinde vaftiz babası ile vaftiz annesi tarafından vaftiz edilmiş çocuğa altından veya gümüşten *"tärĕ/kaç / haç"* hediye edilir ve vaftiz edilen kişinin onu yanında taşıması durumunda kötülüklerden korunacağına inanılır (K.6). Fakat Mamadış ili Düsmät köyünde Elizaveta Egorova (K.51), vaftiz edilen bebeklere bu haçın dedeleri veya nineleri tarafından hediye edildiğini belirtmiştir.

Vaftiz edilme işi Kreşinlerde büyük önem taşır. Eğer bebeğe isim verilip bebek vaftiz de edildiyse onun sakinleşip durulacağına inanılır (K.6, K.40).

Kreşin ailelerinde vaftiz töreni sonrası her ailede kendine göre bir kutlama yapılır ve bu kutlamaya aile fertleri katılır. Kutlama merasimine katılanlar pasta kesip çay içerler ve tören böylece tamamlanır.

1.3.11.Ninni

Tatarlarda ninni, *"bişĕk cırı / beşik jırı/türküsü"* olarak adlandırılır. Her insanın anadilinin ilk anahtarı hiç şüphesiz ninnilerdir. Anonim halk edebiyatının da bir türü olan ninniler anneler ve büyükanneler, bir de şairler tarafından ortaya çıkarılır. Ninnilerin amacı bebeği sakinleştirmek ve uyutmaktır. Bu ninniler vasıtası ile balanın yüreğine sadece annenin yürek sıcaklığı ve samimiyeti akmaz; bala bu ninniler yardımı ile vatan ve millet sevgisi, anadili muhabbeti ile de tanışır. Bu ninnilerle anne, en değerli varlığı olan bebeğine en saf hislerini, gönül sıcaklığını, sevgisini aktarır. Mutluluğunu ve gurur duygularını da ninniler aracılığı ile dile getirir. Öyle ki ninnilerde ana yüreğinin en mukaddes, en güzel hisleri yankılanır. Geniş açıdan bakınca, ninniler için anaların gönül monoloğu demek de mümkündür (Xämitov ve Ziatdinova, 1995:4).

Kişinin hayatında ninnilerin özel bir yeri vardır. Ninniler, herkes için çocukluğunun en değerli hatırası olarak görülmekte ve insanlar onları hayatlarının sonuna kadar gönüllerinde saklamaktadır. Ninniler; anne, vatan, anadili gibi en mukaddes mefhumları içinde barındırmakta, saf ve samimi bir biçimde çocuğun doğal gelişimine katkıda bulunmaktadır. Çünkü çocuk, şiirsel güzellik, annesinin yürek sıcaklığı ve halkının ruhu ile ilk olarak ninniler aracılığı ile karşılaşmaktadır (Yäg'färov, 1999:7).

Ninnilerin temelinde çocuğu hayata en güzel şekilde hazırlama gayesi vardır. İnsanlara saygılı olmak, merhametli olmak, anne-baba ile akrabalara ve büyüklere karşı saygı göstermek gibi güzel davranışlar yanında daha başka pek çok güzel hasleti çocuğun bilinçaltına yerleştirmek gibi gayelerle de ninnilere müracaat edilir. Denilebilir ki her ninni kendine göre bir dua gibidir. Genel olarak her annenin çocuğu için ettiği duada yavrusunun sağlıklı ve ahlakî yönden temiz biri olmasını istemesi gibi hususlar yer alır:

İmändäy nık bul,	(Meşe gibi güçlü ol,)
Çırşıday biyĕk bul,	(Çam ağaçı gibi uzun ol,)
Kayınday ak bul,	(Kayın ağacı gibi ak ol,)
Çişmädäy saf bul!	(Pınar gibi saf ol!) (Däwlätşina, 2009:165).

Üzerinde durulması gereken bir husus şudur ki son zamanlarda hayat ve onunla bağlantılı olarak çocuk yetiştirme şartları ve şekilleri de değişmektedir. Bu değişimin ninniler üzerinde de olumsuz bir etkisi olmaktadır. Öyle ki günümüzde artık ninniler daha az duyulur olmuştur. Onların sözleri de ezgileri de unutulmaya yüz tutmuş vaziyettedir.

Her şeye rağmen Tatar halkı arasında aşağıdaki ninninin ilk bölümü hâlâ kullanılmaya devam etmektedir.

"Älli-bälli itär bu,	(Elli belli eder bu,)
Yokılarga kitär bu."	(Uykulara gider/dalar bu.)

Veya;

"Älli-bälli bäw itä,	(Elli belli böv ediyor,)
Bäbi yokıga kitä.	(Bebek uykuya gidiyor/dalıyor.)

Bäbi yokıga kitkäç, (Bebek uykuya dalınca,)
Mämiyĕ pĕşĕp citä. (Maması pişip hazır oluyor.)”

Araştırma alanı olan Mamadış rayonu Düsmät köyünde kaydettiğimiz bir ninni ise şöyledir:

Älli-bälli bäw itä, (Elli-belli bev ediyor,)
Kızım yokıga kitä. (Kızım uykuya gidiyor.)
Tizräk yoklap kit indĕ, (Çabuk ol hemen uyu,)
Matur bulıp üs indĕ. (Büyü de güzel ol.)
Sıyırçıklar kilgännär, (Sığırcıklar gelmişler,)
Tizräk täpi kit indĕ. (Çabucak uykuya gidiver.)

Yokla, yokla, bäbkäyĕm, (Uyu, uyu, yavrucuğum,)
Yoklasaŋ tiz üsärsĕŋ, (Uyursan çabuk büyürsün,)
Xäzĕr yoklap kalmasaŋ, (Eğer şimdi uykuya dalmazsan,)
Yoklatmaslar üskäçtĕn. (Büyüdükten sonra uyutmazlar.) (K.54).

Hızlı ve modern hayat şartları ile çekirdek aile kavramının gelişmiş olması dolayısı ile ninniler günümüzde neredeyse unutulmaya yüz tutmuş bir hale gelmişlerdir. Ancak, her türlü olumsuzluğa rağmen hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde ninniler hâlâ yaşamaya devam etmekte (K.8), varlıklarını devam ettirebilmek için direnmektedirler.

Şunu da belirtmek gerek ki anonim halk edebiyatının ürünü olan ninniler ile birlikte şairler ve kompozitörler tarafından var edilen ninniler de ortaya çıkmaktadır. Lakin bu tür ninniler günlük hayatta kullanılmayıp daha çok ses veya video kayıtları şeklinde radyo ve televizyonlardan halka sunulmaktadır.

Tatar halkının meşhur şairi Abdullah Tukay tarafından yazılmış olan “Bişĕk cıruwı / Beşik ninnisi” halk arasında günümüzde de kullanılmaktadır.

Älli-bälli itär bu, (Elli-belli eder bu,)
Mädräsägä kitär bu; (Medreseye gider bu;)
Tırışıp sabak ukıġaç, (Çalışıp derslerini yapınca,)
Galim bulıp citär bu. (Alim olarak yetişir bu.)

Yokla, uglım, yom küzěŋ,	(Uyu, oğlum, kapat gözünü,)
Yom, yom küzěŋ, yoldızım;	(Kapat, kapat gözünü, yıldızım;)
Kiçtän yokıŋ kala da,	(Akşamdan uykusuz kalıyorsun da)
Yıglap ütä köndězěŋ.	(Ağlayarak geçiyor gündüzün.)

Älli-bälli köylärěm,	(Elli-belli söylerim,)
Xikäyätlär söylärěm;	(Masallar söylerim;)
Siŋa těläk tělärěm,	(Sana dilekler dilerim,)
Bäxětlě bul, diyärěm.	(Mutlu ol, derim.)

Gıyzzätěm sin, kadrěm sin,	(İzzetim sen, kadrim sen,)
Miněm yöräk bägrěm sin;	(Benim kalbim ciğerim sen;)
Kuwanıçım, şatlıgım	(Övüncüm, şadlığım)
Tik sin miněm, sinsěŋ, sin!	(Sadece sensin benim, sensin, sen!) (Tukay, 1990:196).

Aşağıda yer alan ve şair Mäxmüt Xösäyěn'e ait olan "Bälli-bäw, kızım!" şiiri kompozitör Almaz Monasıypov tarafından bestelenmiş olan sevilen ninni örneklerindendir (Mansurov, 1989:135).

Bälli-bäw, kızım, küktä ay kalka.	(Belli-bev, kızım, gökte ay kalkıyor.)
Yokla, yom küzeŋ, şayarıp yatma.	(Uyu, kapat gözlerini, oynayıp yatma.)
Bälli-bäw, bälli-bäw,	(Belli-bev, belli-bev,)
Yokla, yom küzeŋ, şayarıp yatma.	(Uyu, kapat gözlerini, oynayıp yatma.)

Uramnar tıngan, cillär tuktagan,	(Sokaklar dinmiş, rüzgarlar durmuş,)
Kürşě bala da, yatıp yoklagan.	(Komşu çocuk da yatıp uyumuş.)
Bälli-bäw, bälli-bäw,	(Belli-bev, belli-bev,)
Kürşě bala da, yatıp yoklagan.	(Komşu çocuk da yatıp uyumuş.)

1.3.12.Nazar

Nazar, Müslüman Tatarlar ve Kreşinler arasında *küzěgüw, küz tiyüw, küzsěnüw* olarak adlandırılır. Tatar Tělěněŋ Aŋlatmalı Süzlěgěndě (Abdullin, 1979:289) *küzěgüw* kelimesi hurafelere göre güya bir kimsenin nazarının, gözünün majik etkisi

ile hastalanmak (hastalık), uğursuzluk oluşturmak, zarar görmek; övdükten sonra herhangi bir şeyin kötüleşmesi şeklinde açıklanır.

Nazardan korunma maksadı ile bebeğin beşiğine veya arabasına bir çengelli iğne iliştirilir. Negatif enerjiyi üzerine çekeceği düşünülen çengelli iğnenin bebeği kem gözlerden koruduğuna inanılır.

Bazı insanlar bebeğin şapkasına veya giysisine renkli iplikle dikiş atar, bebeğin kıyafetinin üstüne renkli ipliklere küçük küçük çiçek figürleri yaparlar. Bebeğe bakan kişinin ilk bakışı bu çiçekler üzerine düşsün ve muhtemel olumsuz enerjilerden bebek korunsun diye böyle bir yönteme müracaat edilir. Renkli ipliklerle yapılan çiçek figürlerine hayranlıkla bakan kimseye, çocuğu nazardan korumak gayesi ile, *"Küzěŋ urınında kalsın! / Gözün yerinde kalsın!"* denilir. Halk inancına göre bunun amacı, çocuğa hayranlıkla bakan kimsenin heyecanının, kötü enerjisinin bir noktada toplanmasını sağlamak ve kişinin nazarının çocuğa zarar verebilme ihtimalini ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Bu inanç ve uygulama ile hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde karşılaşılmaktadır.

Aynı uygulamanın devamı mahiyetinde olacak şekilde çocuğun şapkasına renkli ip takma âdeti de vardır. Renkli ip yerine bazı kimseler çeşitli düğmeler de kullanabilirler. Bu düğmelerin işlevinin nazar boncukları ile aynı olduğunu söylemek mümkündür.

Aznakay çevresinde yaşayan Tatarlar bebeği nazardan koruma amacı ile eline beyaz veya kırmızı iplik bağlar. Halk inancına göre bu ipliğin üç katlı olması şarttır. Görüldüğü üzere üç, yedi, dokuz, kırk gibi sayılar pek çok millet ile birlikte her iki Tatar toplumunda da karşımıza çıkmaktadır.

Aznakay civarında yaşayan Tatarlarda, kötü ruhlardan ve nazardan korumak için bebeğin beşiğine üvez ağacının dalı konulur. Üvez[2] ağacının ev sahiplerini her türlü sihir ve büyüden koruduğuna inanılmaktadır. Günümüzde de evlerin etrafına, bahçelere üvez ağacı dikilmektedir (K.14, K.23, K.31).

[2] Üvez: Gülgillerden orta boylu bir ağaç (Pirus Sorbus); bu ağacın muşmulaya benzer yemişi (Akalın 2011:2458).

Eski devirlerde bebeği nazardan korumak gayesi ile bebeğin alnına kurum sürülürmüş. Günümüzde de bu uygulama devam ettirilmekte, ancak kurum yerine daha modern bir ürün olan ruj kullanılmaktadır. Her iki durumda da amaç aynıdır, çocuğu kem gözlerden, nazardan ve nazarın muhtemel olumsuz etkilerinden mümkün olduğunca korumak.

Çocuğa nazar değdiği düşünülürse, bir bardak tuzlu su hazırlanır ve bu su el yardımı ile çocuğun gövdesine sürülür. Böylece nazarın olumsuz etkisinden çocuğun kurtulacağı düşünülür.

Eskiden bebeğin hastalanmasının bebeğe nazar değmesi sebebiyle olduğu düşünülürmüş. Fatix Urmançĕ (2005:78), bundan dolayı Perm ve Astrahan Tatarlarında nazar büyüsünü gidermek için aşağıdaki gibi ifadelerin kullanıldığını belirtir:

Küz tigänneŋ küzĕ çıksın!	(Gözü değenin gözü çıksın!)
Tĕl tigänneŋ tĕlĕ çıksın!	(Dili değenin dili çıksın!)
Salamday sargaysın!	(Saman gibi sararsın!)
Kümĕrdäy karalsın!	(Kömür gibi kararsın!)

Gerek Müslüman Tatarlarda gerekse Kreşinlerde çocuğa bakıldığı zaman, nazar değmesin diye, “Tüh tüh tüh, çok çirkinmiş!” gibi ifadeler kullanılır.

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde çocuğa nazar değdiği düşünüldüğü zaman uygulanan bazı pratikler şunlardır:

Bir kaba su konulur ve bu su ile eller ıslatılıp kapı kolları ve pencere camları silinir, sonra kaptaki su ile yine eller ıslatılıp çocuğun yüzü, alnı, göz kapakları, burnu ve elleri silinir. Müslüman Tatarlar bu uygulamayı yaparken Kur’an’dan Felak, Nas ve Fatiha sûrelerini okurlar. Bunun sonunda, hangi gözden nazar değdi ise o nazar çıksın, veya yeşil/mavi/siyah göz değdi ise nazarı çıksın, denilir. Bu uygulama yapıldıktan sonra kapta kalan suyun ıssız bir yere dökülmesi gerekir. Kapta kalan su ıssız bir yere döküldükten sonra eve dönüş esnasında geriye dönülüp bakılmaması da gerekir (K.12, K.14).

Çocuğa nazarı değen kişinin kim olduğu biliniyorsa, kendisinden gizli olacak şekilde, o kişinin mendilinden veya kıyafetinden bir parça kesilip alınır. Bu şahsî

eşya yakılır ve bu kişinin nazarına maruz kaldığına inanılan çocuk bu eşyanın dumanının altında tutulur. Bu uygulama yapılırken, her iki kesimde, Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde, inançlara göre dualar okunur.

Kreşinlerde çocuğa göz değdiği düşünüldüğü zaman içine haç batırılıp çıkarılarak kutsanmış olan bir kaptaki su çocuğun üstüne serpilir. Bu su hem hastalıktan hem nazardan kurtulma amaçlı bebeklerden başlayarak büyüklere kadar herkes için kullanılır (K.6, K.54). Ortodoks dinindeki her insan hayatı boyunca her daim evinde kutsal su bulundurmakta, muhtelif ihtiyaçlarını karşılamak için bu sudan istifade etmekte ve böyle yaşamaktadır. Kreşinlerde kutsanmış su, Allah'ın bereketi olarak kabul edilmekte ve bu suyun imanlı kimseleri ruhsal kötülüklerden koruduğuna inanılmaktadır (Yefimov 2014:77).

Kreşinlerde, bebeğe göz değdiği düşünüldüğü zaman bebeğin alnından öpülerek sol tarafa tükürme âdeti vardır ve bu âdet günümüzde de yaygın şekilde yaşamaya devam etmektedir (K.5).

Kreşinlerde bebeğe nazar değmesin diye ve aynı zamanda bebeği kötü ruhlardan korumak amacı ile yastığının altına bir veya iki diş sarmısak konulur (K.6).

Bebeğe nazar değdiği düşünüldüğü zaman, terlemiş bir pencerenin camı elle silinir ve oradan elde edilen su çocuğun alnına sürülür. Bu yöntem hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerin geneli arasında yaşamaktadır (K.10,K.14, K.42).

Maruz kaldığı rahatsızlıktan bebeği kurtarmak için kullanılan başka bir yönteme göre bir çeşit mantar ateşte kızartılır ve daha sonra temiz suya salınır. Bundan sonra ise bebeğin içinde bulunduğu rahatsızlığı anlatan ve onun bu durumdan kurtulmasını talep eden ifadeler/talepler kullanılarak eldeki su bebeğin üstüne serpilir. Bundan sonra kalan su ise evin dışında temiz bir yere dökülür (K.5). Bu, Kreşinler arasında görülen bir uygulamadır.

Kreşin inancına göre, bebeği ziyaret etmek veya başka bir gaye ile eve gelen kişinin bebeğe bakması halinde o kişinin saçından iki üç tel alınır ve nazar değmesin diye çocuğun yanında bu saçlar yakılır (K.6).

Kirov ve Udmurtiye Tatarlarında bebeğe nazar değmesin diye alnına kurum sürülür ve ihtiyarlayana kadar kalması temennisi ile üstüne un serpilirmiş. Bebek çok

ağladığı zaman, güneş doğmadan önce nehirden veya pınardan su getirilir, bu suya ardıç ağacından kesilen bir dal batırılıp çıkartılır ve bu su sobada ısıtıldıktan sonra bebek bu su ile yıkanırmış. Gün doğmadan alınan su *"taŋsu / tan suyu"* olarak adlandırılır. F.Bayazitova (2002:97), bu suyu alırken aşağıdaki dizelerin okunduğunu belirtir.

Su Anası Sılubikä,	(Su Anası Sılubike,)
Su Atası Susoltan,	(Su Atası Susultan,)
Bu sunı riza bulıp birĕgĕz,	(Bu suyu kendi rızanızla veriniz,)
Min monı daruga alam.	(Ben bunu ilaç niyetine alıyorum.)

Müslüman Tatarlarda nazarın olumsuz etkilerini ortadan kaldırmaya yönelik bir uygulama, kendisine nazar değdiği düşünülen bebeğe Kur'an-ı Kerim'den ayetler okuma yöntemidir. Okunan bu ayetlerin bebek üzerindeki negatif enerjiyi, nazarın kötü tesirini ortadan kaldıracağına, bebeğin normale dönmesine yardımcı olacağına inanılır. Bu uygulama geçmişte olduğu gibi bugün de varlığını devam ettirmektedir.

Tatarların yaşadığı bazı bölgelerdeki bir inanç gereği nazara karşı savuşturucu bir tedbir olarak masanın üç köşesi, üç kapının veya üç pencerenin kolları yıkanır. Araştırma yaptığımız alanda bu inancın sebebi ile ilgili kesin bir bilgiye ulaşılamamıştır. Ancak, bu inançtaki üç sayısının varlığının kimi sayılara atfedilen kutsiyetle ilgili olduğu düşünülebilir, kanısındayız.

Nazarı def etmek için bazen aşağıdaki dua okunur:

"Yaman küzlärnĕŋ	(Kötü gözlerin,)
Çagır küzlärnĕŋ küzlärĕ tĕşkän.	(Çakır gözlerin nazarı dokunmuş.)
Ay kayta, kün kayta	(Ay dönüyor, gün dönüyor,)
Bu da kaytsın.	(Bu da dönüp gelsin.)
İmĕ-tomı bu ikän	(Şifası da bu ise)
Bu da kaytsın!"	(Bu da dönüp gelsin!)"

F.Bayazitova (2006:97), bu dua okunduktan sonra kendisine nazar değdiği düşünülen bebeğin yüzüne su serpildiğini belirtir. Bayazitova, nazar değmesi gibi bir durum söz konusu olduğu zaman ardıç ağacının meyvelerinin kaynatılıp suyunun çocuğa içirildiğini, bebeğin yaşadığı odada da ardıç odunu yakıldığını ifade eder.

Ardıç ağacının kötü ruhlara ve büyülere karşı etkisi olduğu inancı günümüzde de Müslüman Tatarlar arasında yaygındır. Ardıç ağacının bu olumlu etkisinden faydalanmak isteyen Tatarlar günümüz dünyasında da evlerinin veya çiftliklerinin etrafına ardıç ağaçları dikmekte, bir anlamda oraları emniyete almaya devam etmektedirler.

Jean-Paul Roux (2011:154), eski Türkler tarafından İslamiyet öncesinde ağaca büyük bir sevgi ve saygı gösterildiğinden, bazen de ağaca tapıldığından ve onlara dua edildiğinden bahseder. Kaşgarlı Mahmud (2005:551), göğe *"teŋri / tanrı"* diyen kâfirlerden bahseder, azametli gördükleri her şeyi, örneğin bir dağı ya da bir ağacı *teŋri* olarak adlandırıp onun önünde secde ettiklerini belirtir. Boratav (2012:30), *hayat ağacı* ve *kozmik ağaç* ile ilgili pagan Türk halklarının mitolojisinde yer bulan birçok inanışın Müslümanlaşmış Türklerin geleneğinde de canlı kalarak, belli bir ağaç kültünün ilk izlenimini oluşturduğunu ifade eder. Hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde görülen ardıç ağacı ile ilgili inanışların da bu bağlamda ele alınıp değerlendirilebilecek semavî dinler (burada Müslüman Tatarlar ve Kreşinler dolayısı ile İslamiyet ve Hristiyanlık) öncesi paganist inançlarla ilgili olduğunu belirtmek mümkündür.

Çin'deki Müslüman Tatarlarda bebek kırkı çıkana kadar yalnız bırakılmaz. Bu uygulama, cinlerin evdeki bebeği başka bir bebekle, yani kendi cin bebekleri ile, değiştirebileceği şeklindeki inanç sebebiyle yapılır. Bebeğin evde yalnız başına bırakılması gibi kısa süreli bir zorunluluk ortaya çıkarsa, onun yastığının altına makas, bıçak veya ayna konulur. İnançlara göre makas ve bıçak cinlerin yolunu keser, aynada kendini gören cin de korkup kaçar. Çocuğa nazar değmesin diye şapkasına nazar boncuğu, dil değmesin diye ise kıyafetine *kurbanlık* dikilir. Burada dile getirilen kurbanlık, koyunun dilinin küçük parçalar halinde kesilmesi ve güneşte kurutulması ile elde edilir ve bunlar çocuğun kıyafetine dikilir (Davletşina, 2012:25).

Bebeği evde yalnız bırakmama geleneği günümüzde hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde varlığını devam ettirmektedir. Yalnız bırakılan çocuğun yastığı altına makas veya bıçak bırakma âdeti de her iki kesimde yaygın şekilde görülen bir uygulamadır.

Nazar konusu sadece bebeklerle ilgili olmayıp anne ve anne sütü için de geçerlidir. Aznakay rayonu çevresinde yaşayan Müslüman Tatarlar arasındaki bir inanca göre, eğer bebeğini emziren annenin sütü fazla olur ve bu süt annenin göğüslerini rahatlatmak gayesi ile sağılarak dökülmek zorunda kalınırsa, sütün hiç kimseye gösterilmeden ve yine hiç kimsenin görmediği bir yere, mümkünse bir elma ağacının altına, dökülmesi gerekir (K.35, K.32).

2.EVLENME

Her millet kendine has geleneklere sahiptir. Bu gelenekler halkın ruhî hayatında büyük bir anlam ve öneme sahiptir. Milletin dünya görüşü, hayata bakışı, gelecekle ilgili düşünceleri gibi hususlar bu geleneklerde kendilerini gösterir. Ayrıca gelenekler, örf ve âdetler toplumun hayata yüklediği anlamı da felsefî yönden ifade etme özelliğine sahiptir. Döriyä Ramazanova (1997:3), millet hayatında büyük ve önemli bir yeri olan gelenek ve görenekler ile örf ve âdetleri bir milleti millet olarak karakterize eden özellikler şeklinde tarif eder.

Örfler, âdetler ve gelenekler halkın ruhî dünyasında çok özel bir yere sahiptir. Çünkü onlarda halkın bilincinin derinliklerinde yatan düşünce ve fikirleri, ümitleri ve inançları, büyük idealleri yer alır. İnsanları yüksek ahlaka davet eden bu değerler hayatın anlamını derin felsefî temelde anlatmak üzere ortaya çıkmışlardır. Buna göre, onlar halka farklı bir etnos olarak kimlik kazandıran spesifik özelliklerin en önemlilerindendir. Gelenekler asırlar boyunca değişip gelişerek sonraki devirlere ulaşır, bu sebeple onların çok güçlü geleneksellik özellikleri vardır. En önemli tarafları, en değerli elementleri, yani etnosun yaşayışını, korunmasını ve büyümesini temin eden bilgileri büyütüp güçlendirmeleridir. Ayrıca, aile ile ilgili geleneklerde bu hususlar daha açık şekilde görülür (Ramazanova, 1997:3).

Yuva kurmak, baş göz edilmek, yani erkeğin ve kızın evlenmesi, insanların hayatında ehemmiyetli ve büyük sorumluluk isteyen önemli hususlardan ve geçiş dönemlerinden biridir. Ayrıca oğul/kız evlendirmek, gelin almak ve bu şekilde farklı iki aile arasında akrabalık münasebetleri kurmak hem damat hem de gelin tarafı için önemli ve ciddi bir iştir.

Evlenme aşaması erkekler için hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde *"öylänüw / evlenmek"*, kızlar için ise *"kiyäwgä çıguw / güveye çıkmak, kocaya gitmek"* şeklinde adlandırılır.

2.1.Evlenme Biçimleri

Günümüz Tatar toplumunda genç kızlar ile delikanlılar birbirlerini tanıyıp birkaç yıl flört ettikten sonra aile kurup kurmama konusunda karar vermektedirler. Flört dönemi esnasında kızın ve oğlanın aileleri müstakbel damatları veya gelinleri hakkında bilgi edinmeye, değişik yönlerden onları tanımaya çalışırlar.

Tatarlar arasında kız kaçırma gibi bir âdet, eski devirlerde var olmakla birlikte, günümüzde yoktur. Eski devirlerde var olan kız kaçırma âdetini ancak edebî eserler yardımı ile tespit etmek mümkündür. Mesela Ayaz Ğıylecev'in "Cuma Günü, Akşam…" adlı romanında Gıyflan emminin ikiz kızlarından biri olan Zöhräbanu ile ilgili olarak komşuları, "Oo!, nazar değmesin, senin Zöhräbanu elma gibi olgunlaşıyor, on yedisine varmaz ya kaçırırlar, ya kendisi kaçar gider birine." şeklinde ifadelere rastlanır (Ğıylecev, 2014:50).

Ayrıca, eskiden *"yabışıp çıguw / kızın sevdiği erkeğe kaçması"* şeklinde bir âdetin olduğu bilinmektedir. Bu şekilde bir kaçış, yani kızın erkeğe kaçarak gitmesi, evlenecek kızın ailesi tarafından sevdiği oğlan yerine sevmediği birisi ile zorla evlendirilmeye çalışılması durumunda vuku bulan bir hadisedir. Toplumdaki değişimler ve SSCB döneminin kadınlara sağladığı yeni şartlar sonrası bu kaçma âdeti yavaş yavaş tarihe karışmıştır.

Son derece istisnai bir örnek olarak Tataristan'ın Piträç rayonu Şälĕ köyünde misafirliğe giden veya misafirlikten dönen kızları çalma/kaçırma geleneğinin var olduğu bilinmektedir. Bu âdet bugün de yaşamaya devam etmektedir. Eğer misafirliğe giden kız köydeki bir delikanlının hoşuna giderse, oğlan bu kızı o gece çalıp/kaçırıp evine götürmekte ve en kısa sürede de nikâhları kıyılmaktadır. Bu âdet dolayısı ile Şälĕ köyüne gidenlerin çok dikkatli olmaları gerekli görülür. Bu korku yersiz değildir. Çünkü Şälĕ köyünde bu şekilde kurulmuş olan çok sayıda aile vardır.

Eski devirlerde evlenecek olan kız ile erkek birbirlerini görmeden, yani görücü usulü ile, evlenmekte imiş. Yeni bir ailenin kurulmasına genellikle kızın ve damadın ebeveynleri karar verir ve çocuklara da alınan bu karara uymak düşermiş. Ayrıca gelin olacak kızın damat ile aynı köyden veya kasabadan olmamasına da özen gösterilirmiş. Bunun amacı, evlenecek kız ile oğlan arasında herhangi bir şekilde bir akrabalık bağının olmamasını temin etmek ve evlenecek gençlerin birbirleri ile evlilik öncesi görüşmelerine mani olmaya çalışmaktır (Urazmanova ve Çeşko, 2001:327-328). Günümüzde böyle bir uygulama söz konusu olmasa da akraba evliliği konusunda Tatar toplumunun her iki kesimi de son derece hassastır. Tatarlar arasında akraba evliliği yapılmamasına büyük özen gösterilir.

Urazmanova ve Çeşko (2001:328), Kreşinlerde eskiden kız ile damadın birbirlerini bayramlarda veya değişik tören, şölen, eğlence faaliyetleri esnasında görerek evlenme yoluna girdiklerini belirtirler.

Aile kuracağı zaman hem kız hem de erkek müstakbel hayat arkadaşının sosyal statüsüne dikkat eder, bu arada, aynı millete ve aynı dine mensup olma hususu da çok önemli sayılırmış. Lakin XX. asırda, bilhassa SSCB döneminde, karma ailelerin sayısının arttığı da bilinen bir gerçektir. 1990'lı yıllarda Tatarların başka milletlere mensup kişilerle evlilik oranlarının %20'den fazla olduğu tespit edilmiştir. 1960'lı ve 70'li yıllarda ise bu oran çok daha yüksek seviyelere çıkmış, o dönemin şartları gereği bir nevi moda sayılmış ve son derece rağbet görmüştür (Urazmanova ve Çeşko, 2001:328).

SSCB döneminde *Sovyet vatandaşı* yaratma maksadı ile bu tür karma evliliklerin devlet tarafından teşvik edildiği bilinmektedir. Çünkü kurulan ailelerin ister kız tarafı isterse erkek tarafı Tatar olsun, neticede doğan çocuklar her durumda Rus kültüründe yetişmekte ve arzulanan Sovyet vatandaşı profiline yaklaşıldığı var sayılmakta idi. Bu olumsuz durum sadece Tatarlar için geçerli olmamış, SSCB içinde azınlık durumundaki diğer milletler için de özendirilmiş, beynelmilel mahiyet taşıyormuş gibi görünse de Rus kültürü içinde yoğrulmuş Sovyet vatandaşları topluluğu oluşturulmaya çalışılmıştır. Öte taraftan, Rus soyadı taşımanın getirdiği imkânlar da azınlık olan milletlere mensup kişiler arasında cazip görülen hususlardan biri olmuş ve bu da karma evliliklerin dolaylı teşvik unsurlarından biri olmuştur.

Tatar halkı arasında aile içindeki çocukların büyükten küçüğe doğru baş-göz edilmesi uygulaması geçmişte var olmuş, günümüzde de varlığını devam ettirmektedir.

2.2.Evlilik Çağı – Yaşı

XX. asrın başına kadar Tatar toplumunda insanlar çok erken yaşta evlenip aile kurmakta idiler. Günümüzde gençler aile kurmak için çok acele etmeseler de, evlenip aile kuranların sayısı eski devirlerdekine yakındır. Ayrıca şehirlerde erkekler erken evlenmekte, kızlar ise daha geç kocaya gitmektedirler (Urazmanova ve Çeşko, 2001:330).

1897 yılında 15-16 yaş arasında kocaya giden kızların oranı %0,3, bu yaşlarda evlenen erkeklerin oranı ise sıfıra yakındır. 17-19 yaş aralığında kocaya giden kızların oranı %14,4 iken erkekler arasında bu oran %4,9'da kalmıştır. 1926 yılında Kazan'da 15-19 yaş aralığında kocaya giden kızların oranı %11,2 iken köylerdeki kızların bu yaşlarda aile kurma oranı %4,9 olarak gerçekleşmiştir. 20-24 yaş arasında kocaya giden kızların oranı %67,2 olurken erkeklerin bu yaş aralığındaki evlenme oranı ise %60,3 olmuştur. Köylerle karşılaştırıldığı zaman eski devirlerde şehirlerdeki erkeklerin daha geç evlendikleri görülmektedir. Yani köylerde 24-29 yaş aralığında evlenen erkeklerin oranı %85,6 iken bu oranın şehirlerde %74,8'de kaldığı görülmektedir (Urazmanova, Çeşko, 2001:330).

Tataristan Nüfus İdaresi verilerine göre ülkede son on yılda evlenen kadınların %57'sinin 18-25 yaş arasında evlilik yaptığı görülmektedir. 24-35 yaş arasında evlilik yapan kadınların oranı ise %28'dir. 2014 yılında ise bu oran %43'e yükselmiştir. Erkeklerin evlilik çağının ise 25-35 yaş arasında olduğu tespit edilmiştir (Bikmöxämmätova, 2016:1-4).

Tataristan'da 18-25 yaş aralığında evlilik yapan kadınların oranı %57'dir. Buna karşılık 25-34 yaş arasında evlilik yapan kadınların oranı ise %28'dir. Erkeklerin evlilik çağının ise 25-35 yaş arası olduğu ve hâlâ bu şekilde devam ettiği tespit edilmiştir (Bikmöxämmätova, 2016:1-4).

2.3.Evlilik Aşamaları

2.3.1.Eş Seçimi

Tatarlar arasında, *"İr itkän de xatın, cir itkän de xatın. / Er eden de kadın, yer eden de kadın."* şeklindeki atasözü bugün de varlığını devam ettirmektedir. Kadın ruhî yönden güçlü, akıllı, her durumu anlayıp iş yapmaya yetkili taraf olarak kabul edilir. Çünkü halk arasında kadın ile ilgili bir benzetme yapılmakta ve o, insan vücudundaki *boyun* ile özdeşleştirilmektedir. Bu da demek oluyor ki boyun hangi tarafa yönelirse baş da o tarafa yönelir. Aslında bu sözün altında çok ciddi ve derin bir anlam saklıdır. Bu atasözü mucibince de erkekler, genellikle kızların önünde onlarla ilgili cümleler kurarken onlara üstünlük vermeye, onları yüceltmeye özen gösterirler. Güzellik de bundan artta kalmaz. Lakin, *"Maturlık tuyda gına kiräk! / Güzellik ancak düğünde gerek!"* atasözü günümüzde de Tatarlar arasında sıkça kullanılmakta ve esas önemli olanın geçici güzellik olmadığı ifade edilmektedir. Ayrıca, *"Maturlık bělän gěnä tügěl älě, akıl kiräk! / Sadece güzellik ile olmaz, akıl lazım!"* nasihati de sık sık kullanılır. Elbette evlilik yoluna giren insanlar arasında sevginin, aşkın da olması gereklidir. Denilebilir ki en başta gelen ve en çok vurgu yapılan husus da budur.

Zaman içinde oluşmuş teamüller gereği Tatar gençleri arasındaki evliliklerde erkeğin kızdan en az iki en çok yedi yaş büyük olmasına özen gösterilir. Elbette bunlardan farklı durumlar da söz konusu olabilmektedir. Ayrıca, toplum içinde yaş itibariyle kocasından bir, üç, beş, on yıl veya daha büyük olan kadınlara rastlamak da mümkündür. Fakat böyle ailelerin varlığı genel durum içinde istisnai olmaktan öteye gitmez.

Eskiden evlenecek olan erkek ile kadının arasında üç ila altı arasında yaş farkı olmasına dikkat edilirmiş. Erkeklerin kadınlardan yaşça çok büyük olmaları durumu da yok değildir. Mesela Tataristan'ın güneydoğu bölgelerinde 1900 yılında kıyılan nikâhlarda erkeklerin kadınlardan yedi yaş veya yedi yaştan daha da büyük oldukları kayıtlara geçmiştir (Urazmanova ve Çeşko, 2001: 330).

Yukarıda belirtilen hususlar hem Müslüman Tatarlar hem de Kreşinlerde gençler için geçerli ve ortak hususlardır. Ayrıca, yine her iki kesim için geçerli bir husus daha vardır. Bu ortak kriterlere günümüz dünyasında kızlar için müstakbel

damadın evinin, arabasının, işinin ve parasının olması gibi yeni şartların da eklendiğini belirtmek mümkündür.

Tatarlar arasındaki bir inanca göre, eğer bir erkek çocuk bir kız çocuğunun kulağını ısırırsa bu, büyüdükleri zaman onların evleneceklerine yorulur. Kimi zaman ebeveynler, bu inanışın gerçekleşeceğini hayal ederek ve bunu umarak, çocuklarına böyle yaptırırlarmış (K.14).

Müslüman Tatarların yaşadığı Ägĕrcĕ köyü ile Kreşinlerin yaşadığı Yaŋa Yul köyündeki Tatarlar arasında, düğünlerde üç kereden fazla şahitlik yapan erkek veya kızın evlenemeyeceği şeklinde bir inanç vardır (K.15, K.16; K.30).

Aznakay çevresindeki Müslüman Tatarlar arasındaki bir inanışa göre, eğer bir kız ekmeğini veya yemeğini saçıp döke ve israf ederse ileride kocasının sarhoş olacağına inanılır.

Müslüman Tatarlar arasındaki bir inanca göre Älar misafirlikte iken ilk akşam yattıkları zaman, *"Bulaçak irĕm, töşĕmä kĕr! / Eşim olacak kişi, rüyama gir!"* diyerek yatarlarsa, rüyalarında müstakbel kocalarını görürlermiş (K.24, K.38).

Aznakay ve Möslim rayonlarındaki Tatarlar arasındaki bir inanca göre masada/sofrada oturan bekâr kızların masanın köşesinde oturmaması gerektiğine, burada oturması halinde ileride kocasız kalabileceğine inanılır (K.19, K.37).

Aznakay'daki Müslüman Tatarlar arasında var olan bir inanca göre kolunun dirseğine dayanarak oturmak hem kızlar hem de erkekler için bahtsızlık belirtisi sayılır. Bu sebeple genç kızlara ve erkeklere böyle oturmamaları salık verilir (K.19).

Aznakay taraflarındaki bir halk inanışına göre eli ağır olan kızlar yaşlı bir güveye gelin olarak giderlermiş (K.12, K.14, K.15, K.30).

Türkiye Türklerinde var olan yavukluya işlenmiş mendil verme geleneği ile Tatarlarda da karşılaşmak mümkündür. Ayaz Ğıylecev'in (2014:55) "Cuma Günü, Akşam… (Comga Kön Kiç Bĕlän…)" adlı eserindeki kadın kahraman Bibinur, çok önceden diktiği bir mendilin üstüne kendi babası ile sevdiği erkeğin isimlerinin ilk harflerini işler ve mendili sevdiği oğlana verir. Eski devirlerde var olan bu geleneğe günümüz Tatar toplumunda artık rastlanmamaktadır.

2.3.2.Görücülük, Dünürcülük, Kız İsteme

Evlilik yapmaya karar veren damat adayı evlilik kararını ve evlenmek istediği kızın kim olduğunu kendi ailesine bildirir. Bundan sonra kız tarafı bilgilendirilir ve oğlanın ailesinin kız isteme maksadı ile kız tarafını ziyaret edeceği karşı tarafa bildirilir. Nikâh aşamasına gelmeden önce ilk olarak damat tarafı kız istemeye gider. Kız istemeye damat adayı olan kişi anne ve babası ile birlikte gider. Dede ve ninesi hayatta olan damat adaylarının kız isteme merasimine onlarla birlikte gittikleri de görülür. Kız istemeye gidenler kız evine millî tatlı çäkçäk veya yaş pasta, çikolata gibi hediyelikler alarak giderler. Araştırma yaptığımız sahalarda, eski devirlerde kız istemeye giden damat tarafının bu tatlılardan başka hediyeler ile birlikte ekmek pişirip götürdükleri, ancak bu geleneğin günümüzde kaybolmaya yüz tuttuğu tespit edilmiştir. Bundan başka, damat tarafınca gelin namzedinin annesine ve babasına da hediyeler götürülür. Damat adayı ise müstakbel geline çiçek hediye eder.

Müslüman Tatarlarda kız istemeye gitmeden önce damat tarafından kızın ailesine, falan gün kız istemeye geleceğiz, diye önceden haber verilir. Kız tarafı da bu gün için özel olarak hazırlanır, çay faslı düzenler. Kız istemek için karşı tarafa genellikle öğleden sonra veya akşamüstü gidilir. Kızı isteyen damadın büyükleri gençlerin, yani oğulları ile gelin olacak kızın, birbirlerini tanıyıp sevdiklerinden bahsederler. Allah'ın emri ile kız istenir. Belli bir süredir birbirlerini tanıyan ve sonunda bir aile kurmaya karar veren gençlerin evlenme niyeti hem kızın hem de damadın ebeveynleri tarafından onaylanır ise iki taraf arasında nikâh günü belirlenir, düğünün nerede yapılacağı hakkında da fikir alışverişi yapılır. Çünkü düğün son zamanlarda restoran veya kafelerde yapılmaya başlanmıştır ve bu sebeple düğün yapılacak mekânın önceden ayarlanması gerekmektedir. Bu husus da ebeveynlerin sorumluluğunda olan şeylerdendir. Fakat düğün masrafları genellikle damadın ailesi tarafından karşılanır. Bu sebeple de halk arasında, kız verip kurtulmanın kolay, oğlan evlendirmenin ise zor iş olduğu kabul edilir.

Kreşinlerde kız istemeye damadın anne ve babası ile katılacak diğer yakınları eşli olarak giderken damat adayı doğal olarak eşsiz gider. Kız istemeye gidenler elleri boş gitmezler. İki tane ekmek, iki tepsi börek, iki kutu meyve suyu ve başka hediyeler götürürler kız evine. Ayrıca kızın ailesine sembolik hediyeler de verilir.

Kız istemeye gidildiği gün damat adayı evlenmek istediği kıza altın yüzük, kolye, zincir vb. gibi hediyeler de verebilir.

Kız istemeye giden damat tarafı Kreşinlerdeki geleneklere göre bu kız isteme işinin akabinde bir şekilde olayın adını koymaya çalışır, o akşam kız isteme merasimini bir neticeye bağlayıp istedikleri kızı alıp gitmek için gayret sarf ederler. Bu sebeple de kızın ebeveynlerinin müspet manadaki son sözlerini, yani rızalarını, almaya çalışırlar. Durum böyle sonuçlanırsa o gece kızı alıp giderler. Böyle bir durum Müslüman Tatarlarda söz konusu değildir.

Kız isteme akşamı esnasında anlaşmaya varıldıktan sonra esas düğün günü tespit edilir ve her iki taraftan kimlerin bu düğüne çağırılacağı hakkında da konuşulup fikir birliğine varılır.

Kreşinlerde kız isteme âdetleri bazı yönleri ile Müslüman Tatarlardakine benzemekle birlikte kimi zaman çok ciddi farklılıklar da söz konusu olabilmektedir. Ayrıca, farklı bölgelerde yaşayan Kreşinlerin kız isteme ve kızı gelin etme âdetleri de kendi içinde farklılık göstermektedir.

Müslüman Tatarlarda olduğu gibi Kreşinlerde de damat tarafı müstakbel gelini istemeye gidecekleri günü önceden kız tarafına bildirir. Bu özel gün için kız tarafı da özel olarak hazırlanır; yemekler pişirilir, masalar donatılır. Kız tarafında yapılan bu törende Kreşin halk türküleri de söylenir.

Balık Bistäsi rayonundan gelen ve Kazan'da yaşayan Nadejda Tokranova'nın (K.6) anlattığına göre, damat tarafı kız istemeye eşsiz olarak gelir. Kız isteme merasimine gelin ve damat adaylarının vaftiz anne ve babalarının da katılması gerekir. Eskiden damat tarafı kız istemeye önceden haber vermeden gidiyor olsa da günümüzde artık hangi gün kız istemeye gideceklerini önceden haber vererek gitmektedirler. Kız istemeye giden damat tarafı iki tane ekmek, iki tepsi börek, iki şişe meyve suyu, iki adet ekmek vb. gibi yiyecek ve içecek tarzı hediyeliklerle giderler. Damadın ailesi tarafından kızın ebeveynlerine de bu özel günün hatırası olarak hediyeler verilir. Damat adayı ise eşi olacak kıza altın yüzük veya altın bilezik hediye edebilir (K.6).

Kız isteme faslında iki tarafın ebeveynleri hem kızın hem de damadın fikrini sorup onların bir yuva kurmaya hazır olup olmadıklarını öğrenirler. Kız tarafı eğer kızı vermeye razı olursa düğün günü, düğünün yapılacağı mekân, düğüne davet edilecek kişiler gibi hususlar hakkında ortak kararlara varılmaya çalışılır. Kız isteme faslının yapıldığı gün, şayet iki taraf arasında anlaşmaya varılabilirse, damat tarafı gelin olacak kızı alarak kendi evlerine dönerler (K6).

Damat evine gelen kız için özel bir *"kız söyläştĕrüw / kız konuşturma"* geleneği yapılır. Damadın annesi yeni gelin olarak gelen kıza, sen artık bizim kızımızsın, bizim ailemizin ferdisin, bize bundan sonra nasıl hitap edeceksin, gibi bir soru yöneltir. Burada amaç yeni gelin olan kızı rahatlatmak, kayınvalidesi ve kayınpederi ile daha samimi bir iletişim kurma imkânına kavuşturmaktır. Kız konuşturma geleneğine göre yeni gelin kayınvalidesine ya *"äni / anne"* ya da *"änkäy /anneciğim"*; kayınpederine ise ya *"äti / baba"* ya da *"ätkäy / babacığım"* diye hitap etmeye başlar. Bu faslın ardından, kayınvalide tarafından önceden hazırlanmış olan hediye yeni geline verilir (K.6).

Kız isteme merasiminden sonraki gün damat tarafında "salma" adı verilen bir yemek tertip edilir. Salma aşından yiyenler yemek esnasında kaşıklarını tabaklarına dokundurmadan, yani hiç ses çıkartmadan ve hiçbir şey dökmeden yemelidir. Bu kurallara uyulduğu zaman yeni evlilerin evlilik hayatının kavgasız, gürültüsüz geçeceğine inanılmaktadır (Leont'yeva, http://tuġanaylar.ru, 25.09.2016).

Kreşinlerde kız istemeye giden damat tarafının ekmek götürmesi mecburidir. Bu, yuva kuran çiftin rızkını Allah ortak etsin, şeklindeki dileğin gerçekleşmesi amacı ile yapılır (K.54). Alsu Spiridonova'nın (K.54) anlattıklarına göre, Balık Bistäsi'ndeki geleneklerden farklı olarak, Mamadış rayonu Kreşinlerinde kız isteme faslından sonra kız kendi evinde kalır, ancak *"käbĕn kıyuw / dinî nikâh"* töreni gününün sonunda kız, damat evine taşınır.

Eskiden Tatarlar arasında *"yawçı / dünürcü"* vasıtası ile evlenme usulü yaygın şekilde uygulanan bir gelenek olmuştur. Dünürcü olarak damat tarafından yengelerden veya erkek akrabalardan biri kız evine gidermiş. Eskiden hemen hemen her köyde dünürcülük yapan birileri olur, evlenme isteği olanlar bu kişilere başvurur ve bu şekilde damat adayının ailesinin isteği ile dünürcü kız evine gönderilirmiş.

Dünürcülük yapacak kişinin, dili iyi ve etkili kullanabilen, yani dil yardımı ile hedefine ulaşabilen biri olması gerekli görülürmüş. Dünürcünün alamet-i farikası kıyafeti sayılırmış. Dünürcü genellikle şalvarının bir paçasını dizine kadar sıyırır veya bir paçasını çizmesinin içine sokar ve diğerini dışarıda bırakırmış. Sibirya Tatarlarında ise dünürcü bir ucuna başörtüsü bağlanmış değnek ile gelirmiş. Eskiden, evlerin ahşap olduğu devirlerde, gelin adayının istenme işi olumlu şekilde neticelensin ve başarılı olsun diye yawçı (dünürcü) kız evine gittikten sonra tavan kirişinin altına denk gelecek şekilde bir yer seçer ve bir minderin veya kendi şapkasının üstüne otururmuş. Ev sahipleri dünürcünün gelmesini onaylarlarsa evin baş köşesine buyur ederler, ancak damat adayı hakkında olumsuz bir fikirleri varsa, bu muhtemel evliliğe rızaları yoksa veya kızlarını evlendirmek niyetinde değillerse dünürcü eşiğe oturtulurmuş. Dünürcü gelip gittikten sonra kızın anne ve babası yakın akrabalarını bir araya toplayarak kendi aralarında konuşup fikir alışverişinde bulunurlarmış. Kız tarafından herhangi bir cevap almak için dünürcü defalarca kız evine gider gelirmiş. Damat adayı kıza uygun kabul edilirse, damadın ailesinden kız tarafına bir hediye verilmesi istenir ve bu isteği de damadın ailesine dünürcü tarafından iletilirmiş. Tatarlarda bu hediye *kalın, kalım, bucal* olarak adlandırılır. Genelde kalın, gelin adayı için kıyafet, ayakkabı, başörtüsü veya şal; ayrıntılı olarak birkaç parça ipek, kumaş, yün elbise, birkaç çift çizme, yazlık ayakkabı, kalfak (Tatarların milli baş giyimi, kalpak), pelüş yelek gibi giysilerden oluşur. Ayrıca yatak ve yastık verilmesi de kalın geleneğinin şartlarından sayılır. Bazen ise kalın olarak sığır, buzağı, at gibi hayvanlar da istenmiş ve gelin olacak kız damadın evine taşındıktan sonra bu hayvanlar onun mülkü olarak kabul edilmiştir (Urazmanova, 2014:91-92).

Eskiden damadın ailesinin kızın ailesine belli miktarda para vermesi de şart sayılırmış. Bu paranın miktarını iki aile bir araya gelip anlaşarak belirler ve bu paranın düğüne kadar ödenmesi gerekirmiş. Rifa Urazmanova'nın (2014:92) da belirttiğine göre, bu para kızın çeyizini hazırlamak, ayrıca düğün yapmak maksadı ile çay, tereyağı, un, bal, et gibi şeyleri satın almak için kullanılırmış. Astrahan Tatarlarında, damadın ailesi tarafından verilen bu paraya *süt hakkı* veya *utbasar* denilirmiş. Bu örneklerden hareketle düğün masraflarının tamamının damadın ailesi tarafından karşılandığı şeklinde bir sonuca varmak mümkündür. Ancak eskiden

Kreşinlerde düğünün bütün akrabalar, köylüler ve davetlilerin desteği ile yapıldığı bilinmektedir. Yani düğüne katılan herkes bir çeşit yiyecek veya içecek getirirmiş. Kreşinler arasında bu yardımlaşma *sawım, "tuy kütärüw / düğün kaldırma veya destekleşme"* olarak adlandırılmaktadır. Kreşinler arasındaki bu geleneğe XX. asrın sonlarına kadar rastlandığı belirtilmiştir (K.46).

Günümüzde Tatar köylerinde dünürcülere rastlanmamaktadır. Ama yine de akrabaların, dostların girişimleri veya yönlendirmeleri ile gerçekleştirilen evlenmeler görülmeye devam etmektedir. Ayrıca Tatarstan Möslimälär Bërlëgë (Tataristan Müslüman Kadınlar Birliği) bünyesinde ihdas edilen Tanıştıruw-kavıştıruw Üzägë (Evlendirme Merkezi) de sağlam ve güzel bir aile yuvası kurma hususunda evlenmek isteyenlere kendince yardım etmektedir. Bu merkezin Tataristan'ın birkaç ilinde ve Tatarların yoğun şekilde yaşadığı Rusya'nın bazı başka bölgelerinde de şubeleri vardır. Ayrıca Kazan'daki bazı camilerin bünyesinde de evlendirme merkezleri mevcuttur.

2.3.3.Söz Kesimi

Gelenek görenekler konusunda bilimsel çalışmalar yapan Flera Bayazitova, Nokrat Söyläşë (2006:30) adlı çalışmasında Udmurtiye ve Kirov bölgelerindeki Tatar köylerinde eskiden kız istemeye gidilip kızın ve ailesinin rızası alındıktan sonra kız tarafınca damat tarafına havlu hediye edildiğini belirtir. Halk inancına göre Cuma günü uğurlu bir gün sayıldığı için hediye verme günü genellikle bu uğurlu güne denk getirilirmiş. Havlu vermek, iki aile arasında yapılan evlilik görüşmelerinin iyi bir sonuca bağlandığını, yani kız tarafının kızı vermeye razı olduğunu ifade eder. Geleneklere göre bu havlunun gelin olacak kızın kendisi tarafından yapılmış olması şartı vardır. Kreşinlerde bu gelenek hâlâ yaşamaktadır. Kız istenip rızası alındıktan sonra kız tarafından damat tarafına *"ak bistär / beyaz havlu"* gönderilir. Bu uygulama halk arasında *"ak kisüw, aklaşuw / ak kesmek, söz vermek"* olarak adlandırılmaktadır. *Aklaşuw* gelin ve damat adaylarının her ikisi için de çok ciddi bir adımdır. Ayrıca, evlenmeye karar veren, aklaşan, yani birbirlerine söz veren gelin ile damat adayı sözlerini tutmazlarsa bundan sonra onlar halk nezdindeki inanılırlıklarını, güvenilirliklerini ve ciddiyetlerini kaybederler. Bundan başka, söz

verdikten sonra ayrılan gençler için evlilik sözlerinde durmadıkları ve bunu da herkes bildiği için artık hayat daha zor bir hale gelir. Bu şekilde bir yola giren ve daha sonra ayrılan kızlarla evlenmeyi bundan böyle kimse istemez, aynı şekilde, böyle bir süreci tecrübe eden damada kız vermeye de kimse yanaşmaz (K.54).

Tatarlar arasında söz kesimi *kız kilĕşüw, yäräşüw* diye adlandırılır. Fars dilinden alınan bu söz, kocaya gitmeye razı olmayı ifade edip düğüne hazırlanan kız, gelin anlamını taşır (Abdullin vd, 1981:653). Möslim ili Yaŋa Usı köyü ve Mamadış ili Düsmät köyü Kreşinlerinde ise aynı durum *aklaşuw* şeklinde adlandırılır. Tatarlar arasında buna benzer şekilde *"kızını süzgä saluw, kalın yazuw, bucal / söz kesme"* gibi adlandırmalar da vardır. Bunlar türlü türlü olsalar da hepsi aynı geleneği ifade eden terimlerdir. Kızın sözü kesildikten sonra kız ve erkek tarafı birbirlerine hediyeler verirler. Erkek tarafı, kız tarafınca talep edilen belli bir miktardaki parayı da kızın ailesine verir. Kız tarafı ise kızın çeyizi, damadın kıyafetleri, damadın anne ve babasına havlu ve müstakbel eşine muhtelif hediyeler alır (Urazmanova ve Çeşko, 2001:341). Lakin araştırma yapılan vakitte bu tür geleneklere pek rastlanmadığı, ancak bu geleneklerin sadece anlatılmakta olduğu tespit edilmiştir.

Araştırma alanı olan Möslim rayonu Yaŋa Usı köyünde damat tarafının kız istemeye çeşitli hediyeler, ekmek, meyve suyu ve çäkçäk gibi yiyecek, içecek ve tatlılarla gittikleri tespit edilmiştir.

Yaŋa Usı köyü Kreşinlerinde kız istemeye giden damat tarafına genellikle çay ikram edilir.

Yaŋa Usı köyünde damat tarafınca getirilen hediyelik tatlılar, eğer kız evlenmeye razı olduğunu beyan ederse bundan sonra masaya getirilir. Eğer kız bu evliliğe razı olmazsa damat tarafınca getirilen yiyecekler açılıp kullanılmadan kendilerine iade edilir.

Gelin adayı olan kız evlenmeye razı ise kızın ve damat adayının ebeveynleri düğün hazırlıkları hakkında konuşup ortak kararlara varmaya çalışırlar. Yaŋa Usı köyünde kız istenildikten sonra gelin adayı olan kız düğün gününe kadar kendi evinde kalır. Yani kız, ancak käbĕn (nikâh) kıyıldıktan ve resmî işlemler tamamlandıktan sonra damat tarafına gider. Bu konuda Tataristan'ın değişik bölgelerinde yaşayan Kreşin toplulukları arasında farklılıklar olduğu görülmüştür.

Müslüman Tatarlar arasında ise böyle bir uygulama yoktur. Yani nikâh işlemleri tamamlanmadan gelinin damat tarafına gitmesi gibi bir durum söz konusu değildir Müslüman Tatarlarda.

2.3.4.Nişan, Nişanlılık

Tatarlarda dinî nikâhtan sonra, gelin olacak kız kendi arkadaşlarını, ailesinde ve akrabaları arasındaki evlenmemiş kızları davet eder ve *"kız ozatuw kiçäsĕ / kız gönderme gecesi"* düzenler. Bu tören, gelin olacak kızın isteğine göre, ya nikâh günü öncesi ya da nikâhtan sonraki gün yapılır. *"Kız ozatuw kiçäsĕ / kız gönderme gecesi"* esnasında bir masa donatılır, yemekler ve börekler yenilir, çaylar içilir, şarkılar söylenir, okul yılları ve geçmiş güzel zamanlar yâd edilir ve hoşça vakit geçirilir. Akşamleyin başlayan bu program birkaç saat boyunca devam eder.

Evlenecek olan kızların düzenlediği geceye benzer bir organizasyon da evlenecek olan oğlan tarafından tertip edilir. O da arkadaşları, dostları ile son bir kez daha bir araya gelir ve bu özel gecede, aynı kızların yaptığı gibi, yenilir, içilir, geçmiş yâd edilip şarkılar söylenir, sohbetler edilir. Bu uygulama şayet yaz günlerinde yapılırsa genellikle bir su kenarında piknik şeklinde olur, mangalda et pişirilir, yenilip içilir, hoşça vakit geçirilir. Soğuk kış günlerine denk gelen düğünler zamanında ise bu eğlence ağır kış şartları gereği evde düzenlenir. Hem evlenecek kızların hem de evlenecek erkeklerin tertip ettikleri bu eğlence bir çeşit bekârlığa veda partisi gibi bir uygulamadır.

2.3.5.Davet

Hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde kız istenildikten sonra, Müslüman Tatarlarda ayrıca nikâh kıyıldıktan sonra, evliliğin son temel aşaması olan düğüne hazırlık işlerine başlanır. Düğün ile ilgili hazırlıklar gelin, damat ve her iki tarafın ailelerince ortaklaşa olarak yapılır. Hazırlıklar esnasında gelinlik ve damatlık, ayrıca kılık-kıyafet, yüzük vb. gibi ihtiyaçlar tedarik edilir.

Evlilik hazırlıklarının en önemli kısımlarından biri düğünün yapılacağı yerin tespitidir. Düğün öncesinde, katılımcıların sayısı göz önünde bulundurularak, bir kafe veya restoran ayarlanır. Burada gerekli olan düzenlemeler ve süslemeler yapılır. Tataristan'da Türkiye'deki gibi düğün salonu yoktur. Düğün salonunun işlevini kafe veya restoran gibi mekânlar üstlenmektedir.

Bunlardan başka, düğüne çağrılacak olan kişiler için davetiyeler tedarik edilir. SSCB döneminde devlet tarafından üretilen, postane veya gazete bayileri gibi yerlerde satılan hazır düğün davetiyeleri satın alınıp üzerlerindeki boşluklar doldurularak ilgili kişilere gönderilirdi. Günümüzde ise, aynen Türkiye'de olduğu gibi, düğün davetiyeleri gelin ile damat tarafından farklı alternatifler içinden seçilerek matbaalara sipariş verilmektedir. Gerek SSCB dönemindeki eski davetiyelerde gerekse günümüzdeki modern tasarıma sahip davetiyelerde yaklaşık olarak aynı bilgilere -gelin ile damadın adı, aile bilgileri, düğünün yapılacağı yer, tarih, saat vb. gibi- yer verilmektedir.

Düğün daveti ile ilgili uygulamalar Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde aynı şekilde yapılmaktadır. Ancak, düğünün yapılacağı kafe veya restoran ile irtibat kurulduğu vakit Müslüman Tatarlar yiyecek içecek hususunda İslamî kurallara uygun şeyler talep edebilmekte ise de bu durum bütün Müslüman Tatarlar için geçerli değildir. Çünkü Tataristan'daki kültürel etkileşimin boyutları çok güçlüdür ve birlikte yaşanan uzun tarihî geçmiş, bilhassa SSCB dönemindeki baskılar ve asimilasyon politikaları, Müslüman Tatarlardaki İslamî hassasiyetleri oldukça azaltmış, düşük seviyelere indirmiş ve eskiye nazaran çok daha seküler bir hayatın hâkim olmasını sağlamıştır.

2.4.Düğün

2.4.1.Düğün – Esas Düğün

Kız ile damat arasında evlenme kararı alındıktan, yani kız istenilip dinî nikâh kıyıldıktan sonra esas düğün yapılmaktadır. Esas düğün genellikle dinî nikâhtan bir hafta, bir veya birkaç ay sonra yapılır. Halk arasında genel bir kanaat şeklinde, dinî nikâh ile düğün arasında uzun bir sürenin olmaması gerektiği düşüncesi vardır.

Esas düğün hem Tatarlarda hem Kreşinlerde genellikle akşam saatlerinde başlar. Düğün gününün öğle saatlerinde veya öğleden sonrasında resmî nikâh işlemleri yapılır. Resmî nikâh işlemlerinin kendine has bir gelenek oluşturduğundan söz edilebilir. Düğün sabahı erken saatlerde kız evinde hazırlıklar başlar. Gelinin hazırlanması esnasında yakın arkadaşları, kardeşleri ona sürekli destek olurlar.

Damat tarafında da hazırlıklara düğün günü sabahleyin başlanır. Hazırlıklar bittikten sonra damat, şahidi (sağdıcı) ve aile efradı ile birlikte gelini almak için karşı tarafa, kız evine gider. Eskiden gelin almaya atlarla gidilirken günümüzde arabalarla gidilmektedir. Geliş esnasında arabalarla turlar atılır, klaksonlar çalınır ve bir şenlik havasının var olduğu herkese hissettirilir.

Damat ve yakınları gelini almak için kız evine geldikleri vakit orada kız tarafının gençleri onlara mani olmaya çalışırlar. Bu esnada damada, kızın ayakkabı numarası, kıyafetinin kaç beden olduğu, anne ve babasının adı gibi ilginç ve kimi zaman komik sorular yöneltilir. Doğru cevap verilmesi hâlinde damat ve yakınları adım adım kız evine doğru yaklaşır. Cevabın yanlış olması halinde ise damat ve yanındakiler soru soran kişilere para vermek zorunda kalırlar.

Damat ve yanındakiler kız evinin kapısına gelince burada onlara çeşitli oyunlar oynanmaya başlanır. Mesela evin kapısının anahtarı gizlenir. Anahtar kimi zaman süs balonlarından birinin, kimi zaman ise bir ayakkabının içinde veya başka bir yerde olabilir. Bu tür ayrıntılar tamamen oyunu organize eden kişilerin fantezilerine bağlıdır. Anahtarın bir kaptaki yoğurdun ya da unun içine saklanması ve damat tarafından oradan çıkarılması, içi su dolu bir kavanoza atılması ve damat tarafından bu suyun içilerek anahtarın oradan alınması veya bir horozun ayağına bağlanması ve bu horozun damat tarafından kovalanıp yakalanmasının beklenmesi gibi çok çeşitli eğlencelik oyunlara bilhassa köy düğünlerinde rastlanmaktadır.

Damat bu oyun aşamalarını tamamlayıp geçtikten sonra eve girmeye hak kazanır. Lakin bu defa da gelin saklanmış olur. Evin içinde de damada gelinin hangi odada olduğu, aynı şekilde giyindirilmiş birkaç kızdan hangisinin gelin olduğu gibi muhtelif sorular yöneltilir. Damat burada da kendisine yöneltilen sorulara cevap vermek zorundadır. Doğru cevap onu geline yaklaştırır. Yanlış cevap vermesi

halinde ise soruları yöneltenler tarafından damada şarkı söylettirilebilir, damat dans ettirilebilir veya damattan para talep edilebilir.

Bütün bu aşamalar bitip de damat geline ulaştıktan sonra ise gelinin ayakkabısı kaybolur, daha doğrusu saklanmış olabilir. Kız tarafından olan kişiler, evlenmek, gelin alıp gitmek öyle kolay bir şey değil, damat olan kişi çok çalışmak, çaba sarf etmek zorundadır, diye şakalar yaparlar. Burada hem bir oyun ve şakalaşma hem de yeni başlayacakları evlilik hayatında gelin ile damadı bekleyen çeşitli zorlukların var olduğunu onlara haber verme düşüncesi saklıdır.

Damat, kız evindeki bütün sınavları aşıp geline ulaştıktan sonra gelini alıp daha önce resmî işlemler için tarih ve saatin tespit edilmiş olduğu nikâh dairesine gider. Kız evinden ayrılmaları esnasında gelin ile damat tarafından gelini yeni hayatına ve yeni evine uğurlamaya gelen yakınları, arkadaşları, komşuları ve bütün katılımcılar için düğün şekerleri, şekerlemeler, bozuk paralar saçılır.

Nikâh dairesine gelen gelin ve damat binaya girerken bir müzikle karşılanırlar. Sonra resmî nikâh kıyılır. Resmî nikâh hem Müslüman Tatarlar hem de Kreşinler için aynı şekildedir. Önce gelin ve damat şahitler huzurunda evlilikle ilgili sorulara olumlu cevap verir ve imza atarlar. Daha sonra ise nüfus dairesinde görevli bir memur tarafından gelin ile damadın yüzükleri getirilir ve katılımcıların huzurunda damat tarafından gelinin parmağına, gelin tarafından ise damadın parmağına yüzük takılır. Bu esnada yüzüklerin yere düşmesi olumsuz şeylerin habercisi sayıldığı için yüzükleri düşürmemeye azami özen gösterilir. Bundan sonra nikâh memuru tarafından aile cüzdanı geline verilir. Gelin ve damat törene katılanlar tarafından tebrik edilir. Kız tarafınca getirilmiş olan çäkçäk konuklara ikram edilir. Katılımcılar gelin ve damat ile fotoğraf çektirirler ve nikâh dairesindeki işlemler böylece sona erer.

Nikâh dairesinden damat ile birlikte çıkan gelin arkasına bakmadan elindeki buketi geriye doğru fırlatır. Bu buketi genç kızlardan hangisi yakalarsa bundan sonra onun evleneceği, evlilik sırasının ona geleceği şeklinde bir inanç vardır.

Gelin ile damat düğün arabası ile buradan ayrılıp tarihî ve doğal güzelliklerin olduğu birkaç yere gider ve oralarda fotoğraf çektirirler. Fotoğraf çekimleri de tamamlandıktan sonra gelin ile damat evlerine gitmeden önce İkinci Dünya Savaşı

esnasında ölen kişiler anısına dikilmiş olan bir anıtı ziyaret eder ve oraya çiçek bırakırlar. Bunun amacı, eğer biz şu anda mutlu isek, güzel şeyler yaşıyorsak, bunu size borçluyuz, bunun bilincindeyiz ve size minnettarız, demektir. Bu uygulamalar her iki toplum için de geçerli ve ortaktır.

Gelin ile damat bütün bu aşamaları kat ettikten sonra damadın ailesinin evine giderler. Evin kapıları açılır. Kapı önünde, girişte, konuklardan biri veya duruma göre kayınvalide, yumuşak bir minder ile gelini bekler, giriş esnasında bu minder gelinin ayağının altına serilir. Bundan maksat gelinin yumuşak huylu olmasını dilemektir. Şayet gelin eve giriş esnasında bu mindere basmazsa, onun sert karakterli, başına buyruk, kimseye boyun eğmez bir kişi olduğu anlamı çıkarılır.

Minder faslının akabinde damadın evinin kapısında kayınpeder ve elinde bir tepsi ile kayınvalide gelini bekler. Müslüman Tatarlarda kayınvalidenin elindeki tepside iki kâse bulunur. Bunların birinde bal diğerinde ise tereyağı olur. Kreşinlerde de aynı şekilde kayınvalidenin elindeki tepside bal ve tereyağı dolu iki kâse vardır. Ayrıca, Kreşinlerde kayınvalidenin elindeki tepside bunlara ilave olarak ekmek de bulunur. Gelin eve doğru yaklaşır. Evin girişinde gelini bekleyen kayınvalide yeni gelinine bir kaşık bal ve bir kaşık tereyağı yedirir. Sembolik anlamları olan bu merasimin amacı, yeni başladığınız hayatınız yağlı ve ballı olsun, hayatınız boyunca bolluk ve bereket içinde yaşayın, birbirinizle münasebetiniz ömür boyu tatlı dil ile olsun, demektir.

Hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde gelin adayı damat evine *birnä* adı verilen çeyizi ile birlikte gider. Çeyiz iki çift yastık, yorgan, birkaç perde ve çeşitli hediyelerden ibarettir. Müslüman Tatarlarda gelin, damadın evine geldiği ilk gün pencerelere kendi perdelerini asar. Halk arasında bu gelenek *"öy kiyĕndĕrüw, öy biziw, öy yämnäw / ev süslemek"* olarak adlandırılır (Suleymanova, 2010:76).

Aznakay rayonunda yaşayan Müslüman Tatarlar arasındaki bir inanca göre gelin, damadın evine gittiği gün yağmur yağarsa, gelinin ağlak olacağına inanılır (K.18, K.27).

Kreşinlerde gelin adayı damat evine gelip kayınpederi ve kayınvalidesi ile selamlaştıktan sonra eve geçer ve kendisi ile getirmiş olduğu havlusunu lavabo kenarına asar; masa örtüsünü de masanın üstüne serer (K.5, K.40).

Bu aşamalardan sonra gelin ve damat aile büyükleri ile birlikte çay içip düğün için hazırlanan yiyeceklerden yerler. Bir müddet dinlenip düğünün yeme içme ve eğlence kısmını oluşturan akşamki bölümüne hazırlanırlar.

Kreşinlerde gelin damadın evine gittikten sonra ilk olarak gençler için bir eğlence tertip edilir. Esas düğün faslı ise akşamleyin yapılır. Eskiden Kreşinlerde düğün sadece damadın ailesi tarafından yapılmaz, konu komşu imece usulü düğün işlerini halletmeye çalışırlarmış. Kreşinlerde günümüzde de düğün faslı ile ilgili işlemler kimi zaman sadece damadın ailesi tarafından kimi zaman ise konu komşu ile ortaklaşa olarak yapılmaktadır.

Düğünün yeme içme ve eğlence kısmı evde, restoranda veya geniş bir kafede yapılır. Katılımcıların sayısına göre sıra sıra masalar hazırlanır. Bu masalar muhtelif yiyecek, içecek, tatlı ve meyvelerle donatılmış olur. Genellikle akşam saat altı veya yedi civarı katılımcılar burada toplanırlar. Gelin ve damat ile her iki tarafın ailelerinin de katıldığı bu bölümde yenilir, içilir, danslar edilir, şarkılar söylenir, oyunlar oynanır, katılımcılardan söz alıp konuşanlar tarafından onlara iyi dilekler dilenir, gelin ile damada katılımcılar tarafından hediyeler verilir. Eskiden bu hediyeler muhtelif mutfak eşyaları; yatak örtüsü, nevresim takımı, yorgan, yatak vb. gibi tekstil ürünleri; köylerde koyun, keçi vb. gibi hayvanlar; bilhassa SSCB döneminde az bulunan ve ulaşılması zor olan avize gibi eşyalar olabilmekteydi. Günümüzde ise katılımcılar tarafından öncelikle gelin ve damada bir ihtiyaçları olup olmadığı sorulmakta, alınan cevaba göre hediye tedarik edilmektedir. Ancak günümüzde SSCB döneminden farklı olarak her şeyin ulaşılabilir olması sebebiyle gelin ve damat genellikle bir şeye ihtiyaçlarının olmadığını belirtmektedirler. Bu durumda katılımcılar kendi maddi durumlarına göre gelin ile damada hediye olarak para vermektedirler. Bu para bir zarfın içinde olacak şekilde ve genellikle erkekler tarafından düğün işlerini yürüten kişiye verilir veya hediyeler için ilgili mekânda bulunan boş bir tepsiye bırakılır. Düğünün esas kısmını oluşturan bu bölüm dört beş saatten yedi sekiz saate kadar uzayıp gidebilir. Eskiden bu faslın birkaç gün sürdüğü de olurmuş. Müslüman Tatarlarda geçmişte olduğu gibi günümüzde de düğün faslı ile ilgili bütün iş ve işlemler damat ve damadın ailesi tarafından organize edilmektedir.

Eski devirlerde gerçekleştirilen Kreşin düğünleri üç gün üç gece boyunca devam edermiş. Yukarıda da belirtildiği üzere, Kreşinlerde düğüne gelen davetliler yanlarında yiyecek ve içecekler de getirirlermiş. Düğün esasında yemekler ortaya konulur ve konuklara ikram edilir. Bu esnada düğün sahiplerinden biri veya ilgili bir kişi tarafından hangi yemeğin kimden geldiği yüksek sesle konuklara bildirilir ve bu yemek konuklara ikram edilirmiş. Önce davetlilerden birinin getirdiği yemek dağıtılır ve yenilir, daha sonra diğer davetlilerin getirdikleri yemekler yine aynı şekilde misafirlere ikram edilirmiş.

Eski Kreşin düğünlerinde gelin atlı araba ile damadın evine geldiği zaman damadın yakınları tarafından tüfekle üç el ateş edilir ve gelin böyle karşılanırmış. Gelin arabasından inişi esnasında gelinin üstüne şerbetçiotunun önceden hazırlanan ve kurutulan çiçekleri serpilirmiş. Daha sonra gelin eve gireceği sırada ahırdan bir koyun veya tay alınıp gelinin yanına getirilir ve *"Tayan, kilĕn, bu siŋa tayançık bulır! / Dayan, gelin, bu sana destek/yardımcı olur!"* denilirmiş. Gelin bu koyun veya tayı eli ile okşadıktan sonra kayınvalidesi ile kayınpederinin yanına gelip başını öne eğerek onlara saygısını gösterir ve *"Räxmät sizgä bianam, räxmät biatam! / Teşekkür ederim anneciğim, teşekkür ederim babacığım!"* diyerek onlara teşekkür edermiş. Bundan sonra koyun veya tay ahıra götürülür ve bu fasıl bitermiş (Bayazitova, 1993:165).

Kreşin düğünleri kendine has özellikleri olan birer eğlencedir, çünkü bu düğünler müzikli, danslı, şarkılı, son derece renkli ve eğlencelidir. Düğün esnasında yapılan her hareket, her çeşit halk oyunu, her nevi dans şarkılar eşliğinde yapılır. Ayrıca, her yemeğin de kendine has bir şarkısı vardır.

Daha önce de belirtildiği gibi Kreşin düğünlerinin kendine has özellikleri vardır. Rastgele şarkı söylenmez, halk oyunu veya dans gösterisi yapılmaz. Aynı şekilde, yemekler de belli bir düzen dâhilinde servis edilir. Araştırma alanı olan Mamadış ili Düsmät köyünde yapılan çalışmalarda bu tür düğünlerin az da olsa hâlâ var olup varlığını devam ettirmeye çalıştığı, ancak modern usullerle yapılan düğünlerin geleneksel düğünleri baskı altında alıp bitirmek üzere olduğu tespit edilmiştir (K.46).

Möslim ili Yaŋa Usı köyünde yapılan düğünlerde yemekler masalara servis edilirken bu işlemin şarkılar eşliğinde yapıldığı, ayrıca Yaŋa Usı köyüne ait olan türkülerin de hâlâ söylenmekte olduğu görülmüştür (K.40).

Kreşinlerin kim olduğunu bilmek isteyenler onların düğünlerine, çeşitli törenlerine katılmalıdır. Kreşinlerde düğünlerin ve törenlerin hepsi şarkılar ve türkülerle yapılır, onlarsız düğün de tören de olmaz dersek abartmış olmayız (Mityuşkina, 2011:2).

Tatar halkının Türklükle ilgili eski ve köklü bağlantılarını günümüze kadar taşıyan Kreşinlerin müzikal yönden tarihî yadigârları çok zengindir. Gerçek Kreşin düğününü gören kişi onu bir halk operası, folklor operası zannedebilir. Çünkü Kreşinler iki üç günlük bir zamana yayılan düğün vaktinde sadece şarkılar ve türkülerle konuşup anlaşırlar. Dünürler, gelin ve damat tarafından akrabalar, düğünün başından sonuna kadar şarkılar ve türküler yardımı ile irtibat kurar, konuşur, anlaşır ve meramlarını bu şekilde ifade ederler. XX. asrın otuzlu yıllarında Tatar profesyonel müzik sanatına modern opera türü girmiş ve maalesef bundan sonra Kreşinlerin yukarıda zikredilen folklor operası gelenekleri yok olmaya yüz tutmuştur (Möxlisova-Antonova, 1999:3).

Folklorcu Nailä Al'meyeva (2007:13), XIX. asır sonu ile XX. asır başındaki Kreşin düğünlerini şarkılı oyunla kıyaslar ve bu geleneğin Tataristan'ın Piträç ilinde hâlâ devam etmekte olduğundan söz eder.

Günümüzde Kreşin düğünleri de Müslüman Tatarların düğünleri gibi restoranlarda ve kafelerde gerçekleştirilmektedir. Yiyecek ve içecek tedariki de düğün sahiplerinin talepleri doğrultusunda bu mekânların yetkilileri tarafından yapılmaktadır.

Günümüzde geleneksel Kreşin düğünleri gittikçe azalmakla birlikte hâlâ bazı gelenekler yaşatılmaya çalışılmaktadır. Örneğin Kreşin düğünlerinde gelin ile damat tarafı birbirlerine karşılıklı olarak türküler söylemektedir. Ancak bu türküleri bilenlerin sayısı da gün geçtikçe azalmaktadır. Kreşin gelenekleri, töreleri kaybolmaya yüz tutmuş vaziyettedir. Bu kötü gidişe farklı milletlere mensup kişilerle kurulan evlilikler de etki etmektedir. Her şeye rağmen Kreşin köylerinde Kreşin

geleneklerini içeren düğünlere rastlamak hâlâ mümkündür (Gubina, http://tuganaylar.ru; 20.10.2016).

Hangi millete ait olursa olsun, günümüzde yapılan bütün düğünler birbirine benzer olmaya başlamıştır. Açıkçası son zamanlarda düğünler eğlenilen, yenilip içilen ve sonra herkesin dağılıp gittiği bir özellik göstermektedir. Aslında Kreşin toplumunda düğün günü, nesiller boyu devam edegelen aile geleneklerini yaşatma, onların hayat tecrübelerini paylaşma ve yaşatma günü olmalıdır (Gubina, http://tuġanaylar.ru; 20.10.2016).

2.4.2.Nikâh ve Gerdek

Evrensel olmamakla birlikte, toplumlar dişi ve erkek üyeleri arasında doğumla sonuçlanacak cinsel bir ilişkiye izin vermeden önce bir evlenme ya da nikâh töreni yaparlar (Güvenç, 2011:312).

Günümüzde Müslüman Tatarlar arasında nikâh töreni genellikle kız isteme işinden bir ay sonra yapılmaktadır. Bu bir aylık süre kız tarafının son hazırlıkları yapabilmesi ve nikâha hazırlanabilmesi için verilir. Düğün ise nikâhın üzerinden iki hafta, bazen de bir veya iki ay geçtikten sonra yapılmaktadır. Genellikle düğün, nikâhtan sonra yapılır. Çünkü bu, dinî nikâh sonrası karı-koca olan gençlerin bir araya gelmesi, gelinin artık damat evine geçmesi, evlilik hayatlarının başlaması gerektiğini ifade eder.

Dinî nikâh törenine hem kız hem damat tarafından en yakın akrabalar katılır, bazen aile dostları ve komşular da davet edilebilir. Düğüne katılacak kişi sayısı ailenin maddî durumu ile doğrudan ilgilidir. Ancak herhangi bir törene en az yirmi kişinin katılması gerektiği şeklinde bir düşünce vardır. Son zamanlarda nikâh törenlerinin camilerde de düzenlenmeye başlandığı görülmektedir. Bunda elbette SSCB sonrası dine yöneliş düşüncesinin etkisi büyüktür.

Nikâh töreni genellikle evin oturma odasında düzenlenir. Davetlileri ağırlayacak şekilde masalar ve sandalyeler önceden odaya yerleştirilir. Masalarda önceden bu gün için özel olarak hazırlanmış çeşitli börekler, kuru pastalar, kurabiyeler, kuruyemişler, salatalar, meyveler, meyve suları bulunur. En öndeki

masada mulla (imam), gelin ile damat ve onların yanında anne ve babaları yer alır. Aznakay şehrinin Ägĕrcĕ köyündeki araştırma esnasında bir çiftin, nikâh zamanı biz misafirlerin arkasında oturduk, masanın yanında ise sadece imam ve konuklar oturdu, imam bizim evlilikle ilgili onaylarımızı herkesin önünde alıp nikâhımızı kıydıktan sonra biz bu meclisten çıkıp gittik (K.29) şeklindeki ifadeleri ya imamın dinî gerekçelerle böyle bir talebinin olduğu ya da çiftin gençlik vakitlerinde bir geleneği hayata geçirmeye çalıştıkları şeklindeki bir düşünceye yönelmemize sebep oldu.

R.Urazmanova (2014:95-96), eskiden kız ile damadın nikâh törenine katılmadıklarından söz etmektedir. Nikâh esnasında damat adayı için *evet* cevabı onun yerine babası tarafından, kızın cevabı ise nikâh öncesi gelinin yerine belirlenmiş olan vekil tarafından verilirmiş. Nikâh kıyıldığı sırada kız evin başka bir odasında veya nikâh kıyılan odanın çarşafla bölünmüş bir köşesinde bulunurmuş. Bu uygulamaya göre kızın evlenmeye razı olup olmadığı ile ilgili cevabını önceden belirlenmiş vekiller kızdan öğrenerek imama iletirler ve böylece nikâh tamamlanmış olur. Burada, haremlik-selamlık şeklindeki katı bir İslamî uygulamanın varlığı söz konusudur ve bu uygulamanın gelin olacak kızın hayatındaki en önemli aşamada bile onu geride bıraktığını görmek mümkündür. Günümüzde böyle bir uygulama yoktur. Gelin ile damat hem dinî nikâha hem de resmî nikâha birlikte katılmaktadır.

Kostroma Tatarlarında ise nikâh törenine sadece damat katılmaktadır. Tören için damat hediyelerini alarak imam ile birlikte kız evine gider. Damat tarafını damadın yakın akrabaları, yani amcası veya dayısı ile yengeleri, temsil eder. Bu merasim esnasında gelin ise giyinmiş ve süslenmiş bir vaziyette damadı yatağın üzerinde bekler. Damat eve girdiği zaman gelini yataktan kaldırırlar. Nikâh töreninde erkekler ve kadınlar ayrı ayrı odalarda hazırlanmış olan masalarda yer alırlar (Gabdraxmanova, 2009:99).

Nikâh töreni ev, ev sahipleri ve onların vefat etmiş olan akrabalarının ruhları için okunan dualar ile başlar. Nikâha katılan kişilere imam tarafından nikâhın ve ailenin önemi, eşlerin birbirlerine karşı görevleri ve benzeri gibi hususlarda kısa bir vaaz verilir. Bundan sonra nikâh duası okunur ve nikâh kıyılmış olur. Herkesin katıldığı törende hem kıza hem de damada evlenmeye razı olup olmadıkları sorulur

ve cevabî onayları alınır. Cevap alındıktan sonra Kur'an'dan ayetler okunarak dinî işlemler tamamlanır.

Dinî işlemler tamamlandıktan sonra bu özel günün hatırası olarak damat geline bir hediye verir. İslamî literatürde mihr/mehr olarak adlandırılan ve maddî yönü de önemli olan bu hediye damadın kendisi tarafından veya kızın isteğine göre belirlenmiş olabilir. *Mäxĕr (mihr)* olarak damat tarafından geline genellikle altın yüzük, kolye, künye, zincir veya altın takı seti hediye edilir.

Sovyetler Birliği döneminde mihr neredeyse yok derecesinde idi. Lakin son yıllarda, cemiyette din duygusu biraz daha öne çıkmış olduğu için, bir taraftan bu gelenek canlanırken diğer taraftan mihr geleneğinden faydalanmayı isteyen gelinlerin sayısının arttığı hakkında düşünceler de toplum içinde dile getirilmeye başlanmıştır. Aslında İslamiyet'e göre dinî bir gereklilik olup damat tarafından maddî imkânları ölçüsünde kıza verilmesi şart koşulan ve maddî değer taşıyan bir şey olan mihr kimi zaman gerçekten bazı gelin adayları tarafından istismar edilmektedir. Dinî bir gerekliliğin yerine getirilmesini istiyormuş gibi yapan bazı gelin adayları damat adaylarından, onların maddî imkânlarının çok çok ötesinde altın takılar, para, araba veya daire gibi şeyler talep edebilmektedir. Bu da aslında dinî mahiyeti olan mihrin kısmen istismar edildiği gibi bir algıya yol açmaktadır.

Nikâh işlemi bittikten sonra gelin ve damat tarafının akrabaları birbirleriyle tanıştırılır. Genellikle törene katılan herkes ayağa kalkarak kendini tanıtır. Bu faslın sonunda dünürler birbirleriyle hediyeleşir, hediyeler kızın ve damadın kardeşlerine paylaştırılır. Nikâh merasimine katılan kişilere havlu, mendil, sabun gibi şeyler dağıtılır. Damadın veya gelinin yakın akrabaları tarafından bir miktar para da dağıtılabilir. Bu, elbette ailenin maddi durumuna bağlıdır, yani nasıl istiyorlarsa, güçleri ne kadarına yetiyorsa onu yapmaları mümkündür.

Müslüman Tatarlarda nikâh merasimi sonrası yemek faslı başlar. Önce salatalar gelir, sonra çorba ikram edilir. Tatarlarda çorba *aş* olarak adlandırılmaktadır. Aş genellikle et veya tavuk suyuna el yapımı erişte eklenerek hazırlanır. Erişte eklenmeden önce et suyunda patates haşlanır ve ayrı tabaklarda etle birlikte bir çeşit yiyecek olarak ikram edilir. Çorbadan sonra genellikle milli yiyeceklerden biri olan *bälĕş* takdim edilir. Bälĕş, kuşbaşı kesilmiş et, küp şeklinde kesilmiş patates ve ince

doğranmış soğanla hazırlanmış olan iç malzemesinin hamur içinde pişirilmesi ile yapılan geleneksel bir börektir. Bu börek fırında veya fırınlı sobada pişirilebilir.

Nikâh için genellikle damat tarafı iki tane pişirilmiş kaz getirir. Bu kazlar süslenerek büyük tepsilerde misafirlere ikram edilir ve biri nikâh töreninde parçalara ayrılır. İki kaz götürülmesi, evlenen çiftin bir yuvada birlikte, bir aile olarak yaşamasının istendiği şeklinde sembolik anlamlı bir dileği ifade eder. Bu gelenek Tatarların geneli arasında bugün de varlığını devam ettirmektedir.

Kaz parçalara ayrıldıktan sonra göğüs kısmı, sen ailenin direğisin, sorumluluk sende, hayattaki zorluklara baş eğme, kuvvetin bol olsun, şeklindeki dileklerle damada ikram edilir. Kazın boyun kısmı kıza düşer. Baş boyuna bağlıdır, o yüzden istediğin tarafa çevirebilirsin, hayatı kontrol etmek senin elinde, denilerek aile hayatının ayarının kızın ellerinde olduğu belirtilir. Gelinin tarafından olan evlenmemiş kızlara da kazın kanadı verilir. Bu, onlar da uçsunlar, yani yakın zamanda onlar da evlensinler dileği ile yapılmaktadır. Kazın butlarının biri gelinin erkek kardeşlerine verilir. Kazın kalan kısımları küçük parçalara bölünür ve nikâh törenindeki herkese dağıtılır (K.29, K.35).

Yemek sonrası genellikle tatlılar getirilir. Bunlar arasında öncelikli olarak çäkçäk adlı geleneksel tatlı yer alır. Çäkçäk yenildikten sonra nikâh merasimine katılanlar tarafından gelin ile damada hediyeleri verilir. Hediyeler verilirken, yeni düğün kutlu olsun, çäkçäk neşeli olsun, cümleniz uzun ömürlü olun, gibi dilekler dilenir. Geline ise, eteğinin önünü çocuklar, arkasını mal doldursun, şeklindeki cümleler vasıtası ile çok çocuklu ve bereketli bir ömür temenni edilir (Mäxmütov, 1987:31).

Nikâh töreni genellikle üç veya dört saat kadar sürer. Normal bir düğün olarak kabul gören bu düğün kız tarafında yapılır. Eski dönemlerde nikâh, yani kız tarafında yapılan düğün, iki üç gün boyunca devam edermiş. Bu sebeple kız tarafının akrabaları ikinci ve üçüncü günlerde kızın ebeveynlerine destek olmak amacı ile davetlileri kendi evlerine çağırıp ağırlarlarmış. Halk arasında bu yardımlaşma ve dayanışma hadisesi *"tuy kütärüw, tuy aluw / düğün kaldırmak, düğün almak"* olarak adlandırılır (İsxakov, 2004:129).

Udmurtiye Tatarlarında eskiden nikâh kıyılacağı vakit imam ev sahiplerine yönelir ve örülmüş, düğümlenmiş hiçbir şeyin kalmamasını rica edermiş. Mesela evlenecek kızın saçları örülü ise kızın onları çözmesi gerekirmiş (Ramazanova, 1997:27).

Köylerde nikâh günü kız tarafında *"kız munçası / kız saunası, kız hamamı"* hazırlanır. İlk olarak hamama damatla gelin gider ve yıkanırlar. Onlar munçadan dönünceye kadar milli hamur işi olan koymak kızartılır ve evde kalan yakınlarla bir arada yine çay faslı düzenlenir. Eskiden munça hazırlayan kişiye çiftler hediye bırakırlarmış. Munça hazırlayan kişiye hediye verme geleneğinin günümüzde artık nadiren rastlanan geleneklerden biri olduğu tespit edilmiştir.

Nikâh kıyıldıktan sonra damat o gece kızın evinde kalır. Bundan sonra ise damat, düğün yapılana kadar her gün eşinin yanına gelip gitmelidir. Eskiden nikâh kıyıldıktan sonra kızın baba evinde bir müddet kalması gerekmekte idi. Bu uygulama, damadın ailesinin düğün için hazırlıklarını tamamlaması, aynı zamanda kızın da çeyizinin hazırlanması ve artık son defa kendi evinde arkadaşlarını ağırlaması, onlarla birlikte zaman geçirmesi amacı ile yapılmaktaydı.

Düğün yapılana kadar damat her akşam kız evine gelir ve sabah da kendi evine döner. Düğün zamanı yaz mevsimine denk geldiğinde gelin ile damat için dışarıda ayrı bir oda hazırlanır. Yatak, masa gibi eşyalar konulan bu oda *"ak kĕlät / beyaz kulübe"* olarak adlandırılır. İlk günlerini burada geçiren gençlere kız tarafından yengelerin biri hizmet eder, onların yiyecek içeceklerini getirir, yıkanmak için sularını taşır, yataklarını düzeltir. Yeni evli olan çifte yardım edecek kadının seçimi bazı şartlara bağlıdır. Mesela bu kişinin çocuklarının olması, eşi ile münasebetlerinin iyi olması gibi hususlar son derece önemlidir. Evlilik sonrası gelin ile birlikte oldukları ilk gecenin sonrasında damat tarafından yastığın altına altın, para veya başka bir hediye bırakma geleneği de vardır.

F.Bayazitova (2002:62), Ural Bölgesi Tatarlarında eski devirlerde nikâh sonrasında gelin ile damadın önceden kendileri için süslenip hazırlanmış olan kız evine kapatıldıklarından ve bilahare de üç veya dört gece burada kaldıklarından bahseder. Bayazitova, damadın ilk gece gelinin yanında kalmasının *"kız kuyınına*

kĕrüw / kız koynuna girmek" diye adlandırıldığını belirtir. Bu gelenek halk arasında bugün de vardır.

F.Bayazitova (2002:62-63), bazı köylerde nikâh sonrasında damadın gelinin yanında yedi gece kalması gerektiği şeklinde bir geleneğin de var olduğunu belirtir. Bunun için onlara yedi kat döşek serilir ve her geceden sonra bu döşeklerin bir katı alınır. Yeni evlenenlere yatak hazırlama geleneğine günümüzde de rastlamak mümkündür.

Ural Bölgesi Tatarlarındaki geleneklerden bir başkasına göre üç veya beş katlı döşek üstünde ve çarşaf arkasında gelin damadı bekler. Damadı birkaç kişi ellerinde taşıyarak odaya getirir ve bu döşeğe bırakırlar. Damadı karşılayan gelin onun belindeki kuşağı çözer. Damadın beline bağlanmış olan kuşak kırmızı renkli, oldukça uzun ve ucu iyice gizlenmiş bir şekildedir. Öncelikle kuşağı çözmek için ucunu bulmak gerekir. Gelin eğer kuşağın ucunu bulamazsa beceriksiz olarak kabul edilir (Bayazitova, 2002:63).

Aynı çalışmada *"kiyäw munçası / damat saunası, damat hamamı"* geleneği ile de karşılaşmaktayız. Ayrıca, damat munçasının damadın gelinin yanında kaldığı her gece hazırlandığı, yani yeni evli çiftin birlikte banyo yaptıkları ile ilgili olarak da bilgi verilir (Bayazitova, 2002:65-66). Bu gelenek bugün de devam etmekte ve uygulanmaktadır.

Ural Tatarlarında evliliklerinin ilk akşamında munçaya giden gelin ile damadın arasını bozmak maksadı ile muhtelif sebeplerle bu evliliğe karşı olan kişi veya kişiler tarafında munça taşına bozum (bozma) büyüsü yapıldığı inancı vardır. Bu büyünün amacı damadın kıza yaklaşmasını engellemektir (Bayazitova, 2002:66).

Yapılan saha çalışmaları ve görüşmelerde, geçmişten günümüze kadar nikâh merasimi ile ilgili içeriğin temel uygulamalarda çok fazla değişime uğramadığı tespit edilmiş, ancak buna rağmen bazı geleneklerin ortadan kalktığı görülmüştür. Ayrıca, geçmişteki nikâh merasimleri ile mukayese edilince günümüzde düğün merasimi için hazırlanan yemeklerin daha çok ve daha çeşitli olması hususu dikkat çekici değişikliklerden biridir. Bu durum elbette modern zamanlarda ulaşılabilen şeylerin çokluğu ve halkın artan refah seviyesi ve alım gücü ile doğrudan ilgilidir.

XIX. asrın sonu ile XX. asrın başlarında Tatarlar arasında *"yawçı cibärĕp öylänüw / dünürcü göndererek evlenme"* yaygın bir gelenek olmuştur. Rifa Urazmanova'nın (2014:90-91) belirttiğine göre, bu tür evliliklerde yöreye ait olan geleneklerin tam olarak yerine getirilmiş olmaları şart sayılmıştır. Geleneğin uygulanışında; düğüne katılanların sayısı, yiyeceklerin çeşidi, hediyelerin azlığı veya çokluğu, düğünün kaç gün süreceği gibi hususlardaki farklılıklar düğün sahiplerinin sosyal statü ve maddî durumları ile ilgilidir.

Müslüman Tatarların nikâh törenleri esnasında nikâhın kıyılacağı gün kız tarafında büyük bir tören düzenlenir. Bu tören esas nikâh töreni olup kızın babasının evinde yapılır. Nikâhtan birkaç gün önce damat evinden kız tarafına hediyeler gönderilir, ayrıca kadınlar için bu gün özel bir tören yapılır ve kadınların bu törene katılmaları şarttır. Bu özel günde gelin için damat tarafından hem hediye hem *"kalın / başlık parası"* olarak sandık, büyük ayna, kadife kumaş, birkaç tane elbise yapılabilecek kadar çeşitli kumaşlar, şal, kalpak, çizme, ayakkabı, çeşitli meyve ve kuruyemişler, bıçaklar, küçük aynalar, ruj vb. gibi hediyeler gönderilir. Sandığın içine başlık parası da konulur. Daha sonra ise birkaç tane ekmek, bir miktar en iyi kalitede bal ve tereyağı gönderilir. Yiyecek ve içeceklerin miktarı nikâh törenine katılanların sayısına göre hesaplanır (Buşkov ve Mazitova, 1995:69).

Müslüman Tatarlarda eskiden nikâhın dinî kısmı şeriat kanunlarına göre ve imam tarafından yapılırdı. Gelin ile damadın kendileri nikâh törenine katılmazlar, onları babaları veya bir büyükleri temsil ederdi. İmam hem nikâh ile ilgili bilgileri hem de nikâh esnasında damat tarafından geline verilen mihrin ne olduğunu kayıt defterine yazardı. Nikâh kıyıldıktan sonra ise yemek faslına, yani nikâhın düğün kısmına geçilirdi.

Düğün faslına geçildiği zaman ilk olarak masaya bal ile tereyağı getirilir ve konuklara ikram edilir, sonra ise sıra ile pilav, çeşitli börekler gibi başka yiyecekler getirilir. Hazırlanmış olan yiyeceklerin hepsi konuklara ikram edildikten sonra davetlilere şerbet sunulur. Büyük bardakla ikram edilen şerbet tepside yer alır ve şerbeti içen herkes imkânına göre tepsiye bir miktar para koyar ve gelin ile damada iyi dileklerde bulunur. Nikâh törenine katılan imam ve eşi bu tepsiye para koymazlar. Buna karşılık, onlara, yani imam ile eşine ve fakirlere, damat ile gelin adına hediyeler dağıtılır. Nikâh töreni bu şekilde sona erer ve davetliler yeni evlenenlere iyi

dileklerde bulunarak vedalaşıp dağılırlar. Zengin ailelerde ise nikâh düğünü üç gün boyunca devam eder ve ilk günden sonra yiyecekler daha da bol ve çeşitli olur (Buşkov ve Mazitova, 1995:69).

Müslüman Tatarlarda yer alan *nikâh* sözü Kreşinlerde yoktur. Buna karşılık Farsça kökenli *käbĕn* kelimesi *nikâh töreni* anlamına gelir (Abdullin,1979:247); *"käbĕn kuyuw"* fiili ise Kreşinlerde *"nikâh kıymak, nikâh düğünü yapmak"* (İsänbät, 1989:438) anlamlarına gelir. Evlenmeye karar veren gelin ile damadın aile kurma niyeti dinî yönden onaylanarak kilisede nikâh töreni yapılır. Bu tören papaz tarafından yönetilir.

Gelin ile damat birbirlerini sevdiklerini ve kendi istekleri ile evlenmek istediklerini beyan ederler. Ebeveynleri de onlara olur verir. Bundan sonra bir aile olarak bir arada yaşayabilmek, çocuk sahibi olabilmek için kendilerine dinî ruhsat verecek olan kiliseye giderler ve papaz tarafından kıyılan nikâh sonrası Allah'ın huzurunda bir çift olarak ilan edilirler.

Käbĕn kuyuw (nikâh kıyma) vaktinde, hayırlı evlat sahibi olmaları, evlatlarını Hz.İsa'nın öğretisi istikametinde yetiştirmeleri için Allah'ın kendilerine baht vermesi dilenir ve bunun verileceğine inanılır.

Kreşin inancına göre kadını erkeğe koşan, onları bir aile kılan, Allah'ın kendisidir (Dĕn Turında, 2014:39).

"Käbĕn kuyuw/kıyuw / nikâh" törenine gelin ile damat gümüş yüzükler, ekmek ve bir adet de asma kilit getirirler.

Nikâh töreninde gelin ile damat tarafından seçilen iki kişi onların evliliğine şahitlik eder. Nikâh kıyılmadan önce hem kız hem damat yazıklarını (günahlarını) papaza anlatarak günah çıkartır ve bağışlanma talep ederler. Böylece bu dünyada, Allah'ın huzurunda işlediği cümle kötü amellerden arınıp saf ve temiz bir şekilde, sağlam temelli bir aile kurulmaya çalışılır.

Günah, negatif enerji üretmek ve negatif enerjileri beslemek anlamında ele alınması gereken ezoterik içerikli dinsel bir terimdir. Bunun yine dinsel karşıtı olan sevap da, pozitif enerji üretmek ve biriktirmek anlamına gelir. Görüldüğü gibi her şey varlıkların daha olumlu bir atmosferde yaşayabilmeleri içindir. Yani bir sevap

kazanılacaksa bu Tanrı için değil, insanın bizzat kendisi ve çevresi içindir. Tanrı'nın sevap ve günahla bir alıp veremediği yoktur. Çünkü bu dünyada pozitif ya da negatif ağırlıklı bir çevrede yaşayacak olan ve bundan etkilenecek olan yine insandır (Candan, 2015:207-208). Elbette Kreşinler veya Müslüman Tatarlar tam olarak bu düşüncelerle hareket etmezler, onlar sadece inançları ve gelenekleri gereği bu uygulamaları yaparlar.

İslamiyet'te ve özellikle de tasavvufî gelenekte günahların gelecek kuşaklara geçişi ve gelecek kuşakların bunları ortadan kaldırması temasından çok, pozitif etkilerin gelecek kuşaklar üzerindeki etkisi daha ön planda işlenmiştir. Mesela, ermişlerin ve evliyaların yüzü suyu hürmetine herhangi bir işin yolunda gittiğine dair söylenen çeşitli sözler bu konuyla ilgilidir (Candan, 2015:208).

Günahsız bir biçimde yeni bir başlangıç yapmak, bir aile kurmak gayesi ile yapılan nikâh töreni esnasında tören için getirdikleri ekmekten küçük birer dilim papaz tarafından gelin ile damada ikram edilir ve onlar bu ekmek dilimlerini yerler. Sonra birbirlerine evlilikleri ve evliliklerinin tüm zamanları hakkında söz verirler. Töreni idare eden papaz iman (dua) okuduktan sonra gelin ile damada taç giydirir, bundan sonra gelin ve damat papaz ile birlikte kilisenin ikonalarını kilise mihrabından ayıran kısmını üç defa tavaf eder. Böylece nikâh işleminin dinî kısmı yapılıp tamamlanmış olur. Yüzükler takılmadan önce gelin ile damat sağ ellerini kilisede bulunan küçük bir tabağın üstünde üç defa gezdirirler. Bu uygulama da yapıldıktan sonra gelin ile damadın yüzükleri takılır.

Kilisedeki bütün işlemler bittikten sonra gelin ile damat yanlarında getirdikleri kilidi birlikte kilitlerler. Kilidin anahtarı gelin tarafından kendi özel eşyaları arasında saklanır. Kilisedeki dinî nikâh ritüelleri hakkındaki bu bilgileri paylaşan Liza Mityuşkina, kendi aile anahtarının da hâlâ sandığında saklı olduğunu belirtmiştir (K.40). Sembolik anlamı olan asma kilit ve onun kilitlenmesi, evlilik bağı ile birbirine bağlanan gelin ile damadın hiçbir zaman ayrılmamaları, birlikteliklerinin sonsuza kadar devam etmesi dileğini ifade eder. Asma kilit ve bunun kilitlenmesi ile aşkın daimiliği arasındaki bağın ilginç bir modern zaman örneği Paris'te bulunan ve Aşk Köprüsü olarak bilinen Pont des Arts adlı köprüdür. Romantik turistler tarafından adeta bir ziyaretgâh haline getirilmiş ve ilelebet birlikte olmayı dileyen sevgililerin köprüye taktıkları asma kilitlerle dolmuş olan bu köprü, üstündeki asma

kilitlerin ağırlığına dayanamamış ve sonunda, 2014 yılında, köprüde kısmî bir çökme meydana gelmiştir. Bu uygulamanın bir benzeri Tataristan'ın başkenti Kazan şehrindeki Kaban gölünün kenarına yerleştirilen küçük bir platform üzerinde de görülmektedir. Bu platformun kenarlarındaki demir parmaklıklar da ilelebet birlikte olmayı isteyen sevgililerin getirip astıkları ve kilitledikleri asma kilitlerle doludur. Burada modern zamanlara ait kültürlerarası bir etkileşimden söz etmek mümkündür. Bu platforma gelip asma kilit takanlar arasında Müslüman Tatarlar ve Kreşinler yanında Kazan'da yaşayan diğer milletlere mensup insanlar da vardır.

Dinî nikâh, gelin ile damadın birlikte alacakları karara göre, esas düğünden önce, düğün gününde veya düğünden sonra yapılabilir. Bu işlem şu vakitte yapılmalıdır şeklinde kesin bir kayıt yoktur (K.40). Dinî nikâhın vakti, esas düğünün zamanına göre, gelin ile damat tarafından tespit edilir.

Kreşin geleneklerine göre dinî nikâh töreninin yapılacağı gün kız tarafında *"kız munçası / kız hamamı/saunası"* hazırlanır.

Dinî nikâh töreninde şahitlerin bulunması şarttır. Şahitler genellikle akrabalar arasından seçilir. Şahitlerin akrabalar arasından seçilmesinin amacı, yeni kurulan aile herhangi bir sorun yaşadığı veya kötü bir durumla karşılaştığı zaman bu yeni aileye hem maddî hem manevî anlamda destek olunsun, yardım edilsin diyedir (K.51).

Günümüzde de dinî nikâh töreninde görev alacak şahitlerin seçimi çok ciddi bir iş olarak görülmekte ve nikâh şahitleri evlilik yapacak olan çiftler tarafından hassas bir biçimde seçilmektedir.

Kreşinlerin dinî nikâh törenine en yakın akrabalar ve dostlar katılır.

Dinî nikâh töreni oruç zamanında, haftanın ikinci, dördüncü ve altıncı günlerinde yapılmaz.

Dinî nikâh sadece kilisede ve papaz tarafından yapılabilir.

Dinî nikâh kıyılırken gelin ile damat yere serilen el işlemeli süslü bir havlunun üzerinde ve ayakta durarak papazın karşısında beklerler. Bu havlu Kreşinlerde *bistär* olarak adlandırılır ve en değerli eşyalardan biri olarak kabul edildiği için sandıkta saklanır.

Kreşinlerin dinî nikâh törenlerinde gelin ile damada birer tane taç takılır. Nikâh töreni boyunca bu taçlara gelin ile damadın dokunması yasaktır. Gelin ile damada takılacak olan bu taçlara sadece papaz dokunabilir. Bu taçlar, nikâh töreni boyunca şahitlerden biri tarafından tutulur. Taçlar, dinî ritüeller yapıldıktan sonra papaz tarafından gelin ile damada takılır.

Nikâh töreninde kullanılan taçlar, herkes eşit olarak yaratılmıştır, Allah indinde herkes eşittir, anlamını ifade eder. Ayrıca, bu taçlar, yeni bir aile kuran gelin ile damadın Allah tarafından krallara ve kraliçelere benzetilip yüceltildiği anlamını da taşırlar.

Halk arasında karı ve koca, aile kurmak gibi hususlarla ilgili türlü inançlar yaşayagelmiştir. Onların bazıları hâlâ varlığını devam ettirmekte olup bugün de bu tür inançlara rastlamak mümkündür. Bu tür inançların bazıları ise günümüz Tatar toplumunda eski inanışlar olarak kabul edilmekte ve özellikle genç nesil tarafından çok da ciddiye alınmamaktadır.

Kreşinler düğün gününün seçimine dikkat ederler. Kreşin halk inanışına göre çarşamba ve Cuma günleri düğün yapılmamalıdır. Düğün günü ayın 3, 5, 7 ve 9'u gibi tekli günlere denk gelmelidir (K.52, K.54).

Kreşinlerdeki halk inancına göre Mayıs ayında da düğün yapılması doğru kabul edilmez.

Kreşin inançlarına göre evlenecek kızın gelinliğinin, eldivenlerinin, ayakkabılarının yeni olması gerekir. Duvağı için bu kural geçerli değildir. Gelinin duvağı, gelinin daha önce evlenip eşi ile güzel hayat süren yakın akrabalarının birinden alınır.

Kreşin düğünlerinden önce gelin olacak kız için bir gelinlik satın alındıktan veya diktirildikten sonra düğün vaktine kadar gelin tarafından giyilmemesi gerektiği şeklinde bir inanç vardır halk arasında. Eğer gelinlik düğün gününden önce giyilirse düğünün olmayacağı, gerçekleşmeyeceği, yani gelin ile damadın evlenemeyeceği şeklinde bir inanç sebebiyledir bu. Eğer gelin olacak kız düğünden önce gelinliğini denemek isterse, o zaman eldivenleri ile ayakkabılarını giymeden ve duvağını takmadan bunu yapmalıdır.

Kreşinler arasındaki bir halk inancına göre, evlenecek çift bolluk ve bereket içinde, rahat bir hayat yaşasın diye damadın ayakkabısının içine bozuk para konulur. Gelin, damadın kıyafetlerini çıkartırken bu paraları alır. İnanca göre gelinin sadece sol ayakkabısının içine bozuk para konulur. Burada amaç, kadını sol omzunda oturan kötü ve azdırıcı ruhtan korumaktır.

Gelin olacak kız baba evinden çıkıp giderken sağ ayağı ile çıkmalı, gelin olarak damat evine girdiği zaman da eve sağ ayağı ile girmelidir. Şayet eve sol ayağı ile girerse eşinin onu aldatacağı şeklinde bir inanç vardır.

Aznakay ve Möslim rayonlarında yaşayan Tatarlar arasındaki bir inanca göre evlenip baba evinden giden kız arkasına dönüp bakmamalıdır. Böyle yaparsa eşinden boşanıp evine dönebilir (K.10; K.37).

Ägĕrcĕ köyündeki Müslüman Tatarlar arasında var olan bir inanca göre baba evinden ağlayarak ayrılan kızın evlilik hayatının iyi olacağına inanılır (K.16, K.17).

Kazan'daki Müslüman Tatarlar arasındaki bir inanca göre nikâh ve düğün için hazırlanan milli tatlı çäkçäk şayet çok iyi olursa bu durum gelinin evlilik hayatının da çok iyi olacağı şeklinde yorumlanır (K.3).

Kazan'daki Müslüman Tatarlar arasında var olan bir inanca göre evlenip giden kıza saksıda çiçek hediye edilmez. Bunun yapılması durumunda o kızın evlililik hayatının kısa süreceğine inanılır (K.3).

Dinî nikâh için kiliseye giden gençlerin yoluna bilinçli veya bilinçsiz olarak hiç kimse çıkmamalıdır. Bundan dolayı damadın arkadaşları ve şahitler kiliseye önden giderler.

Kiliseye yaklaşırkan damat adayı sendelerse, onun kız ile istemeyerek evlendiğine inanılır.

Kiliseye giderken damat adayı herhangi bir su birikintisine basarsa ileride onun içkici, sarhoş bir kişi olacağına inanılır.

Kilise içinde gelin ile damadın ayak altına serilmiş olan kilime gelinin damattan önce basması gerekir. İnanca göre gelin kilime damattan önce basarsa evin reisi o olacak ve kocasını da elinin altında tutacaktır.

Kreşinlerde dinî nikâh kıyılırken gelin ile damat adayı kilise içinde ellerinden hiçbir şeyi düşürmemelidir. Aksi takdirde ailede ciddi kayıplar olabileceği inancı vardır. Gelin ile damadın parmaklarına takılmadan önce yüzüklerin yere düşmesi de iyiye yorulmaz. Kreşinler arasındaki başka bir inanca göre de şayet gelin olacak kızın eldiveni kilise içindeyken elinden düşerse, bu durum onun dul kalacağı şeklinde yorumlanır.

Yeni gelin ile damadın çocukları çok olsun ve gelinin doğumu kolay gerçekleşsin diye kiliseden çıkarlarken gelinin ayak altına çiğ yumurta atılır (http:// tuganaylar.ru/tt/2014-09-25-12-53-26/item/1497-halyik-%D3%99yts%D3% 99-hak-%D3%99yt%D3%99.html, 28.06.2016).

Düğünün yapıldığı gün yağmur veya kar yağarsa, bu durum yeni evlenen çiftin bolluk içinde bir hayat geçirecekleri şeklinde hayra yorulur (K.54).

Dinî işlemlerden sonra gelin, damadın evine gider. Yeni evli çift iki gün sonra kızın babası ile annesini ziyaret etmeye giderler (K.54).

Yeni evli çift evin kapısından birlikte girmelidir. Onlar girmeden önce eşiğin üstüne yeni bir kilit konulur. Gelin ile damat bu kilidin üstünden atlayıp geçtikten sonra geri döner ve bu kilidi alıp ikisi birlikte kilitler ve anahtarını da saklarlar. Onlar böyle yaparak sembolik bir dille artık bekârlık dönemlerinin sona erdiğini, birlikte yeni bir hayata başladıklarını ve sonsuza kadar ayrılmamak üzere birlikte olmak istediklerini ifade ederler.

F.Bayazitova (1993:66), eskiden Kreşinlerde dinî nikah sonrası kızın hemen damat evine götürülmediğini, daha önceden gelin ile damat tarafından tespit edilmiş olan "*kıyamatlık / kıyametlik"* diye adlandırılan ve Türkiye Türklerinde *ahretlik* olarak adlandırılan kişilerin benzeri olan yakınlarının evlerine götürülürmüş. Burada amaç gelin adayının yeni bir aile ortamına hazırlanmasına yardımcı olmaktır. Kıyamatlık olan kişiler genellikle damadın yakın akrabalarından ve karı-koca olarak seçilirmiş. Kıyamatlık, Arapçadan alınmış kıyamet kelimesinden yapılmış bir isimdir. Kıyamatlık olarak seçilen kişinin kıyamette bu ailenin nikâhına şahitlik edeceğine inanılır. Kıyamatlık olarak seçilen kişiler yeni evlenen gelin ile damadın en iyi arkadaşları, destekçileri ve yardımcıları olmaları beklenir. Zaman içinde gelin ile kayınvalide arasında anlaşmazlık olması veya kocası ile tartışma vb. gibi olumsuz

bir durum söz konusu olduğu zaman kıyamatlık devreye girer ve iki tarafın arasını bulur. Kıyamatlık olarak genç yaşta bir kadın ile erkek seçilmiş olsa bile gelin tarafından kıyamatlık olarak seçilen kadına *"äněki / annecik"*, kıyamatlık erkeğe ise *"ätěki / babacık"* olarak hitap edilmesi gerekir. Kıyamatlık da geline *"kıyamatlık kızım"* diye hitap eder.

Hayatın zorluklarına karşı dayanıklı olmak için düğün töreninde iken masa başında oturan gelin ile damat öne doğru eğilmemeli, boyunları bükük, omuzları düşük şekilde oturmamalıdır.

Gelin ile damat için yatak hazırlanırken yastık kılıflarının düğmeleri gençler başlarını yastığa koyduklarında bunlar başlarının altına gelecek şekilde yerleştirilir. Yani yastıklar, yastık kılıfının düğmeli kısmı üstte olacak şekilde yerleştirilir (http:// tuganaylar.ru/tt/2014-09-25-12-53-26/item/1497-halyik-%D3%99yts%D3% 99-hak-%D3%99yt%D3%99.html, 28.06.2016).

Geleneksel hayatın içinde Kreşinlerde ayrılma/boşanma işlemi, Müslüman Tatarlarda olduğundan farklı olmuştur. Müslüman Tatarlarda, SSCB öncesi dönemde hayatın her alanında varlığını güçlü şekilde hissettiren dinî ve geleneksel kültür dairesinde talak (boşama) hakkı erkeğe aitti ve erkek üç defa "Boş ol, boş ol, boş ol!" dediği zaman evlilik akdi bitmiş olurdu. Kreşinlerde ise bir çift ayrılmaya karar verdiği zaman evlilik sürecinde olduğu gibi kiliseye gitmek ve boşanmayı gerçekleştirebilmek için papazın rızasını almak mecburiyetindeydi. Günümüz dünyasında ise hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde boşanma işlemi resmî kanunlara göre yapılmaktadır.

2.5.Düğün Sonrası

2.5.1.Evliliğin İkinci Günü

Düğünün ertesi günü *"tuynıŋ ikěnçě köně / düğünün ikinci günü"* olarak adlandırılır. Genel olarak bu gün de düğünün devamı olarak algılanır. Yaz mevsimlerinde genellikle yakınlar ve akrabalarla pikniğe gidilir, mangal yakılır, bu güzel başlangıcı bir nevi kutlama maksadı ile doğada kendine göre bir faaliyet yapılır. Bu uygulama hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde görülür. Bu

uygulamanın bir özelliği daha vardır. Düğüne yetişemeyen kişiler de bu özel güne, düğünün ikinci gününe, katılıp yeni evli çifte hediyelerini verirler. Böylece bir anlamda bir tür telafi yoluna da gidilmiş olur.

Bazı Kreşin köylerinde düğünün ertesi gününde damadın annesi, oğlu ile gelinine haşlanmış yumurta ikram eder. Bu, hayatınız şu yumurta gibi yuvarlanıp gitsin, kolay geçsin, anlamına gelir (Al'meyeva, 2012:446).

2.6.Evlenemeyenler

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde evlenme çağına gelen kızların da erkeklerin de zamanında evlilik yapmaları gerektiği ifade edilir.

Günümüz Tatar halkı arasında erkekler için ideal evlenme yaşı olarak 25-30 yaşları arası olan dönem kabul edilir. Kızların evliliği için ise ideal olarak kabul edilen yaşlar 23-25 yaşları civarıdır. Evliliğin çok erken yaşlarda yapılması da çok sonraya bırakılması da doğru kabul edilmez.

Modern zamanların eğilimini yansıtan bu yaşlar kızların eğitimlerini tamamlayıp iş güç sahibi olduktan sonra başlı gözlü olması gerektiğini ifade eden ve yazılı olmayan bir kanun gibi algılanır. Bu yaşlarda evlilik yapmayan ve evliliklerini geciktiren kızlar *"kart kız, sazagan kız / yaşlı kız, evde kalmış kız"* diye adlandırılır. Tatar toplumunda eski devirlerde kızlar günümüze göre daha erken yaşlarda evlendirilirler ve yirmi yaşını aşan kızların evde kaldığı düşünülürdü (Ğıylecev, 2014:51).

Erkeklerin yirmi yedi yaşına kadar evlenmesi ideal olarak kabul edilen görüştür. Otuz yaşından büyük olan damat adayları halk arasında *"kart kiyäw / ihtiyar damat"* olarak adlandırılır.

Müslüman Tatarlarda bir türlü evlilik yapamayan kızların bahtları açılsın diye falcılara giderek gelecekleri ile ilgili bilgi almaya çalışmaları, nefesi kuvvetli hocalara gidip okunmaları gibi uygulamalar, çok az olmakla birlikte, günümüzde de vardır.

Kreşinlerde aile sahibi olamayanları dünürcülük yolu ile evlendirme usulü günümüzde hâlâ devam etmektedir.

İki toplumda da *"dimläw/dimläp üyländirüw / tanıştırma yolu ile evlendirme"* usulü vardır. Bu yöntemde ortak tanışlar büyük önem taşır. Onların yönlendirmesi ile kız ve erkek tanıştırılır ve bundan sonraki kısım kız ile erkeğe kalır. Eğer çevredekilerin düşündüğü gibi onlar da birbirleri için uyumlu olduklarını düşünürlerse bu süreç evlilikle sonuçlanır.

2.7.Akrabalık Terimleri

Akrabalık terimlerine anne, baba, nine, dede ve torunlar; aynı zamanda anne ve babaları veya nine ve dedeleri ortak olan kişiler arasındaki münasebetleri bildiren akrabalık adları; evlenme sonrası akraba olanları bildiren akrabalık adları ile genel anlamdaki akrabalığı ve sülaleyi ifade eden terimlerin tamamı dâhildir (Ramazanova, 2014:5).

Nikâh sonrası itibariyle artık yeni bir akrabalık durumu başlamış olduğu için gelin, damadın annesine Tatarca ifadeleri ile *"äni, änkäy / anne, anneciğim"*, babasına *"äti, ätkäy / baba, babacığım"* demeye başlar. Damadın abisi *"kayınagay / kayın abi"*, küçük kardeşi *"kayněş, kayın ěně / kayınbirader"*, kızkardeşi ise *"kayın sěŋěl, sěŋěl / kayınkızkardeş, görümce"* olarak adlandırılır. Damadın hem abileri hem de kardeşleri geline *"ciŋgi / yenge"* derler. Ancak çoğunlukla geline sadece ismi ile hitap edildiği görülür. Gelin eğer damadın kız ve erkek kardeşlerinden yaşça büyük ise o zaman geline damadın kız ve erkek kardeşleri tarafından *"apa / abla"* diye hitap edilir.

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde gelin, kocasının annesini *"kaynana/ biana/bianay/biänäy / kayınana"*; babasını ise *"kaynatay, biatay/biätäy / kayınata"* olarak adlandırır.

Damat, eşinin annesine *"äbi"* (Türkçe tam karşılığı *nine* olur, ancak burada *kayınvalide* anlamındadır); babasına *"babay"* (Türkçedeki tam karşılığı *dede* anlamına gelen bu söz burada *kayınpeder* anlamındadır) diye hitap eder. Gelinin ablası varsa ona *"apa / abla"* veya *"kodagıy / dünür"*, abisi varsa ona *"abıy / abi"*

veya *"koda / dünür"* der. Gelinin kızkardeşi damat tarafından *"baldız"* olarak adlandırılır. Eğer büyük dede varsa ona *"babay"* denir, büyük nine ise *"äbi"* olarak adlandırılır. Damadın eşinin küçük kızkardeşleri damada *"cizni, ciznäy / enişte"* derler. Damat, kayınpederi ile kayınvalidesi tarafından *"kiyäw / güvey"* olarak adlandırılır.

SSCB öncesi dönemde, yani Çarlık Rusyası zamanında, erkek evladı olmayan ailelere toprak verilmediği için erkek evlat yerine damat büyük önem kazanmıştır. Damat hakkında söylenen, *"Ишек төбендә алтын маяк. / İşĕk töbĕnde altın tayak. / Kapı önünde altın değnek."* sözü bu durumu veciz bir şekilde ifade eder (Mäxmütov, 2014:176). Kızkardeşlerin kocaları birbirlerine *"bacay / bacanak"* olur. Tatarlarda, *"Җиде бажаны бер бүре ашаган. / Cidĕ bacanı bĕr bürĕ aşagan. / Yedi bacanağı bir kurt yemiş!"* şeklinde bir deyim vardır.

Tatarlarda, eğer varsa, hem annenin hem babanın ablaları ve kızkardeşlerine *"apa / abla"* denilir. Fakat Tataristan'ın bazı illerinde, özellikle güneydoğu taraflarında, *"apa / abla"* kelimesinin *"tüti, tütäy"* şekilleri de vardır. Bu sözler, ödünçleme yolu ile Rus dilinden alınan "тётя: tyotya" kelimesinin Tatarca söyleyişe uyarlanmış şekilleridir. Kazan çevresi Tatarlarında, Tataristan'ın kuzeybatısında, *"apay, apayım / abla, ablam"* kelimeleri, Tataristan'ın güneydoğu kısmında *küçük kardeş* anlamını taşımakta olup hem kız hem de erkek kardeş için kullanılmaktadır.

Müslüman Tatarlarda da Kreşinlerde de nikâh kıyıldıktan sonra gelin ile damat *"ir häm xatın / er ve hatun, karı-koca"* ilan edilir.

Her iki toplum kesiminde de ailedeki erkek çocuk *"ul, malay / oğul, oğlan"*, kız çocuk ise *"kız"* olarak adlandırılır.

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde çocuk *"bala"* olarak adlandırılmaktadır. Edebî dilde *"torun"* kelimesini bildirmek için *"onık"* sözü vardır.

Ailedeki ilk çocuk hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde *"baş bala"*, ikinci çocuk *"urtancı"* ve en küçük çocuk ise *"töpçĕk"* olarak adlandırılır. Edebî dildeki bu kullanımların yanında halk dilinde de ilk çocuk için *"zurısı / büyüğü"*, ortanca çocuk *"urtançı"* veya *"ikĕnçĕ"*, en küçük çocuk için ise *"kĕçkĕnäsĕ"* gibi ifadeler de kullanılır.

Araştırma alanı olan Mamadış ilinin Düsmät köyünde (Kreşin köyü) ve Möslim ili Yaŋa Usı köyünde (Kreşin köyü) evlendikten sonra gelin, eşinin babasına *"äti, ätkäy / baba, babacığım"*, annesine ise *"äni, änkäy / anne, anneciğim"* diye hitap etmeye başlar. Bu durum genellikle damat ile ilgili olup damat kendi anne ve babasına nasıl hitap ediyorsa gelin de o şekilde hitap eder. Bu uygulama gerek diğer Kreşin bölgelerinde gerekse de Müslüman Tatarlarda ortak bir özelliktir.

Aynı dili ve ortak geçmişi paylaşan Müslüman Tatarlar ile Kreşinler arasında akrabalık terimlerindeki farklılık çok değildir. Çünkü onlar aynı ortamda yaşayan, aynı toplum içinde ömür süren ve birbirleri ile dostane ilişkileri olan iki toplumdur. Ancak, mevcut ortaklıkların yanında var olan din farklılığının Müslüman Tatarlar ile Kreşinlerin akrabalık terimlerine de etki edebildiği görülmektedir. Dinî anlamda Kreşinler için büyük birader olan Rusların Hristiyan olmaları ve Kreşinlerin de dinî kavramları kısmen Ruslardan almış olmaları dolayısı ile bazı akrabalık adlarında değişiklikler olduğu görülmektedir. Mesela Kreşinlerde gelinin ve damadın büyük abilerine ve genel olarak yaşlı kimselere *"dädäy (Rusça aslı 'dyadya: amca')"* denilir. Kreşin dilinde ablaya ise *"tüti (Rusça aslı 'tyotya: abla, hala, teyze')"* denilir. Kreşinlerde gelinin annesi, torunları tarafından *"cırak äbi/ yırak äbi / uzak nine"* olarak adlandırılır. Geçmiş dönemlerde gelinlerin genellikle komşu köylerden alınıyor olması, torunların da baba tarafının içinde doğup büyümesi ve onların etkisi ile yetiştirilmeleri ve ayrıca çocuğun anne tarafındaki akrabaları ile münasebetlerinin baba tarafındakilere göre daha az ve zayıf olması sebebiyle *"cırak/yırak äbi / uzak nine"* ifadesinin ortaya çıkmış olduğu düşünülebilir, sanıyoruz.

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde gerek gelin ile damadın yeni ailelerine, gerekse torunların anne veya baba tarafından akrabalarına karşı herhangi bir ayrım yapmadıkları, her iki taraf ile de aynı yakınlıkta oldukları söylenebilir. Aileler veya akrabalar arasında ayrımcı bir anlayış bu iki toplum kesiminin hiçbirinde söz konusu değildir.

3.ÖLÜM

3.1.Ölüm Öncesi

Ölüm, hayatın son durağı, en acı gerçeği olarak kabul edilmektedir. Bilinçli bir varlık olan insan için mutlak belirsizliğe doğru bir gidiştir ölüm. Bu yüzden insanlar ölüm karşısında kendilerini çaresiz hissetmektedirler.

Var olalı beri ölüm karşısında kendisini çaresiz hisseden insan, Lokman Hekim efsaneleri gibi efsaneler yolu ile, ölümsüzlüğün yolunu aramış, ancak somut bir sonuca ulaşamamış olsa bile modern zamanlarda da bu ölümsüzlük arayışından vazgeçememiştir.

İnsanların ölüm karşısındaki korkuları ve çaresizlikleri dinlerin ölüm sonrası hayat düşüncesi ile kısmen hafifletilmeye çalışılmıştır. Ölümün kaçınılmaz olduğu da, her nefis ölümü tadacaktır (Yazır, 2006:259), gibi ayetlerle dile getirilmiş ve bu sebeple insanların bu dünyada iyi insan olmak, iyi yaşamak gayesinde olmaları salık verilmiştir. Hristiyanlık inancını benimseyen Kreşinler için de aynı durum söz konusudur. Onlar da Hz. İsa'nın öğretileri ve Ortodoks Hristiyan inancı doğrultusunda bu dünyada iyi bir insan olarak yaşayıp iyi bir insan olarak ölmek ve bu sayede öbür dünyada yargılandığı zaman sonsuz cennete kavuşmak emelindedirler. İyi insan olma düşüncesi elbette sadece Müslüman veya Hristiyan Tatarlar için geçerli değildir. Özellikle SSCB döneminde öne çıkarılan ateist düşünceyi günümüzde de devam ettiren yaşlı nesil veya günümüzde bu iki din dışında başka inançları ya da ateizmi dünya görüşü olarak benimseyen gençler de kendilerine göre ahlak prensiplerine sahiptirler ve onların da iyi insan olma hususunda kendi değer yargıları vardır.

Herkesin yer üstündeki hayatı ölüm ile sona erer. Ölümden ne zengin ne fakir, ne büyük ne de küçük kaçabilir. İnsanın yeryüzündeki hayatı doğadaki çiçek gibidir; doğadaki çiçek nasıl belli bir müddetin sonunda soluyorsa insan ömrü de öyle çabuk geçer ve ölüme yüz tutar. İnsanın yeryüzündeki hayatı çok kısa olup insan, yer yer değişmekle birlikte, yetmiş seksen yıllık bir hayat süresine sahiptir. Bu ömür süresinin bebeklik yılları tamamen çaresizlik içinde ve başkalarının yardımına muhtaç vaziyette geçer. Kimileri için ömrün son demleri de aynı bebeklik zamanındaki gibi olur.

Öldükten sonra insanın vücudu çürüyüp toprağa karışır. Hem Müslüman Tatarlar hem de Kreşinler ölümün sadece beden için söz konusu olduğuna, ruhun ise ölümsüz olduğuna inanırlar. Her iki dinin mensuplarının inancına göre ruh sadece bedeni terk eder, fakat hiçbir zaman ölmez. Bu dünyadaki görevini tamamlayıp beden kafesinden ayrılır ve diğer dünyaya gider.

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde kişi öldükten sonra gerekli dinî ritüeller yapılır ve ölen kişinin cesedi bir tabuta konulup mezara defnedilir. Kreşin inancına göre topraktan yaratılmış olan insan ölüm ile bir döngüyü tamamlar ve mezarda tekrar toprağa dönüşür (Kabĕrgya Kĕrgyännyän Bılaygı Tormoş Pravoslavie Dinĕ Öyryätkyänçä, 1907:3). Aynı inançlar Müslüman Tatarlar için de söz konusudur.

Ölüm döşeğine düşen bir kişi hiçbir zaman yalnız bırakılmaz. Bu kişiden haberdar olmak üzere çoluk çocuğu, yakınları ve komşuları sürekli onun yanında, yakınında olmaya çalışır. Böylece hem ona yardım etme imkânı bulurlar hem de, eğer bu kişi ölecek olursa, onunla son defa görüşüp helalleşme imkânı yakalarlar.

Tatarların genelinde olduğu gibi Türkiye'de, Şırnak'taki Tatar aşiretinde de hasta ziyareti önceden olduğu gibi bugün de çok önemlidir. Akraba olsun veya olmasın hastaların ziyaretine gidilmesine özen gösterilir. Ziyaret edilen şahıs çok hasta ise ve helallik istiyorsa ona helallik verilir (Kalafat, 2011:97).

3.1.1.Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

Ölümü düşündüren belirtiler tüm halklara ait ortak özelliklerdendir. Genelde bu belirtiler tabiatın durumu; hasta veya sağlıklı insandaki değişiklikler; köpeğin her zamankinden farklı zaman ve şekilde havlaması gibi çiftlik hayvanlarının sıradışı davranışları; kedinin huyunun değişmesi veya evden uzaklaşması; kuzgun, karga, baykuş gibi kuşların ölümün geleceği evin yanında ötmesi; köy mezarlığındaki ağaçların, özellikle çam ağaçlarının, kendine has bir uğultu çıkartarak sallanması; bahçedeki yemiş ağaçlarının kuruması veya bazen de insanın kendi diktiği ağacın kuruması gibi özelliklerle kendini gösterir.

Çalışma yapılan köylerden Möslim ile Çakmak köyünde, Aznakay ili Yaŋa Yul köyünde ve Mamadış ili Düsmät köyünde tabiat durumları ile ilgili tespit edilebilen ön belirtiler şunlardır:

Şiddetli yağmur yağdığı zaman, fırtına çıktığında, şimşek çaktığında bir belanın geleceği anlaşılır, fakat her zaman, Allah kazadan ve beladan korusun, denilerek bu durum hayra yorulur (K.10, K.19, K.30, K.37).

Elma ağacının kuruması, çiftlik sahiplerinden birinin öleceği şeklinde yorumlanır. Ayrıca, elma ağacının kesilmesi de iyi sayılmaz (K.25).

İnsanın kendi diktiği ağacın kuruması onun ölümünün gelişini anlattığı şeklinde yorumlanır (K.10).

Köy mezarlıklarındaki çam ağaçlarının rüzgârsız günlerde bile sallanarak uğultu çıkarması yakında bir ölüm hadisesinin gerçekleşeceği şeklinde yorumlanır (K.15, K.25).

Çalışma yapılan köylerde insanlardaki değişikliklerle ilgili tespit edilebilen ön belirtiler şunlardır:

Hasta insanın kokmaya başlaması iyi sayılmaz (K.37).

Birinin çok zayıflayıp sararması iyiye yorulmaz (K. 39, K.49).

Hastanın yemesinin değişimi, yani bazen fazla yemesi veya tam aksine olacak şekilde yemekten kesilmesi, konuşmasının değişmesi gibi hususlar olumsuz belirtiler olarak kabul edilir (K.32, K.50, K. 51, K.54).

Çalışma yapılan Aznakay rayonu, Möslim rayonu Çakmak köyü gibi yerlerde hayvanlar ve kuşlar ile ilgili tespit edilebilen ön belirtiler şunlardır:

Çiftlik sahibinin köpeğinin durmadan uluması (K.12, K.19, K.32, K.37, K.39) hayra yorulmaz.

Kedinin, sahibi vefat etmeden önce kendisine başka bir sahip edinmesi, yani hayvanın, sahibinin ölümü dolayısı ile yakında gerçekleşecek olan yalnızlıktan kaçınmak amacı ile kendisine yeni bir sahip bulmaya çalışması (K.27) olumsuz bir belirti sayılır.

İnek, boğa gibi çiftlik hayvanlarının ölümü (K.37) gibi hususlar hayra alamet sayılmaz.

Eski vakitlerde evin üstünden kuzgun geçmesi durumunda, hayırlı olsun, kendi başına öt, geldiğin yere git, gibi olumsuz bir durumun önünün almaya dönük ifadeler kullanılır (K.14, K.15, K.19).

Bir baykuşun bir evin yanında, yakınında ötmesi de eskiden hayra yorulmaz (K.19).

Tavuğun horoz gibi ötmesi, saman yığının yıkılması gibi hadiseler bunların ev sahiplerinden birinin öleceği şeklinde yorumlanır (Matveyev‘, 1899:33).

Çalışma yapılan köylerden Möslim ili Çakmak köyü ve Aznakay ili Ägĕrcĕ köyünde evdeki özel eşyaların durumu ile ilgili tespit edilebilen ön belirtiler:

Çaydanlık kaynarken uğultu yaparak kaynarsa, iyi haber olsun, denilir (K.19, K.25).

Çocukların yatakta yemek yemesi hoş karşılanmaz. Böyle bir şeyin anne veya babanın ölümüne yol açacağı düşünülür (K.10).

Burun ucu kaşındığı zaman yakında bir ölümün gerçekleşeceği düşünülür (K.14, K.15).

Tatarlar arasında, çevrede cereyan eden olayların ölüm habercisi olabileceğine dair inançların varlığı bilinir. Mesela bir köpeğin yere bakarak uluması, bir evin üzerinde baykuşun veya kuzgunun ötmesi (kuzguna *ruh kuşu, ahret kuşu* da denilir), yanan ocağın uğultu çıkarması, saat camının veya aynanın kırılması, evde birinin akşamüstü ayna ile oynaması, durup dururken evin tavanını tutan direğin çatlaması, bıçağın keskin tarafı üzerine yatması, evin yanındaki kayın ağacının birdenbire devrilmesi, mezarlıktaki bir ağacın devrilmesi, omuz üzerindeki damarın atması, birinin eve boş kovalar ile girmesi, gece yarısı ağaç kesilmesi sesinin duyulması (bununla ilgili olarak, melekler mezar için ağaç kesiyor, denilir ve buna inanılır), makası bir yere saplamak gibi hususların hepsi yakında vuku bulacak bir ölümün habercisi olarak kabul edilir. Ayrıca, kirpinin ayaklarını gören, cenazenin ardından giden atları sayan kimsenin de yakında öleceğine inanılır. Evin tavanını destekleyen

direğin kırılıp düşmesi ise evin erkeğinin öleceği şeklinde yorumlanır, çünkü erkek, Türklerde evin direği olarak kabul edilir. Bir yerden başka bir yere, bir komşuya geçmek için komşuların avluları kullanıldığında veya komşulardan ödünç alınan balta omuz üzerine konularak geri götürüldüğünde de o evden cenaze çıkacağına inanılır. Kırmızı kanatlı kelebeğin evin dış tarafından gelip pencereye vurarak içeri girmek istemesi de ölen birinin kelebek olarak geri döndüğü ve evine girmek istediği şeklinde yorumlanır Tatarlar arasında (Çetin, 2008:156).

Çalışma yapılan köylerden Aznakay rayonu Ägĕrcĕ köyü, Möslim rayonu Çakmak köyü ve Mamadış rayonu Düsmät köyünde, görülen rüyalarla ilgili tespit edilebilen ön belirtiler şunlardır:

Rüyada, ölen birinin yaşayan biri ile kola kol gezmesi hayatta olanın öleceği şeklinde yorumlanır (K.14, K.15, K.38, K.49, K.50, K.51).

Rüyada ağaçtan yapılmış/ahşap ev görmek ölüme işarettir.

Rüyada bir ölünün birini beklediğini görmek o kişinin yakında öleceğine işaret sayılır.

Rüyada ağaç kesmek ve kesilmiş ağacı bir eve taşımak, yakında o evden birinin öleceğini haber verir.

Rüyada, ölen birinin ölecek birini almaya gelmesini görmek o kişinin yakında öleceği şeklinde yorumlanır.

Rüyada bulanık su görmek yakında bir ölüm olacağı şeklinde yorumlanır.

Rüyada yeni ev görmek de ölüme işarettir.

Rüyada, ölmüş biri yaşayan bir kimseye elini uzatır ve o insan da ölmüş kişiye elini verirse, elini veren kişinin öleceğine inanılır.

Rüyada bir insanın çok üzülmüş, sakin, konuşmaz halde görülmesi, onun yakında öleceği şeklinde yorumlanır.

Rüyada birini bembeyaz kıyafetler içinde görmek, bu insanın yakında son yolculuğuna çıkacağı anlamına gelir.

Rüyada kırmızı çamur görmek, yakında birinin öleceğini ifade eder.

Rüyada beyaz benekli gri at görmek de ölüme işarettir.

Rüyada siyah bir at ve bu atın üstünde birinin gittiğini görmek de halk inanışına göre yakında bir ölüm olacağı şeklinde yorumlanır.

Kreşinlerde, rüyada ağaçtan yapılmış yeni ev görmek, ağaç kesmek, bal ve et yemek, çan sesi duymak, papaz görmek ölüm hadisesi olacağı şeklinde yorumlanırmış (Matveyev‘, 1899:33).

Ayrıca, Tatarların geneli tarafından *käbisä yılı (artık yıl)* olarak adlandırılan Şubat ayının 29 gün çektiği yıllarda daha çok ölüm hadisesi olacağına inanılır.

3.1.2.Kaçınmalar

Farklı dinlere mensup olsalar da ortak dil, tarih ve büyük oranda ortak bir kültüre mensup olan Müslüman Tatarlar ile Kreşinlerde ölümden kaçınma maksadı ile yapılan bazı uygulamalar söz konusudur.

Ölü çıkan evde ölümün izi, etkisi kalmasın diye ev süpürülür, yerler silinir (K.1, K.3, K.12, K.17, K.26, K.38, K.40, K.45, K.52).

Cenazeye katılan biri doğrudan evine geçmez. Hayvanların yanına bir uğrar, yani ahırlarını, çiftliğini dolaşarak eve girer. Bu, “Ülgän kĕşĕ xäyĕr-fatixasın kaldırsın, aldı-artı xäyĕrle bulsın! (Ölen kişi helalliğini bıraksın, sonumuz hayırlı olsun!)” gibi bir amaçla yapılır (K.12, K.19, K.28).

Ölüm hakkında konuşarak onu çağırmamaya özen gösterilir.

Çiftlikte inek, boğa, koyun gibi hayvanların ölümü sonrası, can gitmesin, mal gitsin, denilerek olabilecek kötü bir durumun önüne geçilmeye çalışılır.

Mezarlığın yanından geçilirken bir mezarı veya mezarları elle göstermekten kaçınılır.

Eskiden, genellikle çocuklar arasında, örümceği öldürürsen annenin göğsü şişer ve vefat eder, denilerek bu tür böceklerin öldürülmesinin kötü sonuçlar doğurabileceği belirtilirmiş.

Tatarlar arasında, ölümü kendinden uzak tutmak gayesi ile, kefenlik gibi ölüm sonrası gerekli olan defin malzemelerini hazırlamamak şeklinde bir uygulama vardır.

Bazı Tatarlarda ise, bir önceki anlayışın tam tersi olarak, kefenlik gibi ölüm sonrası defin malzemelerinin önceden hazırlanılıp kenara konulması, bu gereçlerin sahibinin uzun ömür dilemesi şeklinde bir inanca dayanır (K.1, K.3, K.37).

İçmek için kovalarda veya diğer kaplarda duran sular dökülür. Çıngıraklı teraziler (saka sırığı) ile su getirilirken birinin öldüğünün duyulması veya bir cenazeye rastlanması halinde de kovadaki sular dökülmeli ve tekrar çeşmeye gidilerek su kapları yeniden doldurulmalıdır. Böyle yapılmadığı takdirde eve bu sularla birlikte ölümün de gireceğine inanılır (Çetin, 2008:158).

Mezarlıktan eve toprak getirmekten kaçınılır.

Mezarlığa götürülen ve kullanılan boyadan kalan kısım ile mezarlığa dikildikten sonra kalan çiçek tohumları eve getirilmez (K.14, K.15, K.31).

Mezarlıktaki kabir taşları değiştirilse bile mezarlıktan dışarı çıkarılmaz (K.22, K.36).

Mezarlıktan ağaç fidanı alınıp evin yakınına dikilmez.

Hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde cenaze çıkan evde kırk gün müddetince bayram, düğün yapılmaz. Bu süre duruma göre bir ay veya iki ay da olabilir. Yas müddetinin çok belirgin bir süre kısıtlaması yoktur. Bu süre bazen birkaç ay da olabilir.

Yakın zamanda cenaze çıkan evde şarkı söylenmez.

Müslüman Tatarlarda cenaze çıkan evde birkaç gece devamlı Kur'an-ı Kerim'den ayetler okunur.

Yaŋa Usı köyü Kreşinlerinde cenazenin ardından taş veya çamur atılır.

Astrahan Tatarlarında ölü evden alınıp çıkarıldıktan sonra hem çiftlikteki dış kapı hem de evin kapısı kilitlenerek eldeki bir balta sağa sola sallanır ve böylece ölümün yolu kesilmeye çalışılır. Fatix Urmançĕ (2005:86), bu uygulamanın evden tekrar ölü çıkmasın diye yapılmakta olduğunu belirtir. İslamî kuralların geçerli olduğu kavimlerde bu tür âdetler görülmese de bu uygulama Astrahan Tatarları arasında günümüzde de devam etmektedir.

Fatix Urmançĕ (2005:87), Astrahan Tatarlarında eski zamanlarda ölü daha cenaze evinde odanın ortasında yatarken erkeklerin kullandıkları bazı veda ve helalleşme cümlelerinin var olduğunu belirtir. Bunlardan bazıları şöyledir:

Minĕ hörmätliy torgan idĕ, au!	(Bana çok saygı gösterirdi, ay!)
Miŋa avırlık salmıy torgan idĕ, au!	(Beni hiç zorlamazdı, ay!)
Riza bulıp kit, anam!	(Benden razı olarak git, annem!)
Kiçĕr indĕ kilĕşmägän cirĕm bulsa!	(Affet beni hatalarım olduysa!)

İslamiyet öncesi devirlerde Tatar toplumunda ölen bir kişiyi türkülerle son yolculuğuna uğurlama geleneği var olmuştur. Ancak bu uygulamaya bugün ne Müslüman Tatarlar ne de Kreşinler arasında rastlamak mümkündür.

3.2.Ölüm Sırası

3.2.1.Ölüm Anındaki Âdetler – Ölüyle İlgili İnanışlar

Ölüm anında gerçekleştirilen âdetler ile ilgili olarak çalışma yapılan Müslüman Tatar ve Kreşin bölgelerinde tespit edilebilen âdetler şunlardır:

Eğer bir kişide ölüm alametleri görülürse durumu sezen aile fertleri veya yakınları o kişi baki dünyaya göçmeden önce onun tırnaklarını, çok uzamış ise saçlarını keser, koltuk altlarını ve avret mahallerini tıraş ederek öbür dünyaya tertemiz bir şekilde gitmesi için hazırlarlar.

Öleceği anlaşılan kişi hiçbir şekilde yalnız bırakılmaz, başında her zaman biri bulunur.

Ölmek üzere olan kişinin son anlarında onun yanında annesi, babası, çocukları ve yakın komşuları bekler.

Öleceği anlaşılan kişiye su verilir.

Ölmek üzere olan kişinin su içmeye hali varsa ona su içirilir, eğer bunu yapabilecek hali yoksa dudakları pamukla ıslatılır.

Ölmek üzere olan kişinin yanına küçük çocuklar yaklaştırılmaz.

Müslüman Tatarlarda da Kreşinlerde olduğu gibi ölmek üzere olan kişinin yanında aile fertleri, yakınları tarafından bekleme, onu yalnız bırakmama âdeti vardır. Fakat Kreşinlerden farklı olarak, Müslüman Tatarlar tarafından hastanın başında devamlı sûrette Kur'an-ı Kerim'den bir sûre, genellikle Yasin sûresi, okunur. Bazı durumlarda ise Kur'an-ı Kerim'in tamamı okunup hatmedilir. Bu, hastanın ruhunu teslim etmesini kolaylaştırmak ve öteki dünyaya dinî yönden imanlı ve hazırlıklı olarak gitmesini sağlamak gayesi ile yapılır. Son anda şeytanın ölüm döşeğindeki kişiyi ayartıp doğru yoldan saptırmasına engel olmak da Kur'an-ı Kerim'den ayetler okumanın bir başka gayesidir.

Öleceği anlaşılan kişi sağ tarafına çevrilir ve o şekilde yatırılır.

Müslüman Tatarlarda, ölmek üzere olan kişinin bilinci açık ise ölmeden önce ona kelime-i şehadet getirtilmeye çalışılır. Kreşinlerde ise ölmek üzere olan kişinin yanında beklenir. Dindar ailelerde İncil'den ayetler okunur (K.14, K.26, K.27, K.39, K.41, K.43).

3.2.2.Ölümün Duyurulması

Hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde birinin ölümü komşuları veya akrabaları tarafından çevreye duyurulur. Genelde köylü insanlar birbirlerinin halini hatırını devamlı sorup soruşturmaktadır. Çok hasta biri varsa komşusu, akrabası ve genelde köylüler günümüzde de bu insanın yanına gitmekte ve onu son bir kez daha görüp kalmaya çalışmakta, bu şekilde onunla helalleşmektedir. Herhangi bir kişinin ölümü ile ilgili haber günümüzde en hızlı iletişim aracı olarak kabul edilen telefon yardımı ile uzaktaki yakınlara bildirilmektedir.

Müslüman Tatarlar ve Kreşinler arasında bir kişinin vefatı, *"Kitĕp bardı! / Gitti artık!", "Küzĕn yomdı! / Gözünü kapattı!"* gibi yumuşak ifadelerle anlatılır.

Ölen kişi şayet ölmeden önce uzun süre yatmak zorunda kalmış ise, onun hakkında, *"Kotıldı indĕ! / Kurtuldı artık!"* gibi ifadeler kullanılır.

Türkiye'de herhangi bir kişinin vefatı o kişinin yaşadığı yerin camisinden okunan sala (salâ) ile ahaliye duyurulmaktadır. SSCB sonrası dönemde Müslüman Tatar köylerinde camiler tekrar açılmaya başlanmış olsa bile civardaki bir cenazenin varlığı sala ile duyurulmamaktadır. Müslüman Tatarlarda böyle bir gelenek yoktur.

3.2.3.Ölümün Akabindeki Âdetler

Eğer ölünün cenaze işlemleri için beklenecek kimsesi yoksa ve kişi akşamdan vefat etmiş ise, ertesi gün defnedilir. Defnetmek fiili Müslüman Kazan Tatarlarında *"ülgän kĕşĕnĕ/mäyĕtnĕ cirläw / ölüyü/meyyiti defnetmek"* şeklinde anlatılır. Defin işlemi genellikle öğleden önce, öğle sonrası veya ikindi sonrası yapılır.

Kabir kazmaya ölünün akrabaları ve imkânı olan köylü erkekler katılır ve kabir kazma işi için özel bir davet beklenilmez.

Kabir kazılıp lahit alınmaya başlandığı zaman, mezarlıktakilerden biri eve dönerek lahit alacaklarını belirtir ve ölüyü yıkama işine girişilir.

Müslüman Tatarlarda ölüyü yıkama gereçleri olarak kolaşa (teneşir), xalat (bornoz), al'yapkıç (önlük), komgan (güğüm), tas (leğen) gibi gereçler hazırlanır ve ölünün yakınları tarafından cenazenin çıkacağı eve getirilir. Bu gereçler genellikle mezarlıkta yer alan ve tahtadan yapılmış olan bir kulübede bulunup mezarlık bekçisinin kontrolündedir.

Ölümün gerçekleştiği mevsim şayet yaz mevsimi ise ölünün yattığı yatağın altına buz veya soğuk su dolu kaplar yerleştirilir (K.13, K.14, K.23, K.43, K.49, K.50).

Oda güzel koksun diye odaya çam dalları konulur. Hem odada hem evde sükûnet korunur, çoluk çocuk oradan uzaklaştırılır (K.3, K.14, K.23, K.43, K.49, K.50, K.56).

Aynaların ön yüzü kapatılır, ayrıca güneş vuran pencereler de örtülür (K.26, K.27, K.45, K.50, K.57).

Ölünün karnı şişmesin diye göğsüne demir bir nesne, genellikle bir bıçak, konulur. Bu uygulamanın, yani demirin ölünün karnının üstüne konulmasının, ölüyü kötü ruhlardan koruma maksatlı olarak yapıldığını söylemek mümkündür. Aynı uygulama Türkiye'de de mevcuttur.

Erkekleri erkekler, kadınları kadınlar yıkar.

Ölüye bakmaktan kaçınılır.

Ölü yıkanırken onun vücuduna çok nazik davranılır, sert hareketlerden kaçınılır. Bunun amacı, ölen kişinin tenini ağrıtmamak ve ruhunu incitmemektir.

Müslüman Tatarlarda ölen kişi yıkanmadan önce onun yanında Kur'an ayetleri okunmaz, fakat bu esnada ölü yalnız bırakılmaz ve yanında her daim birileri bulunur.

Eğer ölen kişinin gözü kapanmamış ise, bu, o kişinin ölmeden önce bazı kişi veya kişileri görmek istediği, ancak onları göremediği için gözleri açık, onları bekler vaziyette ölüp gittiği şeklinde yorumlandığı tespit edilmiştir (K.6).

Ölüm sonrası âdetlerin, dinî içerikli olanlar hariç, büyük kısmı Müslüman Tatarlar ile Kreşinler için benzer özelliklere sahiptir. Müslüman Tatarlardan farklı olarak Kreşinlerde ölüyü evden mezarlığa götürmeden önce evde bulunan herkese *"ülĕ cĕbĕ / ölü ipliği"* dağıtılır (K.47, K.48, K.52, K.42, K.43, K.45). Bazı yerlerde ise ülĕ cĕbĕ (ölü ipliği) ölüyü saklayan insanlara dağıtılır ve onların sol koluna bağlanır (Möslim ili, Yaŋa Usı köyü). Yaŋa Usı köyünde bu iplik *"tĕgär cĕp / dikiş ipi"* olarak adlandırılır. Bu iplik genellikle bir veya iki defa dikiş dikmeye imkân verecek kadar, yani yaklaşık olarak 30-50cm uzunluğunda olur. Ölünün ardından dağıtılan bu iplik beyaz renklidir. Bu iplik, son yolculuğuna uğurlanan birinin son eşyası sayılır ve bununla dikiş dikmek ölü için işlenecek büyük bir sevap olarak kabul edilir (K.45, K.49).

Ölünün ardından dağıtılan ipliğin kendine ait koruyucu bir güce sahip olduğu şeklindeki inanç halk arasında hâlâ yaşamaktadır (K.52). Bundan dolayı bazı Kreşinler bu ipliğin bir kısmını cüzdanlarında taşımakta, kimileri ise oğullarını askere gönderirken bu iplikten bir parçayı onun ayağının başparmağına sararak göndermektedir. Burada ipliğin askeri koruyacağına ve onun sağ salim evine dönmesine yardımcı olacağına inanılmaktadır. Tabiî ki bu iplik askerliğin sonuna kadar gencin parmağında kalmaz, ancak kendiliğinden parmaktan düşmeden de çıkartılmaması gerekir (K.52).

Eskiden sadece bir iki kullanımlık olarak dağıtılan ölü ipliği son dönemlerde bir tam makara şeklinde dağıtılmaya başlanmıştır. Ancak bu durum yaşlı insanlar arasında bir korkuya da yol açmaktadır, çünkü bir makara ipliği kullanmak için uzun zaman lazımdır. Yaşlılar, eğer biz o kadar uzun süre yaşamaz ve ölürsek bize emanet edilen bu iplikle ilgili görevimizi tam olarak yapamadan, ipliği kullanıp bitiremeden gideceğiz, diye düşünmekte ve öbür dünyaya yazıklı/günahlı olarak gitmekten korkmaktadırlar (K.6).

Kreşinlerde *"ülĕ töyĕnçĕgĕ / ölü bohçası"* de hazırlanmaktadır. Bu töyĕnçĕk (bohça) bir miktar para, ekmek ve iplikten ibarettir. Bu bohça genellikle ölü mezarlığa götürülürken yolda karşılaşılan ilk kişiye verilir. Rimma Gubina'nın (K.47) ifade ettiğine göre, bir ölü mezarlığa götürülürken kaynanası özel olarak cenaze alayının yoluna çıkıp bu bohçayı almış ve bu parayı kendisine vermiş. Parayı kendisine verdikten sonra, cüzdanında taşı, bu para bereket getirir, kaza ve beladan korur, demiştir.

Bu bohça Möslim ili Yaŋa Usı köyü Kreşinlerinde yedi türlü malzemeden oluşacak şekilde hazırlanır. Bohçaya tabak, kaşık, un, ekmek, para, iğne ve iplik konulur. Hazırlanan malzemeler bir başörtüsünün içine yerleştirilir. Günümüz insanları bu bohçanın neden yedi çeşit malzemeden oluştuğu ile ilgili bir fikre sahip olmadıklarını, bunun eskiden beri süregelen bir uygulama olduğunu belirtmişlerdir. Möslim ili Yaŋa Usı köyünde bu bohçayı genelde yaşlı veya çok ihtiyacı olan birine vermeye özen gösterilmektedir (K.43, K.42).

Araştırma alanı olan Kreşin köylerinde cenaze evinden ölü alınıp mezarlığa götürüldükten sonra yerlerin kapıdan başlanarak ikona asılı olan köşeye doğru

yıkandığı şeklinde bir uygulama ile karşılaşılmıştır. Möslim ili Yaŋa Usı köyü Kreşinleri ölü evden çıktıktan sonra tavanı, yerleri ve duvarları yıkarlar; ev ahşaptan ise duvarları da silerek temizlerler (K.40, K.42). Mamadış ili Düsmät köyü Kreşinlerinde ölü evden gittikten sonra evi yıkama geleneği yoktur, fakat onlar da cenaze sonrasında ortalığı toparlar ve evi temizlerler (K. 47, K.53).

3.2.4.Defin Hazırlığı – Defin İşlemi

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde bir ölüm vakası vuku bulduğu zaman kabir kazmaya ölünün akrabaları ile yakında bulunan ve imkânı olan erkekler katılır. Kabir kazma işi için özel bir davet beklenilmez. Müslüman Tatarlarda mezar yaklaşık olarak 100-120cm eninde, iki metre boyunda ve yaklaşık olarak 170-180cm derinliğinde kazılır. Mezarın zeminine, sağ tarafına doğru çevrilerek yatırılacak olan ölünün yönünü döneceği tarafa, mevtanın gövdesinin büyüklüğüne göre, bir miktar daha kazılır. Tatarcada bu işleme *"läxĕt*[3] *aluw / lahit almak"* denilir. Bu işlem yapılmaya başlandığı zaman mezarlıktaki kişilerden biri cenaze evine koşar ve lahit alma işinin yapıldığını belirtir. Bunun anlamı, artık her şeyin hazır olduğu ve mevtanın defin vaktinin geldiği şeklinde yorumlanır. Düzgün şekilde yıkanan mevta, abdesti bozulmasın, tertemiz olarak kabre girsin diye, lahit alındıktan hemen sonra hızlı bir şekilde mezarına defnedilir. Defin sonrası Müslüman Tatarlarda mezarın üstüne çapraz şekilde tahtalar yerleştirilir ve mezar toprakla kapatılır.

Müslüman Tatarlar arasındaki bir inanca göre ölü defnedildikten sonra mezarlıktaki son kişi defnedilen kişinin yanından kırk adım uzaklaştıktan sonra sorgu başlar.

Kreşinlerde lahit alma işi biraz farklıdır. Onlar mezarın alt orta kısmını tabutun sığacağı şekilde bir miktar daha kazarlar, tabutu buraya koyup üzerine de yere paralel olacak şekilde tahtalar yerleştirir ve sonra da mezarı toprakla kapatırlar.

Müslüman Tatarlarda eskiden de günümüzdeki gibi İslamî usullere göre hazırlanan mezarın şekli SSCB döneminde kısmen değişmiştir. SSCB döneminde

[3] Läxĕt: 1.Ölüyü defnetmek için kabrin zemin kısmının bir tarafının içe doğru kazılması yolu ile yapılan oyuk; 2.Genel anlamda kabir (Abdullin vd, 1979:351).

tabutla gömülen ölüler için önce mezar, sonra mezarın alt kısmına tabutun sığacağı şekilde ve mezardan biraz daha dar bir bölüm kazılırmış. Tabut buraya konulur ve tabutun üstü ince tahtalarla kapatılırmış. Bu tahtalar yere paralel şekilde tabutun üzerine yerleştirilir ve bir nevi basit lahit şekli alırmış.

Daha önce de belirtildiği gibi, Müslüman Tatarlardan farklı olarak Kreşinlerde mezar bugün de SSCB döneminde olduğu gibi kazılmaktadır.

Yukarıda söz edilen ve defin işleminin genellikle öğleden önce, öğle sonrası veya ikindi sonrası yapıldığı hususu hem Müslüman Tatarlar hem de Kreşinler için geçerlidir.

3.2.4.1.Yıkama

Ölü, kolaşa (teneşir) denilen, paslanmaz kalın teneke ya da demirden yapılmış olan ve ayakucundan biraz yüksekte yuvarlak bir delik bulunan özel bir gereçte yıkanır. Kolaşa (teneşir), yerden 50-60cm yüksekte duran sandalyelerin üstüne yerleştirilir. Teneşirin delik olan kısmının altına bir leğen veya kova konulur. Ölünün yıkandığı kirli su bu delikten bir kova veya leğene akar.

Ölü yıkama işine genellikle üç veya dört kişi katılmakta olup bunların ikisi ölüyü yıkar, biri su hazırlar ve diğeri de su vermekle meşgul olur. Ölünün yıkandığı odaya insanlar girip ölü yıkama işini seyretmez. Ölünün yıkanacağı odanın kapısının olmaması durumunda ölünün etrafı çarşaflar yardımı ile çevrilerek kapatılır ve kendine göre kapalı bir mekân oluşturulur.

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde ölünün yıkandığı su, üzerinde hiç kimsenin yürümediği bir yere dökülür. Bu yer bazen ölünün kendi çiftliğinde bahçe başı adı verilen yer olur. Apartmanda yaşayan insanlar ölünün yıkandığı suyu mecburen kanalizasyona akıtmaktadır. Ölünün yıkandığı su, bazı köylerde çiftliklerde insanların yürümeyeceklerinin düşünüldüğü temiz yerlere dökülür ve bu yerlere çöp atılmaz, kirli su dökülmez.

Müslüman Tatarlarda ölünün üstündeki kıyafetler tam olarak ölüyü yıkama işi başladığı zaman çıkartılır. Bundan önce ölünün başında yakınları, akrabaları bekler

ve ölünün üstü örtülü kalır. Yıkamak için genelde bir akarsudan alınan su kullanılır. Fatix Urmançĕ'nin (2005:88) belirttiğine göre, eskiden ölüyü yıkamak için su getirenler kendileri ile iki kova ve kürek alarak pınara giderlermiş. Birer dua okuyup su dolu kovaların üstünü temiz bezlerle örterek sessiz sakin bir şekilde ve arkalarına bakmadan eve dönerlermiş. Eskiden her evde su olmadığı için ihtiyaç duyulan su belli bir kaynaktan, pınardan getirilmekte idi. Ancak günümüzde her evde çeşme veya her evin bahçesinde bir kuyu var olduğu için su buralardan alınmaktadır.

Tatar toplumunun her iki kesiminde de ölen erkekleri erkekler, kadınları ise kadınlar yıkar. Yıkama esnasında ölüye bakmaktan kaçınılır. Ölü yıkanırken ölünün vücuduna kaba davranılmaz, bundan kaçınılır. Ölen kişinin teni incinmesin diye bu şekilde davranılır ve ölüyü yıkayan kimseler bu geleneğe sıkı sıkıya bağlı kalır.

Müslüman Tatarlar arasında mevta yıkanmadan önce onun yanında Kur'an ayetleri okunmaz.

Kreşinlerde bir kişi vefat ettiği zaman mümkün olan en kısa sürede yıkanır.

Her iki tarafta da ölünün temiz olması, bunun için yıkanması ve Müslüman Tatarlarda defin anına kadar Kur'an'dan, Kreşinlerde ise İncil'den ayetler okunarak yolcu edilmesi geleneği vardır.

Müslüman Tatarlarda ölüyü yıkama işi genellikle üç kişi tarafından yapılır. Bunların ikisi ölüyü yıkar, biri ise onlara su hazırlayıp verir. Ölüyü yıkama işine ölüye taharet aldırılarak başlanır. Taharet aldırma işini ölüyü yıkayanlardan biri sol taraftan yapar.

Ölüyü yıkama gereçleri kolaşa (teneşir), xalat (bornoz), al'yapkıç (önlük), komgan (güğüm), tas (leğen) gibi gereçler ölünün yakınları tarafından daha önceden mezarlıktan alınıp cenazenin kaldırılacağı eve getirilir. Bu gereçler genelde mezarlıkta yer alan ve tahtadan yapılmış kulübede bulunup mezarlık bekçisinin kontrolündedir.

Eski devirlerde ölü yıkanmaya başlanmadan önce bu işi yapacak olan kişi ellerine temiz bezler sararmış. Son zamanlarda ise bu temiz bezlerin yerine lastik eldivenler kullanılmaya başlanmıştır.

Ölüyü yıkamanın kendine ait düzeni şöyledir: Ölünün yıkanacağı su ılık olmalı, halk inanışına göre suyun sıcaklığının kan ısısı kadar, yani vücut ısısına denk olması gereklidir. Ölünün yıkanacağı suyu getirip götürme işi oda kapısının hangi tarafta olduğundan yola çıkılarak tespit edilir.

Müslüman Tatarlarda ölüyü yıkamak için hazırlanan su dört veya beş litrelik güğümlere doldurularak getirilir (K.20).

Mevta yıkanırken genellikle yedi, duruma göre bazen on iki güğüm su kullanılır.

Yıkama esnasında ilk iş olarak üç parça bez hazırlanır, çünkü bunlar iç taharet yapılması için gereklidir. Mevtanın ağzını ve burnunu temizlemek için ise altı parça bez hazırlanır.

Her şey hazır olduktan sonra ölü, üstündeki kıyafetleri ile birlikte kolaşaya (teneşire) yatırılır. Ölünün kıyafeti makas yardımı ile aşağıdan yukarıya doğru kesilir ve çıkartılır. Ölünün kıyafetleri bezen kesilmeden de çıkartılabilir. Kıyafetler çıkartıldıktan sonra avret mahalli örtülür.

Ölü yıkanmaya hazırlandığı zaman ilk iş olarak önceden hazırlanmış olan üç parça bez ile iç tahareti yapılır. Sonra ölünün saçları sabunla yıkanır. Ölü eğer kadın ise toplanmış olan saçları açılır. Ölünün ön tarafı sabunlu kalmasın diye su ile iyice durulanır. Ön taraf yıkandıktan sonra ölü sol tarafına yatırılır ve sırtının sağ kısmı sabunla iyice yıkanıp durulanır. Bunun sonunda teneşir de temiz su ile durulanıp ölü teneşire yatırılır ve sol tarafı da bu şekilde yıkanır. Ölüyü yıkarken vücudunda suyun değmediği ve yıkanmamış hiçbir yer kalmamasına özen gösterilir.

Ölünün, abdestini tutabilsin diye, biraz arkaya doğru kaldırılıp hafifçe karnına basılması gerekir. Bu şekilde, içinde kalan hacetleri çıkıp gitsin diye, mevtanın sırtı biraz kaldırılır ve karnına el yardımı ile bastırılır. Böylece taharet işleminin en iyi şekilde yapılmış olduğu kabul edilir.

Müslüman Tatarlarda mevtanın önce sağ ve sol eli yıkanır. Önceden hazırlanmış olan üç parça bez ile ağzı, üç parça bez ile de burnu yıkanır. Üç defa da yüzü yıkanır. Dirseklerine kadar önce sağ eli, sonra sol eli yıkanır. Sonra başı mesh edilir. Bunlar yapıldıktan sonra ölüye gusül abdesti aldırılır. Önce, ilahi, niyet ettim

ahiret guslünü aldırmaya, vücudunu temizlemeye; **e**şhedu en la ilahe illallah ve eşhedu enne Muhammeden abduhu ve resulühu, denilir. Bundan sonra ölünün biraz kaldırılıp teneşirin su ile durulanması gerekmektedir. Ölünün hem sağ hem sol omzundan ayaklarına kadar su dökülür. Ölü sol tarafına yatırılıp sırtının tam yukarısından başlanarak su dökülür ve teneşir tekrar su ile durulandıktan sonra ölü teneşire yatırılır. Aynı şekilde ölünün sol tarafı da hem önden hem sırt tarafından yıkanır. Teneşir yine su ile durulandıktan sonra ölü tekrar teneşire yatırılır.

Ölünün hem sağ hem sol ayak parmaklarının araları teker teker yıkanır. Mevta kadın kişi ise saçları ikiye ayrılarak omuzlarına doğru uzatılır.

Ölüden necaset çıkacak gibi olursa pamukla bezden bir tampon yapılıp bununla necaset yolu kapatılır ve ölünün ayakları bağlanır. Necasetinin çıkması durumunda ölü yeniden yıkanmaz, sadece kirlenen kısmı tekrar yıkanır.

Tataristan'ın bazı rayonlarında kamfora (camphor[4]) diye adlandırılan bir madde suda eritilmekte ve bu su yıkanma işlemi biten mevtanın üstüne serpilmektedir. Yıkama işlemi tamamlandıktan sonra ölü, kefenleme işlemine başlanmak üzere temiz bir çarşafın üstüne nakledilir ve vücudu kurutulur.

Müslüman Tatarlarda ölen kişi yıkanıp kefenlenir, fakat yüzü örtülmez. Kefenleme sonrası ölünün üstüne suda eritilmiş kamfora eriyiği serpilirmiş. Ölü, ayağı kıbleye doğru gelecek şekilde masaya yatırılırmış. Müslüman Tatarlarda ölen kişi en geç on iki saat içinde defnedilir (İnfant'yev',1910:66).

Hamile kadının karnındaki bebeği dört aylıktan büyük iken kadının düşük yapması durumunda bebek yıkanıp cenaze namazı kılınarak defnedilir. Düşen bebek dört aylıktan küçük ise bebek yıkanmadan ve cenaze namazı kılınmadan defnedilmektedir.

Düşen çocuk dört aylıktan büyük ise bebek defnedilmeden önce ona bir isim verilir ve bu şekilde, yani bir isim almış olarak, defnedilir (Galäwĕtdin, 2012:40).

[4] Kamfora (camphor): Defne ağaçları ailesine mensup bir ağaçtan elde edilen kamfora, kristal şeklinde, çok güçlü bir kokuya sahip bir madde olup genellikle tıp alanında kullanılmaktadır (Ojegov ve Şvedova, 2005:262).

Kreşinlerde insan ölür ölmez, bünyesi soğumadan, yıkanır ve giydirilir.

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde ölü erkek ise onu erkekler yıkar, kadın ise bu işi kadınlar yapar.

Yıkamak için üç kova su getirilip evde ısıtılır. Eskiden su pınardan veya çeşmeden alınırmış. Günümüzde ise su, artık herkesin çiftliğinde kuyusu ve çeşmesi olduğu için, oradan temin edilmektedir. Ölüyü yıkamak üzere gerekli suyu getirmek için hazır olan insanlar her zaman vardır. Bu, üzücü bir durumda hem yardımlaşma hem de sevaplı bir iş olarak kabul edilmektedir. Kreşinlerde bu işi genellikle ölünün yakınları yaparlar.

Bazı Kreşin köylerinde çeşmeden veya nehirden su almadan önce yeni bir çiviye ölen insanın boyunun uzunluğunda beyaz iplik tutturulur ve nehre atılırmış. Nehre atılan iplik bir müddet su tarafından götürüldükten sonra kovalarla nehirden su alınırmış (K.4, K.5).

Kreşinlerde ölü üç kişi tarafından yıkanır.

Cenazenin evden çıkacağı gün munça hazırlanır. Munça üç kişi tarafından hazırlanır ve bu kişiler genellikle kadın olur.

Mevta sabun ile yıkanır. Mevta yıkandıktan sonra bu sabun çöpe atılmaz, munçanın bir kenarına konulur.

Ölü yıkandıktan sonra elleri göğsüne doğru kaldırılıp sağ kolu üstte olacak şekilde bağlanır.

3.2.4.2.Kefenleme

Kazan-Tatar Türkçesinde *"käfĕn"* sözü *"kefen"* karşılığında kullanılmaktadır.

Müslüman Tatarlarda kefenleme faaliyeti de aynı yıkama gibi sevaplı bir iş sayılır. Kefen olmadığı durumlarda ölünün temiz veya yeni kıyafetlerinden bir kefen dikilir. Eskiden kefen olarak kullanılan bezlerin eni dar olduğu için kefen dikilerek hazırlanmakta iken günümüzde bezlerin eni geniş olduğu için kefen dikişsiz olarak yapılabilmektedir (K.23).

Kefen üç katlıdır ve kefenin son iki katının ilk kata göre 40-50 cm daha büyük olması gereklidir.

Kefenleme işlemine başlanmadan önce ilk olarak temiz bir yere temiz bir yorgan veya battaniye serilir ve sonra da onun üstüne naylon yayılır. Kefenleme işlemi burada yapılır. Kefenden önce zemine yorgan/battaniye ve naylon serilmesinin amacı ölünün kefenini temiz tutmak içindir.

Ölü kefenlendikten sonra *"gürgä iŋdĕrüw öçĕn / mezara indirmek için"* katlanmış şekilde 2,5 metre uzunluğunda üç havlu hazırlanır. *"Bil bawı/hirkası / bel kuşağı"* ölünün belinin geleceği yere serilir. Bu kuşağın genişliği yaklaşık bir karış olmalıdır. Kefenin iki katı da açılır ve kefenin baş tarafına başörtüsü konulur. Bunların üstüne *"axirät külmägĕ / ahiret gömleği"* serilip katlanarak yukarı çekilir. Ölü, hazırlanan malzemelerin üzerine yatırılır ve gömleği giydirilir. Ölünün ağzı açılmasın diye çenesinden yukarıya, başına doğru bezle bağlanır. Başına da başörtüsü takılır.

Kefenleme esnasında önce birinci kat kefenin sol tarafı katlanır. Ölünün yüzü ve yüzü ile birlikte sağ tarafı da kapatılır. İkinci kat kefenin hem sol hem de sağ tarafı sarılıp kapatılır. Sonra bel kuşağı ve ayakucunda bırakılmış olan fazlalık kısmı bağlanır. Önceden hazırlanmış olan havlular ölünün üstüne yerleştirilir. Ölü, yorganı veya battaniyesi ile örtülür.

Kreşinlerde kefenleme geleneği yoktur, onlar ölülerine kıyafetler giydirerek onları defnederler. Kıyafet giyindirme işine ilk olarak tertemiz iç çamaşırları ile başlanır. Ölü eğer kadın ise ona ilk olarak bir külotlu çorap, onun üstüne tertemiz çorapları ve ayakkabıları giydirilir. Ölünün ayakları şişmiş ise ona sadece yünden örülmüş bir çift çorap giydirilir. Ölünün üst kısmına ise göğsünü kapatmak için göğüslük altlı önlüğe benzer bir iç çamaşırı, üzerine ise geceliği ve elbisesi giydirilir. Saçları arkaya doğru taranıp önce alnına ikonalar çizilmiş özel bir kurdele ve onun üstüne de temiz bir başörtüsü bağlanır.

Kreşinlerde erkek ölü, erkekler tarafından yıkanır ve giydirilir. Erkek ölü de, aynı kadın ölüler gibi, önce bir defa yıkanır ve sonra temiz su ile durulanır. Ölünün gövdesi iyice kuruduktan sonra ilk olarak iç çamaşırları, yani üst kısmına temiz bir atlet ve alt kısmına da temiz bir külot giydirilir. Sonra gömleği, pantolonu, ceketi ve

çorapları ile ayakkabıları giydirilir. Aynı kadın ölülerde olduğu gibi erkek ölünün başına da haç resimleri çizilmiş özel bir kurdele bağlanır. Erkeklere şapka giydirilmez.

Hem kadın hem erkek ölünün sağ eline küçük bir haç ve sol eline ise yazılı iman (dua) tutturulur. Bu malzemeler Kreşinler tarafından satın alma yolu ile kilisele dükkanlarından tedarik edilir.

Ölünün ayakları bağlanır. Elleri de, yana düşmesinler diye, bağlanır. Bağlama işi, ölünün sağ eli üstte kalacak şekilde yapılır.

Ölen insanın vasiyet olarak belirttiği ve kendisi ile götürmek istediği özel eşyaları varsa, onlar da ölünün yanına, tabutun sağ tarafına konulur. Ölmeden önce, şayet böyle bir talepte bulundu ise, saati de koluna takılır (K.43).

Möslim ili Yaŋa Usı köyündeki çalışmalar esnasında ölünün tabutuna yedek elbise de konulmakta olduğu görülmüştür. Bu elbise genellikle tabutun içine ve ölünün sağ tarafına yerleştirilir (K.42, K.43).

Her insan daha hayatta iken öleceğine, baki dünyaya göçeceğine inanarak yaşamaktadır. Bu sebeple her halkta öbür dünyaya gitmek için kendine göre bir hazırlık yapılır. Kreşinlerde bakiliğe göçen insanın Allah katına temiz ve düzgün bir şekilde çıkmasının gerekli olduğuna inanılır ve bu sebeple insanlar daha hayatta iken ülĕmtĕklerini hazırlarlar. Ülĕmtĕk kelimesine hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde rastlanmaktadır. *"Ülĕmtĕk"*, insanın öbür dünyaya giderken ihtiyaç duyacağı malzemeler ve cenaze esnasında dağıtılacak hediyelerden müteşekkil bir bohçadır. Kreşinlerde bu ülĕmtĕk, ölünün temiz giysileri, yani temiz iç çamaşırı; kadın ise temiz göğüslük, külot, külotlu çorap, gecelik, elbise, hırka, başörtüsü, çorap ve ayakkabılarından oluşur. Ölü erkek ise iç çamaşırı, yani atlet ve külot, takım elbise, kravat, çorap ve ayakkabıdan meydana gelir. Ülĕmtĕk adı verilen bu kıyafetler gardıropta saklanır. Ülĕmtĕk malzemelerinin yerini evdekiler bilir, beklenmedik bir şey olursa diye ebeveynler çocuklarına önceden onların yerini söylerler. Fakat ölünün alnına bağlanacak kurdele kiliseden tedarik edilir. Bu kurdele, üzerine ikonalar çizilmiş özel bir kurdeledir.

Ölünün giysilerinin yeni veya temiz olması şarttır. Bu, ölünün Xoday (Hüda/Allah) karşısına temiz şekilde çıkması gerektiği ve öbür dünyada da bu kıyafetleri giyeceği inancı ile ilgilidir. İnanca göre ölüye giydirilecek kıyafetlerin hiçbirinin sentetik olmaması gerekmektedir (K.42, K.45).

Günümüzde Kreşin köylerinin çoğunda kiliseler vardır ve gömü için gerekli malzemeler kiliselerin müştemilatında yer alan küçük kilise dükkânlarında satılmaktadır. Kreşinler arasında herhangi bir ölüm hadisesi gerçekleştiği zaman cenaze merasimi ve defin ile ilgili gerekli şeyler bu dükkânlardan tedarik edebilmektedirler.

3.2.4.3.Müslüman Tatarlarda Cenaze Namazı

Müslüman Tatarlarda ölü yıkanıp hazırlandıktan sonra cenaze namazı kılınır. Ölünün başı önce batıya doğru yatırılır, imam onun göğüs kısmına denk gelecek şekilde ayakta durur, cemaat ise arkada safları oluşturur.

Cenaze namazı evin içinde veya evin önünde, bazen mezarlık girişinde veya mezarlıkta da kılınır.

Cenaze namazının ne ezanı ne de belli bir zamanı vardır. Fakat cenaze namazının kılınabilmesi için ölünün yıkanmış olması şarttır.

Cenaze namazı diğer namazlardan farklı, dört tekbir ile iki selam vermekten ibarettir. Cenaze namazında, diğer namazlardaki gibi rükû ve secde yoktur. Bu namaz ayakta kılınır.

Şayet herhangi bir nedenden ötürü mevtanın cenaze namazı evinde kılınamamış olursa, böyle bir durumda cenaze namazı ölünün mezarı başında da kılınabilir.

Cenaze namazına kadınlar katılmaz. Onlar ancak ölü evden çıkartılırken onunla *"bähilläşĕrler / helalleşirler, vedalaşırlar"*, yani evin önünde veya mezarlık önünde yapılan helalleşmeye katılırlar.

Mezarlığa götürülürken herhangi bir sorun olmasın diye ölünün ayak tarafının bağlanması şarttır.

Mevtanın cenazesi evden çıkartılırken ayakları önde olacak şekilde çıkartılır. Mezarlığa götürülürken ise mevtanın baş tarafı önde olmalıdır.

Cenazede tabutu taşıyanlar on adım ilerledikten sonra onların yerine başkaları gelir ve bu şekilde cenazeyi taşıyan kişiler değişerek kırk adım gidilir.

Cenazede tabutu taşımak isteyen herkes taşıyabilir. Fakat taşımaya tabutun sağ önünden girilir ve sağ arka kısımdan çıkılması gerekir.

Ölü yıkandıktan sonra evde uzun süre bekletilmez, çünkü o artık yer kişisi sayılır ve onu en kısa zamanda yerine götürmek gerektiğine inanılır.

Cenaze ile karşılaşan kişi yüzünü cenazeye doğru dönüp ayakta durmalı ve asla gülmemelidir.

Cenazenin ardından yürümek sevap kabul edilir, fakat kadınların bu şekilde yürümeleri iyi sayılmaz.

Cenaze merasimi esnasında tabutu omuzda taşıyarak evden mezarlığa kadar götürmek sevap sayılır. Fakat cenaze uzak bir yerden getirildiğinde veya hava şartları kötü olduğunda arabada da taşınabilir.

Kreşinlerde, Hristiyan olmaları hasebiyle, cenaze namazı yoktur. Fakat mevta gömülmeden önce dinî ritüeller yapılır. Cenaze merasimine katılan papaz tarafından veya cenaze köyde ise ve papaz yoksa dinî işlemleri yapan bir kişi tarafından İncil'den ayetler okunur. Ayrıca, ölünün ruhu için iman (dua) okunur. Merasim sonrasında ölünün defin işlemine geçilir. Definden önce, daha önceden mezarlıktan alınmış ve papaz tarafından okunup kutsanmış olan bir iki avuç toprak tabutun içindeki ölünün üstüne serpilir. Bu kutsanmış toprak serpilirken işleme ölünün baş kısmından başlanır ve ayak kısmına doğru devam edilir. Bu işlemlerden sonra cenaze alınır ve mezarlığa götürülür. Mezarlıkta da papaz tarafından İncil'den ayetler okunur ve dualar eşliğinde ölü defnedilir.

Eğer ölen kişinin köyünde kilise varsa cenaze oraya götürülür ve gerekli dinî ayin orada yapılır, bu mümkün değilse kilisenin papazı ölü evine davet edilerek defin öncesi gerekli dinî işlemlerin eksiksiz yapılması sağlanmaya çalışılır.

3.2.4.4.Tabut

Tabut ince tahtalardan yapılır.

Tabutun dış kısmı yeşil bezle örtülmekte ve içi temiz beyaz bezle kaplanmaktadır. Eskiden tabutların dış kısmı kırmızı bezle örtülmekteydi. SSBC döneminde Tatarlarda mevta tabut ile gömülür, fakat tabutun kapağı olmazdı. Günümüzde ise tabut sadece mevtayı mezarlığa götürmek amacı ile kullanılmaktadır. Çünkü son zamanlarda ölüyü tabutsuz gömme geleneği yaygınlaşmaya başlamıştır. Halk inancına göre bu şekilde yapılan defin tam olarak İslam şeriatına uygun olmaktadır. Bu durumda tabutun işlevi sadece ölüyü bir yerden başka bir yere taşımak/nakletmek şeklinde olmaktadır. Ancak, eğer bir kişi ölmeden önce, beni tabutla gömünüz, şeklinde bir vasiyette bulunursa o kişi öldükten sonra tabutla defnedilmektedir.

Müslüman Tatarlarda tabut evden çıkartılırken ölünün ayağı önde, başı arkada olur. Tabutun evden dikkatli bir biçimde çıkartılmasına büyük bir özen gösterilir. Çünkü cenaze evden çıkartılırken tabutun kazara bir kapının kenarına çarpması mevtanın çıktığı bu evden yakın zamanda yeni bir ölünün daha çıkacağı şeklinde yorumlanır. Halk arasında böyle bir inanç vardır.

Tabut mezarlığa götürülürken tabutun üstü temiz bir battaniye veya yatak örtüsü ile örtülür. Bazı durumlarda, kişilerin ölmeden önce, tabutumun üstünü kendi battaniyem veya yatak örtüm ile örtün, şeklinde bir vasiyette bulunduklarına da rastlanmaktadır. Doğal olarak bu kişilerin vasiyetleri de yakınları tarafından yerine getirilmeye çalışılmaktadır.

Kreşinlerde ise ölü yıkanıp giyindirildikten sonra tabuta yatırılır. Tabut kapaklı olarak yapılır ve içi temiz bir bezle, bazen saten kumaşla, kaplanır. Tabutun dış kısmı ise kırmızı kumaşla kaplanır. Tabutun alt kısmına, ölünün yattığı yer yumuşak olsun diye, temiz bir bez veya çarşaf serilir ya da kurumuş ot veya tabut yapılırken kalan

talaşlardan serilip onun üstü temiz kumaşla kapatılır ve ölü bunların üstüne yatırılır. Ölünün başının altına küçük bir yastık konulur. Tabutun altına kuru ot sermenin amacı ölen insanın yumuşak bir yerde yatmasını sağlamaktır.

Mamadış iline bağlı Düsmät köyü gibi bazı köylerde, eğer ölen kişi bir kadın ise onun temiz bir elbisesinin alınıp tabutunun altına serildiği tespit edilmiştir. Möslim iline bağlı Yaŋa Usı köyünde ise gelinin nikâh töreninde giydiği elbisenin cenaze vaktinde ona giydirilerek defnedildiği şeklinde bir bilgiye ulaşılmıştır. Bu gelenek günümüzde de Kreşinler arasında yaşamaktadır. Günümüz Kreşin genç kızları da gelin oldukları vakit giydikleri bu elbiseyi kendi sandıklarında saklamaktadırlar (K.40).

Eski devirlerde insanlar, fani olan bu dünyayı baki olan öteki dünya için bir geçiş noktası gibi algılamışlardır. İnanca göre bu dünya öteki dünyanın bir yansıması gibidir. Ölen insan bu dünyadan ayrılsa da öteki tarafta hayatını sürdürmektedir düşüncesi ile öbür dünyayı da yer üstündeki şartlarla ilişkilendirmeye ve insanlar için daha anlaşılır kılmaya çalışmışlardır (Däwlätşin, 2009:27). Görüldüğü üzere Kreşinlerde eski devirlerin tesiri saklanıp kalmış ve bugün de varlığını ve etkisini devam ettirmektedir.

Möslim ili Yaŋa Usı köyünde eskiden tabutun ve mezarın üstüne dikilecek haç için tahtalar önceden hazırlanıyormuş. Ancak günümüzde artık tabut, mezar taşı ve benzeri gibi şeyleri satan cenaze levazımatçıları olduğu için gerekli şeyler onlardan tedarik edilmektedir (K.45, K. 41).

Kreşinlerin cenaze merasiminde son yolculuğuna tam olarak hazırlanmış olan mevta, yüzü kutsal resme bakacak şekilde yatırılır. Evde onun ruhu için mum yakılır ve devamlı olarak iman (dua) okunur. Tabutun kapağı kapatılmaz, fakat ölünün üstü temiz bir battaniye veya çarşafla örtülür.

Bazı Kreşin köylerinde eski dönemlerde tabutun içine bozuk para konuluyormuş. Bu uygulama, ölen kişilerin öbür dünyada evlenecekleri ve paranın da düğün yapmak için gerekli olacağı şeklindeki inanç dolayısı iledir (İsxakov, Nikolaev, 2014:47).

Araştırma yaptığımız Möslim rayonu Yaŋa Usı köyünde, eski devirlerden beri yaşayagelen geleneklere göre, ölen insan ile helalleşmeye gelenlerin ilk olarak onun ayağına dokundukları şeklinde bir uygulamaya rastlanmıştır. Yaŋa Usı köyünde helalleşme ve vedalaşma esnasında ölünün alnına önce avuç içi, sonra elin dış yüzü ve yine avuç içi ile dokunularak bu işlemin yapıldığı tespit edilmiştir. Bu uygulamaların bilhassa yaşlı Kreşinler tarafından günümüzde de devam ettirildiği belirlenmiştir.

Müslüman Tatarlarda olduğu gibi Kreşinlerde de tabut evden çıkartılırken ölünün ayağı önde, başı ise arkada olur. Cenaze defin için mezarlığa götürülürken tabutun kapağı iki kişi tarafından taşınır ve tabuttan ayrı olacak şekilde mezarlığa kadar götürülür. Tabut kapağını götüren kişiler, mezarlıkta dağıtılacak tülbent veya başörtülerini başlarının üstüne koyup onun üstüne de tabut kapağını yerleştirerek götürürler. Araştırma alanı olan Möslim ili Yaŋa Usı köyünde tabutun kapağını zaman zaman kadınların da taşıdığı belirtilmiştir (K.42).

Müslüman Tatarlarda da Kreşinlerde de evden alınan tabut, ağaç dallarından yapılmış altı taşıyıcı parçanın üzerine konulup başucu, orta kısım ve ayakucu kısmından tutan altı erkek tarafından omuzda taşınarak mezarlığa doğru götürülür. Kış mevsiminde, yağmurlu zamanlarda veya mezarlığın uzak olduğu yerlerde tabut mezarlığa araba ile götürülür. Bu tür olağandışı durumların haricinde tabut genellikle erkekler tarafından ve omuzları üzerinde kabristana kadar taşınır ve daha sonra da ölü defnedilir (K.18, K.46, K.49).

Kreşinlerde, cenaze evinden alınan ölü son durağı olacak olan mezarlığa doğru götürülürken cenaze kafilesinin en önünde, ilk iş olarak ölünün mezarına dikilecek olan haç taşınır. Bu haç cenaze merasimine katılan kişiler tarafından yol boyunca değişmeli olarak taşınır. Değişmeli olarak taşınmasının sebebi, Hristiyanlar için kutsal olan haçı taşıma işine ve dolayısı ile de bu işin sevabına ortak olma düşüncesidir. Cenaze merasimi esnasında haç taşıyan kişilerin ardından çelenk taşıyanlar gelir. Onların arkasından ise tabutu taşıyanlar ve en son sırada da tabut kapağını taşıyan kişiler mezarlığa doğru hareket ederler.

3.2.4.5.Mezar

Bilinen ilk mezarlıklar Taş Devri insanlarına aittir. İnsanlarda ölüleri defnetme geleneği ancak bu dönemde başlamıştır. Bu devirlerde ölüler çoğunlukla kendi yaşadıkları mağaralara defnedilmişlerdir (Däwlätşin, 2009:25).

Dünya genelinde insanlar, ölen kişiyi herhangi bir yere koyma, yer üstünde bırakma, yer altına gömme, ağaca asma, su altına batırma gibi çeşitli defnetme türlerini kullanmışlardır.

Ölüleri defnetme işi eski devirlerde farklı farklı şekiller kazanmıştır. Mevtanın defnedileceği çukurun şekli, derinliği, mezar üstüne yerleştirilecek belirtici işaretlerin nasıl ve ne şekilde olması gerektiği, ölünün çukura ne şekilde yatırılması icap ettiği vb. gibi hususlar devirden devire ve milletten millete farklılık göstermiştir. Zaman içinde dinler bu hususlarda belirleyici güçlerden biri haline gelmiştir. Mesela eski göçebe Türklerde ölüler için yüksek kurganlar yapma âdeti söz konusudur. Arkeolojik açıdan Hunların kurganları çok önemlidir. Artık Rusça bir kelime olarak algılanan kurgan kelimesi aslında Türkçe orijinli bir kelime olup korgan (kuran, kurulmuş) sözünden ortaya çıkmıştır. Kurganlar estetik yönden oldukça güzel, gösterişli ve sanatlı yapılardır. Hun devrindeki yöneticilerin kurganları yaklaşık yüz metre yarıçapa ve on metre yüksekliğe kadar ulaşan anıt mezarlar olmuşlardır. Kurganların altındaki mezarlıklar 10-15 metre derinliğe sahip olan çok derin mezarlardır (Däwlätşin, 2009:26).

Günümüzde Tatar halkı arasında, *"Üç arşın cir citä indĕ! / Üç arşın yer yeter!", "Bötĕn kĕşĕgä şul üç arşın cir bit indĕ ul! / Herkese şu üç arşın yer işte!"* gibi deyimlerin yaşaması bu dünyanın geçici olduğunu ve öte dünyaya fazla şey götürülmediğini anlatmaktadır. Kabir kazmak için üç arşın yer alınır, yani eni 100-120cm, boyu 200cm ve derinliği de 170-180cm olan bir alanı kapsar mezar. Bu genel bilgilerin yanında, kabrin boyunun ölünün boyuna göre ayarlandığını da belirtmek gerekir.

Müslüman Tatar mezarlıklarında kabir, ölünün başı kuzeybatı yönüne, ayakları ise güneydoğu yönüne denk gelecek şekilde kazılır. Mevta mezara indirildikten sonra mezar kazılırken açılan lahit bölümüne doğru çevrilir ve yüzü kıbleye gelecek şekilde hafifçe yan yatırılır.

Kreşin mezarlıklarında ise kabir ölünün ayakları doğu yönüne, başı ise batı yönüne doğru gelecek şekilde kazılır. Mevta bu yönlere göre mezara yatırılır. Mezarda yatan mevtanın ayakucuna, yani mezarın doğuya bakan kısmına bir haç dikilir. Kreşin inancına göre ölünün doğuya, güneşe, ışığa doğru bakacak olması son derece anlamlı ve önemlidir.

Hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde mezar kazılırken, eğer ölen insanın mezar yeri ile ilgili bir vasiyeti varsa, vasiyeti doğrultusunda mezarının onun istediği yerde kazılmasına büyük özen gösterilir.

Ölünün mezarı genellikle ailesinden ve yakınlarından daha önce vefat eden kişilerin mezarlarının yanına veya yakınına kazılır.

Dünya hayatında birbirine yakın olmayan, dost olmayan insanların kabri yan yana kazılmaz.

İnsan daha hayatta iken mezarlıkta kendine yer seçmiş ve tespit etmiş ise, kabri oraya kazılır.

Mezarlıkta ölüleri hep sağdan sola doğru defnetme düzeni olduğu için kabir toprağı kabrin sol tarafına yığılır.

Müslüman Tatarlarda mezar kazılırken belli bir derinliğe, genelde 170-180cm, ulaşıldıktan sonra lahit alınır. Lahit, mezarın sağ kısmını alttan içeriye doğru kazıma yolu ile yapılır. Lahit toprağı, kabir toprağından ayrı konulur.

SSBC döneminde ölüler tabutla gömüldükleri için lahit sağ yandan alınmaz, fakat mezarın alt kısmının yan taraflarından 10-15cm yer bırakılarak tam ortaya lahit kazılırdı. Tabut ise bir miktar sağ tarafa yatırılarak ölünün yüzü öylece kıbleye çevrilmiş olurdu. Kreşinlerde de tabut ortaya alınan lahidin içine yerleştirilir, fakat mezarın içindeki bu bölüm lahit olarak adlandırılmaz. Sırt üstü yatırılan mevtanın yüzü sola veya sağa çevrilmez.

Vefat hadisesi yaz mevsiminde gerçekleşmiş ise ölünün yattığı yatağın altına buz veya soğuk su dolu kaplar yerleştirilir. Oda güzel koksun diye de odanın içine çam dalları konulur. Hem odada hem de evin genelinde sükûnet sağlanır, çoluk çocuk buradan uzaklaştırılır. Aynalar ve güneş vuran pencereler örtülür. Färit Yaxin

(1997:326), böyle yapılmaması halinde ölen kişinin aynada kendi ruhunu görüp gövdesi olmadığı için korkabileceği ve daha sonra da bu insanlardan öç almak isteyebileceği şeklinde bir inancın varlığından bahseder. Müslüman Tatarlar arasında bu uygulama böyle bir sebebe bağlanırken Kreşinler herhangi bir sebep belirtmeksizin ölü olan evdeki aynaları örttüklerini belirtmektedirler.

Gerek Müslüman Tatarlarda gerekse Kreşinlerde ölen kişi vefat ettiği andan başlamak üzere mezarına defnedileceği ana kadar geçen süre zarfında hiç yalnız bırakılmaz. Her an yanında birileri bulunur.

Kreşinlerde, Hristiyanlık inancı gereği, kabir kazılmadan önce mezar olarak belirlenen yere bir küreğin ucu ile sembolik bir haç çizilir. Bu sembolün ölçüleri genellikle mezarın ölçülerinde olur (K.41, K.42).

Köylerde mezar açma işini genellikle gür *açuwçı (mezar kazıcı)* adı verilen biri yapar ve bu kişi *"gür avızı açuwçı / mezar ağzı açan/mezar kazan/mezarcı"* olarak adlandırılır (K.42).

Mezar kazılmadan önce mezarlığa ekmekle gidilir ve mezarlık kapısından girmeden önce; köylüler, bugün yanınıza bizim bir yakınımız geliyor, onu da yanınıza alın, denilir. Bu uygulama genellikle ölünün yakınlarından biri tarafından yapılır. Getirilen ekmek ise mezarlıkta bulunan masada bırakılır (K.46).

Mezar genellikle 170-180cm derinlikte kazılır. Mezarın boyu ölünün boyuna göre alınır. Mezarın eni ise genellikle bir metre kadar olur.

Kreşin mezarlıklarında kabir kazılırken belli bir derinliğe ulaşıldıktan sonra mezarın zemininde sağ ve sol yanlardan 15-20cm yer bırakılır ve mezarın orta kısmı bir miktar daha kazılır. Mezarın alt orta kısmında derin kazılan kısım tabutu yerleştirmek için hazırlanır. Mezarın alt kısmına, tabutun yerleştirilmesi için, mezara göre daha dar ve derin olacak şekilde kazılan kısmın her iki tarafındaki yükseltiler tahtaların yerleştirilmesi için kullanılır. Mezar tahtaları yere paralel olacak şekilde yerleştirilir. Bundan sonra ise mezara toprak atılır (Mamadış ili Düsmät köyü). Möslim ili Yaŋa Usı köyünde ise eski devirlerde farklı bir uygulamanın olduğu ve buna göre üstten geniş şekilde kazılmaya başlanan kabrin aşağıya doğru inildikçe daralarak tabutun sığabileceği kadar bir genişliğe düşürüldüğü belirtilmiştir. Fakat

burada da son zamanlarda Mamadış ili Düsmät köyünde olduğu gibi kabir geniş kazılıp tabutun üstü tahtalarla örtülmeye başlanmıştır (K.41).

Kreşinlerde mezara bozuk para atma geleneği de vardır. Bu gelenek halk tarafından *"gür sädakası / mezar sadakası"* olarak adlandırılmaktadır. Bu geleneği devam ettirmek maksadı ile bozuk paralar mezara genellikle ölünün yakınları tarafından atılır.

Bir mezar kazılırken bu mezarın toprağından çok az miktarda toprak alınır ve kilisedeki ruhaniye götürülür. Kilisedeki papaz tarafından iman (dua) okunarak bu toprak kutsanır. Papaz tarafından kutsanan bu toprak defin esnasında ölü mezara indirildikten sonra mezara atılan ilk toprak olur.

3.2.4.6.Ölünün Gömülmesi

Orta Asya Türklerinin cenaze törenleri ile ilgili bilinen en eski kayıtlar Çin kaynaklarıdır. Bu kayıtların bildirdiğine göre Eski Türklerde ağaçların dikildiği mezarlıklar ve matem elbiseleri yoktu. Şamanizm öncesi dönemde Hunlar ölenleri uzakça bir yere götürürler ve toprağa gömdükten sonra mezarının yeri belli olmasın diye üzerinden atlarla geçerlerdi. Gök-Tanrı dinine mensup Hunlarda olmayan ölülere mezar yapma, anıtlar ve heykeller dikme geleneği Şamanizm'in sonraki dönemlerinde başlamıştır. Eski kaynaklarda bazı Türk kavimlerinin ölülerini yaktıktan sonra mezara gömdükleri anlatılmaktadır. Ölünün etinin kemiklerinden sıyrılmasından sonra gömülmesi de uygulanan bir diğer gömme yöntemidir. Manas Destanı'nda Köketey Han'ın ölüm döşeğindeyken gömülmesi ile ilgili yaptığı vasiyet bu şekildedir (Candan, 2015:413).

Müslüman Tatarlarla ilgili olarak yaptığımız çalışmalarda ölünün gömülmesi ile ilgili olarak elde ettiğimiz güncel verilere göre;

Meyyit üç kişi tarafından mezara indirilir.

Meyyiti indirenler onun yakınları veya başka birileri olabilir.

Meyyit mezara havlular yardımı ile indirilir.

Mezar içinde olan üç kişi havluların bir ucundan tutmakta olup yukarıdan beş veya daha fazla kişi tarafından onlara yardım edilir.

Cenazenin kabre indirildiği havlular ölüyü kabre indirme işini yapan kişilere verilir.

Ölü mezara indirilirken düşürülmesin, cesedi zarar görmesin diye azami çaba sarf edilmelidir.

Meyyit mezara başı batıya, ayakları doğuya doğru gelecek şekilde yerleştirilir. Yüzü kıbleye bakacak şekilde sağına yatırılır. Meyyit hafifçe sağ tarafına doğru yatırılıp sol taraftan da toprakla desteklenir. Sonunda üstüne tahtalar, geleneğe göre dokuz tahta, dizilir. Bundan sonra da defin merasimine katılanlar tarafından mezara toprak atılmaya başlanır. Mezara toprak atmaya başlanırken genellikle bir avuç toprak alınır ve *"Bähil bul! / Hakkını helal et!"*, *"Urınıŋ ocmaxta bulsın! / Mekânın cennette olsun!"*, *"Tınıç yokla! / Rahat uyu!"* gibi dualar edilerek bu toprak mezara atılır.

Cenaze defnedildikten sonra daha mezarlıkta iken imam onun ruhu için Kur'an-ı Kerim'den ayetler okur.

Ölünün ruhu için yakınları sadaka dağıtır. Bu sadaka genellikle para şeklinde olur. Bazen mendil, havlu gibi malzemeler de sadaka olarak dağıtılabilir. Kimi zaman ise ölünün *"öçĕ / üçü"* olarak adlandırılan merasim mezarlıkta ölü defnedildikten sonra yine bu şekilde yapılır.

Mezarı kazan kişiler bu işi para için yapmasalar da ölünün yakınları tarafından onlara para verilir ve bu kişiler de bu parayı genellikle usulen alırlar.

Cenaze sırasında toplanmış olan para genellikle evlerde çocuklara verilir.

Tabutun üstüne örtülmüş olan battaniye veya yatak örtüsü eve götürülür.

Tatarlar Müslüman olmadan ve İslam dini Tatarlar arasında geniş şekilde yayılmadan önce onlar ölülerini kendi kültür ve inançları doğrultusunda ağlayarak, belli söz dizilerini şarkı/ağıt şeklinde söyleyerek son yolculuğuna uğurlama geleneğine sahip idiler. Fatix Urmançĕ (2005:87), İslam inancının yerleştiği, yerini bulduğu Orta İdil Tatarlarında bu geleneğin korunmadığını belirtir. Sibir Tatarlarında

ise ölü ile vedalaşılırken, *“Allanıŋ räxmätěndä bulsın! / Allah’ın rahmetinde olsun! Allah rahmet eylesin!”, “Urını ocmaxta bulsın! / Yeri cennette olsun! Mekânı cennet olsun!”, “Karaŋgı kabĕrlärĕ yarık bulsın! / Karanlık mezarı aydınlık olsun!”, “İmanı yuldaş bulsın! / İmanı yoldaş olsun!”* şeklinde dualar edilir ve iyi dileklerde bulunulur.

Fatix Urmançĕ (2005:87), Tatarlaşmış Mordvaların, yani Mordva-Karatayların, bir kişi vefat eder etmez özel türküler/ağıtlar ve şiirler söyleyerek ağlamaya başladıklarını, bu geleneğin ölüyü gömene kadar ve ondan sonra da bir müddet daha devam ettiğini belirtir.

Müslüman Tatarlardan farklı olarak, Kreşinlerde -Hristiyan dindaşları olan Ruslarda olduğu gibi- ölüyü genellikle vefatının üzerinden üç gün geçtikten sonra defnetme geleneği vardır. Aynı gelenek Hristiyan Gagauz Türklerinde de vardır. Gagauzların inancına göre, ölen insanın ruhunu melekler Koca-Allah’ın sağ yanında oturan Hz.İsa’nın önünde diz çökmesi için doğruca göğe çıkarır, bu işlemden sonra ise tekrar yere indirirler ve ölen kişinin ruhu evine dönerek üç gün boyunca bu civarda dolaşır (Manov, 2001:54). Fakat Kreşin toplumunda bu gelenek, ölüyü üç günden sonra defnetme geleneği, bazen tam olarak uygulanmamakta, kimi zaman ölü, öldüğü günün ertesi gün de defnedilebilmektedir. Elbette ölüyü vefatının ertesi günü gömme uygulaması bazı şartlara bağlıdır. Yazın çok sıcak olan günlerde ölüyü bekletmek zor olduğu zaman, ölen kişi yaşlı birisi ise, ölen kişi kimsesiz biri ise veya uzaklardan gelecek yakını, akrabası veya çocuğu yoksa Kreşinlerde ölü vefatının ertesi günü defnedilebilir. Ama ölünün kendi evinde bir gece kalması/konması da gelenek olarak yaşamaya devam etmektedir. Kreşinlerde son yolculuğuna hazırlanan ölü önce yıkanıp hazırlanır ve tabuta konulduktan sonra evinde en az bir gece bekletilir.

Evinde bir veya iki gece kalan ve yıkanıp giysileri üzerine giydirilen ölü, ertesi gün öğle vaktinde veya öğleden sonra defnedilir. Defin gününün sabahı bu iş için hazırlıklara başlanır. Köylerde ise ölünün akrabaları ve komşularından oluşan bir grup erkek kazmalarını ve küreklerini alıp mezarlığa kabir kazmaya giderler. Ölen kimse hayatta iken mezarlıktan kendine bir yer almış ise onun mezarı vasiyetine göre oraya kazılır. Genelde ise aile fertleri nerede defnedilmişlerse yeni ölen kişi de onların yanına veya yakınına gömülür.

Mezarlıkta mevta daha kabre indirilmeden onunla helalleşme merasimi yapılır. Helalleşme, ölünün tabutunun etrafında dönülerek ölünün yüzüne son defa bakma ve onunla vedalaşma şeklinde olur ve mezarlıkta icra edilir. Ölü ile helalleşme faslı tamamlandıktan sonra ise ölünün evde iken bağlanmış olan ellerinin ve ayaklarının ipleri çözülüp alınır.

Tabut mezara indirilirken ölüyü rahatsız etmemek için sakin bir biçimde indirmek şarttır. Fakat bazen tabutun baş veya ayakucunun mezarın kenarlarına çarpıp gürültü çıkartarak mezara düştüğü durumlar da olur. Vuku bulan böyle olumsuz bir durum, Kreşinler arasında, bu ölünün günahının çok olduğu, şeklinde yorumlanır (K.46).

Tabut mezara indirildikten sonra, daha önce mezardan alınıp kiliseye götürülmüş ve papaz tarafından okunarak kutsanmış olan mezar toprağı papaz veya bu ritüeli yapan başka bir kişi tarafından haç formunu alacak şekilde ve özenli bir biçimde tabutun üstüne atılır. Sonra mezarlıktaki herkes tarafından, *"Ispadi/Gospodi blagoslavi! / Allah'ım affet!"* denilerek birer avuç toprak daha atılır. Bundan sonra ise defin işlemine katılanlar tarafından küreklerle mezara toprak atılır. Mezara gerekli olduğu kadar toprak atıldıktan sonra mevta yer altında, mezarında tek başına bırakılır.

Mezarın üstüne, tam ayakucu kısmına, tahtadan yapılmış ve üzerine kalemle yazılmış veya kazılarak belirtilmiş olacak şekilde ölünün adının ve soyadının yazılı olduğu bir haç dikilir. Araştırma alanı olan Mamadış ili Düsmät köyünde bizim gittiğimiz Kreşin mezarlığında bu tür ahşap ve mermerden yapılmış haçlar görülmüştür. Bunun amacı, mezarda yatanın kim olduğunu belirtmek, mezarlığın büyük olduğu durumlarda ise mezara gelen yakınları tarafından kolayca bulunabilmesini sağlamaktır.

Ölünün defnedildiği gün, eğer hazırsa, mezarın etrafına *"çardugan/räşätkä / demir telleri birbirine yapıştırarak hazırlanmış mezar çiti"* yerleştirilir. Mezar çitinin ölçüsü mezara göre ayarlanır. Mezarın üstüne böyle bir çit konulmasının amacı, farkında olunmadan mezarın üstüne çıkılmasını önlemek ve ölüye saygı göstermektir.

3.3.Ölüm Sonrası

3.3.1.Cenaze Evi (Ölü Evi)

Tarihî süreç içinde Eski Türklerde ve Moğollarda cenaze törenleri hiçbir zaman değişmeyen kurallara bağlı kalmamıştır; meydana geliş tarzlarında yüzyıllar boyunca önemli değişikliklerin olduğu bilinmektedir. Ayrıca bunların hiçbir zaman birörnekleştirilmedikleri de bilinmektedir; nitekim cenaze şekilleri sosyal sınıfa, kabilenin durumuna, şu veya bu dinsel etkinin baskın olup olmamasına ve son olarak da ilgili kişilerin arzularına göre değişebiliyordu (Roux, 2011:274).

Tarihte en eski proto-Türk ve proto-Moğol dönemlerinde cenaze merasimleri ile ilgili kesin bilgilere sahip değiliz. Ancak, MÖ üçüncü bin yıla ait kazılar cesetlerin gömüldüğünü, ikinci bin yılda, Andronovo uygarlığında ise cesetlerin yakılmaya başlandığını göstermektedir. Karasuk (1200-700) ve Tagar (700-300) kazıları yakılma uygulamasının varlığını gösterirken Taşlık kazıları yakma geleneğinin varlığını devam ettirmekle birlikte artık gömülmeyle birlikte var olduğunu göstermektedir. Eski Türklerde var olan *köm-* fiili her zaman *göm-* anlamında kullanılmış olsa da gömülme işinin ceset için mi yoksa yakıldıktan sonra kalan küller için mi olduğu belli değildir (Roux, 2011:274-275).

Araştırma alanı olarak seçilen Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin genelindeki bütün Müslüman Tatarlar ve Kreşinler arasında ölüm sonrasında sadece ölüyü gömme geleneği vardır. Bu uygulama Müslüman Tatarlar için İslam dini ile, Kreşinler için ise Hristiyanlık ile bağlantılıdır.

Müslüman Tatarlarda herhangi bir kişi vefat ettiği vakit mevta ile ilgili gerekli işlemler yapılır ve bundan sonra ölü defin işlemi için mezarlığa götürülür. Ölü defnedildikten sonra defin merasimine katılanlar dağılır. Ölü çıkan eve artık ölünün en yakınları, akrabaları döner.

Evde kalan kadınlar, akraba kadınları ve komşu kadınlar evin tamamını silip süpürürler. Şayet ölü uzun süre evde bir yerde yatmışsa, yattığı yerdeki eşyalar önce yıkanır ve sonra da yakılır. Bazen eşyaların yakılmadığı ve kullanıldığı da olur.

Cenaze günü cenaze evine komşular ve akrabalar destek olurlar.

Cenaze çıkan evde cenaze sonrası bir kadın veya erkek tarafından Kur'an-ı Kerim okunur. Bu Kur'an okuma faaliyeti iki üç gün boyunca devam eder. Hem kadınlar hem de erkekler Kur'an okuyabilir. Kur'an okuyan kimseler çevrenin şartlarına göre değişir. Kur'an okumayı bilen bir erkek var ise o çağrılır, aynı şekilde Kur'an okumayı bilen kadın varsa o da ölünün ruhuna Kur'an okumak üzere çağrılabilir.

Cenaze çıkan evde o gün yemek pişirilmez. Yemek ihtiyacı konu komşunun ve akrabaların yardımı ile halledilir. Şayet ev sahibinin çevresi yoksa o zaman evde atıştırmalık bir şeyler hazırlanabilir. Lakin hiçbir durumda normal zamanlardaki gibi bir sofra kurma/masa hazırlama ve yemek yeme durumu söz konusu olmaz.

Cenaze çıkan evde o gece ışık söndürülmez. Işığın neden söndürülmediği tam olarak bilinmese de bunun eski inançlarla bağlantılı olma ihtimali yüksektir.

Eski dönemlerde uzak yerlerden gelen misafirlerden bazıları cenaze sahibinin evinde, büyük kısmı ise komşuların evinde ağırlanırdı. Misafirlerin komşular tarafından ağırlanmaları, yedirilip içirilmeleri açısından daha uygun sayılırdı.

İslam dinini erken dönemlerde kabul eden Tatar Türkleri, cenaze törenlerini bin yılı aşkın bir süredir İslam dinine uygun şekilde yapmaktadır. Belki de bu yüzden, diğer Türk boylarında bugün de yaşamakta olan ağıt söyleme geleneği Tatar Türklerinde korunmamıştır. İslam dini cenaze olan evde yüksek sesle ağlamayı uygun görmez, çünkü ölüm, Allah'ın takdiridir ve insanlar ona saygı göstermelidir. Hayatını kaybeden bir insan Allah'a kavuşmakta ve bu da İslam dininde insan hayatında yer alan önemli bir geçiş aşaması olarak kabul edilmektedir. Bundan dolayı insanlar ölüm karşısında Allah'a isyan etmemeli, ölünün ardından ağlamamalı, bunu başaramıyorsa sessiz bir şekilde, içinden ağlamalıdır (Çetin, 2008:158).

Kreşin toplumunda cenaze sonrasında kadınlar açık renkli kıyafetler giymez, cemiyet içinde eğlenceler tertip edilmez. Cenaze sonrasında kaçınılan bu uygulamalar bir nevi yas tutma olarak kabul edilir. Ancak yas döneminde Kreşinler bunu ifade etmek için siyah renkli kıyafetler de giymezler.

Kreşin toplumunda cenaze çıkan bir evde ölünün yakınları tarafından kırk gün boyunca mum yakılır. Herkes bu konuda çok hassastır. Son derece özenli bir şekilde yapılan bu uygulama da bir çeşit yastır.

3.3.2.Belli Günler, Ölü Yemeği

Eski Türklerde ve Moğollarda, kesin verilerin yokluğuna karşın ölen için yapılan anma törenlerinin, gömülme veya ölüm gününden sonraki üçüncü, yedinci, yirminci ve kırkıncı günü ile yıl sonunda yapıldığı kuşkusuzdur (Roux, 2011:293). Günümüzde hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde, elbette isimleri farklılaşmış olarak ve iki farklı dine mensup olan iki farklı toplum dolayısı ile içerikleri de dinler tarafından belirlenmiş şekilde, eski devirlerdeki uygulamalara benzer uygulamalar canlı şekilde yaşamaktadır.

XIX. asırda Kreşinlerin gelenek göreneklerini araştıran ruhanî S.M.Matveyev‘ (1899:19-32), bazı Kreşin topluluklarında bir kişi öldükten sonra belli günler olarak *“öçĕsĕ / üçü”, “ciděsĕ / yedisi”* ve *“kırkı”* gibi merasimler yapıldığından, ayrıca aile veya akrabaya mensup ölüleri haftanın belli günlerinde anma geleneği olduğundan bahseder. Kreşinler arasındaki bir başka halk inancına göre ev sahibinin bir hayvanı hastalandığı veya öldüğü zaman bu durum ölen yakınlardan birinin hayatta kalanlara öfkelendiği şeklinde yorumlanır, ölenlerin rızasını almak için de haftanın herhangi bir günü merasim düzenlenirmiş. Bir başka Kreşin inancına göre ise ev sahiplerinden biri aileden ölen birini rüyasında ayakkabısız olarak görürse bir fakire ölen kişinin ayakkabısını, gömleksiz görürse gömleğini, şapkasız görürse şapkasını sadaka olarak verirlermiş.

Günümüzde de Kreşinlerde ölen insanın ruhu için *“öçĕsĕ/öçĕ / üçü”, “tugızı / dokuzu”, “pominka/kırıgı / kırkı”* ve *“yılı / yılı, yıllığı”* olarak adlandırılan belli günlerde merasimler düzenlenir (K.9, K.42, K.50).

İnsan öldükten sonra onun ruhuna kırk gün boyunca dua edilmelidir. Ölü için kırk gün boyunca kilisede yapılan dinî ritüeller onun ruhunun azaplardan kurtulmasına yardım etmektedir. Ayrıca dokuzuncu, kırkıncı günlerde ve yıllığında

da ölünün adı bir kâğıda yazılarak kiliseye verilir ve kilisede onun ruhuna dualar okutulur.

Üçüncü, dokuzuncu ve kırkıncı günlerde ölünün ruhu için dua etmek dinî mahiyete sahiptir. Hz. İsa nasıl öldükten sonra üçüncü günde yeniden dirildi ise ölen bu insanı da Xoday (Hüda) diriltip ona ebedî hayat versin diye yapılır ölünün üçü ile ilgili ritüeller.

Dokuzuncu gün dua etmenin amacı, ölen insanın ruhunun da Xoday (Hüda) tarafından mukaddes sayılan dokuzlar ile bir arada olmasını dilemek içindir.

Kırkıncı günde dua etmek, İsa peygamberin ölümünden sonraki kırkıncı günde Tanrı tarafından göğe ağdırılması dolayısı iledir. Burada amaç, ölen kişinin ruhunun da Hz. İsa'nınki gibi Tanrı tarafından göğe yükseltilmesini ve cennete alınmasını dilemekten ibarettir (Tĕgĕ Donyadyagĕ Tormoş Turında, 2009:42).

"Öçĕsĕ/öçĕ / üçüsü, üçü" olarak adlandırılan gün genelde ölünün gömüldüğü güne denk gelir. Bu özel günde yapılan merasime ölünün yakınları, akrabaları, kabir kazanlar, ölüyü yıkayanlar, cenaze evi için yemek hazırlayan kişiler ve ölünün komşuları katılırlar.

Bu günde özellikle koymak pişirilir. Aynı zamanda buğday, darı veya pirinç lapası ile kisäl' adı verilen bir tür soğuk ve sıvı yiyecek hazırlanır. Bu özel gün *"korı köngä / oruç zamanına"* denk gelmediği zaman bu ürünler süt ve tereyağı katılarak, eğer oruç günlerine denk gelirse, o zaman sadece bitki yağı ile veya genellikle suda pişirilerek hazırlanır.

Bazı ailelerde ise bu özel gün sadece aile fertleri arasında anılır (K.43, K.46, K.53).

Kreşinlerde bir kişi öldükten sonra ölümünün dokuzuncu gününde onun ruhu için sadaka verilir veya bir merasim düzenlenir. Genellikle dokuzu sadece yaşlı birine *"xäyĕr / sadaka"* verilerek yapılır (K.5, K.43, K.46). Halk arasında dokuzu olarak adlandırılan bu özel güne dokuz insanın katılmasının yeterli olacağı şeklinde bir inanç vardır (K.42, K.43).

Sadaka olarak insanlar belli miktarda para verebilir, isteğe göre yiyecek gibi şeyler de dağıtılabilir. Araştırma alanı olarak alınan köylerde dokuzuncu günde genellikle yaşlı birine para olarak xäyĕr (sadaka) verildiği şeklinde anlatımlarla karşılaşılmıştır (K.49, K.50).

Dokuzuncu güne dokuz insan katılsa da yeterli olduğu belirtilmiştir. Bu özel günde genellikle ölünün yakınları toplanır ve ona saygı duyan komşuları, köy insanları da ölünün dokuzuna gelmeye çalışırlar (K.40, K.42, K.43, K.45).

Hristiyan bir Türk topluluğu olan Gagauzlarda da dokuzu uygulaması vardır. Gagauzlarda ölü mezara konulduğunun dokuzuncu günü ölü sahipleri bir sofra hazırlarlar. Bu sofrada papazın bulunup bulunmaması önemli değildir (Güngör ve Argunşah, 1991:35).

Kreşinlerde ölen insanın kırkıncı gününde kendine has bir merasim yapılır. Halk arasında bu özel gün kırkı veya kırıgı (K.43, K.45, K.49, K.50, K.54) ya da pominka (K.4, K.5) olarak adlandırılır.

"Kırıgı/pominka / kırkı" olarak adlandırılan merasim, ölünün bayramı olarak kabul edilmektedir. Kreşinlerde ölen insanın kırkına kadar sorgulandığına inanılır. İnanışa göre kırkıncı gün sorgulamanın bittiği, ölünün bu zorlu aşamadan kurtulduğu gün olarak kabul edilir. Bundan dolayı eski devirlerde ölen kişinin kırkına kadar onun ruhu için sadaka verilmez ve mezarına yiyecekler götürülmezmiş (K.49, K.53).

Kırkı ile ilgili merasim evde yapılır ve birkaç gün önceden bu merasime katılacak insanlar, ölünün yakınları ve akrabaları tarafından çağrılır.

Kırkı olarak adlandırılan merasim için özel bir masa hazırlanır. Burada kuru üzüm, hurma, kayısı, mürdümeriği gibi kuruyemişler; elma, muz, üzüm, portakal, armut, kivi gibi meyveler; çeşitli salatalar; balık rızıkları, tavuk eti, çeşitli meyve suları, börekler, bisküviler, pastalar, şekerler, çikolatalar yer alır.

Merasimden bir gün önce köylerde hamam hazırlanır. Merasim gününden önceki akşam evdeki herkes banyo yaparak yıkanıp temizlenir; şehirlerde de bu gelenek korunmaktadır, yani burada da merasim öncesi kişiler özellikle bu merasim için banyo yapıp temizlenirler.

Köylerde genellikle merasimden bir gün önce merasim hazırlığı için bir hayvan kesilir. Hayvan kesme işlemi *"kan çıgaruw / kan çıkartmak"* olarak adlandırılır.

Kan çıkartmak için dana, koyun, keçi ya da tavuk seçilebilir. Bu seçim genellikle ev sahiplerinin maddi durumuna bağlıdır. Kan çıkartma, yani hayvan kesme geleneği ölünün ruhuna bağışlanmak maksadı ile yapılır. Burada amaç, ölünün ruhunun hayatta kalanlardan razı olması ve insanların canına zarar gelmemesi, insan canına kıyılmaması gibi dilekleri kurban yolu ile sağlamaya çalışmaktır (K.5, K.47, K.49, K.50, K.52).

Araştırma alanı olan Möslim ili Yaŋa Usı köyünde kırkı olarak adlandırılan merasimde genellikle tavuk kesildiği, yılı merasiminde ise koyun veya dana gibi hayvanların da kesilebildiği tespit edilmiştir (K.42, K.43).

Kırıgı/pominka (kırkı) merasimine katılan herkes orta boy bir tabağa konulmuş şekilde çeşitli yiyecekler getirir. Ayrıca bu özel günde yapılan merasime katılanların evleri ile birlikte merasim yapılan evde de koymak pişirilmesi mecburi sayılır. Koymak pişirmenin amacı tava kokusu çıkartma düşüncesini ifade eder (K.47, K.49, K.50, K.51, K.52, K.53).

Merasime katılan kişilerin getirecekleri şeylerle ilgili herhangi bir sınırlama veya kısıtlama yoktur, merasime kim ne getirmek isterse onu alıp getirir. Eskiden bu merasimlere un, yumurta, tereyağı gibi yiyeceklerin de getirildiği bilinmektedir (K.4, K.43).

Bazı Kreşin köylerinde kırıgı/pominka (kırkı) için sabahtan koymak hazırlanır ve bu hamur işi yiyeceği hem ölünün üçünde hem de dokuzunda yapan kişinin yapmasının gerekli olduğuna inanılır. Bu koymaklara *kırkta bir* denilir ve hazırlanan bu koymaklar merasime katılan kişilere ikram edilir. Ayrıca, mezarlığa gidilerek ruhu eve davet edilen ölünün masanın üstünde duran tabağına da bu koymaklardan konulur (K.4).

Nina Krasnova'nın (K.4) belirttiğine göre koymak ocak üstünde değil, soba üstünde kızartılmalıdır. Bu gelenek günümüzde de devam etmektedir (K.5).

Bu koymak ile birlikte başka birkaç çeşit yiyecek konulan bir tabak hazırlanır ve kırkı yapılacak ölünün ruhunu çağırmak için ev sahiplerinden bir veya iki kişi

köyün çıkışında veya girişinde yer alıp *çasovnya* olarak adlandırılan şapele gider. Buraya varan kişiler şapelin dış kapısından içeri girerek etrafını bir dolaşırlar ve önünde durup istavroz çıkarırlar. Sonra ise ölüye seslenerek, *"Bügĕn sinĕŋ kırıgıŋ, öygä kayt, tugannar bĕlän bĕrgä kayt, ätinĕ-äninĕ dä üzĕgĕz bĕlän bĕrgä alıp kayt!" / Bugün senin kırkın, evine dön, akrabalarınla birlikte dön, anneni-babanı da kendinizle birlikte alıp dönün!"* diye çağrılır. Ölünün ruhunu çağırmak için giden kişiler tabakta getirdikleri koymaktan ve başka yiyeceklerden bir miktar alıp yedikten sonra, getirdikleri yemekleri şapele bırakırlar (K.47, K.49, K.54).

Bazı illerde kırıgı/pominka (kırkı) merasiminde, yani ölüyü anma töreninde, ev sahiplerinden, genellikle ölünün yakınlarından birkaç kişi minderlerle mezarlığa gider. *"Äydä, bĕzneŋ bĕlän, utır mĕndärgä, öygä kaytabız! / Haydi bizimle, otur mindere, eve dönelim!"* denilerek *"kırıgı/pominka / kırkı"* merasimi ile ölünün ruhunu davet eder ve onu eve götürürler (K.5, K.6).

Halk arasında ölünün kırkı olarak adlandırılan gün, onun bayramı olarak kabul edilir (K.7, K.41, K.42, K.49, K.55).

Ölünün ruhunu çağırma işi merasime katılacak olanlar gelmeden önce yapılır.

Merasime katılacak herkes bir araya geldikten sonra, merasimde iman (dua) okuyacak biri getirilen tabaklardaki yiyeceklerden iki tabak hazırlar. Bu tabakların biri *"ülĕ tabagı / ölü tabağı"*, diğeri ise *"zurlar tabagı / büyükler tabağı"* olarak adlandırılır. Ölü tabağı mezarlığa götürülecek olan tabaktır. Büyükler tabağı ise merasime katılamayan yaşlı bir köylüye sadaka olarak götürülür. Tabaklar merasimin yapılacağı masanın bir tarafında hazırlanır, masanın öbür tarafında ise merasime katılacak olan misafirler için hazırlanan yiyecekler bekletilir (K.7, K.47, K.49).

Kreşinlerin tamamı aynı dine mensup olsalar da Kreşin yerleşim yerleri arasında gelenekler yönünden farklılıklar vardır. Mesela araştırma alanı olan Mamadış ili Düsmät köyünde merasim için yiyeceklerle dolu tabaklar getirilir. Kaybıç ili Mälki köyünden gelen ve Kazan'da yaşayan Raisa Krasnova (K.5), kendi bölgelerinde yapılan kırkı merasimine katılanların ise ev yapımı yiyecekler getirmediklerini, bunun yerine marketten satın alınmış çay, değişik tatlılar, un, sıvı yağ gibi şeyler getirdiklerini, yani gelenekte değişim olduğunu belirtmiştir.

"Kırıgı/pominka / kırkı" için hazırlanan önemli hamur yemekleri *"yuka / yufka"* ve *"kırık kümäçĕ"* diye adlandırılan bir yemektir. Bu iki yiyecek de su ve un katılarak hazırlanmış hamurdan yapılır. Yufkalar küçük tatlı tabağı şeklinde ve yağ kullanılmadan iki tarafı da tavada kızartılarak hazırlanır, kırık kümäçĕ ise küçük yuvarlak parçalar şeklinde hazırlanır ve fırında pişirilir. Bunlar, ölünün kırkı dolayısı ile genellikle kırk adet olarak hazırlanır.

Möslim ili Yaŋa Usı köyünde yufka hazırlama geleneği yoktur. Tabakları ile gelen herkese bu kırık kümäçĕ ile yukadan birer tane verilir. Bu işi daha önce de belirtildiği üzere iman (dua) okuyacak olan kişi yapar ve merasime katılan herkesin tabağını aynı şekilde doldurur. Tabaklar hazırlanıp bittikten sonra ise genel törene, yani ölünün ruhuna iman (dua) okuma faslına, geçilir (K.47, K.50, K.51, K.53).

"Kırıgı/pominka / kırkı" merasimi için *kalaç* adı verilen ve ekmeğe benzeyen yuvarlak şekildeki hamur işi pişirilir. Bundan genellikle üç, beş, yedi veya dokuz tane yapılır (K.4, K.5).

"Kırıgı/pominka / kırkı" merasiminde genellikle ölünün adına bir koyun kesilip bu koyunun sol tarafı ve başı pişirilir. Etin kaynatıldığı su ile genellikle çorba hazırlanır. Pişmiş etler, küçük parçalara ayrılmış şekilde aynı et suyunda pişirilmiş patatesle birlikte büyük boy tabaklara alınarak masaya konulur.

Yemek olarak *"aş/şulpa / çorba"* ve *"jarkoe / etli ve patatesli bir yemek"* hazırlanır. Jarkoe adlı ön yemeğin de sobada pişirilmesi gerektiği düşüncesi yaygındır ve bu geleneğin hâlâ devam ettiği belirtilmektedir (K.4, K.5).

Ölü için aş/şulpa (çorba) ve jarkoe yemeklerinden başka botka (lapa) hazırlanır ve başka yiyecek ve içeceklerle birlikte ölünün ruhu için masada ayrılan yere konulur. Fakat bu lapadan merasime katılan kişilere de birer veya ikişer kaşık ikram edilip yedirilir. Ayrıca, koyun kesen insana koyunun başı ile boynu arasındaki *çalmalık* olarak adlandırılan kısmı yedirilir. Koyunun etinden ayrılmış olan kemikler de çok küçük şekilde parçalanıp hiç kimsenin ulaşamayacağı, bulamayacağı bir yere bırakılır. Çünkü bu kemiklerle büyü/sihir yapılabileceği kabul edilir (K.5).

Bazı Kreşin köylerinde çorbadan sonra *bälĕş* adı verilen etli patatesli börek ikram edilir.

Tören öncesi genellikle bir veya üç tane mum yakılır ve bu mumlar masaya yerleştirilir. Araştırma alanı olan Mamadış ili Düsmät köyünde kırkı merasiminde üç tane mum yakılmakta olduğu görülmüştür. Bunun geleneklere dayalı olduğunu belirten Petrova Anastasiya (K.50), "Biz eskilerden böyle gördük. Sebebini bilmediğimiz bir biçimde ölen insan için bir veya üç tane mum yakılmakta idi, şimdi de biz bu şekilde yapmaya devam ediyoruz." diye durumu izah etmiştir.

İman (dua) okunduğu zaman merasime katılan kişiler genellikle ayakta dururlar. Ruhanî de ayakta durarak iman (dua) okur. Bu iman (dua), Allah'tan ölü ve onun yakınları için af dilemek, öbür dünyadaki yakınların cennete gitmesini istemek, dünyadakilerin günahlarının affedilmesini talep etmekten ibarettir. "Onun adını hep aklında tut!" denilir ve bu üç kez tekrar edildikten sonra ikonaya dönülerek iman (dua) okuma ritüeli sona erdirilir.

İman (dua) okuma genellikle yarım saat veya kırk dakika kadar sürer. Bundan sonra ruhanî/papaz, ölü tabağındaki yukadan (yufkadan) küçük bir parçayı kendisi alır ve sonra tabaktaki yuka sıra ile oradakilere ikram edilir. Onlar da bu yukadan küçük parçalar koparırlar ve kendi paylarına düşen bu küçük parçaları yerler. Aynı zamanda iki bardakta önceden hazırlanmış olan içecek de ruhanîden/papazdan başlayarak elden ele verilmek sûretiyle içilir. Araştırma alanı olan Düsmät köyündeki merasimde bu bardakların ikisinde de meyve suyu ikram edildiği görülmüştür.

Herkes yufkadan tattıktan sonra bir tabağa biraz yiyecek koyup bir bardak da içecek alarak iki veya üç kişi dışarıya, kurban kesilen yere, çıkarak orada da yemek yerler. Dışarı çıkanların birinin genellikle kurban kesen kişi olması gerekir.

Kreşinlerde hayvanın kesildiği yerde yemek yemek *"ölĕş birüw / pay vermek"* olarak adlandırılır. Bunun anlamı öbür dünyadakilere hem iman (dua) hem de yemek gerek olduğu şeklindeki inancın yaşadığını gösteren bir delildir. Kalan yemekler ya bu yerde bırakılır ya da tavuklara verilir. Çiftlikte köpek varsa kalan yemekler ona da verilebilir. Kalan meyve suyu da belli bir düzen dâhilinde hayvan kesilen yere dökülür.

Ölünün ruhu için koyun kesilen yere koymak adı verilen yemek ile birlikte değişik yemekler ve ölünün sevdiği içeceklerden de çıkartılır. Bunlar bırakılırken,

“Bik sagınabız sinĕ! / Çok özlüyoruz seni!”, “Yaxşı urında bul! / İyi yerde yat!”, “Yaxşı kabul itsĕnnär üzĕŋnĕ! / İyi kabul etsinler seni!” gibi dualar edilir (K.5).

Hayvanın kesildiği yere, ölü için masaya getirilen tabaktaki yiyecekler çıkarılır ve bu tabağı üç, beş, yedi gibi tek sayıda insanın taşıması makbul sayılır (K.5).

Hayvan kesilen yere yemek çıkartıldıktan sonra kırkı merasimi için toplanmış olan yaşlılar masada yer alır. Artık önceden hazırlanmış olan yemekler yenilmeye başlanır. Öncelikle çeşitli salatalar, meyve suları, meyveler yenildikten sonra ayrı tabaklarda çorba ikram edilir. Yukarıda belirtilen kurban eti suyundan hazırlanmış olan çorba, genellikle el yapımı tokmaçlı (erişteli) bir çorbadır. Yemeklerle birlikte masada *çirkäw arakısı* olarak adlandırılan kırmızı şarap ve alkollü içki konulur. Çorbadan sonra Tataristan yöresine ait bir tür börek olan bälĕş ikram edilir. Bälĕş, bir tepsinin altına ve yan kısımlarına yayılan hamurun içine küçük et ve patates parçalarının yerleştirilmesi ve sonrasında da üst kısmının tencere kapağı şeklindeki bir hamur parçası ile kapatılıp pişirilmesi ile hazırlanan bir çeşit börektir.

Masada yemek yedikleri esnada merasime katılanlar kendi aralarında konuşarak ölü ile ilgili hatıralarını anlatır ve devamlı yeri nur olsun, yeri cennette olsun gibi iyi dileklerde bulunurlar. Merasim esnasında sürekli olarak ölünün yaptığı iyiliklerden bahsedilir.

Yemek faslı tamamlandıktan sonra merasime katılanlara çay ikram edilir. Bu özel gün için Tataristan yöresine ait börekler ve çörekler, çäkçäk ve başka tatlılar hazırlanıp misafirlere ikram edilir. Yemek ve çay faslından sonra ölünün ve ölmüş olan akrabaların ruhlarına iman (dua) okunur, iyi dileklerde bulunulur. Aynı zamanda ölünün yakınlarına da, *“Aldı-artı xäyĕrlĕ bulsın! Kalgannar isän-saw bulsın! Xäyĕr-fatixasın birĕp kitsen! Riza bulıp kitsen! / Bundan sonrası iyi olsun! Kalanlar esen sağ olsun! Helallik verip almış olarak gitsin! Bizden razı olarak gitsin!”* denilerek bu merasime çağırdıkları için teşekkür edilir. Merasim sona erdikten sonra ayrılan kişiler, mevtanın yeri nur olsun, mekânı cennet olsun gibi dileklerde bulunarak ev sahiplerine veda ederler.

Kreşinlerin yaşadığı bazı köylerde yemek sonunda merasime katılanlara *“sıra / bira”* dağıtılır. Bu biralar eskiden evde hazırlanıyor olsa da günümüzde bunun yerine hazır biralar kullanılmaktadır (K.4, K.5).

Bira dağıtma işi genellikle merasime katılan bir kişi tarafından yapılır. Bunun için önceden kullanılmamış, yeni bardaklar alınır. Biradan kim ne kadar isterse o kadar içebilir, fakat hamileler özellikle iki bardak içmelidirler. Raisa Krasnova (K.5) tarafından verilen bilgilere göre bu, eski devirlerden günümüze kadar bu şekilde devam edegelen bir gelenektir, fakat günümüzde bunun neden böyle olduğunu bilen yoktur. Merasim sonunda bira dağıtımını yapan kişi bira içilen bardağı alıp evine götürür.

Yemekten sonra toplanmış olan kemikleri atmak için evden beş, yedi veya dokuz insan çıkar ve bu kemikler hiç kimsenin ulaşamayacağı bir çukura atılır. Daha sonra ise bu kişiler mezara geçerler ve önceden pişirilmiş olan kalaç veya son zamanlarda kaşar peyniri ile beyaz peynirli ve yumurtalı hamur işi börekleri mezarlığa götürürler. Mezarlığa götürülen hamur işi kalaç ile peynirli börek tekrar eve getirilir ve evdeki herkese ikram edilip yedirilir. Pominkaya/kırkı merasimine katılan herkesin mezarlığa gidip dönenleri beklemesi şarttır (K.4, K.5).

Ölünün ruhunu tekrar mezara götürmeden önce mezarlığa götürülmüş minderle masanın etrafında güneşin tersi istikametinde üç defa dönülür. Sonra ise bu minderle birlikte tekrar mezara gidilir. Mezarlığa gidilirken üç tane mum götürülür ve bunlar kabrin üstünde yakılır, aynı zamanda molitva (dua) okunur. Mumlar mezardaki haçın üstüne yerleştirilir. Kışın sadece bir tane mum kullanılır ve bu mum üçe bölünerek yakılır. Mezarlığa bazen alkollü içecek de götürülür ve ölen insanın hasreti ile onun ruhu şerefine içilir, böylece hasret giderilmiş olur. Mezarlıktan ayrılıp giderken ölünün mezarının üstüne *"cännät stakanı / cennet bardağı"* diye adlandırılan bardağı ve tabağı da bırakılır ve ölüleri ziyaret ederken götürülen yiyecek ve içeceklerden bu tabakla bardağa da konulur (K.5).

Eski dönemlerde kırkı merasimi için Kreşinlerde zengin aileler koyun, fakir aileler ise kaz keserlermiş. Kırkı meresimi için bira hazırlanmakta ve votka satın alınmaktadır. Ölen kişinin yıllığı dönemi ise bir sene sonra, bazen ise daha geç 3, 5, 7, 9 sene üstüne de yapılabilirmiş. Yıllığı merasimi için zengin aileler inek, maddi durumu iyi olmayan aileler dana veya koyun keserlermiş. Kesilen hayvanın sadece sol tarafı pişirilirmiş. Bu merasim için *koymak* adlı hamur aşı hazırlanır ve bu güne özel kırk tane yuvarlak *"kümäç / küçük ve yuvarlak hamur işi yiyecek"* hazırlanırmış.

Bazı Kreşin köylerinde bu merasime katılanlar kendileri ile ekmek, bal, koymak gibi yiyecekler ve içecekler getirirlermiş (Matveyev‘, 1899:26).

Ölünün yılı veya yıllığı diye adlandırılan dinî merasim de bu şekilde, yani pominka/kırkı merasimi gibi, yapılır, fakat bu merasim yapıldığı zaman ölünün ruhu mezarlıktan alınıp eve götürülmez (K.47, K.50).

Möslim ili Yaŋa Usı köyünde ölünün yılı töreninde dana gibi bir büyükbaş hayvan kesilmektedir (K.43).

Ölünün yılı/yıllığı olarak adlandırılan törene sadece mevtanın akrabaları ve yakınları davet edilerek bu tören yapılır, yani pominka (kırkı) gibi yapılmaz (K.5).

Ölen kimseyi anma merasimleri esnasında çok sayıda mum yakılır ve bu mumlar kapı girişi ile başına, eşiğe, pencerelerin alt ve üst kısımlarına, ikonaların önüne, masaya yerleştirilirlermiş. Merasim yapılırken mumların çok sayıda ve merasimin yapıldığı yerin aydınlık olması, ölen kimsenin öbür dünyada kalacağı yerin aydınlık olmasının arzu edilmesi ile ilgilidir (Matveyev‘, 1899: 26-27).

Matveyev‘ (1899:28), Kreşinlerin ölen kişileri anma merasiminin sonuna doğru şarkılar söyleyip gönül açarak eğlendiklerini, bu özel günde hoşça vakit geçirmeye çalıştıklarını belirtir. Kreşinler, bu merasim ne kadar güzel olursa merasimde anılan kişinin de öbür dünyada daha rahat ve huzurlu olacağına inandıklarını belirtir.

Kreşinlerin inancına göre ölen kişi öbür dünyada da bu dünyadaki gibi yaşamaktadır. Üçü, kırkı gibi anma günlerinde yemek yedikleri sırada *“Ocmax aşı bulsın! / Cennet yemeği olsun!”* diyerek yemeklerini yerler. Burada amaç, yaşayanların yedikleri rızıkların ölenlere de ulaşmasını dilemektir. Kreşinler arasındaki bu inanç bugün de yaşamaktadır.

Kreşinlerde kabir ziyaretleri yazın Troitsa[5] adı verilen günden önce yapılır (K.5, K.6, K.43, K.46). Kreşinler ölen kişiyi özledikleri zamanlarda veya ölünün uzaklardan yakınları, akrabaları geldiği zamanlarda da toplanıp hep birlikte veya ailece mevtanın kabrini ziyaret ederler, mezarın üstünü kurumuş otlardan arındırır ve mezara çiçek dikerler (K.43, K.46).

[5] Troitsa: teslis; dinî bayramların önemlilerinden biri, Paskalya sonrası ellinci ve elli birinci günde Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına yapılan bayram (Ojegov ve Şvedova, 2005:812).

Müslüman Tatarlarda da ölü defnedildikten sonra üçü, yedisi, kırkı ve yıllığı gibi törenler yapılmaktadır. Bu törenler genel olarak yemekli bir masanın etrafında ve ölünün evinde düzenlenir. Üçü olarak adlandırılan gün, son zamanlarda değişikliğe uğramış ve ölünün gömüldüğü gün de yapılmaya başlanmıştır. Fakat bu uygulama bazen cenazeye katılanlar mezarlıktan ayrılmadan onlara sadaka dağıtma şeklinde, bazen de cenaze sonrası ölü yakınlarının camiye gidip orada Kur'an'dan ayetler okutarak sadaka vermesi şeklinde yapılmaktadır.

Üçü merasimi, ölünün vefatının üzerinden tam üç gün geçtikten sonra köydeki bir yaşlıya veya okuyan bir öğrenciye sadaka verilerek de yapılır. Bazı kişiler bu merasim gününde dört beş kişiyi toplayıp onlara yemekler sunarak *"Korän aşı / Kur'an aşı/yemeği"* yaparlar.

Üçü merasimine ölünün akrabaları, duruma göre sadece erkekler veya sadece kadınlar, davet edilerek bu merasim yapılabilir.

Müslüman Tatarlarda ölünün üçü merasimine kadınlar çağrılmışsa yedisi merasimine erkeklerin çağrılmasına özen gösterilir. Kreşinlerde ise böyle bir uygulama yoktur.

Ölünün üçü merasimine eğer erkekler katılırsa imam da çağrılır. Eğer imam merasime katılamayacak olursa o zaman Kur'an okumayı bilen bir erkek çağrılır ve Kur'an okuma işini o yapar. Merasime kadınlar çağrılırsa ya abıstay[6] ya da Kur'an okumayı bilen başka bir kadın çağrılır. Her iki durumda da maksat ölünün ruhuna Kur'an'dan ayetler ve dualar okumaktır.

Eskişehir Tatarlarında da görülen ölünün üçüncü günü merasiminde gözleme yapılır ve meyve suyu ile birlikte dağıtılır (Kalafat, 2011:105).

Yedisi halk dilinde ciděsě (yedisi) olarak adlandırılr. Ölünün yakınları, eğer ölü erkekse bu gün sadece erkekleri, kadınsa sadece kadınları veya bazen hem kadınları hem de erkekleri davet ederek tören düzenlerler.

[6] Abıstay: Müslüman Tatarlar arasında imamların Kur'an okumayı bilen eşlerine verilen isim. Abıstaylar, eski devirlerdeki Müslüman Tatarlar tarafından bir anlamda kadınlar arasındaki imamlar gibi düşünülür ve öyle kabul edilirlerdi.

Yedisi olarak adlandırılan törene davet bir veya iki gün önceden yapılır. Törene on ila yirmi arası kişi katılır. Bu törene davet edilenler, törene katılan herkese dağıtılmak üzere yanlarında sadaka ve bir çeşit yiyecek getirir. Sadaka para, havlu, mendil, sabun, küçük kutuda çay, küp şeker gibi malzemelerden ibarettir.

Merasim esnasında marketten satın alınan veya evde hazırlanan börek, çörek, şekerleme, kurabiye gibi yiyecekler masaya konulur.

Törenin sonunda masadaki yiyeceklerden küçük poşetlere doldurularak merasime katılan herkese dağıtılır. Bu, kendine has bir gelenek olup bu yiyeceklerin dualı rızıklar olduğu kabul edilir ve dağıtılmaları vesilesi ile ölen kişinin ruhuna bir kez daha sevap kazandırmak için yapılır. Çünkü Kur'an yemeğine katılan kişi alıp götürdüğü bu yiyecekleri evinde çocuklarına, torunlarına verir, onlar da bu yiyecekleri tadıp sevinir ve ölen kişinin yerinin cennet olması için dualar ederler, diye düşünülür.

Yedisi töreninde imam eve gelir, ev sahipleri için dua ederek törene başlar ve ölen kişinin yakınlarının, ev sahiplerinin, bu törene katılan kimselerin de yedi ceddinin ruhuna Kur'an'dan ayetler okuyup dua eder. İmam tarafından merasimde genellikle Yasin, İhlas, Nas, Felak sûresi gibi sûreler ve başka ayetler okunur. Dua edildikten sonra törene katılanlar önceden getirilen sadakaları dağıtırlar. Sadakayı önce ev sahibi dağıtır ve dağıtma işine öncelikle imamdan başlar. Evde bulunan herkes sadaka alır, sadaka almayan hiç kimse kalmaz. Sadakalar dağıtıldıktan sonra yine bir dua okunur.

Tören faslı bittikten sonra herkes elini silsin diye ıslak bir havlu verilir ve herkes elini onunlar siler. Böylece yemek faslına geçilir. İlk olarak aş/şulpa (çorba) ikram edilir. Bu çorba, genellikle merasimin yapıldığı evde hazırlanmış olan tel gibi ince kesilmiş erişteden yapılan bir çorbadır. Önceden kaynatılan et veya tavuk suyuna eklenerek pişirilir. Et ve tavuk suyunda erişte eklenene kadar patates pişirilir ve pişmiş etler ile birlikte bir tabağa alınarak servis edilir. Çorba sonrası, fırında hazırlanan bir çeşit hamur işi olan ve içeriği et, soğan ve patatesten oluşan bälëş sunulur. Bundan sonra ise merasime katılanlara çay ikram edilir.

Ölünün kırkında ise merasime hem erkekler hem de kadınlar çağrılabilir. Ölünün kırkıncı günü ile ilgili merasime çağrılacak kişileri cenaze sahipleri, yani ölünün yakınları tespit ederler. Bu törenlere genellikle yaşlılar davet edilir.

Müslüman Tatarlarda hem yedisi hem kırkı hem de yılı diye adlandırılan törenler yemekli olarak yapılır. İki üç masa birleştirilerek uzun bir sofra hazırlanır. Bu özel günler için önceden hazırlanmış olan börekler, bisküviler, tatlılar, dökme çikolatalar, çeşitli reçeller, turşu çeşitleri, değişik salatalar, kızartmalar, balık yemekleri, kuruyemişler, kompostolar, meyve suları ve mevsim meyveleri masada yer alır. Masaya özellikle tuzlukla tuz konulur. Davetliler genellikle oturma odasında ağırlanır.

Eski dönemlerde yemek masalarında ev yapımı yoğurt, ekmek ve kompostonun yer aldığı ile ilgili bilgiler halk arasında hâlâ anlatılmaktadır. Bu yiyeceklerin yanında çorba ikram edilir ve daha sonra çay içilir. Yukarıda sayılan yiyeceklerden hareketle günümüzde yapılan törenler için hazırlanan masalarda yiyeceklerin çok daha bol olduğu söylenebilir. Ayrıca, geçmişle şimdiki zamanı kıyaslayan yaşlıların, yiyeceklerin çeşitlenmesi ve çoğalması ile ilgili bu durumun israfa yol açtığı, bunun da insanları günaha soktuğu şeklinde serzenişleri ile karşılaşılmaktadır.

Müslüman Tatarlar arasında yaşayan bir geleneğe göre ölen kişilerin ruhu için yılda bir defa Kur'an okutulur, ölen kişiler bu şekilde hatırlanmış, yâd edilmiş ve ruhları için dua edilmiş olur.

Anne ve babaların ruhları için önce çocukları, daha sonra ise torunları bu işi yaparlar. Bu merasim, ölülerin ruhları için Kur'an okuma/okutma geleneği, genellikle ailenin baki dünyaya göçüp gitmiş bütün büyüklerinin ruhları için yapılır. Müslüman Tatarlarda, Türkiye Türklerinde olduğu gibi bir mevlit okuma/okutma geleneği yoktur.

3.3.3.Ölünün Eşyaları

Müslüman Tatarlar ve Kreşinler arasında var olan bir geleneğe göre ölünün eşyaları genellikle onun akrabaları, yakınları ve arkadaşları arasında, bir çeşit hatıra olarak saklanmak üzere, paylaşılır.

Ölen kişi vefatından önce bazı kıyafetlerini, eşyalarını belli kişilere verilsin diye vasiyet etmiş ise bu kıyafetler ve eşyalar onun istediği şekilde o kişilere dağıtılır.

Ölüm anında ölünün üstünden çıkan eşyalar ile ölünün eski eşyaları yakınları tarafından yakılır.

Eski devirlerde Tatarlar arasında ölen kişilerin eşyaları fakirlik dolayısı ile atılmaz, temiz bir biçimde olmak kaydı ile, ihtiyaç sahiplerine verilirdi. Ancak günümüzde hayat şartları daha iyi olduğu için ölen kişilerin eşyaları kimseye verilmeyip yakılmaktadır.

Mevtanın özel anlamı olan bazı eşyaları ve giysileri ise yakılmayıp yakınları tarafından hatıra olarak saklanır.

Ayrıca, günümüz insanları arasındaki bir inanca göre eski giysiye onun sahibinin aurası, negatif enerjisi sindiği kabul edilir. Ayrıca, bu giysilerin ölen insanın hastalığını veya hastalıklarını taşıdıklarına da inanılır.

Vücudun uzuvları ile ilgili olmasa da, yine bu kapsamda değerlendirilebilecek farklı bir grup halk inancı daha vardır. Bu kapsamda ele alınan âdetlerde temel nokta insandan yayılan etkilerin bir başkasına bulaşması ya da bulaşmamasına gösterilen özenle ilgilidir. İnsanın aurası, kötü/kara enerjisi kıyafetine de siner. Bu sebeple, yani kişiye bulaşması muhtemel negatif etkili unsurlar dolayısı ile, tanınmayan yabancı kişilerin giysileri giyilmez (Candan, 2015:407-408).

3.3.4.Ruhla İlgili İnanmalar

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde, öldükten sonra da ölen kişinin ruhunun evde dolaştığı şeklinde bir inanç vardır. Bu sebeple herhangi bir vefat hadisesi vuku bulduğunda evdeki aynalar örtülür. Bunun amacı, ölen kişinin aynada kendisini görerek korkmasına mani olmaktır. Ayrıca, ölünün aynadaki aksinin evdekileri korkutacak olmasından da bu şekilde kaçınılmış olur.

Ölen biri defnedildiği gün yağmur/kar yağarsa, bu kişinin günahlarının az olduğuna inanılır (K.14, K.15, K.25).

Ölen insanın ruhunun, ölümünden sonraki kırk gün boyunca evine gelip gittiği şeklinde bir inançla hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde günümüzde de karşılaşılmaktadır. Ayrıca, ölen kişinin ruhunun bilhassa akşamüstü evinin penceresinin camına geldiğine inanılır. İnanca göre mevtanın ruhu genellikle bir kelebek şeklinde olur ve kanatları ile pencerenin camına vurur.

Eski Türk yazıtlarında can, uçma özelliği olan bir varlık şeklinde algılanmıştır. *"Canı oçtı / canı uçtu"* ifadesi eski Türkçe yazılı metinlerde kullanıldığı gibi günümüz Kazan-Tatar Türkçesinde de aynı şekilde yaşamaktadır. Bu ibare, ölümü ve ölümden duyulan korkuyu ifade etmektedir. Canı kuşa benzetmek de pek çok halkın dilinde görülen ortak özelliklerden biridir (Däwlätşin, 2009:27).

Müslüman Tatarlarda can veremeyip uzun süre yatan biri hakkında onun günahlarının çok olduğuna inanılır (K.3, K.38). Can verirken rahat olan kişilerin günahsız olduğu şeklindeki inanç ise eski devirlerden beri süregelen bir inançtır (İnfant'yev', 1910:67).

Kirov ve Udmurtiya Tatarları arasında, ölen kişinin ruhunun Perşembe gününü Cumaya bağlayan gecede eve döndüğüne inanılır. Bundan dolayı o gece ölünün ruhu için dua edilmesi gerektiğine inanılır. Ölen insanın ruhunun ileriki zamanlarda da evine gelip gittiğine inanılmaktadır (Bayazitova, 2006:118-119). Ölünün ruhunun Perşembeyi Cumaya bağlayan gece evine geldiği inancı ile Türkiye'de de karşılaşılmaktadır.

Ölen insanın ruhunun bir kuşa, çoğu zaman bir bülbüle veya renkli ve güzel başka kuşlara, benzetilmesi inancı da her iki toplumda var olan ortak özelliklerden biridir.

Kreşinlerde de ölen kişinin canının/ruhunun başka bir dünyaya uçtuğuna inanılır. Ayrıca, öbür dünyada da hayatın devam ettiği şeklindeki inanç/ahiret inancı Kreşinlerde de vardır (K.43, K.49, K.50).

Kreşin inancına göre insan canının öbür dünyaya nasıl gittiğini, orada nereye gittiğini ve orada nasıl yaşayacağını biz günahkâr insanlar bilemeyiz, göremeyiz. İnsanın canı çıkıp ruhu bedeninden ayrıldıktan sonra sorgulanmaya götürülür ve

günahları dolayısı ile kırk gün boyunca sorgulanır (Tĕgĕ Donyädyäge Tormoş Turında, 2009:4).

Kabirde sorgu yapılacağı ile ilgili inanç Kreşinlerde ve diğer Müslüman toplumlarda olduğu gibi Müslüman Tatarlarda da vardır.

3.3.5.Ağıt Söyleme – Yas Tutma

Halk arasında, ölen kişinin evin mutluluğunu, huzurunu da alıp gittiği şeklinde bir düşünce ve inanç vardır. Çünkü ölen kişinin tekrar geri dönme ihtimali yoktur ve bu da doğal olarak ölen kişinin geride kalan yakınlarının acı çekmesine sebep olmaktadır.

Müslüman Tatarlarda da Kreşinlerde de bir evden cenaze çıktıktan sonra bir hafta on gün boyunca son derece sessiz ve sakin bir atmosfer söz konusu olur o ev için. Bu evde veya civarında yüksek sesle konuşulmaz. Aynı şekilde, şarkı veya türkü söylenmez. Eğer bu cenaze vaktine denk gelen düğün veya kutlama varsa bunlar ertelenir.

Müslüman Tatarlar arasında cenaze sonrasında yas tutmak maksadı ile siyah kıyafetler giymek gibi bir âdet yoktur. Ancak Kreşinlerde bir evden bir cenaze çıktığı zaman ölen kişinin ruhu için kırk gün boyunca mum yakma âdeti vardır. Bir Kreşin evinden cenaze çıktığı zaman geride kalanlar matemde olduklarını ifade etmek için koyu renkli kıyafetler de giyerler (K.42).

Müslüman Tatarlar arasında, İslam şeriatı gereği, bir evden cenaze çıktığı zaman ölünün ardından yüksek sesle ağlamamak gerektiği inancı vardır. Eğer böyle yapılır, yani yüksek sesle ağlanırsa, ölen kişinin kabir azabına maruz kalacağına ve su içinde yatacağına inanılır. Ölüyü kabir azabına maruz bırakmamak için bu şekilde ağlamaktan kaçınılması gerektiği düşünülür. Din her ne kadar böyle bir şeyi, ölünün arkasından yüksek sesle ağlamayı, hoş karşılamasa da pratikte bunun uygulanışı o kadar kolay değildir (K.15, K.21, K.37).

3.3.6.Mezarlıklar, Mezar Ziyaretleri

İslam inancına göre, mezarlıklar, sadece cansız cesetleri defnetme yeri değildir; onlar ruhların azap çekeceği veya nimet tadacağı yerlerdir (Ramil Xäzrät Vägazlärĕ, 2011:97). Benzer şekilde, Kreşinler de mezarda sorgu olacağına ve bu sorgunun kırk gün boyunca devam edeceğine inanırlar.

Müslüman Tatarların ve Kreşinlerin köylerinde yapılan saha çalışmaları esnasında mezarlıkların köylerin çıkışında, girişinde veya köylerden uzakta, yol kenarında yer alabildiği görülmüştür. Mezarlık hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde *zirat* olarak adlandırılır. Mezarlıkların bakımı, eski devirlerde köylüler tarafından seçilen veya mezarlıklara saygı duyan ve kendi isteği ile bu işe talip olan kişiler tarafından yapılırdı. *"Zirat karawılçısı / mezarlık bekçisi"* olan kişi ölenlerin gömülmesi gerektiği vakit cemaate yardımcı olmaya başlar, ölünün gömüleceği yeri gösterir, kabir kazmak veya ölüyü yıkamak için gerekli malzemeleri tedarik eder. Yılda bir iki defa mezarlığın tertip ve düzeni ile ilgili büyük çaplı temizlik ve bakım faaliyeti yapar, mezarlıkta yer alan ve çürümeye yüz tutan ağaçları kestirir, mezarlığın çevre duvarını tamir eder veya ettirir. Bu işler sadece mezarlık bekçisi tarafından yapılmaz, köydeki erkeklerin hepsinin katılımı ile gerçekleştirilir. Şehirlerdeki mezarlıklarda ise bu tür işler için mezarlık görevlileri vardır.

Müslüman Tatarlar arasında, ölen insanın doğum gününde onun mezarını ziyaret etme geleneği vardır.

İlkbahar, yaz veya güz mevsimlerinde vefat etmiş birinin mezarına ölüm gününde de gidilir. Kışın hava çok soğuk ve her taraf yoğun şekilde karla kaplı olduğu için mezarlığa pek gidilmez. Fakat mevtanın uzak diyarlardan gelen akrabası veya çocuğu olursa, kışın böyle zor şartlarda bile yakınlarının mezarını ziyaret eder.

Kreşinlerde mezarlıklar genellikle yılda bir defa ziyaret edilir. Ancak bu genel bir kural değildir. Troitsa dolayısı ile Temmuz ayında da mezarlıklar ziyaret edilebilir.

Kreşinlerdeki mezar ziyareti günü için kardeşler ile tüm akrabalar bir araya gelerek kendi yakınlarının mezarlarına gider ve yakınlarını ziyaret etmeye özen gösterirler.

Mezar ziyaretleri esnasında Kreşinler tarafından ölüler için hamur aşları ve onların sevdikleri içeceklerden de getirilir ve mezarların üstündeki tabağa bir parça yemek konulur. Yine mezar üzerinde bulunan bardak da getirilen içecek ile doldurulur.

3.3.7.Mezar Taşları

Ölüyü defin geleneği olan pek çok toplumda olduğu gibi Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde de mezar ile birlikte mezarda yatan kişiyi tanıtıcı bir mezar taşının da yapıldığı görülmektedir.

Kreşinlerde defin işleminin üzerinden bir yıl kadar bir süre geçip mezar toprağı iyice çöktükten sonra mevtanın mezarı başına bir kabir taşı dikilir. Kabir taşı son yıllarda mermerden yapılmaya başlanmıştır. Bu taşın alt kısmında ölünün soyadı, adı ve babasının adı, doğum ve ölüm tarihleri bulunur. Ayrıca mezar taşında ölünün hayatta iken çekilmiş güzel ve büyük bir fotoğrafı da yer alır. Mezar taşının sol üst kısmına ise bir haç sembolü yapılır.

Müslüman Tatarlar tarihî süreç içinde, kendi geleneklerini de içine katarak, kendine has İslamî kurallara göre kabristanlar oluşturmuşlar ve yorumladıkları dinî usullere göre mezarlar yapmışlardır.

Kazan ve tarihî Bulgar şehri gibi yerlerde değişik yüzyıllara ait Arap harfli Tatarca yazılı mezar taşlarına rastlamak mümkündür.

SSCB döneminde Müslüman Tatarlarda kültürel anlamda ciddi değişiklikler ve kırılmalar olmuştur. Bu dönemde gerek Müslüman Tatarlarda gerekse Kreşinlerde mezar taşlarına ölünün resmini yerleştirme âdeti görülmeye başlanmıştır. Bu âdet SSCB dönemindeki seküler dünya görüşünün etkisi ile Müslüman Tatarlar arasında görülmeye başlanmış, zaman içinde ise yaygınlık kazanmıştır. Ancak SSCB sonrası dönemde güçlenen din duygusu ve dinî hayat bu uygulamayı kısmen zayıflatmıştır. Buna rağmen, özellikle seküler Tatarlar arasında mezar taşına ölünün fotoğrafını yerleştirme geleneği bugün de devam etmektedir. Hatta bu uygulama SSCB dönemindeki Ruslara öykünme durumundan daha ileri boyutlara taşınmış ve tıpkı Rus mezar taşları gibi taşlar Tatar kabristanlarında da görülmeye başlanmıştır.

Eski dönemlerde Müslüman Tatarlar arasında taş yerine klasik Tatar evlerine benzeyen ağaçtan yapılma mezarlar da vardı. Bu tür mezarlar, taşların ağırlığı altında ruhunun kısılmasını istemeyen kişilerin ölmeden önceki vasiyetleri doğrultusunda yapılmıştır. Bu tarz ağaçtan yapılma mezarlara günümüzde pek rastlanmamaktadır.

SSCB döneminde genellikle metal malzemelerden yapılan mezar taşlarının yerini günümüzde mermer veya mermer benzeri taşlardan yapılan mezar taşları almıştır. Ayrıca, SSCB döneminde mezar taşında yer alan bilgiler Rusça olurken günümüzde bu bilgilerin Tatarca olarak yazıldıkları görülmektedir.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında vefat edenlerin bir kısmının mezarları başına mezar taşı yerine metal bir anıt dikildiği görülür. Bu, sadece savaşa katılan kişilerin mezarı başına dikilen üçgen şekilli, mezar taşına benzer metal bir anıttır. Anıtın üst kısmına ya bir kızıl yıldız ya da hilal yerleştirilir. Kızıl yıldız, bu mezarda yatan kişinin büyük savaşa katılmış olan bir kişi olduğunu anlatır. Kızıl yıldızlı mezarlarda yatan kişilerin daha seküler ve Sovyet vatandaşı kimliğini benimsemiş kişiler oldukları ve aynı şekilde bir dünya görüşünü benimseyen yakınları tarafından anıtlarının bu şekilde, seküler bir anlayışı temsil ve ifade edecek tarzda, yaptırıldığı görüşü dile getirilmektedir. Üzerinde hilal olan anıt ise mezarda yatan kişinin ve geride kalan yakınlarının millî-manevî değerlere daha fazla vurgu yapan kişiler oldukları düşüncesini ifade etmektedir.

Bazı kimseler ölümlerinden önce vasiyette bulunup mezar taşı istemediklerini belirtirler. Bu kişilerin kabirlerine diğerleri gibi bir mezar taşı yerleştirilmez. Ancak, bu kişilerin de adları sanları yok olmasın diye mezarlarının baş tarafında ve mezarın duvarına veya mezarı çevreleyen demir parmaklıklara ölünün hakkındaki isim, soyisim, doğum ve ölüm tarihi, baba adı gibi bilgileri içeren metal bir levha yerleştirilir. Bu tarz mezarlar genellikle metalden yapılır ve bu tür mezarlara *çardugan (mezarı tespit eden duvar, çerçeve)* (Abdullin vd, 1981:410), *räşätkä (mezarı tespit eden duvar, çerçeve)* (Ojegov, Şvedova, 2005:678) gibi adlar verilir.

3.3.8.Ölümle İlgili Atasözleri ve Deyimler

Äcälgä daru yuk! / Ecele ilaç yok!

ächälgä bir säbäp / ecele bir sebep

Kayta torgan cir tügĕl! / Dönülecek yer değil!

tĕgĕ dönyaga kitüw / öbür dünyaya gitmek

sägatĕ suguw / saati çalmak/ölüm anı yaklaşmak

rizıgı bĕtüw / rızkı bitmek

Ülgän artınnan ülĕp bulmıy. / Ölenle ölünmez.

Ülgän kĕşĕ ülä dä kotıla, kalgannarga avır. / Ölen kişi ölüp kurtuluyor, geride kalanlara zor.

Bötĕn kĕşĕgä şunda barası. / Hepimiz oraya gideceğiz.

Cir astında yullar yuk. / Yer altında yollar yok.

Ülĕp kotıldı. / Ölüp kurtuldu.

Kayçan kitäsĕŋnĕ bĕlä almıysıŋ. / Ne zaman gideceğini bilemezsin.

Ülgäç tä öç könlĕk iş kala, di. / Öldükten sonra da üç günlük iş kalırmış.

ülĕm isĕrĕklĕgĕ / ölüm sarhoşluğu

ülĕm yakasında / ölüm yakasında, yakınında

ülĕm tüşägĕnä yatuw / ölüm döşeğine düşmek

Gomĕrsĕzgä gomĕr östäp bulmıy. / Ömrü olmayana ömür eklemek mümkün değildir.

SONUÇ

Her milletin hayatında olduğu gibi son derece uzun ve köklü bir tarihî geçmişe sahip olan Müslüman Kazan Tatarları ile Kreşinlerin (Hristiyan Tatarların) hayatlarında da doğum, evlenme ve ölümden müteşekkil geçiş dönemlerinin büyük bir önemi vardır. Bu çalışmada, Müslüman Kazan Tatarları ile Kreşinlerin (Hristiyan Tatarların) Geçiş Dönemleri (Doğum-Evlenme-Ölüm) ele alınmıştır.

Bu çalışma, Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti Kazan şehir merkezi (Müslüman Tatarlar ve Kreşinler); Aznakay şehir merkezi (Müslüman Tatarlar) ile bu şehre bağlı Ägĕrcĕ köyü (Müslüman Tatarlar), Yaŋa Yul köyü (Müslüman Tatarlar); Möslim rayonuna bağlı Çakmak köyü (Müslüman Tatarlar) ve Yaŋa Usı köyü (Kreşinler); Mamadış rayonuna bağlı Düsmät köyü (Kreşinler) örnekleri üzerinden yapılmış olup adı geçen şehir ve köyleri kapsamaktadır.

Çalışma konusunun eksenini oluşturan toplum hayatı ile ilgili töre, gelenek, görenek, âdet, örf, teamül, moda gibi toplumsal kurallar ele alınarak bunlar toplum üzerindeki yaptırım güçlerine göre değerlendirilmiştir. Daha sonra ise halk kültüründe geçiş dönemlerinin niteliği ve niceliği hakkında kısa bilgilere yer verilmiştir. Ele alınan hususlarda din kaynaklı farklılıklar yanında siyasî ve ideolojik yaklaşımlar, sistem değişiklikleri gibi hususların da hem Müslüman Tatarlar hem de Kreşin toplumu üzerinde son derece etkili olduğu görülmüştür.

Çalışma esnasında Müslüman Kazan Tatarları ve Kreşinlerde her geçiş dönemi ile ilgili olarak geçiş öncesi, geçiş sırası ve geçiş sonrası şeklinde bir düzen takip edilmiş, konular bu düzen dâhilinde ele alınıp incelenmiştir. Geçiş dönemleri ile ilgili inceleme esnasında hem Müslüman Kazan Tatarları ile Kreşinler arasında benzerlikler ve farklılıklar yönünden karşılaştırmalar yapılmış hem de eski Türkler ve günümüz Türk dünyasındaki muhtelif Türk toplulukları ile ilgili bilgilere yer verilmiş ve böylece konunun daha geniş bir açıdan görülüp anlaşılması sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda elde edilen veriler:

Geçmişte de bu bölgede, Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde, yaşayan Müslüman Kazan Tatarlarının bugün de çoğunluğu teşkil ettikleri görülmüştür. Bazı iddialara göre 1552 yılında Kazan Hanlığı'nın işgalinden sonra Hristiyanlaştırılan Tatarlar, bazı iddialara göre ise farklı bir etnik kimliğe sahip olan, fakat bölgedeki Tatarların hâkimiyeti dolayısı ile onların dilini benimseyip Tatarca konuşan Kreşinlerin (Hristiyan Tatarların) de günümüzde bölgenin önemli unsurlarından biri olduğu görülmüştür.

Türkiye Türkolojisindeki bir anlayışa göre Rusların hâkimiyetleri altındaki Türk boylarını milletleştirme anlayışından başka Kreşinlerin küçük de olsa bir kısmının kendilerinin Tatar olmadıkları, farklı bir etnik kimliğe sahip oldukları fikrini dile getirdikleri görülmüştür. Ancak, hem dil birliği hem de çok güçlü olan ortak kültürel değerler, ayrıca yapılan çalışmaların gösterdikleri Kreşinlerin de Türk kökenli bir halk olduğunu ortaya koymuştur. Bundan dolayı bu çalışmada da Tatarlar terimi ile hem Müslüman Tatarlar hem de Kreşinler kastedilmiş; özel bir ayrım yapmak gerektiği zaman ise Müslüman Tatarlar veya Kreşinler (Hristiyan Tatarlar) terimlerine müracaat edilmiştir.

Hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde, geçiş dönemlerinin ilk aşaması olan doğum ve doğum öncesi âdetlerinde ilk planda ailelerin çocuk sahibi olmayı arzuladıkları görülmüştür. Modern zamanın insanları olarak Müslüman Tatarların ve Kreşinlerin çocuk sahibi olmak için öncelikle doğal yolları denedikleri, sorun yaşayan ailelerin ilk olarak modern tıbbî yöntemlerden çare umdukları görülmüştür. Ancak, bu şekilde çocuk sahibi olamayan ailelerin geçmişten günümüze kadar getirdikleri ot, hamam, kupa çekme, Kur'an'dan ayetler okuma (bu uygulama Kreşinler için geçerli değildir), Altay taraflarına gidip şamanlardan yardım alma gibi pratiklere ve uygulamalara müracaat ettikleri tespit edilmiştir.

Geçiş dönemlerinin ikinci aşamasını oluşturan evlenme ile ilgili olarak her iki kesimin de tarihî süreç içinde değişim gösteren uygulamalara sahip oldukları görülmüştür. SSCB döneminde gerçekleştirilmeye çalışılan Sovyet vatandaşı yaratma çabasının bilhassa Müslüman Tatarlar üzerinde karma evlilikler yolu ile ağır tahribata yol açtığı görülmüştür. Müslüman Tatarların azınlık psikolojisi ile hareket edip mümkün olduğunca Ruslardan uzak durma anlayışının SSCB döneminde çökmüş olması bunda ciddi etkiye sahiptir. SSCB sonrası dönem için ise kısmî bir

normalleşme sürecinden söz etmek mümkünse de o dönemde yerleşen anlayışın etkilerinin bugün de devam etmekte olduğu sonucuna varılabilir.

Müslüman Tatarlarda SSCB dönemi öncesinde görülen çok eşliliğin bu dönemde ortadan kalktığı ve bu hususun da devrin siyasî düşüncesinin olumlu etkilerinden biri olduğunu söylemek mümkündür.

Müslüman Tatarlarda geçmişte var olan görücülük veya dünürcülük usulü ile evlenme gibi geleneksel yöntemlerin günümüzde artık var olmadığı; bunların yerini kız ile erkeğin birbirlerini tanımaları, flört etmeleri ve sonunda bir karara vararak evlilik yoluna girmeleri şeklindeki modern anlayışın aldığı görülmüştür. Bunda Tatarların yenileşme ve aydınlanma düşüncesi ile birlikte SSCB döneminin de etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Kreşinler her ne kadar Ruslar ile aynı dini ve Müslüman Tatarlar ile aynı dili paylaşıyor olsalar da onlar da tarih boyunca azınlık psikolojisi ile hareket edip her iki büyük gücün, Hristiyan dindaşları Rusların ve Müslüman ırkdaşları Tatarların, etkilerinden kendilerini korumaya çalışmışlardır. Ancak, Kreşin toplumunda da geleneksel evlilik yöntemleri yerini modern usullere bırakmıştır. Ayrıca, sayıları çok olmasa da hem Müslüman Tatarlarla hem de Ruslarla yapılan karma evlilikler söz konusudur. Bu da toplumlar arasındaki kültür alışverişini daha güçlü kılmakta, kültürel sınırları biraz daha belirsiz ve geçişken hale getirmektedir.

Geçiş dönemlerinin sonuncusu olan ölüm ile ilgili olarak Müslüman Tatarlar arasında dinî referanslarla hareket eden geniş bir kitlenin yanında seküler dünya görüşüne mensup ve SSCB döneminin anlayışını devam ettiren küçük bir kesimin varlığından söz etmek mümkündür. Müslüman Tatarların SSCB sonrasında dinî değerlere daha fazla önem vermeye başladıkları, ölüm ve ölüm sonrası ile ilgili tören ve uygulamaları da İslamî gerekliliklere göre yapmak için daha çok çaba sarf ettikleri tespit edilmiştir.

Kreşinlerde de, Müslüman Tatarlara benzer şekilde, SSCB sonrası dinî duyguların daha güçlü ve belirgin hale geldiği görülmüştür. Kreşinlerin ölüm ve sonrası ile ilgili gelenek, görenek ve âdetlerini, Hristiyan olmaları hasebiyle Ruslar tarafından daha az baskıya maruz bırakıldıkları için, Müslüman Tatarlardan daha sağlam bir şekilde muhafaza etmeyi başardıkları tespit edilmiştir.

Geçiş dönemleri ile ilgili inançlar ve uygulamalar bakımından Müslüman Kazan-Tatarları ile Kreşinlerin ortak dil, kültür ve tarih dolayısı ile, benzer yönleri çok fazladır. Aynı dili konuşan, fakat farklı dinlere inanan bu iki kesimin tarih boyunca bir arada yaşamış ve halen de birlikte yaşıyor olmaları sebebiyle hemen hemen her hususta büyük ortaklıklara sahip oldukları görülmüştür.

Müslüman Tatarlar ile Kreşinlerin dinleri farklı olsa da pek çok dinî kavramın ortak adlandırmaya sahip olması bu ortak yönlerden biridir.

Her iki kesimde de çocuğa büyük önem verilmekte, evlilikten maksadın çocuk olduğu düşünülmektedir.

Çocuklara ad verme hususunda dinî içerikli olan isimlere -Müslüman Tatarlar için Kärim, Sabir, İslam, Yosıf, Sälimä, Mädinä, Märyäm vb. gibi İslamî isimler, daha çok Arap isimleri; Kreşinler için Nikolay, Matväy, Mariya, Anastasiya vb. gibi Hristiyan isimleri-, çok sevilen ataların, büyüklerin adlarına müracaat edilmesi yanında popüler kültürün etkisi ile benzer adları verme eğilimlerinin olduğu da görülmüştür.

Aile kavramı her iki toplum için de son derece önemlidir.

Her iki kesimde de ölüm bir geçiş aşaması olarak düşünülmekte ve her iki tarafta da *"tĕgĕ dönya / öbür dünya"* şeklinde ahiret inancından söz edilmektedir.

Ölüyü defnetme uygulaması her iki kesimde de vardır.

Geçiş dönemleri olan doğum, evlenme ve ölüm ile ilgili uygulamalar da büyük çoğunlukla birbirine benzer mahiyettedir.

Her iki taraf da ölünün üçüncü, yedinci ve kırkıncı günleri ile ölüm yıldönümlerinde merasimler tertip etmektedir. Müslüman Tatarlardan farklı olarak Kreşinlerde ölünün dokuzuncu günü de bir merasim yapılmaktadır. Ayrıca, her iki kesimde de ölülerin yakınları tarafından mezar ziyareti yapılmaktadır.

Her iki tarafta da ölünün ruhu için hayır işlenmekte, sadaka dağıtılmakta ve bunun öbür dünyaya göçen ölüye faydası olacağına inanılmaktadır.

Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde defin ve mezar yapma geleneği ortak ve birbirine çok benzer mahiyettedir.

Çalışma alanı olan bölgede yapılan araştırmalar sonucunda Müslüman Tatarlarda İslam inancı, Kreşinlerde ise Hristiyanlık inancı ile birlikte Şamanizm inancının da etkilerini devam ettirmekte olduğu görülmüştür. Bölgenin yerli halkı olan Tatarların (burada hem Müslüman Tatarlar hem de Kreşinler, yani Hristiyan Tatarlar kastedilmektedir) mensup oldukları dinin gerekleri yanında eski Türk dini, bu din ile ilgili inanışlar ve Şamanizm'den gelen bazı uygulamaları da yaşatmakta oldukları tespit edilmiştir. İki farklı dine mensup olan Müslüman Tatarlar ile Kreşinler arasındaki ortaklıkların temel nedenlerinden birinin de bu husus olduğunun kabul edilebileceğini düşünüyoruz.

Müslüman Tatarlar ile Kreşinlerin ilahî dinlere inanan birer toplum olmaları aralarındaki ortaklıkları meydana getiren önemli hususlardan biridir. Aynı coğrafyayı ve ortak bir tarihi paylaşıyor olmak da benzerliklerin önemli sebeplerindendir. İki toplum arasındaki ortaklıkları sağlayan en güçlü bağın, en önemli ve etkili unsurun ise dil olduğunu söylemek mümkündür, diye düşünüyoruz.

Geçiş dönemleri bakımından Müslüman Tatarlar ile Kreşinler arasında pek çok farklı yönden bahsetmek de mümkündür. İki kesim arasındaki farklı hususlar büyük çoğunlukla din eksenlidir.

Bir tarafta Müslüman Tatarlar ve diğer tarafta Kreşinler söz konusudur ve hem inanılan hem de okunan kutsal kitaplar -Müslüman Tatarlar için Kur'an, Kreşinler için İncil- farklıdır. Bundan dolayı da pek çok uygulama ve ritüelde ciddi farklılıkların var olduğu görülmektedir.

Günümüzde her ne kadar zayıflamış olsa da Müslüman Tatarlar Kur'an, cami ve imam eksenli bir hayat yaşarlarken Kreşinlerde bunların yerini İncil, kilise ve papaz almaktadır.

Bir tarafta yer alan Kreşinlerde (Hristiyan Tatarlarda) vaftiz, diğer taraftaki Müslüman Tatarlarda ise sadece erkek çocuklar için geçerli olan sünnet uygulaması dinsel/toplumsal aidiyeti belirleyici en önemli unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir.

Müslüman Tatarların İslam eksenli tevhit[1] inancına karşılık Kreşinlerde teslis[2] inancı söz konusudur.

Çocuklara ad verme geleneği konusunda Müslüman Tatarlar daha çok Arap kaynaklı İslamî isimleri tercih ederlerken Kreşinler ise Hristiyan azizlerinin isimlerini kullanmaktadırlar. Ancak modern ve seküler dünya görüşüne sahip ailelerde bu konudaki farklılık azalmakta, birbirine yakın veya aynı isimlerin kullanıldığı da görülmektedir. Ad verme geleneği konusunda SSCB dönemindeki baskıların Müslüman Tatarları gayrimüslim isimlerini kullanmak zorunda bıraktığı, ancak istemeyerek bunu yapan Müslüman Tatarların bu durumda da Rus isimlerini mümkün olduğunca kullanmayıp daha çok Rĕnat, Rafael, Albert, Marat, Luisa, Klara, Rimma vb. gibi Batı kaynaklı isimleri kullanmaya yöneldikleri görülmüştür.

Günümüzde evlenme konusunda aynı modern usullere sahip olan iki toplum kesimi arasında geçmiş dönemlerde boşanma usulleri çok farklı olmuştur. Kreşinlerde evlenme nasıl kilisede yapılıyor ve papazın onayı ile gerçekleşiyorsa boşanma için de aynı durum geçerli olmuştur. Ancak Müslüman Tatarlarda evlilik her ne kadar imam nikâhı ile gerçekleşse de boşanma erkeğin/kocanın iki dudağı arasına sıkıştırılmış, bu konuda tek hâkim unsur olarak erkek/koca tarafı görülmüştür. Günümüz dünyasında ise her iki kesimde de boşanma ile ilgili olarak Rusya Federasyonu genelinde hâkim olan modern kanunlar geçerlidir.

Defin konusunda ortak görüşe sahip olan iki toplum kesiminin mezarın şekli ile ilgili ufak tefek farklılıklarının olduğu görülmüştür. Kreşinlerde mezara defnedilen ölünün başı batı yönüne doğru gelecek şekilde yatırılır ve böylece yüzünün doğuya bakması sağlanır. Çünkü Kreşinler için ışık çok önemlidir ve ölü başını kaldırdığı zaman ilk olarak ışığı görmelidir. Müslüman Tatarlarda ise ölünün yüzünün kıble istikametine bakmasına özen gösterilir.

Mezarın altına kazılan ve sadece Müslüman Tatarlar tarafından lahit olarak adlandırılan bölüm ile ilgili de farklılıklar vardır. Müslüman Tatarlar mezarın sağ alt kısmına lahit açmakta ve ölüyü hafifçe sağ yanına doğru döndürerek bu kısma yatırmaktadırlar. Kreşinler ise mezarın alt orta kısmına, mezarın genelinden daha dar,

[1] Tevhit: Allah'ın birliğine inanma, bir sayma, bir olarak bakma; tek tanrıcılık (Akalın 2011:2342).
[2] Teslis: Üçe çıkarma, üçleme; Katoliklerde Tanrı, İsa ve Meryem'in aynı kişi olmaları (Akalın 2011:2337)

sadece tabutun sığacağı genişlik ve derinlikte ilave bir yer daha kazmakta ve ölüyü buraya defnetmektedirler. Her iki kesimde de mezara konulan ölünün üzeri önce tahta, sonra ise toprak ile kapatılmaktadır. Müslüman Tatarlarda tahtalar, Türkiye Türklerinde olduğu gibi, çapraz şekilde; Kreşinlerde ise mezarın alt orta kısmına yerleştirilen ölünün üstüne ve yere paralel şekilde yerleştirilir.

Bu çalışma, Türk Dünyasının önemli bölgelerinden biri olan İdil-Ural Bölgesinde yer alan Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde bu alanda yapılan bir ilk çalışma özelliğini taşımaktadır. Yaklaşık dört aylık saha çalışmasının sonuçları ve bilimsel kaynaklar yardımı ile ortaya çıkarılan bu çalışmanın bazı eksiklikler taşıdığı da muhakkaktır. Mevcut eksiklikleri ile birlikte bu çalışmanın Türk halkbilimi sahasına bir katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca, bu çalışmanın Türkiye Cumhuriyeti dışında, Türk Dünyası için büyük önem taşıyan İdil-Ural Bölgesinde bundan sonra yapılacak bu tür çalışmalar için de öncü olması ümit edilmektedir.

KAYNAKÇA

Sözlü Kaynaklar

Kazan

Kodu	Adı-Soyadı	D.T.	Doğum Yeri	Medenî Hâli	Eğitim Durumu	Mesleği
K.1	Mahirä Miŋnullina	1942	Ul'yanovsk	Evli	Lisans	Emekli
K.2	Alsu Şamsutova	1973	Aznakay	Evli	Y.Lisans	İşkadını
K.3	Firdäwĕs Şayähmätova	1939	Biyĕktaw	Dul	Ortaokul	Emekli
K.4	Nina Krasnova	1950	Kaybıç	Evli	MYO	Güvenlik personeli
K.5	Raisa Krasnova	1964	Kaybıç	Evli	MYO	Satış elmanı
K.6	Nadejda Tokranova	1991	Balık Bistäsi	Evli	Lisans	Muhabir
K.7	Lyudmila Belousova	1961	Sarman	Evli	Lisans	Redaktör
K.8	Gennadiy Makarov	1952	Sarman	Evli	Lisans	Öğretmen
K.9	Pavel Pavlov	1957	Zey rayonu	Evli	Yüksek Dinî Akademi	Papaz

Aznakay

Kodu	Adı-Soyadı	D.T.	Doğum Yeri	Medenî Hâli	Eğitim Durumu	Mesleği
K.10	Räsidä Ziyatdinova	1931	Bögĕlmä	Dul	Ortaokul	Emekli
K.11	Räzilä Xaliullina	1980	Aznakay	Evli	Hemşirelik MYO	Hemşire
K.12	Ínci Gaysina	1976	Aznakay	Evli	Meslek Lisesi	Terzi
K.13	Rafaël Gaysin	1972	Aznakay	Evli	MYO	Şoför

Ägĕrcĕ köyü (Aznakay rayonu, Müslüman Tatar köyü)

Kodu	Adı-Soyadı	D.T.	Doğum Yeri	Medenî Hâli	Eğitim Durumu	Mesleği
K.14	Näsimä Mortazina	1936	Aznakay	Dul	Ortaokul	Emekli
K.15	Liliyä İbrahimova	1978	Ägĕrcĕ köyü	Bekâr	Terzilik MYO	Terzi
K.16	Cämilä Malikova	1933	Sarman	Dul	Lise	Emekli
K.17	Flyora Gäräeva	1951	Simäk	Evli	MYO	Emekli
K.18	Atlas Kärimov	1946	Ägĕrcĕ köyü	Evli	MYO	Emekli
K.19	Rämilä Näbiullina	1950	Ürnäk köyü	Evli	Ortaokul	Emekli
K.20	İsbap İsmägıylov	1940	Ägĕrcĕ köyü	Evli	Ortaokul	Emekli
K.21	Färide Galiyeva	1961	Ägĕrcĕ köyü	Evli	Lise	Tezgâhtar
K.22	İldus Kärimov	1936	Ägĕrcĕ köyü	Dul	MYO	Emekli

K.23	Roza Sibiyeva	1940	Yakıy	Evli	Ortaokul	Emekli
K.24	Nigmatulla Sibiyev	1932	Ägĕrcĕ köyü	Evli	Ortaokul	Emekli
K.25	Rizänä Äxmätşina	1929	Ägĕrcĕ köyü	Dul	Ortaokul	Emekli
K.26	Näsimä Xösnullina	1935	Baltaç	Dul	İlkokul	Emekli
K.27	Fäniyä Xösäyĕnova	1935	Ägĕrcĕ köyü	Dul	İlkokul	Emekli
K.28	Aydar İbrahimov	1965	Ägĕrcĕ köyü	Bekâr	MYO	Şöför
K.29	Rafaël Kärimov	1955	Ägĕrcĕ köyü	Evli	MYO	Emekli

Yaŋa Yul köyü (Aznakay rayonu, Müslüman Tatar köyü)

Kodu	Adı-Soyadı	D.T.	Doğum Yeri	Medenî Hâli	Eğitim Durumu	Mesleği
K.30	Alsu Xäkimova	1977	Aznakay	Evli	Lisans	Öğretmen
K.31	Nuriya Gömärova	1959	Ägĕrcĕ köyü	Evli	MYO	Emekli
K.32	Änisä Äxmätova	1967	Lenino-gorsk	Dul	MYO	Öğretmen
K.33	Timur Äxmätov	1990	Aznakay	Evli	MYO	İşçi
K.34	Liliana Äxmätova	1992	Aznakay	Evli	Lisans	Ev Hanımı
K.35	Gölsinä Xäsänova	1963	Aznakay	Evli	MYO	Memur
K.36	Fayraz Xäsänov	1960	Aznakay	Evli	MYO	Memur

Çakmak köyü (Möslim rayonu, Müslüman Tatar köyü)

Kodu	Adı-Soyadı	D.T.	Doğum Yeri	Medenî Hâli	Eğitim Durumu	Mesleği
K.37	Lütsiyä Näbieva	1939	Ürnäk köyü	Dul	Ortaokul	Emekli
K.38	Çulpan Abdullina	1974	Sarman	Evli	Lise	Sosyal güv. çalış.
K.39	Zölfiyä Abdullina	1942	Çakmak köyü	Dul	Ortaokul	Emekli

Yaŋa Usı köyü (Möslim rayonu, Kreşin köyü)

Kodu	Adı-Soyadı	D.T.	Doğum Yeri	Medenî Hâli	Eğitim Durumu	Mesleği
K.40	Elizaveta Mityuşkina	1978	Yaŋa Usı köyü	Evli	Lisans	Öğretmen
K.41	Viktor Kondratyev	1960	Yaŋa Usı köyü	Evli	MYO	Emekli
K.42	Valerina Petrova	1949	Yaŋa Usı köyü	Bekâr	Lisans	Emekli
K.43	Agnisiya Tazova	1930	Yaŋa Usı köyü	Dul	Ortaokul	Emekli
K.44	Sömbĕl Grigoryeva	1974	Yaŋa Väräş köyü	Evli	Lisans	Öğretmen
K.45	Valentina Petrova	1947	Yaŋa Usı köyü	Evli	Lisans	Emekli

Düsmät köyü (Mamadış rayonu, Kreşin köyü)

Kodu	Adı-Soyadı	D.T.	Doğum Yeri	Medenî Hâli	Eğitim Durumu	Mesleği
K.46	Viktor Spiridonov	1955	Düsmät köyü	Evli	MYO	Emekli
K.47	Rimma Gubina	1970	Düsmät köyü	Evli	MYO	Tezgâhtar
K.48	Yuliya Gubina	1991	Düsmät köyü	Bekâr	Lisans	Muhabir
K.49	Mariya Saltıykova	1938	Düsmät köyü	Dul	Ortaokul	Emekli
K.50	Anastasiya Petrova	1930	Düsmät köyü	Dul	İlkokul	Emekli
K.51	Elizaveta Egorova	1954	Kumazan-baş köyü	Evli	Lise	Emekli
K.52	Ekaterina Zaytseva	1960	Düsmät köyü	Evli	Ortaokul	Emekli
K.53	Zinaida Akçurina	1964	Düsmät köyü	Evli	MYO	Veteriner
K.54	Alsu Spiridonova	1963	Urta Kirmän köyü	Evli	Lisans	Gazeteci
K.55	Alisa Spiridonova	1991	Mamadış	Bekâr	Lisans	Öğrenci
K.56	Stepan Spiridonov	1962	Düsmät köyü	Evli	Lisans	Emekli
K.57	ElenaVasil'eva	1959	Düsmät köyü	Evli	Lise	Emekli

Oylum köyü (Trabzon, Türkiye)

Kodu	Adı-Soyadı	D.T.	Doğum Yeri	Medenî Hâli	Eğitim Durumu	Doğum Yeri
K.58	Halit Yılmaz	1933	Sürmene	Evli	Okuryazar	Sürmene
K.59	Şeref Yılmaz	1963	Sürmene	Evli	İlkokul	Sürmene

Yazılı Kaynaklar

Kitaplar

Akalın, Şükrü Halûk vd. (2012). Yazım Kılavuzu. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.

Akar, Ali (2006). Türk Dili Tarihi. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Akçuraoğlu, Yusuf (2009). Türk Yılı 1928 (haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgözer). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları.

Alkaya, Ercan (2014). Mişer Tatar Türkçesi. İstanbul: Kesit.

Al'meyeva, N.Y. (2007). Pesni Tatar-Kryaşen 1. Sankt-Peterburg – Kazan': İdel-Press. [Альмеева, Н.Ю. (2007). Песни Татар-Кряшен 1. Санкт-Петербург – Казань: Идел-Пресс.]

Al’meyeva, N.Y. (2012). Pesni Tatar-Kryaşen 2. Sankt-Peterburg – Kazan’: İdel-Press. [Альмеева, Н.Ю. (2012). Песни Татар-Кряшен 2. Санкт-Петербург – Казань: Идел-Пресс.]

Altun, Işıl (2004). Kandıra Türkmenlerinde Doğum, Evlenme ve Ölüm. Kocaeli: Yayıncı Yayınları.

Äxmätyanov, R.G. (2001). Tatar Tělěněŋ Kıskaça Tarixi-Etimologik Süzlěgě. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Әхмәтянов, Р.Г. (2001). Татар Теленең Кыскача Тарихи-Этимологик Сүзлеге. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Bajenov, Nikolay (1847). Kazanskaya İstoriya. Soçinenie. Kazan’: Peçatano v‘ tipografii L.Şçevitsa. [Баженов, Николай (1847). Казанская История. Сочинение. Казань: Печатано въ типографии Л.Щевица.]

Battal, Gabdělbari (1996). Kazan Törkilärě. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Баттал, Габделбари (1996). Казан Төркиләре. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Bayat, Fuzuli (2015). Türk Kültüründe Kadın Şaman. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Bayazitova, F.S. (2006). Nokrat Söyläşě. Kazan: “Dom Peçati” Näşriyatı. [Баязитова, Ф.С. (2006). Нократ Сөйләше. Казан: “Дом Печати” Нәшрияты.]

Bayazitova, F.S. (2002). Urta Ural (Sverdlovsk ölkäsě) Tatarları. Kazan: Fikěr. [Баязитова, Ф.С. (2002). Урта Урал (Свердловск Өлкәсе) Татарлары. Казан: Фикер.]

Bezertinov, R.N. (1997). Tatarı, Tyurki – Potryasateli Vselennoy (İstoriya Velikix İmperiy) II. Naberejnıe Çelnı: İzdatel’stvo “Kalkan”. [Безертинов, Р.Н. (1997). Татары, Тюрки – Потрясатели Вселенной (История Великих Империй) II. Набережные Челны: Издательство “Калкан”.]

Boratav, Pertev Naili (2012). Türk Mitolojisi (Oğuzların-Anadolu, Azerbaycan ve Türkmenistan Türklerinin Mitolojisi) (çev. Recep Özbay). Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Bozkurt, Fuat (1999). Türklerin Dili. Ankara: TTK Basımevi.

Bukvar’ Dlya Kryaşen. Kazan’: Kryaşenskiy Otdel’. [Букварь Для Кряшен. Казань: Кряшенскій Отдѣль.]

Buşkov, R.A., F.G. Mazitova (1995). Kazanskoy Kuxni Tsvet. Kazan’: Tatarskoe Knijnoe İzdatel’stvo. [Бушков, Р.А.,Ф.Г. Мазитова (1995). Казанской Кухни Цвет. Казань: Татарское Книжное Издательство.]

Caferoğlu, Ahmet (2015). Türk Dili Tarihi. Ankara: Altınordu Yayınları.

Caferoğlu, Ahmet (2015). Türk Kavimleri. Ankara: Altınordu Yayınları.

Candan, Ergun (2015). Türklerin Kültür Kökenleri. İstanbul: Sınır Ötesi Yayınları.

Çobanoğlu, Özkul (2005). Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Taihine Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.

Dautov, R. (1990). Tukay Şigır'lär – Peemalar. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Даутов, Р. (1990). Тукай Шигырьләр – Поэмалар. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Davletşina, L.X. (2012). Tatarskaya Fol'kloristika. İssledovaniya Molodıx. Vıpusk Tretiy. Kazan': İxlas. [Давлетшина, Л.Х. (2012). Татарская Фольклористика. Исследования Молодых. Выпуск Третий. Казань: Ихлас.]

Däwlätşin, Gamirzan (2013). Türk Tatar Kültür Tarihi (çev. Albina Tuzlu). Ankara: Türk Tarih Kurumu.

Däwlätşin, Gamircan (2009). Borın-Borın Zamanda…: Mif. Din. Sängat'. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Дәвләтшин, Гамиржан (2009). Борын-Борын Заманда...: Миф. Дин. Сәнгать. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Däwlätşina, L.X. (2007). Tatar Xalık İcatı. Fänni İzlänülär Häm Fol'klor Ürnäklärĕ. (Fänni Konferentsiyälär Materialları Cıyıntıgı). Öçĕnçĕ Kitap. Kazan: Tatarstan Respublikası Mädäniyät Ministrlıgı Tatar Fol'kloru Däwlät Üzägĕ. [Дәүләтшина, Л.Х. (2007). Татар Халык Иҗаты. Фәнни Эзләнүләр һәм Фольклор Үрнәкләре. (Фәнни Конференцияләр Материаллары Җыентыгы). Өченче Китап. Казан: Татарстан Республикасы Мәдәният Министрлыгы Татар Фольклоры Дәүләт Үзәге.]

Däwlätşina, L.X. (2009). Tatar Xalık İcatı. Fänni İzlänülär Häm Fol'klor Ürnäklärĕ. (Fänni Konferentsiyalär Materialları Cıyıntıgı). Dürtĕnçĕ Kitap. Kazan: Tatarstan Respublikası Mädäniyät Ministrlıgı Tatar Fol'kloru Däwlät Üzägĕ. [Дәүләтшина, Л.Х. (2009). Татар Халык Иҗаты. Фәнни Эзләнүләр һәм Фольклор Үрнәкләре. (Фәнни Конференцияләр Материаллары Җыентыгы). Дүртенче Китап. Казан: Татарстан Республикасы Мәдәният Министрлыгы Татар Фольклоры Дәүләт Үзәге.]

Devlet, Nadir (2014). Rusya Türklerinin Millî Mücadele Tarihi (1905-1917). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları.

Dĕn Turında. Kazan': Logos İzdatel'skiy Dom. (2014). [Ден Турында. Казань: Логос Издательский Дом. (2014).]

Ercilasun, Ahmet B. (1993). Örneklerle Bugünkü Türk Alfabeleri. Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları.

Ergin, Muharrem (2004). Dede Korkut Kitabı I. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları.

Ergin, Muharrem (1994). Orhun Abideleri. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Fazlıyev, Cälil (2010). Cälil Xäzrät Vägazlärĕ. Kazan: "Millät" Näşriyatı. [Фазлыев, Җәлил (2010). Җәлил Хәзрәт Вәгазьләре. Казан: "Милләт" Нәшрияты.]

Fäxrětdinov, R.G. (1996). Tatar Xalkı Häm Tatarstan Tarixı. Kazan: “Mägarif Näşriyatı”. [Фәхретдинов, Р.Г. (1996). Татар Халкы һәм Татарстан Тарихы. Казан: “Мәгариф Нәшрияты”.]

Gabain, A.Von (2007). Eski Türkçenin Grameri (çev. Mehmet Akalın). Ankara: TDK Yayınları.

Gabdraxmanova, G.F. (2009). Etnologiçeskie İssledovaniya V Tatarstane. Vıpusk III. Kazan’: İzdatel’stvo “Alma-Lit”. [Габдрахманова, Г.Ф. (2009). Этнологические Исследования В Татарстане. Выпуск III. Казань: Издательство “Алма-Лит”.]

Galävětdin, İdris (2012). Mäyětlärně Ozatuw Tärtibě. Yar Çallı: Matbugat Üzäge “Täwbä”. [Галәветдин, Идрис (2012). Мәетләрне Озату Тәртибе. Яр Чаллы: Матбугат Үзәге “Тәүбә”.]

Garipov, Marsel’ (2013). Aznakay. Oçerki o ludyah i istorii Aznakaevo. Aznakaevo-Kazan’. [Гарипов, Марсель (2013). Aznakay. Азнакай. Очерки о людях и истории Азнакаево. Азнакаево-Казань.]

Garipova, Firdäws (1994). İsěmnärdä – İl Tarixı. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Гарипова, Фирдәүс (1994). Исемнәрдә – Ил Тарихы. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Gıyl’manov, Galimcan (1996). Tatar Mifları. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Гыйльманов, Галимҗан (1996). Татар Мифлары. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Gıyniyatova, Z.M., X.G.Fäyizraxmanova, T.R.Şakirova, İ.İ.Kadıyrova (1999). Süz İçěnde Xikmät Bar. Kazan: “Mägarif” Näşriyatı. [Гыйниятова, З.М., Х.Г. Фәйзрахманова, Т.Р. Шакирова, И.И. Кадыйрова (1999). Сүз Эчендә Хикмәт Бар. Казан: “Мәгариф” Нәшрияты.]

Golden, Peter B. (1992). An Introduction to the History of the Turkic Peoples. Ethnogenesis and State-Formation in Medieval and Early Modern Eurasia and the Middle East. Wiesbaden.

Grebennikov, İ.V. (1991). Osnovı Semeynoy Jizni. Moskva: Prosveşçeniye. [Гребенников, И.В. (1991). Основы Семейной Жизни. Москва: Просвещение.]

Gültekin, Mustafa (2013). Kazan-Tatar Masalları (İnceleme-Metinler). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.

Güney, Fatma Şahan (2015). Tatarca Referans Grameri. İstanbul: Kriter.

Güngör, Harun, Mustafa Argunşah (1991). Gagauz Türkleri (Tarih-Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Güvenç, Bozkurt (2011). İnsan ve Kültür. İstanbul: Boyut Yayıncılık.

Ğıylecev, Ayaz (2014). Cuma Günü, Akşam… (çev. Fatih Kutlu). Ankara: Bengü Yayınları.

Hey'et, Cevat (1996). Türklerin Tarih ve Kültürüne Bir Bakış (Akt. Melek Müderriszade). Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

Xarisova, Lyudmila (2005). Kul'tura Narodov Tatarstana. Kazan': İzdatel'stvo "Magarif". [Харисова, Людмила (2005). Культура Народов Татарстана. Казань: Издательство "Магариф".]

Xämitov, İ.M., G.G.Ziatdinova (1995). Älli-Bälli Bäw. Çallı: Tatarstan Cömhüriyätĕ Mägarif Ministrlığı Çallı Özlĕksĕz Pedagogik Bĕlĕm Birüw İnstitutı. [Хәмитов, И.М., Зиятдинова Г.Г. (1995). Әлли-Бәлли Бәү. Чаллы: Татарстан Җөмһүрияте Мәгариф Министрлыгы Чаллы Өзлексез Педагогик Белем Бирү Институты.]

Xudyakov, Mixail (2009). Kazan Hanlığı Tarihi (çev. Ayaz İshakî, haz. İlyas Kamalov). Ankara: TTK Basımevi.

İnfant'yev', P. (1910). Etnografiçeskie Razskazı iz' Jizni Tatar', Kirgizov', Kalmıkov', Vogulov', Başkir' i Samoyedov'. S.-Peterburg': İzdaniye A.F.Devriyena. [Инфантьевъ, П. (1910). Этнографические Разсказы изъ Жизни Татаръ, Киргизовъ, Калмыковъ, Вогуловъ, Башкиръ и Самоедовъ. С-Петербург: Издание А.Ф.Девриена.]

İsxakıy, Gayaz (1997). Ostazbikä (haz. L. Xamidullin). Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Исхакый, Гаяз (1997). Остазбикә (Җаваплы Редактор: Л.Хәмидуллин). Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

İsxakov, D.M. (2004). Etnografiya Tatarskogo Naroda. Kazan': Magarif. [Исхаков, Д.М. (2004). Этнография Татарского Народа. Казань: Магариф.]

İsxakov, D.M. (2010). Tatarlar: Xalık İsäbĕn Aluw Häm Säyäsät. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Исхаков, Д.М. (2010). Татарлар: Халык Исәбен Алу һәм Сәясәт. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

İsxakov, R.R., G.A.Nikolaev (2014). Tatarı-Kryaşenı V Zerkale Fol'klora İ Etnografiçeskix Soçineniy Sluşateley Kazanskix Kryaşenskix Pedagogiçeskix Kursov (Pedagogiçeskogo Texnikuma) (1921-1922): Sbornik Materialov İ Dokumentov. Kazan': İnstitut İstorii im. Ş.Mardjani AN RT; Çeboksarı: Çuvaş. Gos. İnstitut Gumanit. Nauk. [Исхаков Р.Р., Г.А.Николаев (2014). Татары-Кряшены В Зеркале Фольклора И Этнографических Сочинений Слушателей Казанских Кряшенских Педагогических Курсов (Педагогического Техникума) (1921-1922): Сборник Материалов И Документов. Казань: Ин-т Истории им. Ш.Марджани АН РТ; Чебоксары: Чуваш. Гос. Ин-т Гуманит.Наук.]

Kabĕrgyä Kĕrgyännyän Bılaygı Tormoş Pravoslavie Dinĕ Öyryätkyänçyä. Kĕräşĕn Tĕlĕndyä. (1907). 2-nçĕ Basma. Pravoslavie Missionerlık Cyämgıyätĕ. Kazan: Tipografiya N-ov M.A.Çirkovoy. [Кабергя Кергяннян Былайгы Тормош Православие Дине Өйряткянчя. Керәшен Телендя. (1907). 2-нче Басма. Православие Миссионерлык Җямгыяте. Казань: Типография Н-овъ М.А.Чирковой.]

Kalafat, Yaşar, Betül Güngör (2011). Türk Kültürlü Halklarda Türk-Tatar Halk İnançları. Ankara: Berikan Yayınevi.

Kamalieva, Alsu (2009). Romantik Milliyetçi Ayaz İshakî. Ankara: Grafiker Yayınları.

Karimullin, Abrar (1989). Tatarı: Etnos İ Etnonim. Kazan': Tatarskoe Knijnoe İzdatel'stvo. [Каримуллин, Абрар (1989). Татары: Этнос И Этноним. Казань: Татарское Книжное Издательство.]

Kaydarov, A.T., M. Orazov (1999). Türklük Bilgisine Giriş (akt. Vahit Türk). İstanbul: Birleşik Yayıncılık.

Kärimullin, Äbrar (1997). Tĕl – Millätnĕŋ Sakçısı. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Кәримуллин, Әбрар (1997). Тел Милләтнең Сакчысы. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Kerimoğlu, Caner (2014). Türkiye Türkçesi ve Tatar Türkçesinin Karşılaştırmalı Söz Dizimi. Ankara: TDK Yayınları.

Kurat, Akdes Nimet (2014). Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar. İstanbul: Türk Tarih Kurumu.

Makarov, Gennadiy (2014). Kĕräşĕn Mädäniyätĕ. Provaslav Bäyrämnär, Slavutlar, Dini Cırular. Kazan: İzdatel'stvo "Oteçestvo". [Макаров, Геннадий (2014). Керәшен Мәдәнияте. Православ Бәйрәмнәр, Славутлар, Дини Җырулар. Казан: Издательство "Отечество".]

Manov, Atanas (2001). Gagauzlar (Hristiyan Türkler) (çev. M.Türker Acaroğlu). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TTK Yayınları.

Mansurov, Zinnur (1989). Cırlarıbız. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Мансуров, Зиннур (1989). Җырларыбыз. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Matveyev', S.M. (1899). Pogrebal'nıe i Pominal'nıe Obryadıy Kreşçenıx' Tatar' Ufimskoy Gubernii. Kazan': Tipo-Litografiya İmperatorskogo Universiteta. [Матвеев, С.М. (1899). Погребальные и Поминальные Обряды Крещеныхъ Татар Уфимской Губернии. Казань: Типо-Литография Императорского Университета.]

Märcani, Şihabĕtdin (1989). Möstäfadĕl-Äxbar Fi Äxvali Kazan vä Bulgar. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Мәрҗани, Шиһабәттин (1989). Мөстәфадәл-Әхбар Фи Әхвали Казан Вә Болгар. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Mäxmütov, X.Ş. (1987). Tatar Xalık İcatı. Mäkal'lär Häm Äytĕmnär. Kazan': Tatarskoe Knijnoe İzdatel'stvo. [Мәхмүтов, Х.Ш. (1987). Татар Халык Иҗаты. Мәкальләр һәм Әйтемнәр. Казань: Татарское Книжное Издательство.]

Mäxmütov, Xuciäxmät (2014). Tatar Xalık Tabışmakları. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Мәхмүтов, Хуҗиәхмәт (2014). Татар Халык Табышмаклары. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Mityuşkina, Elizaveta (2011). Kĕräşĕn Xalkı Cıru Suza. Tatarstan Respublikası Möslim Munitsipal' Rayonı Mägarif Bülĕgĕ Mäglümati-Metodik Üzäk. [Митюшкина, Елизавета (2011). Керәшен Халкы Җыру Суза. Татарстан

Республикасы Мөслим Муниципаль Районы Мәгариф Бүлеге Мәгълүмати-МетодикҮзәк.]

Möxlisova-Antonova, Z.P (1999). Kĕräşĕn Cıru Äytä. Yar Çallı: Xäyĕrlĕ İrtä. [Мөхлисова-Антонова, З.П. (1999). Керәшен Җыру Әйтә. Яр Чаллы: Хәерле Иртә.]

Mustafin, M.R., R.G.Xuzeev (1994). Vse O Tatarstane (Ekonomiko-Geografiçeskiy Spravoçnik). Kazan': Tatarskoe Knijnoe İzdatel'stvo. [Мустафин, М.Р., Р.Г.Хузеев (1994). Все О Татарстане (Экономико-Географический Справочник). Казань: Татарское Книжное Издательство.]

Özkan, Fatma (1994). Abdullah Tukay'ın Şiirleri (İnceleme-Metin-Aktarma). Ankara: TKAE Yayınları.

Özkan, Nevzat (2002). Türk Dilinin Yurtları. Ankara: Akçağ Yayınları.

Plano-Karpini, Astselin' (1825). Sobraniye Puteşestviy k' Tataram' i Drugim' Voztoçnım' Narodam', v' XIII, XIV i XV Stoletiyax'. SanktPeterburg': V' Tipografii Departamenta Narodnago Prosveşçeniya. [Плано-Карпини, Асцелинъ (1825). Собрание Путешествий к Татарамъ и Другимъ Возточнымъ Народамъ, в XIII, XIV и XV Столетияхъ. СанктПетербургъ: Въ Типографии Департамента Народного Просвещения.]

Poppe, Nicholas (1961). Tatar Manuel: Descriptive Grammar and Texts with A Tatar-English Glossary. Bloomington The Hague, Mouton and Co., The Nederlands: Indiana University Publications.

Radloff, W. (1954). Sibirya'dan I (çev. Ahmet Temir). İstanbul: Maarif Basımevi.

Radloff, W. (1956). Sibirya'dan II (çev. Ahmet Temir). İstanbul: Maarif Basımevi.

Ramazanova, D.B. (1997). Tuylar, tuylar… Kazan: Tatarstan Respublikası Mädäniyät Ministrlığı Tatar Däwlät Fol'klor Üzägĕ. [Рамазанова, Д.Б. (1997). Туйлар, туйлар... Казан: Татарстан Республикасы Мәдәният Министрлыгы Татар Дәүләт Фольклор Үзәге.]

Ramazanova, D.B. (2001). Sĕbĕr Dialektlarınnan Materiallar. Kazan: Fikĕr. [Рамазанова, Д.Б. (2001). Себер Диалектларыннан Материаллар. Казан: Фикер.]

Ramazanova, D.B. (2014). Atamalarda Tuganlık Häm Gailä Mönäsäbätlärĕ. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Рамазанова, Д.Б. (2014). Атамаларда Туганлык һәм Гаилә Мөнәсәбәтләре. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Roux, Jean-Paul (2011). Türklerin ve Moğolların Eski Dini (çev. Aykut Kazancıgil). İstanbul: Kabalcı Yayınları.

Roux, Jean-Paul (1998). Türklerin Tarihi Büyük Okyanus'tan Akdeniz'e İki Bin Yıl (çev. Galip Üstün). İstanbul: Milliyet Yayınları.

Roy, Olivier (2005). Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi (çev. Mehmet Moralı). İstanbul: Metis Yayınları.

Ruhlen, Merritt (2006). Dilin Kökeni Ana Dilin Evriminin İzinde (çev. İsmail Ulutaş). Ankara: Hece Yayınları.

Sattar-mulille, Gomär (1998). Tatar İsĕmnäre Ni Söyli? Kazan: "Rannur" Näşriyatı. [Саттар-мулилле, Гомәр (1998). Татар Исемнәре Ни Сөйли? Казан: "Раннур" Нәшрияты.]

Sattarov, Gomär (1971). Ni Öçĕn Şulay Atalgan? Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Саттаров, Гомәр (1971). Ни Өчен Шулай Аталган? Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Sattarov, G.F. (1998). Tatar Toponomiyäsĕ. Kazan: Kazan Universitetı Näşriyatı. [Саттаров, Г.Ф. (1998). Татар Топономиясе. Казан: Казан Университеты Нәшрияты.]

Sokolovskiy, S.V. (2009). Kryaşenı Vo Vserossiyskoy Perepisi Naseleniya 2002 Goda. 2-oe İzdaniye. Naberejnıye Çelnı: KryaşİzdatI. [Соколовский, С.В. (2009). Кряшены Во Всероссийской Переписи Населения 2002 Года. 2-ое Издание. Набережные Челны: КряшИздат.]

Suleymanova, Dilyara (2010). İnter'er Tatarskogo Doma. Kazan': Tatarskoe Knijnoe İzdatel'stvo. [Сулейманова, Диляра (2010). Интерьер Татарского Дома. Казань: Татарское Книжное Издательство.]

Şahin, Erdal (1999). Yurt Konulu Tatar Cırları (Giriş-Metin-Aktarma-Dizin). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu TDK Yayınları.

Taktaş, Hadi (2000). Urman Kızı: Şigırlär, Poemalar. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Такташ, Һади (2000). Урман Кызы: Шигырьләр, Поэмалар. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Tekin, Talat, Mehmet Ölmez (2014). Türk Dilleri -Giriş-. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.

Tekin, Talât (2014). Orhon Yazıtları. Ankara: TDK Yayınları.

Tekin, Talât (2003). Orhon Yazıtları (Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk). İstanbul: Yıldız Yayınları.

Tezcan, Mahmut (1996). Kültürel Antropoloji. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları.

Tĕgĕ Don'yadyagĕ Tormoş Turında (2009). Kazan: "Logos" İzdatel'skiy Dom. [Теге Доньядяге Тормош Турында (2009). Казан: "Логос" Издательский Дом.]

Urazmanova, Raufa (2014). Prazdniçnaya Kul'tura İ Kul'tura Prazdnikov Tatar. XIX – naç. XXI vv. İstoriko-Etnografiçeskiye Oçerki. Kazan': İxlas. [Уразманова, Рауфа (2014). Праздничная Культура И Культура Праздников Татар. XIX – нач. XXI вв. Историко-Этнографические Очерки. Казань: Ихлас.]

Urazmanova, R.K., S.V.Çeşko (2001). Tatarı. Moskva: Nauka. [Уразманова, Р.К., С.В.Чешко (2001). Татары. Москва: Наука.]

Urmançĕ, Fatix (2005). Tatar Xalık İcatı. Kazan: Mägarif Näşriyatı. [Урманче, Фатих (2005). Татар Халык Иҗаты. Казан: Мәгариф Нәшрияты.]

User, Hatice Şirin (2006). Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri Sosyo Kültürel Bir Yaklaşım. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yaxin, Färit (1997). Töşlĕk. Kazan: Rannur Kitap Näşriyatı. [Яхин, Фәрит (1997). Төшлек. Казан: Раннур Китап Нәшрияты.]

Yazır, Elmalılı M.Hamdi (2006). Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali (sad. Mustafa Kasadar). İzmir: Akitap.

Yäg'färov, Räşit (1999). Tatar Balalar Fol'klorı. Kazan: "Rannur" Näşriyatı. [Ягъфәров, Рәшит (1999). Татар Балалар Фольклоры. Казан: "Раннур" Нәшрияты.]

Yefimov, P.V. (2013). Uzgan Cullar. Kazan: "Logos" İzdatĕl'skiy Dom. [Ефимов, П.В., (2013). Узган Җуллар. Казан: "Логос" Издательский Дом.]

Yefimov, P.V. (2014). Xodayım, Kiçĕr Minĕ. Kazan: "Logos" İzdatĕl'skiy Dom. [Ефимов, П.В., (2014). Ходаем, Кичер Мине. Казан: "Логос" Издательский Дом.]

Yeşil, Yılmaz (2014). Türk Dünyasında Geçiş Dönemi Ritüelleri (Doğum-Evlenme-Ölüm Gelenekleri). Ankara: Grafiker.

Yiğit, Ali (1996). Türk Ülkeleri ve Türklerin Yaşadıkları Bölgelerin Coğrafyası. Elazığ: TİSAV Yayınları.

Yunıs, Ramil (2011). Ramil Xäzrät Yunıs Vägaz'lärĕ. Kazan: Akçarlak Näşriyat Yortı. [Юныс, Рамил (2011). Рамил Хәзрәт Вәгазьләре. Казан: Акчарлак Нәшрият Йорты.]

Zäkiyev, M.Z. (1998). Törki-Tatar Etnogenezı. Kazan: "Fikĕr" Näşriyatı/ Mäskäw: "İnsan" Näşriyatı. [Зәкиев, М.З. (1998). Төрки-Татар Этногенезы. Казан: "Фикер" Нәшрияты/ Мәскәү "Инсан" Нәшрияты.]

Danışma Kaynakları - Sözlükler

Abdullin, İ.A., S.B.Vaxitova, F.M.Gazizova vd. (1981). Tatar Tĕlĕnĕŋ Aŋlatmalı Süzlĕgĕ III. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Абдуллин, И.А., С.Б. Вахитова, Ф.М.Газизова һ.б. (1981). Татар Теленең Аңлатмалы Сүзлеге III. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Abdullin, İ.A., S.B.Vaxitova, F.M.Gazizova vd. (1979). Tatar Tĕlĕnĕŋ Aŋlatmalı Süzlĕgĕ II. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Абдуллин, И.А., Г.Х. Ахунҗанов, С.Б. Вахитова һ.б. (1979). Татар Теленең Аңлатмалы Сүзлеге II. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Akalın, Şükrü Halûk vd. (2011). Türkçe Sözlük. Ankara: TDK Yayınları.

Clauson, Sir Gerard (1972). An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish. Oxford: Clarendon Press.

Devellioğlu, Ferit (1996). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat (Yay. haz. Aydın Sami Güneyçal). Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

Dilçin, Cem (1983). Yeni Tarama Sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.

Ercilasun, Ahmet Bican vd. (1991). Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü (Kılavuz Kitap) I. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Eren, Hasan (1999). Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü. Ankara: Bizim Büro Basım Evi.

Ganiyev, Fuat (1997). Tatarça-Törĕkçä Süzlĕk. Kazan-Mäskäw: İnsan Näşriyatı. [Ганиев, Фуат (1997). Татарча-Төрекчә Сүзлек. Казан-Мәскәү: Инсан Нәшрияты.]

Ganiyev, Fuat (1998). Törĕkçä-Tatarça Süzlĕk. Kazan-Mäskäw: İnsan Näşriyatı. [Ганиев, Фуат (1998). Төрекчә-ТатарчаСүзлек. Казан-Мәскәү: Инсан Нәшрияты.]

Ganiyev, İ.İ. (2001). Fälsäfi Süzlĕk. Kazan': İzd. KGU. [Ганиев, И.И. (2011). Фәлсәфи Сүзлек. Казань: Изд. КГУ.]

Gülensoy, Tuncer (2011). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü I. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gülensoy, Tuncer (2011). Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü II. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Xäkimcanov, F.S. (2013). Tatar Tĕlĕnĕŋ Mäktäplär Öçĕn Aŋlatmalı Süzlĕgĕ. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Хәкимҗанов, Ф.С. (2013). Татар Теленең Мәктәпләр Өчен Аңлатмалы Сүзлеге. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

İsänbät, Näkıy (1989). Tatar Tĕlĕnĕŋ Frazeologik Süzlĕgĕ I. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Исәнбәт, Нәкый (1989). Татар Теленең Фразеологик Сүзлеге I. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

İsänbät, Näkıy (1989). Tatar Tĕlĕnĕŋ Frazeologik Süzlĕgĕ II. Kazan: Tatarstan Kitap Näşriyatı. [Исәнбәт, Нәкый (1989). Татар Теленең Фразеологик Сүзлеге II. Казан: Татарстан Китап Нәшрияты.]

Kaşgarlı Mahmud (2005), Divanu Lügat'it-Türk (çev. Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurtsever). İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Nadelyayev, V.M., D.M. Nasilov, E.R. Tenişev, A.M. Şçerbak (1969). Drevnetyurskiy Slovar'. Leningrad: İzdatel'stvo "Nauka" Leningradskoye Otdeleniye. [Наделяев, В.М., Д.М. Насилов, Э.Р. Тенишев, А.М. Щербак (1969). Древнетюрский Словарь. Ленинград: Издатеьство "Наука" Ленинградское Отделение.]

Ojegov, S.İ., N.Yu.Şvedova (2005). Tolkovıy Slovar' Russkogo Yazıka. Moskva: Rossiyskaya Akademiya Nauk İnstitut Russkogo Yazıka im. V.V.Vinogradova. [Ожегов, С.И., Н.Ю.Шведова (2005). Толковый Словарь Русского Языка. Москва: Российская Академия Наук Институт Русского Языка им. В.В. Виноградова.]

Öner, Mustafa (2015). Kazan-Tatar Türkçesi Sözlüğü. Ankara: TDK Yayınları.

Pala, İskender (2002). Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü. İstanbul: L&M Yayınları.

Sami, Şemseddin (2004). Kâmûs-ı Türkî. İstanbul: Kapı Yayınları.

Sirotina, T.A. (2005). Sovremennıy Anglo-Russkiy/Russko-Angliyskiy Slovar'. Moskva: BAO-Press Ripol Klassik. [Сиротина, Т.А. (2005). Современный Англо-Русский/Русско-Английский Словарь. Москва: БАО-Пресс Рипол Классик.]

Danışma Kaynakları - Ansiklopedi Maddeleri

Türkoğlu, İsmail (2002). "Kazan". İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. C.25, s.134-136.

Türkoğlu, İsmail (2002). "Kazan Hanlığı". İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. C.25, s.136-138.

Yüce, Nuri (1992). "Bulgar". İslam Ansiklopedisi. İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi. C.6, s.390-391.

Tezler

Uzun, Murat (2007). Kazan-Tatar Türkçesinde Birleşik Fiiller. Yüksek lisans tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.

Yılmaz, Gülşah (2013). Kazan-Tatar Türkçesindeki Aile ve Akrabalık Konulu Atasözleri (Metin-Çeviri-Sözlük). Yüksek lisans tezi, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.

Yusipova, Milauşa (2003). İdil-Ural Bölgesinde Hıristiyanlığın Yayılması Üzerine Bir Araştırma. Yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Makaleler

Arık, Durmuş (2006). "Türk Kültürünün Farklı Bir Boyutu Olarak Kreşin-Hıristiyan Tatarların Dinî İnanışları." AÜİFD, S.1, s.67-86.

Bayazitova, F. (1993). “Kĕräşĕn Tatarlarınıŋ Tuy Yolaları Häm Cırları.” Kazan Utları, S.850, s.163-169.

Çetin, Çulpan Zaripova (2008). “Tatar Türklerinde Cenaze Merasimleri”. Ç.Ü.Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.17, S.1, s.155-168.

Devlet, Nadir (2001). “Türk Dünyasının Demografik ve Ekonomik Yapısına Toplu Bir Bakış”. Türk Dünyası El Kitabı I. Cilt Coğrafya-Tarih, s.69-111. Ankara: TKAE Yayınları.

Fethullova, K.S. (2013). “Tatar Türkçesinin Öğretimi Hakkında”. Yeni Türkiye, S.55, s.496-498.

Gemil, Tasin (2014). “Altın Orda’nın Türk Tarihinde Yeri ve Dünya Uygarlığına Katkısı”. (Ed.) Metin Eriş. Dünya Uygarlığı İçinde Türk Uygarlığı Tarih Ve Dil Meseleleri Kurultayı, s.153-160. Eskişehir: Eskişehir Valiliği Kültür Yayınları.

Hattori, Shirô (1975). “Türk Dilleri Arasında Tatarcanın Yeri”. Bilimsel Bildiriler 1972. Ankara: TDK Yayınları, s.279-283.

Kamalov, İlyas (2007). “Tatar Adının Tarihçesi”. Avrasya Fatihi Tatarlar. s.11-34. (haz. İ. Kamalov). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Kurat, Akdes Nimet (2001). “Altın Ordu Devleti”. Türk Dünyası El Kitabı I. Cilt Coğrafya-Tarih, s. 539-550. Ankara: TKAE Yayınları.

Musaoğlu, Mehman (2013). “Türk Dilinin Problemleri, Perspektifleri ve Yapılacak Çalışmalar”. Yeni Türkiye, S.55, s.539-558.

Özkan, Fatma (1996). “Yirminci Yüzyılda Tatar Şiiri”. Türk Dili Dergisi (Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Şiiri Özel Sayısı V), Ankara: TDK Yayınları, S.531, s.1044-1080.

Temir, Ahmet (2001). “Kazan Hanlığı (1437-1552)”. Türk Dünyası El Kitabı I. Cilt. Coğrafya-Tarih, s. 550-557. Ankara: TKAE Yayınları.

Yıldırım, Kürşat (2012). “Tatar Adının Kökeni Üzerine”. Türkiyat Mecmuası. C.22/Güz, s.171-190.

Yiğit, Ali (2012). “Rusya Federasyonu’nda Yaşayan Türk Topluluklarının Anadillerini Kullanma Oranlarındaki Bölgesel Farklılıklar.” e-Journal of New World Sciences Academy, Volume: 7, Number: Article Number: 4A00472, p.16-34.

Bildiriler

Devlet, Nadir (1994). “XX. Yüzyılda Tatarlarda Milli Kimlik Sorunu” [Bildiri]. Originea Tătarilor - Locul lor în România şi în lumea Turca / Tatarların Kökeni - Romanya'da ve Türk Dünyasındaki Yeri / (The Origin Of The Tatars - Their Place in Romania and in The Turkish World), Köstence.

Gazete Makaleleri

Bikmöxämätova, Rimma (04. 03. 2016). "Kĕşĕ Cirgä Bäxĕt Öçĕn Tuwa". Vatanım Tatarstan, No:31, s.1-4. [Бикмөхәммәтова, Римма (04. 03. 2016). "Кеше Җиргә Бәхет Өчен Туа". Ватаным Татарстан, No:31, 1-4 битләр.]

Mullina, İrina (26.11.2015). "10 let "Novomu Zavetu" – Caŋa Zakon'". Tuganaylar, S.22 (314), s.6. [Муллина, Ирина (26.11. 2015). "10 лет "Новому Завету" – Җаңа Законъ". Туганайлар No:22 (314), 6 бит.]

İnternet Kaynakları

Gubina, Yuliya (2016). *"Tuylarıbız Ni Öçĕn Asılın Yuġalttı?"*. http://tuġanaylar.ru. (20.10.2016).

http://aznakayevo.tatarstan.ru/ (23.03.2016).

http://kitaphane.tatarstan.ru/tat/state_symbols/flag_rt.htm (20.07.2015).

http://mamadysh.tatarstan.ru/ (23.03.2016).

http://muslumovo.tatarstan.ru/ (23.03.2016).

http://president.tatarstan.ru/eng/kremlin.htm (23.01.2017).

http://tatarstan.ru (23.03.2015).

http://www.ismailgaspirali.org/yazilar/tuzun.htm (28.05.2016).

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts&arama=kelime&guid=TDK.GTS.57060b113dcd73.56069342 (07.04.2016).

http://www.tourister.ruworldeuroperussiacitykazanplaceofinterest(02.06.2016).

http://www.turkey.mid.ru/hakk_t02.html (04.07.2015).

httpphotos.privet.ruuserifirdaus59photo258691887 (07.08.2016).

httppresident.tatarstan.ruengkremlinkremlin_view.htm (07.08.2016).

https://ru.wikipedia.org (23.03.2015).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tataristan#/media/File:Coat_of_Arms_of_Tatarstan.svg (20.07.2015).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tataristan#/media/File:RussiaTatarstan2007-07.png. (20.07.2015).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tataristan#/media/File:Tatar03.png (20.07.2015).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tataristan%27%C4%B1n_idari_yap%C4%B1lanmas% C4% B1#/media/File:Tatarstan_rayonnar%C4%B1.jpg (07.08.2016).

https://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya#.C4.B0dari_b.C3.B6l.C3.BCmler (02.01.2017).

http://tuganaylar.ru/tt/2014-09-25-12-53-26/item/1497-halyik%D3%99yts%D3%99-hak-%D3%99yt%D3%99.html. (28.06.2016).

https://yandex.ru/images/search?p=4&text=kazan&img (02.07.2016).

https://yandex.ruimagessearchimg_url=https%3A%2F%2Fimg-fotki.yandex.ru (07.08.2016).

httpsyandex.ruimagessearchimg_url=http%3A%2F%2Fsmiregion.ru. (07.08. 2016).

Leont'yeva, Tat'yana (2014). *"Zur Tärbit Kěräşěnnärěndä Tuy".* http://tuġanaylar.ru. (25.09.2016).

SÖZLÜK

A

abıstay : Müslüman Tatarlarda imamın eşine verilen isim

âdet : görenek; alışkanlık; topluluk içinde eskiden beri uyulan kural, töre

axirät : ahiret

ak kisüw : ak kesmek, söz vermek

aklaşuw : ak kesmek, söz vermek

al : ön

Alla : Allah

alma : elma

alma täkäsĕ : elma böreği

alma täkäsĕ kĕbĕk : elma böreği gibi (tatlı, sevimli)

al‘yapkıç : önlük

antropoloji : İnsanın kökenini, evrimini, biyolojik özelliklerini, toplumsal ve kültürel yönlerini inceleyen bilim, insan bilimi

apa : abla

apay : (Tataristan’ın güneydoğu kısmında hem erkek hem de kızkardeş için) küçük kardeş

arakı : alkollü içecek

art : arka

ast : alt

astral : yıldızlı, yıldız gibi, yıldızlarla ilgili, yıldızlara ait

aşerme : hamilelik sırasında yemek için kadının canının vakitli vakitsiz bir şey istemesi hali

avırlı : hamile, gebe

avız : ağız

Ä

äbi : nine

ächäl : ecel

älĕ : hele; de, da

äni : anne

änkäy : annecik

äti : baba

ätkäy : babacık

B

babay : dede

baca : bacanak

bacay : bacanak

bakça : bahçe

bala : çocuk

bala töşĕrüw : çocuk düşür-

balağa uzuw : çocuğa kal-, hamile ol-

balaga uzgan : çocuğa kalmış, hamile

bank : banka

banka : kavanoz

baş bala : ilk çocuk

bäbi : bebek

bäbi aşı : bebek yemeği, bebek maması

bäbäy aşı : bebek yemeği, bebek maması

bäbi aşı iltüw : bebek yemeği götür- (Müslüman Tatarlarda ve Kreşinlerde yeni doğum yapan kadını ziyaret etme âdetine verilen isim)

bäbigä uzgan : bebeğe kalmış, hamile

bähilläşüw : helalleş-

bälĕş : kuşbaşı kesilmiş et, küp şeklinde kesilmiş patates ve ince doğranmış soğanla hazırlanmış olan iç malzemesinin hamur içinde pişirilmesi ile yapılan geleneksel bir börek

bĕlän : ile

bĕrlĕk : birlik

biatay : kaynata

biana : kaynana

bianay : kaynana

biänäy : kaynana

biätäy : kaynata

bik : çok

bil : bel

bil bawı : bel bağı, kuşak

birnä: : çeyiz

bistä : mahalle

bistär : havlu

bişĕk : beşik

bişĕk cırı : ninni

botka : arpa, buğday, yulaf vb. gibi tahıllardan hazırlanan lapa

bötĕn : bütün

bucal : kız tarafının damadı kendi kızlarına uygun bulmaları halinde damadın ailesi tarafından kız tarafına verilmesi gereken hediye

buydak : otuz yaşından büyük damat adayı

bürĕ : kurt

C

cĕp : ip, iplik, dikiş ipliği

tĕgär cĕp : dikiş ipi

ülĕ cĕbĕ : Kreşinlerde ölünün ardından hayır için dağıtılan iplik

cır : şarkı

cırak : ırak, uzak

cırak äbi : (Kreşinlerde) anneanne

cir : yer

ciŋgi : yenge

citüw : yet-, kâfi gel-

ciznäy : enişte

cizni : enişte

Ç

çabata : bir tür ağacın iç kısmından hasır gibi örülerek yapılmış ayakkabı

çalmalık : koyunun başı ile boynu arasındaki kısım

çardugan : demir telleri birbirine yapıştırarak hazırlanmış mezar çiti

çasovnya : şapel

çäkçäk : hamuru nohut veya hurma çekirdeği şeklinde kesip eritilmiş tereyağında pişirdikten sonra bal ile karıştırarak yapılan bir çeşit tatlı

çirkäw : kilise

çirkäw arakısı : kilise şarabı

çukındıruw : (halk dilinde) vaftiz et-

çumıldıruw : (edebî dilde dinî bir terim olarak) vaftiz et-

D

daru : ilaç

dädäy : gelinin veya damadın büyük abisi, abi

derleme : alan araştırması

E

etnoloji : antropoloji, toplumbilimi

etnonim : ulus veya kavim adı

etnosantrizm : bir kişinin diğerlerini, kendi etnik grubunu veya kültürünü merkeze alarak değerlendirme tutumu

ezoterik : batınî, gizli ilimlere ait

G

gelenek : bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar; anane, tradisyon

gĕnä : daha, epeyce, oldukça; yeteri kadar; sadece

goměr : ömür

goměr östäw : ömür ekle-

görenek : bir şeyi eskiden beri görüldüğü gibi yapma alışkanlığı, âdet

gür : mezar, kabir

gürgä indĕrüw : mezara indir-

gür açuw : mezar aç-, mezar kaz-

gür açuwçı : mezar açıcı, mezar kazıcı

gür sädakası : mezar sadakası

H

häm : ve

hörriyät : hürriyet

X

xalat : bornoz

xatın : hatun, eş

xäyĕrlĕk : sadaka yerine geçen hediye

Xoday : Hüda/Allah

İ

iman : (Kreşin dilinde) dua

ir : er, erkek, koca

isĕm : isim

isĕm kuşuw : isim koş-, isim ver-

işĕk : kapı

J

jarkoe : (Kaybıç rayonuna özel) etli ve patatesli bir ön yemek

K

kaban : yabanî domuz

kaç : haç

kalaç : ekmeğe benzeyen ve yuvarlak şekilde hazırlanan hamur işi

kalın/kalım : kız tarafınca damadın kendi kızlarına uygun bulunması halinde damadın ailesi tarafından kız tarafına verilmesi gereken hediye; başlık parası

kamfora/camphor: genellikle tıp alanında kullanılan, defne ağaçları ailesine mensup bir ağaçtan elde edilen, kristal şeklinde, çok güçlü bir kokuya sahip bir madde

kamıt : semer

karaŋgı : karanlık

kart : yaşlı

kayçan : ne zaman

kayınagay : kayınbirader, gelinin abisi, gelinin küçük kardeşi

kayın ĕnĕ : kayınbirader

kayın sĕŋĕl : görümce

kaynana : kaynana

kaynatay : kaynata

kayněş : kayınbirader

kaytuw : dön-

käbĕn: : (Kreşinlerde) dinî nikâh

käbĕn kuyuw : Kreşinlerde dinî nikâh kıy-, nikâh düğünü yap-

käçĕrkä : bazı bebeklerin sırtında veya bileğinde görülen sert kıl

käbisä : doldurulmuş

käbisä yılı : Şubat ayının 29 gün çektiği yıl, artık yıl

käfĕn : kefen

käkrĕ : eğik, çapraz

kĕlät : kulübe

kĕndĕk : insan veya diğer memelilerin embriyonlarını annenin organizması ile birbirine bağlayan ve embriyonun beslenme kanalı olarak hizmet etmeye yarayan bağ

kĕndĕk adı : göbek adı

kĕndĕk bawı : göbek kordonu

kĕndĕk boruw : göbek çevir-

kĕndĕkně kisüw: göbek bağını kes-

kırk kümäçĕ : su ve un katılarak hazırlanmış bir çeşit hamur aşı

kız : kız, kız çocuk

kız kilĕşüw : söz kes-

kilĕşüw : anlaş-; söz kes-

kilüw : gel-

kiräk : gerek

kisäl' : nişasta, şeker ve değişik tatlandırıcılardan yapılan bir tür soğuk ve sıvı yiyecek

kiyäw : güvey, damat

kiyäwgä çıguw: (kızlar için) evlen-, kocaya git-

koda : erkek dünür

kodagıy : kadın dünür

kolaşa : teneşir

komgan : güğüm

Korän : Kur'an

Korän aşı : Kur'an yemeği

korı : kuru

korı kön : kuru gün; oruç zamanı

korık : sihir veya büyüye maruz kalmış, doğurganlık özelliğinden mahrum duruma düşmüş kadın

kotıluw : kurtul-

koymak : sıvı şeklinde hazırlanan hamurdan tavada pişirilerek yapılan ve çayın yanında ikram edilen yumuşak bir hamur kızartması

kömänlĕ : hamile

Kreşin : Hristiyan Tatar

kurgan (korgan): anıt mezar

külmäk : gömlek

kütärüw : kaldır-

küzĕgüw : bir kimsenin nazarının, gözünün majik etkisi ile hastalanmak (hastalık), uğursuzluk oluşturmak, zarar görmek; övdükten sonra her hangi bir şeyin kötüleşmesi

küzsĕnüw : nazar olmak

küz tiyüw : göz değmek, nazar olmak

L

läxĕt : lahit; mezarın alt sağ kısmında ve alt orta kısmında kazılarak açılan küçük bölüm; genel anlamda mezar

läxĕt aluw : mezarın altı orta veya alt sağ tarafını kazarak lahit aç-

läükä : munça içindeki uzun ve geniş seki

M

majik : sihirli, büyülü; sihir ile ilgili, büyü ile ilgili

malay : erkek çocuk

matur : güzel

maturlık : güzellik

mäçĕt : mescit; cami

mäxĕr : mihr; Müslüman bir erkeğin nikah esnasında eşine vermeyi kabullendiği mal veya para

mäyĕt : meyyit, ölü, mevta

mäyĕtnĕ cirläw: ölüyü defnet-

mit : geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi, mitos

mitos : mit

moda : değişiklik gereksinimi veya süslenme özentisiyle toplum yaşamına giren geçici yenilik; belirli bir süre etkin olan toplumsal beğeni, bir şeye karşı gösterilen aşırı düşkünlük; geçici olarak yeniliğe ve toplumsal beğeniye uygun olan

molitva : dua

mulla : imam, cami imamı

munça : Tatarların köy evlerinin yanında yer alan ve Fin saunasını andıran hamam, sauna

mükâşefe : gizli şeyleri birbirine açıp keşf ve izhar etmek, açığa çıkarmak; meydana çıkarmak

O

oblast’ : bölge

ocmax : cennet

onık : torun

ostazbikä : imamın eşi, imamın karısı

Ö

öçĕn : için

öçĕsĕ : Kreşinlerde ölen insanın ruhu için ölümünün üçüncü gününde yapılan merasim; ölünün üçü

ölĕş : pay

ölĕş birüw : pay ver-

örf : yasalarla belirlenmeyip halkın kendiliğinden uyduğu gelenek

öy : ev

öy bizäw : ev süsle-

öy kiĕndĕrüw : ev süsle-

öy yämnäw : ev süsle-

öylänüw : evlen-

P

pominka : Kreşinlerde ölünün kırkıncı günü yapılan özel bir merasim

pratik : uygulama

provoslav : Ortodoks Rus dini

R

räxmät : rahmet; teşekkür

räşätkä : demir tellerin birbirine eklenmesi ile hazırlanmış mezar çiti

rit : merasim, töre, örf

ruble : Rusya Federasyonu'nun resmi para birimi

rusänäy/rusanay: vaftiz annesi

rusätäy/rusatay : vaftiz babası

S

sagınuw : özle-

sawım : (Kreşinlerde görülen) düğün yardımlaşması

sazagan : uzun yıllar boyunca evlenmeyen (erkek), uzun yıllar boyunca kocaya gitmeyen (kız)

sägat : saat

sägati suguw : saati çal-; ölüm anı yaklaş-

sĕbĕrkĕ : süpürge

sĕŋĕl : kızkardeş

sıra : bira

soŋgılık : insanlarda ve diğer memelilerde ana rahminde embriyo ile birlikte var olan ve embriyoyu annenin vücudunu bağlamaya yarayan organ; plasenta

sönnätçĕ : sünnetçi

sönnätçĕ babay: sünnetçi dede

stakan : bardak

sum : Tatarların para birimi

sûre : Kur'an'ı Kerim'deki 114 bölümden her birine verilen ad

sünne : parapsikolojideki astral beden

Ş

şaman : Şamanlıkta büyü yapan, gelecekten haber verdiğine, ruhlarla ilişki kurarak hastalıkları iyileştirdiğine inanılan kimse, kam

Şamanizm : varlığı tüm insanların tarihinde erken taş devrine ve daha da geriye kadar kanıtlanabilen, inisiyasyon içeren bir vecd ve trans tekniği

şul : şu

şulpa : çorba

T

talımlaw : yemek seç-, nazlan-; seç-, seçerken talepkâr ol-

tas : leğen

tayak : değnek, baston

tayançık : dayanak, destek; yardımcı

täpi : küçük çocuğun ayağı

täpiläw : (küçük çocuk) adımla-; yürü-, yaya olarak git-

tärĕ : haç

teamül : iş, bir işin oluşu, öteden beri olagelen muâmele, yerleşmiş olan örf, âdet

tĕgĕ : diğer, öbür

tĕl : dil

tĕl kĕrĕşĕ : dil kirişi, dil altı bağı

tın : ruh

tınıç : rahat

tirän : derin

tokmaç : erişte

troitsa : (Kreşinlerde) teslis; dinî bayramların önemlilerinden biri, Paskalya sonrası ellinci ve elli birinci günde Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına yapılan bayram

tugızı : Kreşinlerde ölen insanın ruhu için ölümünün dokuzuncu gününde yapılan merasim; ölünün dokuzu

tuuw tanıklığı : doğum belgesi

tuy : düğün

tuy aluw : düğün al-, düğünde destek çık-

tuy kütärüw : (Kreşinlerde) düğün kaldır-, düğün yapmaya destek ol-

tügĕl : değil

töpçĕk : ailedeki en küçük çocuk

töre : bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü, âdet; bir toplumdaki ahlakî davranış biçimleri, adap

tören : anma, kutlama, nişan, evlenme, ölüm gibi nedenlerle yapılan toplantı; bir toplumsal kümede, üyelerin belli bir olayı, kişiyi ya da değeri simgeleştirmesi, onun anlamının ve öneminin güçlendirilmesi için düzenlenen, belli kurallara uyularak gerçekleştirilen toplantı

töyĕnçĕk: : bohça

ülĕ töyĕnçĕgĕ : ölü bohçası

tübän : alçak, aşağı

tüti : (güneydoğu Tataristan'da) abla

tütäy : (güneydoğu Tataristan'da) abla

U

ul : oğul, erkek çocuk

ulan artı : bebeğin eşi

uram : sokak

urın : yer

urta : orta

urtancı : (çocuk) ortanca

utbasar : damadın ailesi tarafından gelinin ailesine ödenen süt hakkı

Ü

ülĕ : ölü

ülĕ tabagı : ölü tabağı

ülĕmtĕk : Tatarlarda kefen bezi ve cenaze esnasında hediye olarak dağıtılacak para, havlu, mendil, sabun vb. gibi hediyelerden müteşekkil bir bohça

üzäk : merkez

V

vaftiz : Hıristiyanlıkta, genellikle belli bir yaşa gelen çocuğa uygulanan, ilk günahı silmek ve Hıristiyanlaştırmak amacı ile yapılan dinî işlem

vägaz : vaaz

Y

yaxşı : iyi

yaŋa : yeni

yarık : aydınlık

yatkılık : bebeğin eşi

yazık : (Kreşinlerde) günah

yawçı : dünürcü

yäräşüw : söz kes-

yılı : Hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde ölen insanın ruhu için ölümünün yıldönümünde yapılan merasim

yıllığı : Hem Müslüman Tatarlarda hem de Kreşinlerde ölen insanın ruhu için ölümünün yıldönümünde yapılan merasim

yırak : ırak, uzak

yırak äbi : (Kreşinlerde) anneanne

yöklĕ : yüklü, hamile, gebe

yuka : yufka

yuldaş : yoldaş

Z

zäŋgär : mavi

zirat : mezarlık

zirat karawılçısı: mezarlık bekçisi

zur : büyük

zurlar tabagı : büyükler tabağı

EKLER

Ek 1: Alan Araştırmasında Kullanılan Sorular

Doğum Uygulaması ile İlgili Sorular

1.Çocuğa kalmamak için ne gibi pratikler uygularsınız? Kadın-Erkek

2.Çocuğa kaldıktan sonra, düşürmek için ne gibi pratikler uygularsınız?

3.Bu işi yapan kişiler var mıdır? Nasıl yaparlar? Kaç senedir bu işi yapıyorlar? Bu kişilere güvenir misiniz?

4.Çocuğa kalmak isteyen, çocuğa kalıp kalamayacağını anlamak için ne yapar?

5.Bu istekte bulunan kadına uygulanan pratikler, inanışlar nelerdir? Erkekte bir kusur varsa ona ne gibi pratikler uygulanır?

6.Çocuğu olmayan kadına/erkeğe ne isim verilir?

7.Ailesi içinde böyle bir kadına veya erkeğe bu nedenle nasıl muamele edilir?

8.Toplumda böyle bir kadına veya erkeğe bu nedenle nasıl muamele edilir?

9.Çocuğu olmayanların çocuğa kalmak için yaptıkları uygulamalar, gelenekler ve inanışlar nelerdir?

10.Karnında çocuk durmayan kadına yapılan pratikler, gelenekler ve inanışlar nelerdir?

11.Hamile kalındığı nasıl anlaşılır? Hamile kalan hamileliğini kimlere, nasıl söyler?

12.Hamile kadına ne isim verilir?

13.Doğacak çocuğun güzel olması için yapılan geleneksel davranışlar, pratikler ve ilgili inanışlar nelerdir?

14. Doğacak çocuğun çirkin olmaması için yapılan geleneksel davranışlar, pratikler ve ilgili inanışlar nelerdir?

15.Bunların dışında çocuğun fizik yapısını olumlu ya da olumsuz yönde etkileyecek geleneksel davranışlar, pratikler, kaçınmalar ve inanışlar nelerdir? (Tavşana, ayıya vs. bakmamak).

16.Doğacak çocuğun huyunu etkileyeceği düşünülen davranışlar, kaçınmalar, uygulanan pratikler ve inanışlar nelerdir?

17.Doğacak çocuğun cinsiyetini anlamak için yapılan pratikler ve inançlar nelerdir?

a.Annenin kendi yaptıkları

b.Annenin haberi olmadan yakınlarının yaptıkları

c.Annenin fizikî görüntüsü, çocuğun hareketleri, yeri

18.Doğacak çocuğun kız olması isteniyorsa ne gibi pratikler uygulanır? İlgili inanışlar nelerdir?

19.Doğacak çocuğun erkek olması isteniyorsa ne gibi pratikler uygulanır? İlgili inanışlar nelerdir?

20.İkiz doğum yapılacağı nasıl anlaşılır? Bununla ilgili inanmalar nelerdir?

21.Neden kız çocuğu istenir?

22.Neden erkek çocuğu istenir?

23.Aşerme nedir? Yöresel adı nedir? Bu dönemle ilgili inanışlar, geleneksel davranışlar, uygulanan pratikler ve kaçınmalar nelerdir?

24.Oğlan isteyenler ne gibi hazırlıklar yaparlar?

25.Kız isteyenler ne gibi hazırlıklar yaparlar?

26.Eğer çocuk ilk ise hazırlıkların ağırlığı hangi taraftadır? (Anne ailesi mi baba ailesi mi?)

27.Çocuğun ve annesinin yatağı nasıldır? (Beşik, hüllük toprağı)

28.Anneye hazırlananlarda çocuğun cinsiyetine göre farklılık var mıdır?

29.Doğumu kim yaptırır? Ne isim verilir? (Ön ebesi, art ebesi gibi)

30.Diplomalı ebe var mıdır?

31.Köy ebesine mi yoksa diplomalı ebeye mi güvenirsiniz? Hangisi sizin geleneklerinize uygundur?

32.Doğumda kullanılan araç gereç ve aletler nelerdir?

33.Doğum yaptırana para mı hediye mi verirsiniz?

a.Para ise ne kadar?

b.Hediye ise ne?

34.Doğum odası neresidir? Odada doğum için neler bulundurulur?

35.Kimler doğum odasına alınır, kimler alınmaz?

36.Doğum nasıl yaptırılır? (Oturarak, yatarak vb.)

37.Doğum güçleşirse ne gibi pratikler ve gelenekler uygulanır?

38.Doğumun güçleşmesine neler sebep olmuştur?

39.Zar içinde doğan çocuklara neler yapılır? Böyle çocuklarla ilgili inanışlar nelerdir?

40.Çocuktan sonra gelen son'a ne ad verilir? Ne yapılır?

41.Son'un gelmesi güçleşirse ne yapılır?

42.Göbek kordonu nasıl kesilir? Uzunluk veya kısalığı ile ilgili inanışlar nelerdir?

43.Göbeği kesildikten sonra çocuğa ne gibi geleneksel işlemler yapılır?

a.Yıkama

b.Tuzlama

c.Giydirme

44.Doğum bitince anneye neler yapılır?

a.Temizleme

b.Giydirme

c.Hüllük topraklı yatağa yatırma

45.Yeni doğum yapmış kadına ne ad verilir? Niçin?

46.Doğum sonrası ağrısı olan kadına ne gibi pratikler uygulanır? Niçin?

47.Çocuğun doğumu babaya ve aileye kim tarafından müjdelenir? Nasıl?

48.Müjde verene ne yapılır? Niçin?

49.Çocuk ilk defa kimin kucağına verilir? Neden?

50.Çocuğu ilk defa kucağına alan kişi ne gibi pratikler ve geleneksel davranışlar yapar? İlgili inanışlar nelerdir?

51.Yeni doğan çocuğa ilk defa ne zaman süt verilir? Geleneksel davranışlar ve inanışlar nelerdir?

52.Çocuğa ne zaman ad verilir?

53.Çocuğun adını kim seçer? Genellikle hangi adlar verilir? Niçin?

54.Ad koyma işlemini kim yapar?

55.Ad verme işleminde ne gibi gelenekler yerine getirilir? İlgili inanışlar nelerdir? (Kulağına üç kez ezan veya kamet okunması gibi)

56.Çocuğu yaşamayanlar doğan çocuklarının yaşaması için ne gibi isimler verir? Niçin?

57.Bir daha çocuk istemeyenler çocuklarına ne gibi isimler verirler? Niçin?

58.Erkek çocuğu olmayanlar, son doğan kızlarına, bundan sonra doğacak çocuğun erkek olması için ne gibi isimler koyarlar?

59.Kız çocuğu olmayanlar son doğan erkek çocuklarına, bundan sonra doğacak çocuğun kız olması için ne gibi isimler koyarlar?

60.Doğup da yaşamayan çocukların yaşamasını sağlamak için yapılan pratikler, gelenekler ve inanışlar nelerdir?

61.Kız çocuğun doğumu nasıl kutlanır?

62.Erkek çocuğun doğumu nasıl kutlanır?

63.İkiz çocukların doğumu nasıl kutlanır?

64.Uzun zamandan sonra doğan çocuğun doğumu nasıl kutlanır?

65.Yeni doğum yapan kadın ne zamana kadar yatar, iş yapmaz, dinlenir?

66.Beşik töreni yapılır mı? Niçin, nasıl? Kimler davet edilir?

67.Kırklama ne zaman yapılır? Yörenizdeki adı nedir? Niçin kırklama yapılır?

68.Kırklama işleminde ne gibi araç-gereç ve malzemeler kullanılır? Niçin? Anlamlar var mıdır? Özellikleri nelerdir?

69.Hem çocuk hem de annesi kırklanır mı?

70.Kırklama nasıl yapılır? Kırklamayı kimler yapar? Nerede yapılır?

71.Kırklama yapılmadan önce ne gibi tehlikeler söz konusudur? Bunlara karşı ne gibi önlemler alınır?

72.Kaç kez kırklama işlemi yapılır? Süreleri nedir? Çocuk daha sonraları da kırklanır mı?

73.Susuz kırklama işlemi de yapılır mı? Nasıl? Kimler yapar?

74.Lohusa ve bebeğini ilk defa ziyarete gelenler nasıl ağırlanırlar? Sırada yapılan geleneksel davranışlar ve pratikler, ilgili inanışlar nelerdir?

75.Lohusa ve bebek ilk defa ne zaman sokağa çıkarlar? İlk olarak kimin ziyaretine giderler? Bu sokağa çıkışa bir ad verilir mi? (Kırk uçurma vb.)

76.Gidilen yerlerde yapılan gelenekler; pratikler, ilgili inanışlar nelerdir? (Yumurta verirler, çocuğa un sürerler vb.)

77.Lohusa ile bebek evde yalnız bırakılır mı? Niçin? Ne zamana kadar yalnız bırakılmazlar?

78.Bırakılmak zorunda kalınırsa ne gibi önlemler alınır? Niçin? (Süpürge, demir bırakılması vb.)

79.Kırk basması inancı var mıdır?

80.Kırk hangi durumlarda basar? İnsanın kırkı basar mı?

81.Kırk basması için ne gibi önlemler alınır?

82.Kırk basması nasıl sağaltılır? Kimler sağaltmayı yapar? Kullanılan araç-gereç ve malzemeler nelerdir? Anlamları ve özellikleri nelerdir?

83.Al basması inancı var mıdır?

84.Al basmasına karşı ne gibi önlemler alınır?

85.Hangi durumlarda al basar?

86.Al karısı nasıl bir şeydir? Ne yapar? Onunla ilgili olay duydunuz mu? Anlatır mısınız?

87.Al basınca ne olur? Kimi al basar? (Çocuğu mu anneyi mi?)

88.Al basması nasıl sağaltılır? Kimler sağaltır? Sağaltmada kullanılan araç-gereç ve malzemeler, özellikleri nelerdir?

89.Lohusanın sütü olmazsa çocuğa kimler süt verebilir?

90.Bu kişilerin seçiminde neler göz önünde bulundurulur? Niçin?

91.Lohusanın sütü azalınca ne gibi gelenekler ve pratikler uygulanır? İlgili inanışlar nelerdir?

92.Lohusanın sütünün kesilmesine veya azalmasına neler sebep olmuştur? İlgili inanışlar nelerdir?

93.Gece çocuğun bezleri dışarıda bırakılır mı?

94.Çocuğun giysilerinin yıkandığı su hemen her yere, zamanlı zamansız dökülür mü? Niçin?

95.Doğumda ölen çocuğa ne yapılır?

96.Doğduktan sonra kısa zaman sonra ölen çocuğa ne yapılır?

97.Doğum yaparken ölen kadına ne yapılır?

Evlenme ile İlgili Sorular

1.Evlilik diyince ne anlıyorsunuz? Sizce evlilik nedir?

2.Evlenecek kız ve evlenecek erkekte aranan şartlar, özellikler nelerdir?

3.Kaç yaşında evlendiniz? Sizin çağınızda evlenme yaşı kaçtı?

4.Evliliğinizde evlenme çağı nasıl belirleniyordu?

5.Evlenme isteği nasıl bildirilirdi? Siz nasıl bildirdiniz?

6.Evlenme isteği sizden mi, ailenizden mi geldi?

7.Eş seçiminde ne gibi şartlar aranır?

8.Eş seçiminde kimin isteği olur? Son kararı kim verir?

9.Eş seçiminde son kararı kim vermelidir?

10.Eşinizle akrabalık, yakınlık dereceniz nedir?

11.Akraba evliliğini neden tercih ettiniz?

12.Akrabalık evliliğini neden tercih etmediniz?

13.Köyünüzde berdel, baldızla/kayınbiraderle evlilik var mıdır?

14.Evlilik şekliniz ve yeri nasıldı?

15.Evlendiğinizde beşik kertmesi, söz alma, değiştirme gibi evlilikler var mıydı?

16.Eş seçiminden başlayarak evlilik aşamalarınızı anlatınız.

17.Kız isteme nasıl yapılır? Kız istemeye kimler iştirak eder?

18.Söz kesimi nasıl yapılır? Sözlülük süresi ne kadardır?

19.Söz kesimi şerbet içme törenlerine kimler iştirak eder? Hangi hediyeler verilir? Dil bağı var mıdır?

20.Nişan hazırlıkları nasıl yapılır?

21.Nişanlılık süresi ne kadardır? Sizin evliliğinizde bu süre ne kadardı?

22.Nişana kimler katılır? Güvey katılır mı?

23.Nişan eğlencesi nasıldır?

24.Nişanda neler takılır? Hangi hediyeler verilir? Nişan bozulursa, kız tarafı armağanları geri verir mi?

25.Nişan bohçası geleneği var mı? Siz evlenirken uygulandı mı? Ne gibi hediyeler verdiniz?

26.Kurban bayramında oğlan tarafı nişanlı kıza kurban gönderdi mi?

27.Nişandan sonra kız ile oğlanın birbirlerini görmeleri ve birbirleri ile konuşmaları nasıl olmaktadır?

28.Nikâh türünüz (resmi-dini) nedir? Önce hangisini yaptırdınız? Neden? Sizce hangisi önemlidir?

29.Evlenirken başlık-ağırlık-liste tutma, pazarlık gibi âdetler uygulandı mı? Köyünüzde bu tür âdetler yaygın mıdır?

30.Nikâha kimler iştirak eder?

31.Nikâhın yeri, zamanı ve yapılışı nasıldır?

32.Resmi nikâhın yeri, zamanı ve törenleri nasıldır?

33.Çeyiz seçme ve görme gibi âdetler var mıdır? Bu işlem ne zaman yapılır?

34.Kına gecesi yapılıyor mu? Yapılıyorsa ne gibi gelenekler vardır?

35.Düğün törenleri nasıl yapılırdı? / yapılır?

36.Düğüne davet nasıl yapılırdı? / yapılır?

37.Düğüne davet edilenler hediye olarak neler getirirler?

38.Düğünde ne gibi eğlenceler yapılır? Söylenen türküler, oynanan oyunlar vb. nelerdir?

39.Düğünde ne yenilir ve içilir? Düğün yemeği var mıdır? Kimler yapar?

40.Düğün kıyafetleri (damat, gelin, kayınvalide, kayınpeder, sağdıç için) nasıldır?

41.Gerdek âdetleri (öncesi ve sonrası) nasıldır?

42.Düğün sonrası ne gibi âdetler vardır?

43.Takı ve hediye âdetleri (söz-düğün arası) nelerdir?

44.Yaşı geldiği halde evlenemeyen kız ve erkeklere ne ad verilir?

45.Evlenemeyenlerin evlenebilmesi için ne gibi işlemler yapılır?

46.Gelin ile damat birbirlerinin yakınlarına nasıl hitap ederler?

47.Akraba aileler arasındaki ilişki nasıldır?

48.Gelinin kocası ölürse ne yapılır? Evlendirilir mi?

49.Gelin ölürse ne yapılır? Erkek evlendirilir mi?

50.Din ve büyü ile ilgili işlemler nelerdir?

51.Gelinin uğurlu, yumuşak huylu, doğurgan olması için ne gibi işlemler yapılır?

52.Yapılan büyüleri önlemek ve/veya bozmak için ne gibi işlemler yapılır?

53.Akraba evlilikleriyle ilgili olarak halkın inançları nelerdir?

54.Evlenme âdetlerinde (sizce) eskiye göre değişmeler var mıdır?

Ölüm Âdetleri ile İlgili Sorular

Ölüm Öncesi Âdetleri

A-Ölümü Düşündüren Ön Belirtiler

1.Hayvanlarla ilgili ön belirtiler nelerdir? (Köpek uluması, hayvanlarda huysuzluk gibi belirtiler).

2.Ev, eşya ile ilgili ön belirtiler (inanmalar) nelerdir? Ayna kırılması, cam eşyanın düşüp kırılması gibi).

3.Gece evden dışarıya verilen yiyecek maddeleri ile ilgili ölümün ön belirtileri nelerdir?

4.Göksel olaylarla ilgili ön belirtiler (inanmalar) nelerdir?

5.Düş (rüya) ile ilgili ön belirtiler (inanmalar) nelerdir?

6.Tabut, kazma, kürek, kazan ve ceset ile ilgili ön belirtiler (inanmalar) nelerdir?

7.Hastada görülen ön belirtiler nelerdir?

a.Psikolojik belirtiler nelerdir?

b.Fizyolojik belirtiler nelerdir?

B-Ölümü Uzaklaştırmak, Ölümden Kaçınmak İçin Halkın Aldığı Tedbirler Nelerdir?

8.Hayvanlarla ilgili kaçınmalar nelerdir?

9.Yiyeceklerle ilgili kaçınmalar nelerdir?

10.Eşya ile ilgili kaçınmalar nelerdir?

11.Ölü ile ilgili kaçınmalar nelerdir?

12.Tabut ile ilgili kaçınmalar nelerdir?

13.Diğer kaçınma şekilleri nelerdir? (Yukarıda sayılanların dışında rastladığınız kaçınmalar?)

Ölüm Sırası Âdetleri

A-Bir Hastanın Öleceği Anlaşılırsa

14.Hastanın yanında beklenir mi?

15.Hastanın yanına din görevlisi çağrılır mı?

16.Hastaya su verilir mi? Neden?

17.Hastanın vasiyeti tespit edilir mi?

18.Hastanın son dileği sorulur nu?

19.Hastanın son nefesini verdiği nasıl anlaşılır?

20.Ölüm olayı yakınlara, komşulara nasıl haber verilir?

21.Ölüm olayı köyde nasıl duyurulur?

B-Ölümün Akabinde Yapılan İşlemler

22.Ölünün gözleri açık ise neden kapatılır?

23.Ölünün gözlerinin açık gitmesinin nedenleri ile ilgili inanmalar nelerdir?

24.Ölünün çenesi neden bağlanır?

25.Ölünün başı ne tarafa çevrilir? Neden?

26.Ölüm olayının hemen ardından ölünün üstündeki giysiler çıkarılır mı? Yoksa ölü yıkanana kadar giysilerinin içinde mi bekletilir?

27.Ölünün üstüne herhangi bir cisim konur mu? (Makas, demir, maşa vb. gibi)

28.Ölünün bulunduğu odada ne gibi değişiklikler yapılır? (Pencerenin açılması, yatağın değiştirilmesi vb. gibi)

29.Ölünün başında hemen dinî kaideler yerine getirilmeye başlanır mı?

30.Sabahleyin ölen kimse ne zaman gömülür?

31.Öğleyin ölen kimse ne zaman gömülür?

32.Akşam vakti ölen kimse ne zaman gömülür?

33.Günün hangi vaktinde ölürse ölsün, ölünün evinde bir gece bekletilmesi âdeti var mıdır? Ölü neden bekletilir?

Ölüm Sonrası Âdetleri

A-Ölünün Gömülmeye Hazırlanışı

Yıkama

34.Ölüyü kimler yıkar? (Cins farkına göre kadın-erkek)

35.Özel olarak ölünün yıkandığı yer var mıdır? Yoksa nerede yıkanır?

36.Ölü yıkayanlara para verilir mi?

37.Ölü nasıl yıkanır?

38.Ölü yıkanırken ölünün bedeninde herhangi bir işlem yapılır mı?

39.Bu işlemler neden dolayı yapılır?

40.Ölünün yıkanacağı su nereden alınır?

41.Ölünün yıkama suyundan artan kısım ne yapılır? (Ölenin çamaşırı yıkanır, şifa niyetine hastalar, kırklı çocuklar yıkanır vb. gibi)

42.Cesede ve kefene kokulu maddeler sürülür mü? Neden?

43.Koku maddesi olarak neler kullanılır? (Misk, gülsuyu, hacıyağı vb. gibi)

44.Ölü yıkanırken kullanılan araç-gereç nelerdir? (Araç-gereçlerin yerel dildeki isimleri nedir?)

Kefenleme

45.Kefen olarak ne kullanılır? (Kumaşın cinsi ve rengi)

46.Erkek kefeni kaç parçadan meydana gelir? (Parçaların isimleri, yerel dildeki karşılıkları)

47.Kadın kefeni kaç parçadan meydana gelir? (Parçaların isimleri, yerel dildeki karşılıkları)

48.Erkek ölü nasıl kefenlenir?

49.Kadın ölü nasıl kefenlenir?

50.Bir kimsenin ölmeden evvel kefenini ve ölüm parasını hazırlama âdeti var mıdır?

Cenaze Namazı (Müslüman Tatarlar İçin)

51.Cenaze namazına kimler katılır?

52.Ölünün cenaze namazının kılınması için ne gibi şartlar gereklidir?

53.Cenaze namazı nasıl kılınır?

54.Namaz esnasında ölü nerede bulunur?

Tabut

55.Tabut yapımında kullanılan malzeme nedir?

56.Tabutu kimler yapar?

57.Tabut yerine kullanılan başka bir taşıyıcı var mıdır?

58.Tabutun üzerine herhangi bir şey örtülür mü?

59.Tabutun üstüne örtülen örtünün rengi nasıldır?

60.Bu örtüye ne ad verilir?

61.Ölü şayet kadın ise tabutun üstüne bunu ifade eden herhangi bir şey konur mu?

62.Ölü erkek ise tabutun üstüne bunu ifade eden herhangi bir şey konur mu?

63.Ölü genç kız veya yeni gelin ise tabutun üstüne ne gibi şeyler örtülür?

64.Ölü çocuk ise tabutun üstüne ne gibi şeyler örtülür?

65.Tabutun üstüne ölünün mesleğini belirten şeyler konulur mu?

Ölünün Gömülmesi

66.Ölü tabutla mı, tabutsuz mu gömülür?

67.Ölü niçin tabutla gömülür?

68.Cenaze mezarlığa götürülürken nasıl taşınır?

69.Cenazeyi kaç kişi taşır?

70.Cenaze alayına kimler katılır?

71.Cenaze mezara getirilince ne yapılır?

72.Cenaze mezara ne şekilde yerleştirilir?

73.Cenazeyi mezara kimler koyar?

74.Cenaze mezara konulurken dua okunur veya başka bir söz söylenir mi?

75.Cenaze mezara konulduktan sonra üzerini kimler örter?

76.Cemaat mezar başında dua okur mu? Hangi dualar okunur?

77.İmam telkin verir mi? Telkinin yerel dilde başka bir adı var mıdır? Kreşinlerde benzer bir uygulama var mıdır?

78.Bu telkin neden verilir?

C-Ölünün Gömülmesinden Sonra Yapılan İşlemler

79.Bütün bunlardan sonra cemaat hemen dağılır mı?

80.Ölü sahiplerinin evinde cenaze kaldırıldıktan sonra neler yapılır?

81.Cenazeye katılanlara ölü evinde yemek verilir mi?

82.Ölü evinde komşuların ve akrabaların ne gibi yardımları olur?

83.Ölünün ruhu için tatlı yiyecekler dağıtılır mı?

84.Bu tatlı yiyecekler herkese dağıtılır mı, yoksa sadece fakirlere mi verilir?

85.Ölü yemeği âdeti var mıdır?

86.Ölü yemeği özellik gösteren bir yemek midir?

87.Ölü yemeğinin verildiği özellikle seçilmiş kimseler var mıdır, yoksa ölü yemeği herkese verilir mi?

88.Bu âdetin yerel dildeki adı nedir?

89.Ölünün yaşarken eda edemediği namazlarının (Müslüman Tatarlar için), ifa edemediği dinî vecibelerinin ve yeminlerinin karşılığı olarak fidye verme âdeti var mıdır?

90.Devir işlemi nasıl yapılır? Kreşinlerde böyle bir âdet var mıdır?

91.Iskat işlemi var mıdır?

92.Iskatı kimler, nasıl yapar?

93.Ölünün gömüldüğü günün akşamı hatim ve hatim duası yapılır mı? Kreşinler tarafından İncil okunur mu?

94.Mezar, ölünün yakınları tarafından ilk defa ne zaman ziyaret edilir?

95.Bunun dışında ne zaman mezar ziyareti yapılır? (Kandillerde, dinî bayramlarda vb.)

96.Ölü sahiplerine ne zaman başsağlığına gidilir?

97.Başsağlığına kimler gider?

98.Başsağlığına gidince başsağlığı dilenirken hangi sözler söylenir?

99.Neden dolayı başsağlığı dilenir?

100.Ölü için dinsel eylemlerin yapıldığı özel günler var mıdır?

101.Bu özel günler neden dolayı seçilmiştir?

102.Bu dinsel eylemleri tespit ediniz.

103.Mevlit okutma âdeti var mıdır?

104.Mevlit ne zaman okutulur?

105.Mevlit niçin okutulur?

106.Mevlide gelenlere ne ikram edilir?

107.Mevlit nerede okutulur?

108.Vaktiyle ölünün giydiği eşyalar ne yapılır?

D-Ölünün Yazgısı ile İlgili İnanmalar

109.Hastanın ölüm şekline göre yazgısının ne olacağı hakkındaki inanmalar nelerdir?

110.Ölünün yüz ifadesine göre yazgısının ne olacağı hakkındaki inanmalar nelerdir?

111.Cesedin yumuşaklığı veya sertliğine göre ölünün yazgısının ne olacağı hakkındaki inanmalar nelerdir?

112.Bunların dışında ölünün yazgısını tayin edeceğine inanılan durumlar nelerdir?

E-Ruh ile İlgili İnanmalar

113.Ruh kelimesinin halk arasındaki karşılığı nedir?

114.Kaç tane ruhun varlığına inanılmaktadır?

115.Ruh hakkında halkın inanmaları nelerdir? (Halk tarafından ruh nasıl tasavvur edilmektedir?)

116.Halkın inancına göre ruh bedeni ne zaman terk eder?

117.Ruh, bedenin hangi kısmından ruhu terk eder?

118.Ruh bedende iken vücudun neresinde eyleşmektedir?

119.Ölüm olayından sonra bedeni terk eden ruhun evine dönüp yakınlarını görmeye gelmesi şeklinde bir inanma var mıdır?

120.Ruh, evine ziyarete daha çok ne zaman gelir? Bu konudaki inanmalar nelerdir?

121.Ölünün ruhunu memnun etmek için ölü sahipleri neler yaparlar?

F-Yas

122.Ölü evindekilerden başka kimler yas tutar?

123.Yas süresi ne kadardır?

124.En çok kimler yas tutar?

125.Neden dolayı yas tutma farkı vardır?

126.Yas tutarken yapmaktan kaçınılan davranışlar nelerdir?

127.Hangi renk yas rengidir?

128.Yas belirtileri nelerdir?

129.Ölüm olayı dolayısı ile düğün dernek ertelenir mi?

130.Yas ne zaman kaldırılır? Yasın kalktığı zaman nasıl belli olur?

131.Yaslı ailenin ilk bayramına özel bir ad verilir mi?

132.Bu bayramda yaslı ailenin tutumu nedir?

133.“Yas hamamı” diye bir âdet var mıdır?

134.“Yas hamamı” âdetinin halk arasındaki ismi nedir? (Böyle bir âdet varsa)

135.“Yas hamamı”nda neler yapılır?

136.Yası kaldırmak için komşular ölü ailesine herhangi bir davranışta bulunurlar mı? (Hediye götürmek, ziyaret etmek vb. gibi)

G-Mezar ve Mezarlık

137.Bulunduğunuz araştırma sahasında mezarlık/lar nerededir?

138.Mezarlık olarak belli bir yer ayrılmış mıdır?

139.Mezarlık bekçisi var mıdır? Bekçinin parasını kim öder?

140.Mezarın başına taş veya tahta dikilir mi?

141.Mezarın başına dikilen taşta ölenin cinsiyeti, yaşı, mesleği, neden öldüğünü belirten bir yazı var mıdır?

142.Mezarın herhangi bir yerine ağaç veya çiçek dikilir mi? Neden?

143.Mezarlığın dışında başka bir yere ölü gömülür mü? Nerelere? Niçin?

144.Ölü ile birlikte ölünün şahsî eşyaları da mezara gömülür mü? Gömülürse bunlar nelerdir? Niçin gömülürler?

145.Ölü gömüldükten sonra mezarının yanına veya üstüne herhangi bir şey konulur mu? Şayet konulursa, bunun sebepleri nasıl anlatılmaktadır?

146.Ölünün gömüldüğü günün gecesi mezar başında ateş yakma âdeti var mıdır? Varsa bu uygulama neden yapılmaktadır?

H-Konu ile İlgili Atasözleri, Ağıtlar

147.Ölü ile ilgili atasözleri nelerdir?

148.Ölüm ile ilgili atasözleri nelerdir?

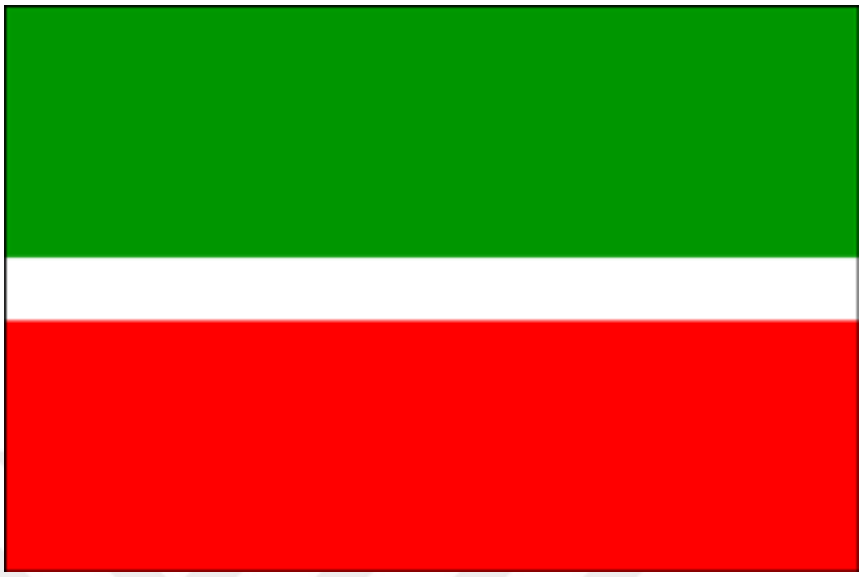
149.Kefenle ilgili atasözleri var mıdır?

150.Ölünün ardından söylenen ağıtlar nelerdir? Tespit ediniz.

151.Bu ağıtları kimler söyler? Özellikleri nelerdir?

FOTOĞRAFLAR

Tataristan Özerk Cumhuriyeti ile İlgili Fotoğraflar

Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin Bayrağı

http://kitaphane.tatarstan.ru/tat/state_symbols/flag_rt.htm (20.07.2015).

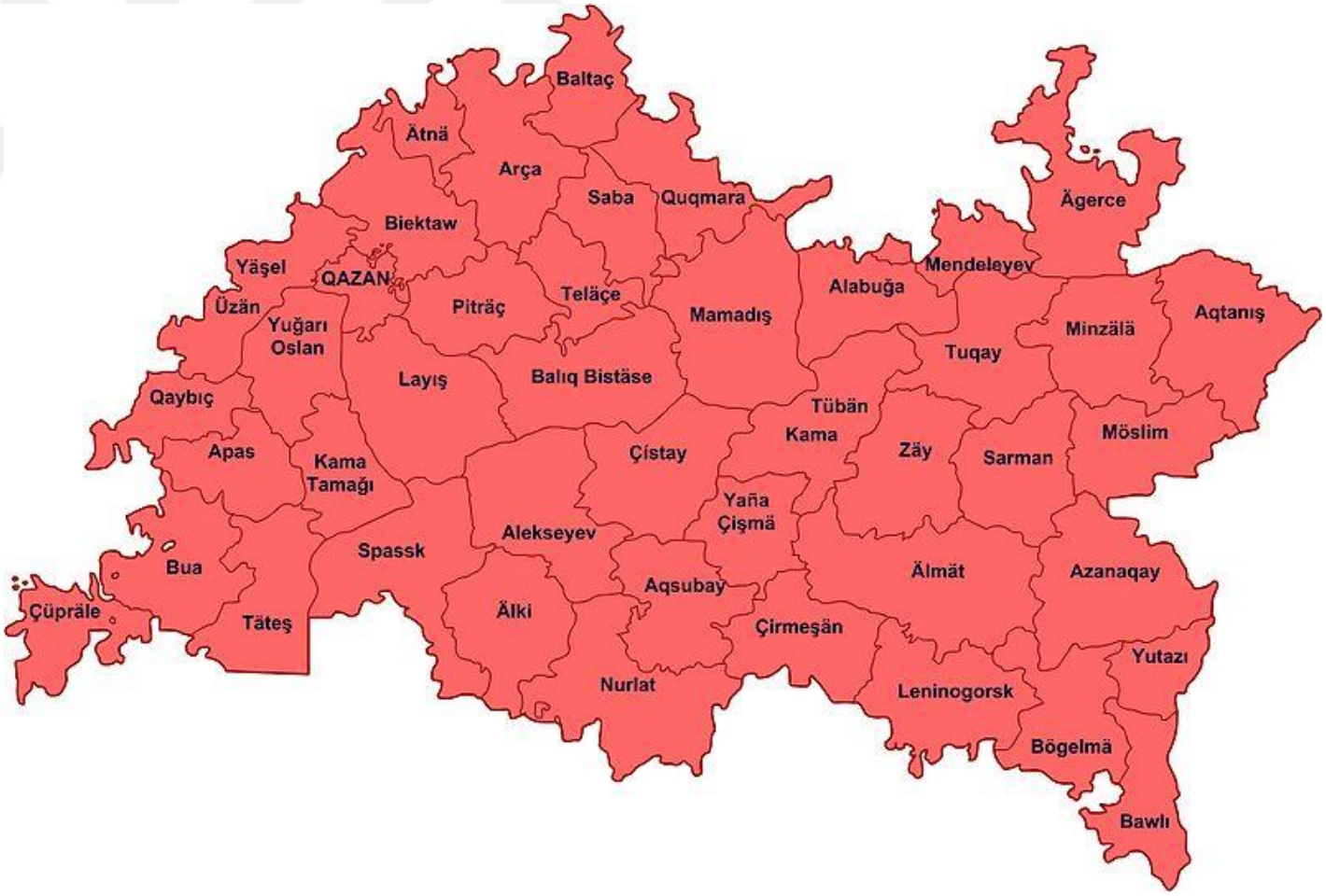
Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin Devlet Arması

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tataristan#/media/File:Coat_of_Arms_of_Tatarstan.svg (20.07.2015).

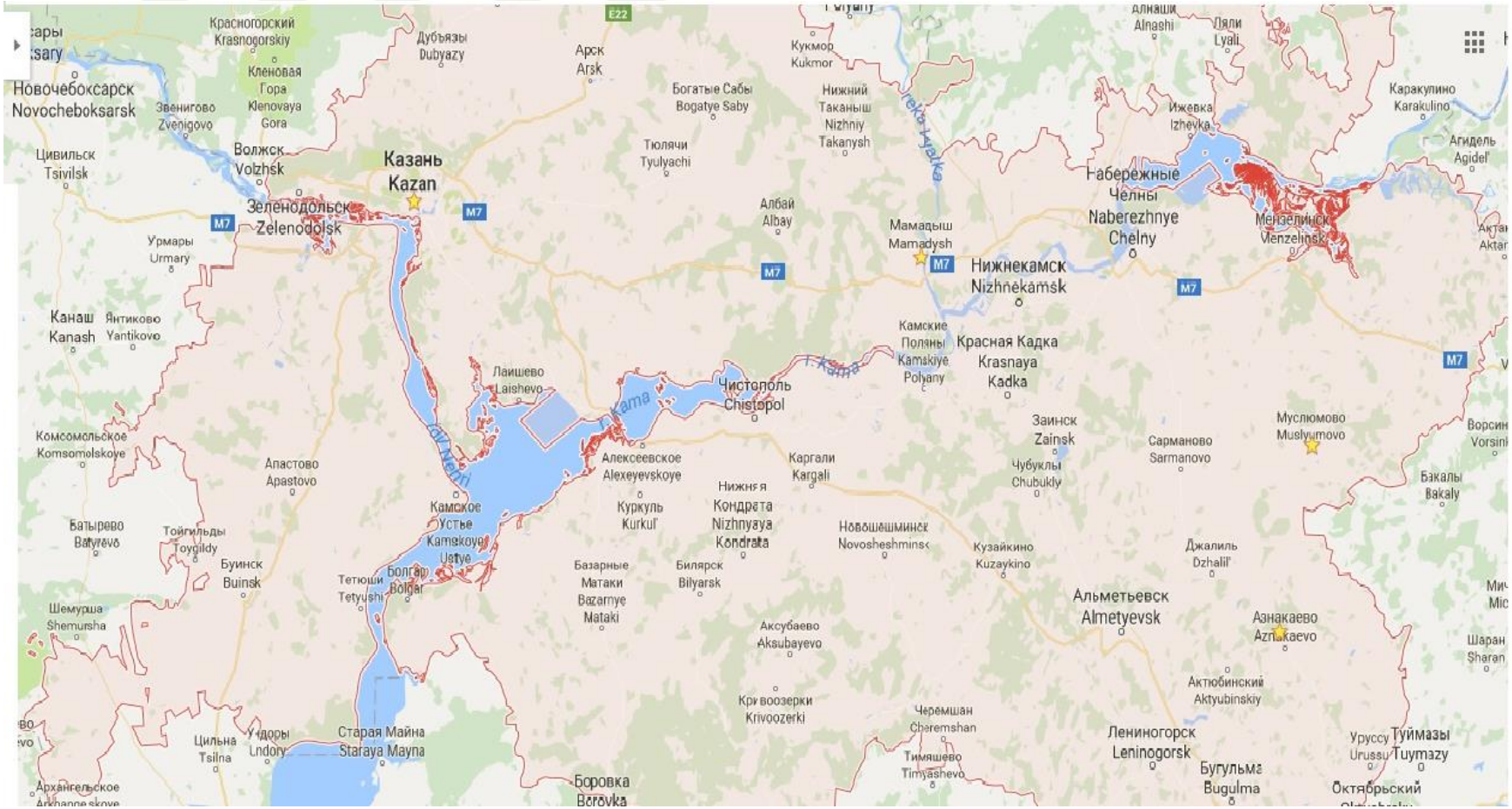
Tataristan Özerk Cumhuriyetinin Siyasî Haritası

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tataristan#/media/File:Tatar03.png (20.07.2015).

Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin İdarî Yapılanması

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tataristan%27%C4%B1n_idari_yap%C4%B1lanmas%C4%B1#/media/File:Tatarstan_rayonnar%C4%B1.jpg (07.08.2016).

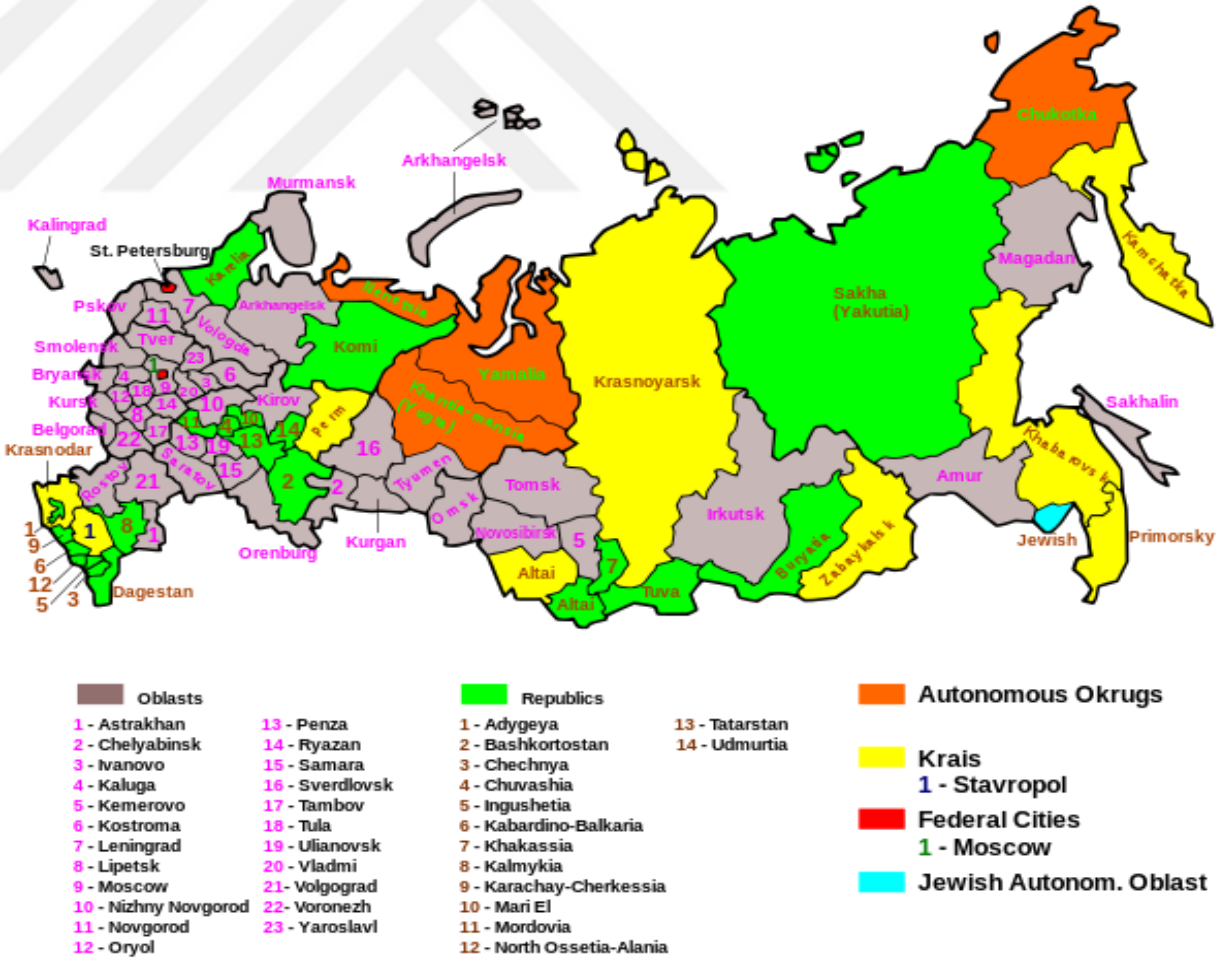
Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nde Araştırma Yapılan Şehirlerin Konumları

(Araştırma yapılan şehirlerin konumları yıldız işareti ile tespit edilmiştir.)

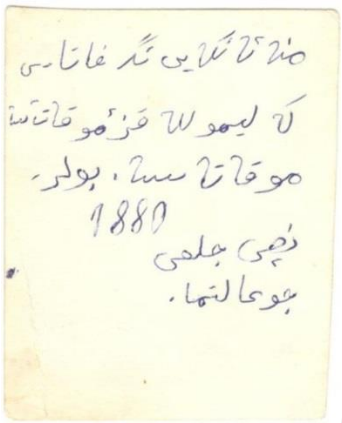
Rusya Federasyonu İçinde Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin Yeri

https://tr.wikipedia.org/wiki/Tataristan#/media/File:RussiaTatarstan2007-07.png (20.07.2015).

Rusya Federasyonu'nun İdarî Bölümleri
https://tr.wikipedia.org/wiki/Rusya#.C4.B0dari_b.C3.B6l.C3.BCmler (02.01.2017).

Müslüman Tatarlar İle İlgili Fotoğraflar[1]

		Mĕnä änkäyněŋ fotosı Kälimulla qızı Müqattäs Müqattäsä bulır. 1880'nçĕ cılımı cuġaltma. İşte anacığımın fotosu Kälimulla kızı Müqattäs Müqattäsä. 1880 yılı kaybetme.

1880 doğumlu bir Tatar ninesi

Fätxĕtdin Kärimov ve arkadaşı, 1979 yılı, Aznakay, Ägĕrcĕ köyü.

Rinat Näbiullin ve Rita Näbiullina, kızları Gölüsä (ayakta) ve Klara ile

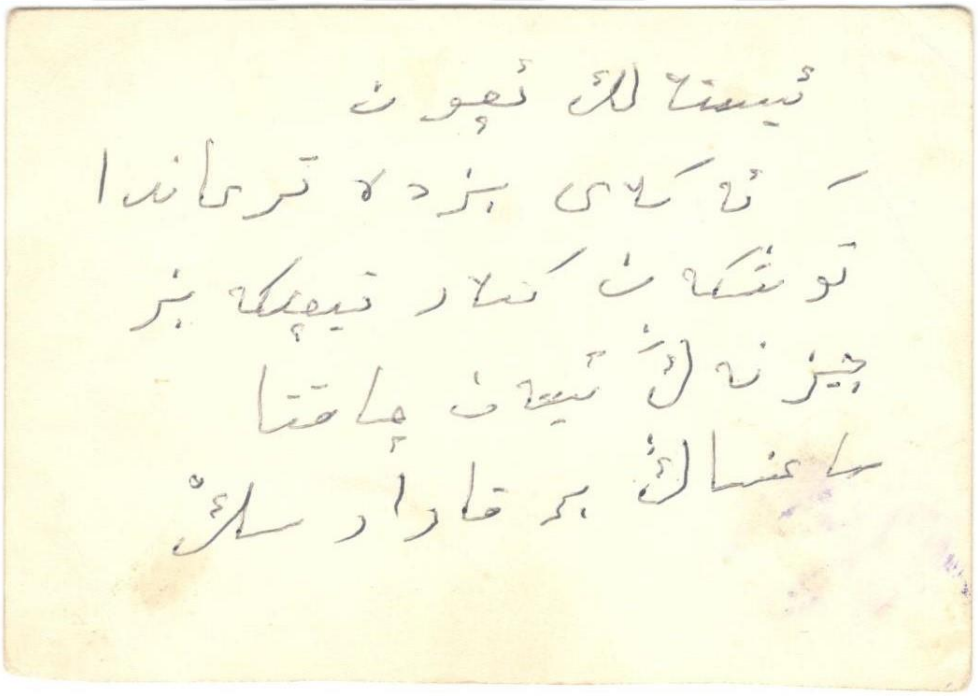

SSCB dönemi, Möslim rayonu Tatarları.

[1] Eski tarihli bazı fotoğrafların arka kısımlarında yer alan Arap veya Kiril harfli Tatarca metinler önce transkribe edilmiş, sonra da Kazan-Tatar Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Zäynäp Abdullina, Möqattäsä Haliullina, Mögıyn Abdullin (1972)

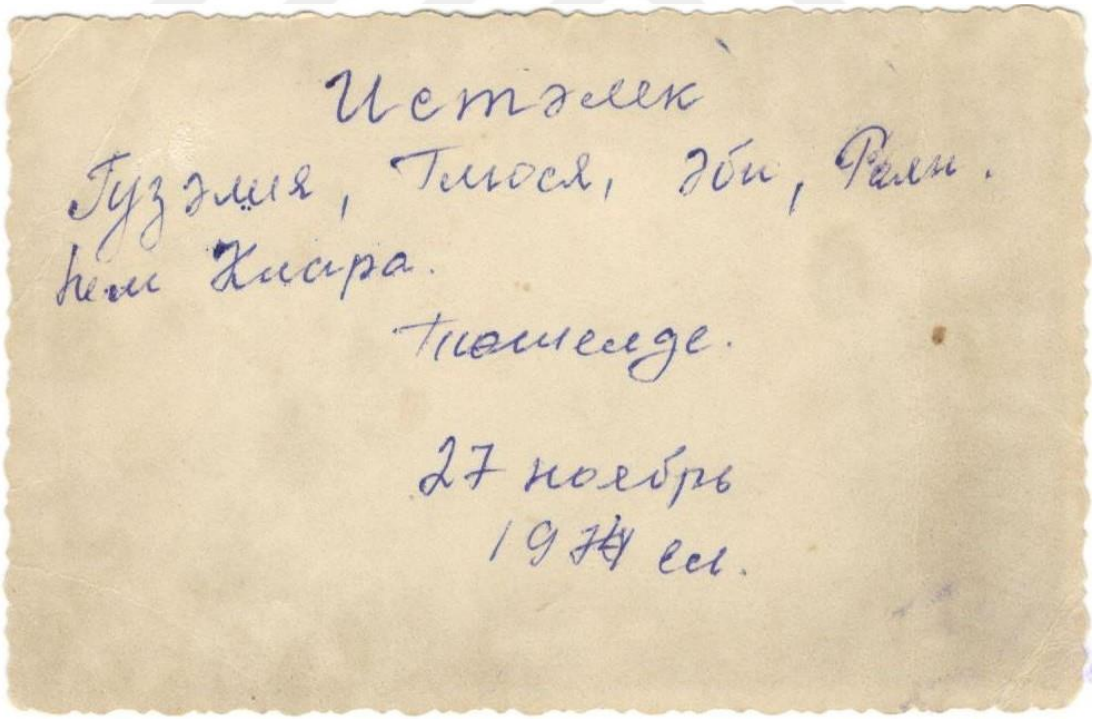

İstälĕk öçĕn
Änkäy bĕzdä torganda
töşkän kärtĕçkäbĕz.
Ciznäŋ isän çaqta.
Saġınsaŋ bĕr qararsıŋ.

Hatıra için
Anacığım bizde yaşadığı zaman
çekilen fotoğrafımız.
Enişten sağ iken.
Özleyince bir bakarsın.

Güzäliyä, Gölüsä, Musalliyä äbi, Rayan ve Klara (1974)

İstälĕk
Guzäliyä, Glyusya, äbi, Rayan
häm Klara.
Töşĕldĕ.
27 Noyabr'
1974 yıl.

Hatıra
Guzäliyä, Glyusya, büyükanne, Rayan
ve Klara.
Çekildi.
27 Kasım
1974 yılı.

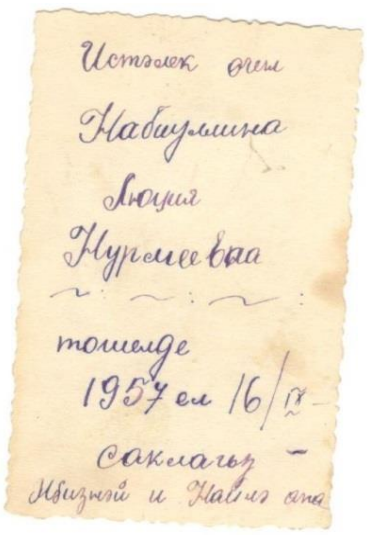

Musalliyä Näbiullina (1963)
(Möslim rayonu Ürnäk köyü sakini)

Lenar Gabitov ve Fayaz Xarisov (1973)
(Aznakay rayonu Ägërcë köyü sakinleri)

İstälëk öçën
Nabiullina
Lyutsiya
Nurmeevna
Töşëldë
1957 yıl 16/9
Saklagız
Ciznäy i Nailä apa.

Hatıra için
Nabiullina
Lyutsiya
Nurmeevna
Çektirildi
1957 yılı 16 Eylül
Saklayın
Enişte ve Nailä abla.

Lyutsiya Näbiullina Nurmeevna (1957)
(Möslim rayonu Ürnäk köyü sakini)

İnci ve Rasilya Karimova (1984)
(Aznakay rayonu, Ägërcĕ köyü)

SSCB döneminde Aznakay rayonunda Müslüman Tatarlar (1971).
(Lyutsiya Nabiullina'nın şahsî arşivinden)

Atlas Karimov, kızları Alsu (solda) ve İnci Karimova (ortada) ile birlikte (1977).
(Aznakay rayonu, Ägërcë köyü)

Aznakay rayonu, Ägĕrcĕ köyünde resmî nikâh, SSCB dönemi.

Aznakay rayonu, Ägĕrcĕ köyünde resmî nikâh, SSCB dönemi.

SSCB döneminde Tatarlarda resmî nikâh (1980)

Müslüman Tatarlarda dinî nikâh merasimi (2015)

Müslüman Tatarlarda dinî nikâh merasimi (2015)

Gelin çäkçäği

Müslüman Tatarlarda dinî nikâh sonrası verilen evlilik şahadetnamesi (2015)

Gelin ile damat

Gelin ile damat ve sağdıçları

Gelin ile damat, sağdıçları ve akrabaları (2000)

(Cämilä Malikova'nın şahsî arşivinden)

Alsu Şamsutova ve eşi Röstäm Şamsutov, kızları Läylä Şamsutova ile doğum hastanesinden çıkarlarken, Kazan (24.06.2002)

Alsu Şamsutova ve Röstäm Şamsutov, doğum sonrası kızları Läylä Şamsutova ile hastaneden ayrılırlarken karşılamaya gelen yakınları ile, Kazan (24.06.2002)

Yaş pasta

Çäkçäk

Bebek için evin süslenişi

Müslüman Tatarlarda bebeğe isim verme merasimi Aznakay, Yaŋa Yul Köyü (2015)

Müslüman Tatarlarda dinî nikâh merasimi, Aznakay, Yaŋa Yul Köyü (2015)

Müslüman Tatarlarda dinî nikâh merasimi (2015)

Gelin çäkçäği

Dinî nikâh sonrası verilen evlilik şahadetnamesi, Kazan, Märcani Camii (2015)

Müslüman Tatarlarda ölü ile helalleşme, Aznakay ili, Ägĕrcĕ köyü, SSCB dönemi.

Müslüman Tatarlarda cenaze alayı mezarlığa giderken
Aznakay ili, Ägĕrcĕ köyü, SSCB dönemi.

Müslüman Tatarlarda cenaze merasimi, SSCB dönemi (1976)
(Cämilä Malikova'nın şahsî arşivinden)

SSCB döneminde cenaze merasimi (1976)

SSCB dönemi, cenaze merasimi (1976)

SSCB döneminde Müslüman Tatar mezarı (1976)

Ölü yıkama gereçleri, Ägĕrcĕ köyü, Aznakay (2015)

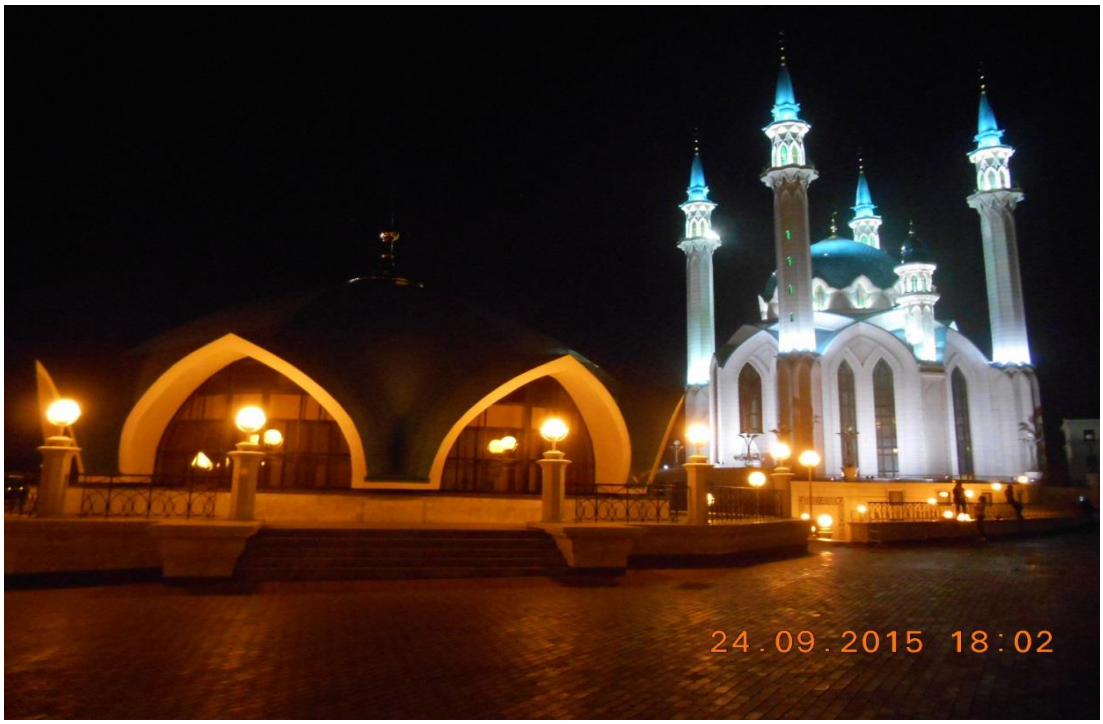

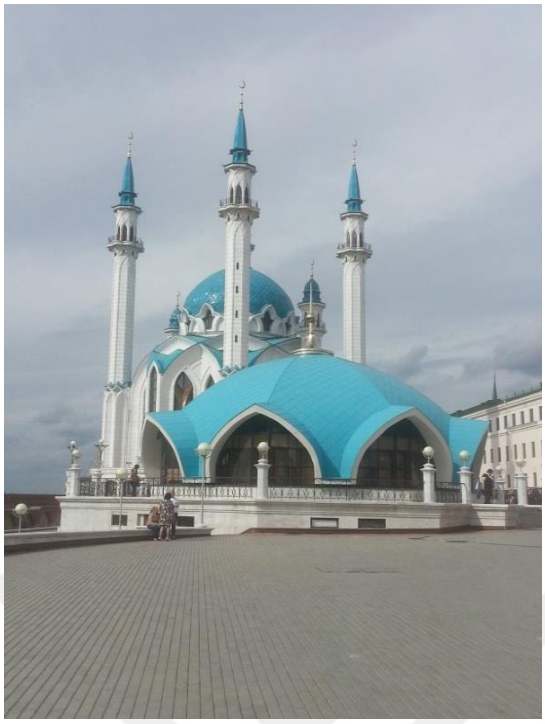
Müslüman Tatar mezarlığı, Ägërcĕ köyü, Aznakay. Müslüman mezar taşı

Kazan: Blagoveshchenskiy Katedrali, Kul Şerif Camii ve Süyümbike Minaresi
httpwww.tourister.ruworldeuroperussiacitykazanplaceofinterest (02.06.2016)

Kul Şerif Camii (Kol Şärif Mäçĕtĕ) (2015)

Kul Şerif Camii (2015)

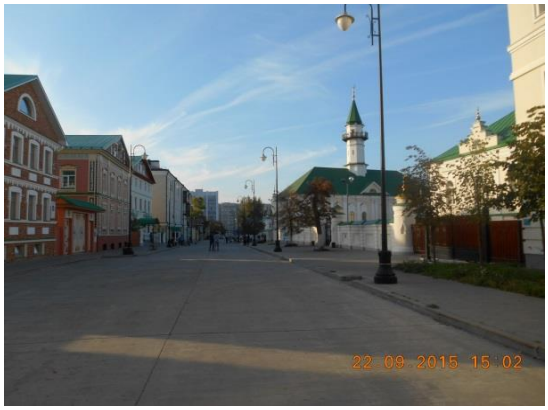
Soltan (Sultan) Camii (2015)

Märcani Camii (2015)

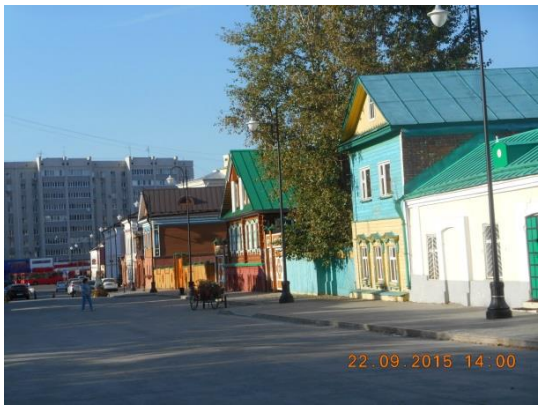
Eski Tatar Rayonu ve Kaban Gölü (2015)

Kayyum Nasıri Caddesi, Kazan (2015)

(Rasilya Karimova'nın şahsî arşivinden)

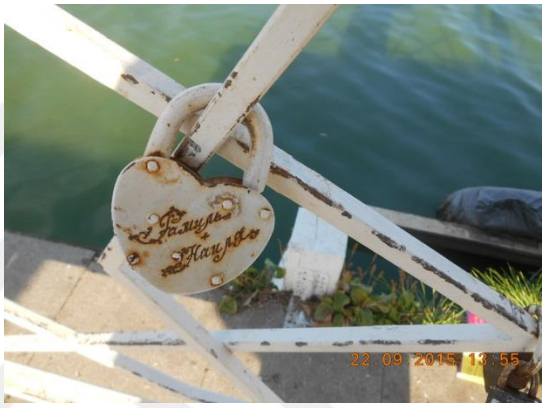

Kayyum Nasıri Caddesi, Kazan (2015)

Kaban Gölü, Kazan (2015)

Paris'teki Pont des Arts'tan etkilenen bir mekân, Kaban Gölü, Kazan (2015)

F.Şayaxmätova ve ülĕmtĕk sandığı (2015)

Çeyiz Sandığı, Märcani Camii Müzesi

(Rasilya Karimova'nın şahsî arşivinden)

Müslüman Tatarlarda ölünün kırkı merasimi, Yaŋa Yul köyü, Aznakay (2015)

Çakmak köyü, Möslim (2015)

Tatarların köy evleri, Ägĕrcĕ köyü, Aznakay (2015)

(Rasilya Karimova'nın şahsî arşivinden)

Ägĕrcĕ köyü, Aznakay, (2015)

Xäyĕrlĕ yul! / Sçastlivogo puti! (Güle güle!), Ägĕrcĕ köyü, (2015)

(Rasilya Karimova'nın şahsî arşivinden)

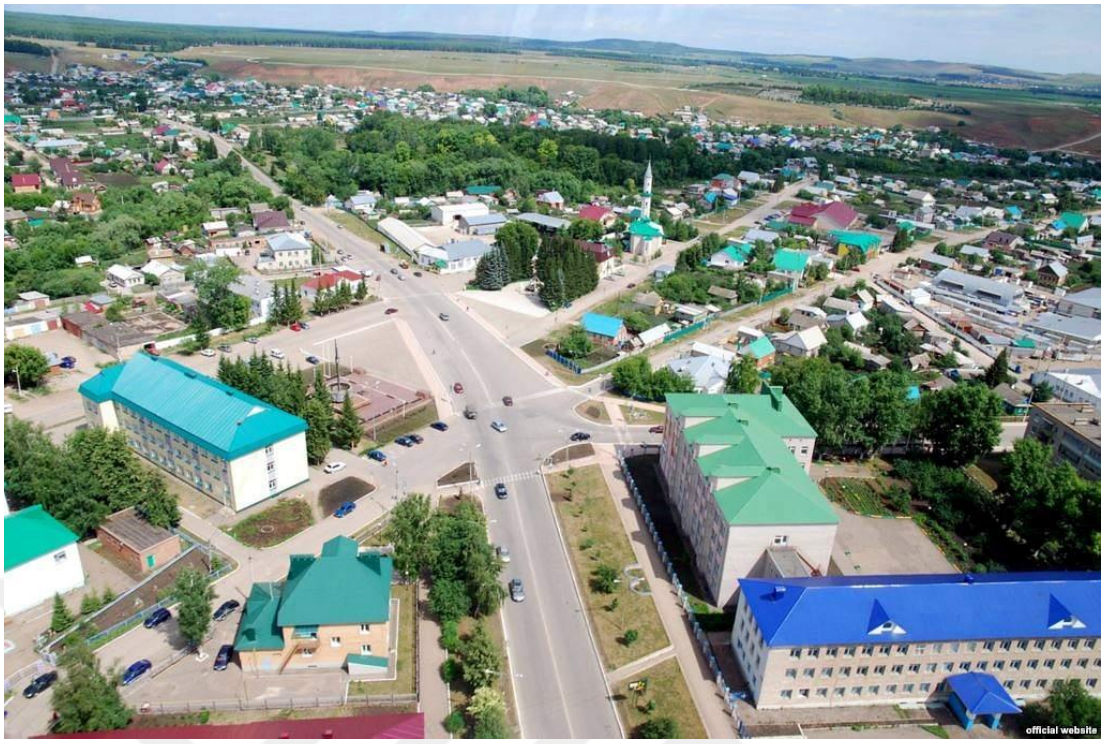
Kazan

httppresident.tatarstan.ruengkremlinkremlin_view.htm (07.08.2016)

Aznakay rayonu

httpsyandex.ruimagessearchimg_url=http%3A%2F%2Fsmiregion.ru (07.08.2016)

Aznakay rayonu

https://yandex.ruimagessearchimg_url=https%3A%2F%2Fimg-fotki.yandex.ru (07.08.2016).

Mamadış rayonu

Möslim rayonu, 2015.

Möslim rayonu

httpphotos.privet.ruuserifirdaus59photo258691887 (07.08.2016).

http://president.tatarstan.ru/eng/kremlin.htm (21.01.2017).

Kazan Kremlininin panoramik görünüşü, fotoğrafçı F.Gubaev.

Tataristan'ın başkenti Kazan'ın panoramik görünüşü

https://yandex.ru/images/search?p=4&text=kazan&img (02.07.2016).

Kreşinler (Hristiyan Tatarlar) ile İlgili Fotoğraflar

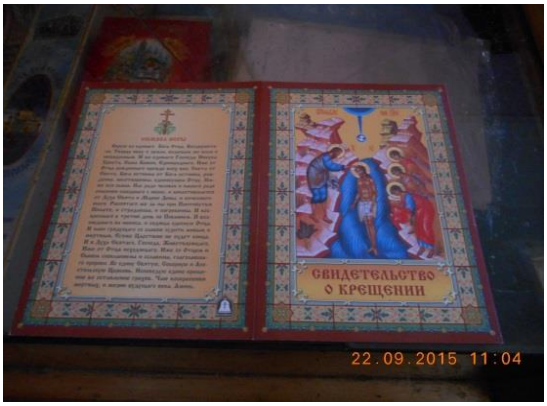
Tixvin Kilisesi, Kazan

Papaz Pavel (Tixvin Kilisesi Papazı)

Tixvin Kilisesi'nin içten görünüşü

Kilise tarafından yeni evlenenlere verilen şahadetname örnekleri

Tixvin Kilisesi’nin içten görünüşü

Yüz yıl önceki Kreşinlere ait el örgüsü millî kıyafetler

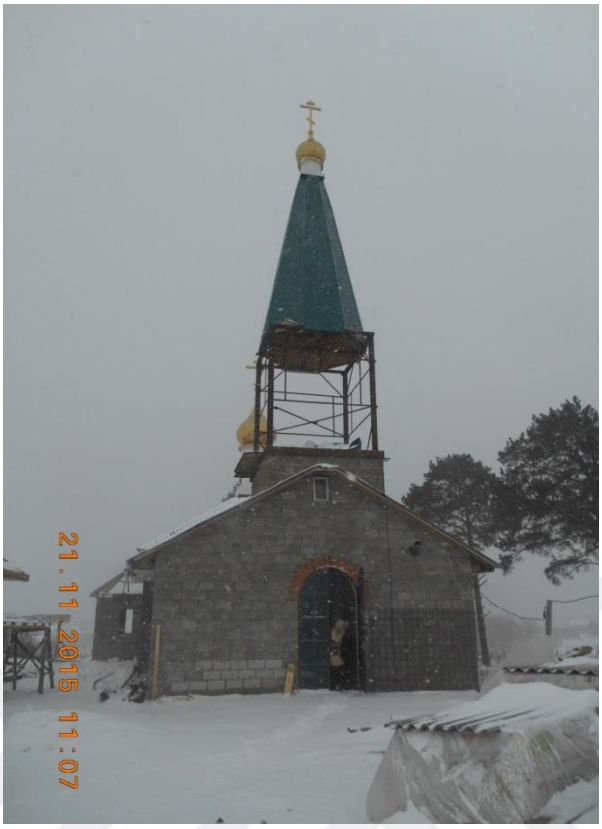

Yaklaşık yüz yıl öncesine ait havlu, tabak ve saklama kabı

Valentina Petrova, eski havlular ve mutfak gereçleri ile, Yaŋa Usı köyü

Yaŋa Usı köyü kilisesi

Yaŋa Usı köyü kilisesinin içten görünüşü

Yaŋa Usı köyündeki kilisenin içinde yer alan ikonalar ve dinî kitaplar

Yapım aşamasındaki Yaŋa Usı köyü kilisenin içten görünüşü

Yaŋa Usı köyündeki kilisenin içinde yer alan ikonalar

Yaŋa Usı köyündeki kilisenin içten görünüşü

Kırkı merasi için kesilen koyunun başı

Vefat sonrası dağıtılan ölü ipliği

Yaŋa Usı köyünde yaşayan Kreşin ninesi Agnisiya Tazova ve misafirleri

Yaŋa Usı köyünde yaşayan Kreşin ninesi Agnisiya Tazova ve evi

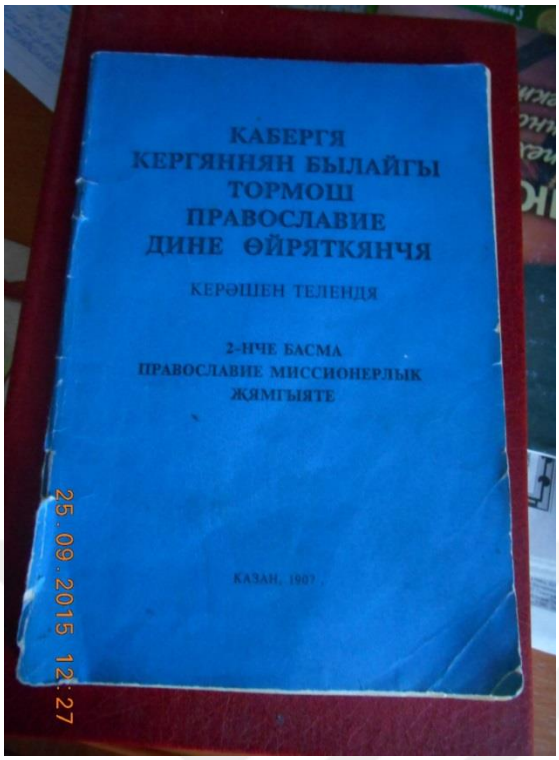
Yaŋa Usı Köyü Ortaokulu Müzesi'nin bir köşesi

Svyatoe Evangelie i Psaltir' Na Tatarskom Yazıke

(Tatarca Kutsal İncil ve Zebur)

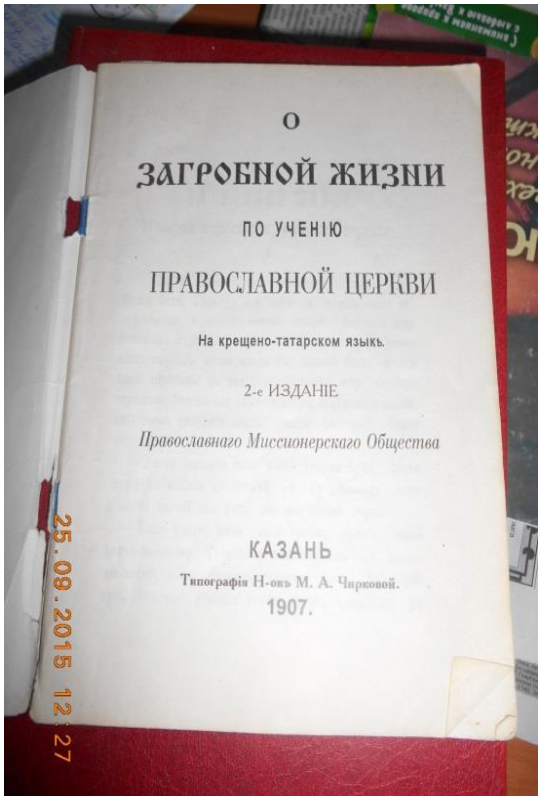
Kabĕrgyä
Kĕgyännyän Bılaygı
Tormoş
Pravoslavie
Dinĕ Öyryätkyänçyä

Kĕräşĕn Tĕlĕndyä

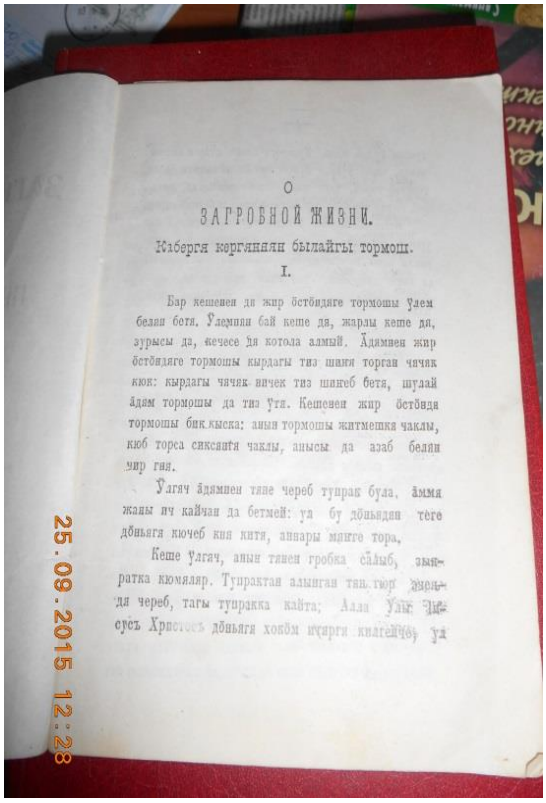
2-nçĕ Basma
Pravoslavie Missionerlık
Cyämgıyätĕ

Kazan, 1907

1907 yılında Kazan'da basılan ve Kreşin dilinde olan dinî bir kitap

Üstteki kitabın Rusça iç kapağı

Üstteki kitabın Kreşin dilindeki metni

Kreşin evlerinde ikonaların yer aldığı köşe örnekleri, Düsmät köyü

Düsmät köyünde bir Kreşin evi

Kreşinlerde ölünün yatağına konulan mum, yemek ve meyve tabakları

Kırkı merasimi için aş pişiren bir Kreşin kadını

Ölünün kırkı merasimi için hazırlanmış kırık kümäçĕ ve konuklara ikram edilişi

Ölünün кırkı merasimine katılan davetlilerin getirdiği dolu tabaklar

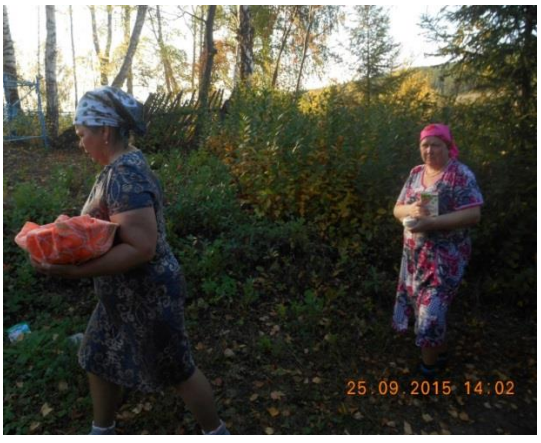

Kırkı merasiminde yemeğe katılan ve iman (dua) okuyan Kreşin kadınları, Düsmät

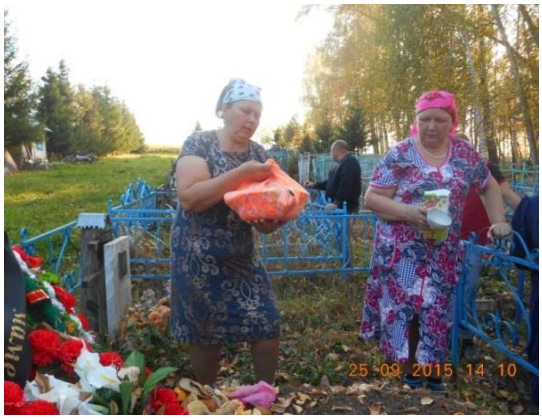
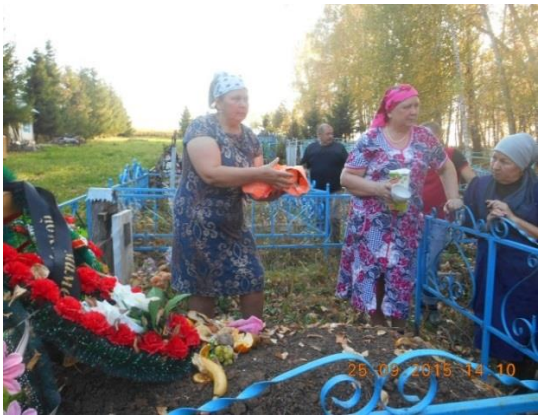

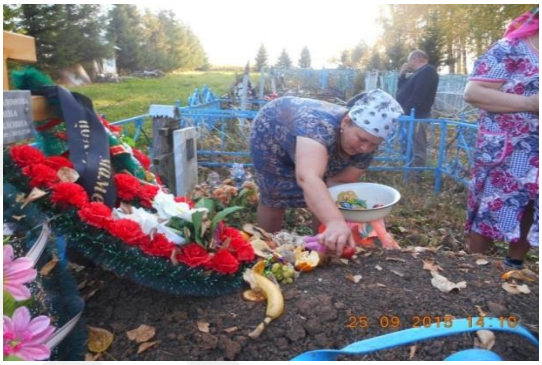

Kırkı merasiminde iman (dua) sonrası yapılan ritüeller ve yemek faslı, Düsmät

Kırkı merasimi sonrası ölünün yakınlarının mezarlığa gidiş hazırlığı, Düsmät köyü

Kırkı merasimi sonrası mezarlık ziyareti ve mezara bırakılan yiyecekler

Kırkı merasiminde mezar ziyareti

Kreşin mezar taşı

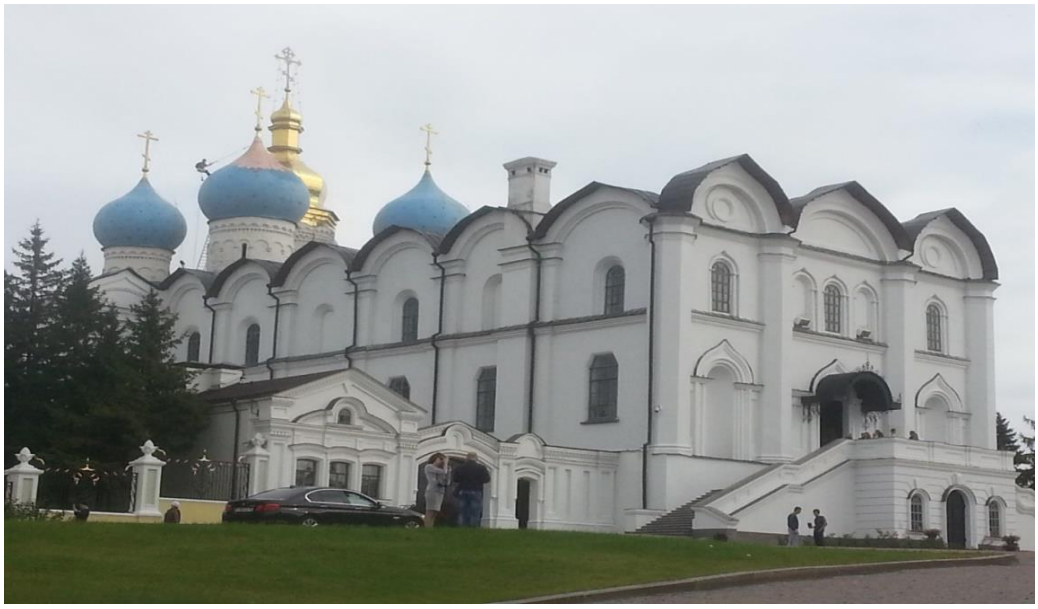

Müslüman anne, Kreşin baba, çocukları ve akrabaları, Düsmät köyü

Kreşin gençleri, Düsmät köyü

Yaŋa Usı köyü, Möslim rayonu

Blagoveshchenskiy Katedrali, Kazan (2015)

(Rasilya Karimova'nın şahsî arşivinden)

DİZİN
Kişi Adları Dizini

Abdullin, İ.A., II, 17, 21, 38, 61, 67, 78, 84, 86, 90, 107, 123, 146, 186, 205, 240
Akalın, Şükrü Haluk, 2, 8, 9, 10, 91, 193, 197, 200, 205
Akar, Ali, 42, 197
Akçura, Yusuf, 38
Akçuraoğlu, Yusuf, 28, 29, 31, 32, 197
Aksak Timur, 31, 50
Al'meyeva, N.Y., 24, 115, 130, 197, 198
Alkaya, Ercan, 36, 197
Almış Han, 20, 28
Altun, Işıl, IV, 3, 4, 13, 15, 29, 53, 61, 69, 198
Arat, Reşit Rahmeti, 38
Argunşah, Mustafa, 170, 200
Arık, Durmuş, 21, 23, 207
Arsal, Sadri Maksudi, 38
Astselin', Plano-Karpini, 52, 203
Attila, 27
Avramiy, 25
Äxmätyanov, R.G., 18, 198
Bajenov, Nikolay, 19, 46, 198
Barudi, Alimcan, 38
Battal, Gabdělbari, 19, 198
Batu Han, 29, 30
Bayat, Fuzuli, 53, 198
Bayazitova, F.S., 66, 68, 77, 94, 106, 114, 120, 121, 128, 182, 198, 208
Bäçli ätěy, 25
Belousova, Lyudmila, III
Bezertinov, R.N., 32, 198
Bikmöxämmätova, Rimma, 99, 209
Boratav, Pertev Naili, 95, 198
Bozkurt, Fuat, 20, 198, 200
Buşkov, R.A., 122, 123, 198
Caferoğlu, Ahmet, 16, 29, 198
Candan, Ergun, 9, 14, 15, 124, 162, 181, 198
Canıbek, 31
Carullah, Musa, 38
Celil, Musa, 38
Cengiz Han, 29, 30
Clauson, Sir Gerard, 17, 206
Çeşko, S.V., 72, 73, 76, 98, 99, 100, 107, 204
Çetin, Çulpan Zaripova, 138, 140, 167, 208
Çingiz, 16, 17, 29
Çobanoğlu, Özkul, 3, 5, 199
Dautov, R., 199
Davletşina, L.X., 60, 66, 71, 95, 199
Däwlätşin, Gamirzan, 29, 199
Däwlätşin, Gamircan, 157, 158, 159, 182, 199
Däwlätşina, L.X., 63, 88, 199
Derdmend, 38
Devellioğlu, Ferit, 9, 10, 206
Devlet, Nadir, 18, 32, 33, 36, 41, 45, 199, 208, 284
Dilçin, Cem, 8, 206
Ercilasun, Ahmet Bican, XIV, XV, 41, 199, 206
Eren, Hasan, 18, 206
Ergin, Muharrem, 12, 16, 199
Fahreddin, Rizaeddin, 38
Fäxrětdinov, R.G., 28, 29, 30, 31, 199
Fazlıyev, Cälil, 72, 199
Fethullova, K.S., 39, 208
Feyizhânî, Hüseyin, 53
Frazer, James G., 63
Gabain, A. Von, 8, 18, 200
Gabdraxmanova, G.F., 117, 200
Galävětdin, İdris, 150, 200
Ganiyev, Fuat, XIV, XV, 18, 40, 206
Ganiyev, İ.İ., 10, 206
Garipov, Marsel', 46, 200
Garipova, Firdäws, 18, 44, 200
Gemil, Tasin, 29, 31, 208
Gıylacev, Ayaz, 38
Gıyl'manov, Galimcan, 54, 200
Gıyniyatova, Z.M., 70, 200
Golden, Peter B., 41, 200
Grebennikov, İ.V., 14, 200
Grigoryeva, Sömběl, IV
Gubina, Yuliya, 116, 145, 197, 209
Gülensoy, Tuncer, 17, 206
Gültekin, Mustafa, 2, 4, 200
Güney, Fatma Şahan, XV, 39, 41, 63, 200
Güngör, Harun, 20, 170, 200, 201

Güvenç, Bozkurt, 1, 2, 12, 13, 52, 116, 200
Ğıylecev, Ayaz, 97, 101, 130, 200
Hattori, Shirô, 42, 208
Hey'et, Cevat, 28, 29, 200
IV. İvan, 25, 26, 32
İdilli, M.Ayaz İshaki, 38
İshaki, Muhammed Ayaz, 54, 56
İbni Fadlan, 18
İlminskiy, N.İ., 23, 24
İnfant'yev', P., 150, 182, 201
İsänbät, Näkıy, 67, 123, 206
İsxakıy, Gayaz, 56, 201
İsxakov, D.M., 21, 35, 119, 201
İsxakov, R.R., 23, 24, 157, 201
K.1, 139, 140, 195
K.2, 70, 195
K.3, 69, 127, 139, 140, 143, 182, 195
K.4, 86, 151, 170, 171, 173, 175, 176, 195
K.5, 70, 93, 112, 151, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 177, 195
K.6, 77, 87, 93, 103, 104, 144, 145, 172, 177, 195
K.7, 172
K.8, 89
K.9, 86, 168, 195
K.10, 93, 127, 136, 137, 195
K.11, 65, 195
K.12, 53, 92, 101, 136, 139, 195
K.13, 143
K.14, 68, 80, 91, 92, 93, 101, 137, 138, 140, 142, 143, 181, 195
K.15, 101, 136, 137, 138, 140, 181, 183, 195
K.16, 101, 127, 195
K.17, 55, 70, 83, 127, 139, 195
K.18, 112, 158, 195
K.19, 59, 69, 101, 136, 137, 139, 195
K.20, 149
K.21, 183
K.22, 140, 195
K.23, 91, 143, 151, 196
K.24, 101, 196
K.25, 136, 137, 181, 196
K.26, 139, 142, 144, 196
K.27, 112, 136, 142, 144, 196
K.28, 74, 82, 139, 196
K.29, 117, 119, 196
K.30, 81, 101, 136, 196
K.31, 59, 81, 82, 83, 91, 140, 196
K.32, 53, 96, 136, 196
K.33, 74, 196
K.34, 70, 196
K.35, 96, 119, 196
K.36, 140, 196
K.37, 55, 101, 127, 136, 137, 140, 183, 196
K.38, 101, 138, 139, 182, 196
K.39, 136, 142, 196
K.40, 81, 86, 87, 112, 115, 124, 125, 139, 145, 157, 170, 196
K.41, 85, 142, 161, 162, 172, 196
K.42, 55, 93, 144, 145, 153, 154, 158, 161, 168, 169, 170, 171, 172, 183, 196
K.43, 83, 142, 143, 144, 145, 153, 169, 170, 171, 177, 182, 196
K.44, 81
K.45, 139, 144, 154, 157, 170, 196
K.46, 106, 114, 158, 161, 165, 169, 177, 197
K.47, 144, 145, 146, 171, 172, 173, 177, 197
K.48, 144
K.49, 83, 136, 138, 143, 144, 158, 170, 171, 172, 182, 197
K.50, 136, 138, 143, 144, 168, 170, 171, 173, 174, 177, 182, 197
K.51, 76, 87, 125, 136, 138, 171, 173, 197
K.52, 126, 139, 144, 171, 197
K.53, 146, 169, 170, 171, 173, 197
K.54, 56, 89, 93, 104, 107, 126, 128, 136, 170, 172, 197
K.55, 172
K.56, 144
K.57, 144
K.58, 75, 197
K.59, 75, 197
Karimova, Rasilya, IV, 243, 258, 259, 260, 261, 278, 284, 285
Kalafat, Yaşar, 20, 135, 178, 201
Kamalieva, Alsu, 54, 201
Kamalov, İlyas, 18, 20, 201, 208
Karimullin, Abrar, 202
Kaşgarlı Mahmud, 17, 95, 206

Kaydarov, A.T., 39, 202
Kerimi, Fatix, 38
Kärimullin, Äbrar, 17, 41, 202
Kerimoğlu, Caner, 32, 202
Kondratyev, Valeriy, IV
Kreşin, 1, 3, 5, 6, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 57, 63, 67, 76, 78, 84, 87, 93, 103, 107, 114, 115, 116, 123, 125, 126, 130, 133, 135, 141, 145, 151, 154, 157, 160, 161, 164, 165, 167, 168, 171, 172, 173, 177, 182, 183, 188, 190, 196, 197, 207, 215, 217, 271, 273, 274, 275, 276, 277, 278
Kreşinler, 1, 3, 4, 15, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 41, 48, 49, 56, 57, 66, 69, 70, 78, 84, 90, 93, 95, 106, 111, 115, 124, 125, 126, 127, 128, 133, 134, 135, 141, 143, 144, 147, 153, 154, 157, 158, 161, 165, 166, 167, 168, 177, 180, 184, 185, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 231, 266
Kurat, Akdes Nimet, 29, 30, 202, 208
Kursavi, Abdünnasır, 38, 53
Leont'yeva, Tat'yana, 104, 210
Makarov, Gennadiy, III, 25, 26, 195, 202
Malov, E., 24
Manov, Atanas, 164, 202
Mansurov, Zinnur, 72, 90, 202
Maşanov, M., 24
Matveyev', S.M., 137, 139, 168, 177, 202
Mazitova, F.G., 122, 123, 198
Märcani, Şihabĕtdin, 19, 32, 202, 251, 258, 259
Mengü Timur, 30
Mityuşkina, Elizaveta, III, 86, 115, 124, 196, 202
Monasıypov, Almaz, 90
Möxlisova-Antonova, Z.P., 115, 203
Mullina, İrina, 25, 209
Musaoğlu, Mehman, 41, 208
Mustafin, M.R., 44, 203
Müslüman Tatarlar, 1, 3, 4, 6, 15, 20, 22, 27, 48, 53, 54, 55, 56, 57, 64, 66, 69, 70, 71, 72, 82, 83, 84, 90, 92, 95, 96, 100, 101, 108, 109, 111, 112, 116, 124, 125, 127, 133, 135, 139, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 161, 166, 178, 180, 183, 184, 185, 186, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 230, 231, 239, 244
Mäxmütov, X.Ş., 119, 132, 202
Nadelyayev, V.M., 17, 206
Nasıri, Kayyum, 19, 38, 53, 258, 259
Nikolaev, G.A., 23, 24, 157, 201
Odigitriyevskiy, N., 24
Ojegov, S.İ., II, 20, 33, 150, 177, 186, 207
Orazov, M., 39, 202
Ölmez, Mehmet, 16, 36, 204
Öner, Mustafa, XV, 207
Özkan, Fatma, XIV, XV, 40, 203, 208
Özkan, Nevzat, 21, 33, 40, 203
Pala, İskender, 19, 207
Poppe, Nicholas, 42, 203
Radloff, Wilhelm, 19, 42, 203
Ramazanova, D.B., 79, 96, 120, 131, 203
Roux, Jean Paul, 30, 32, 95, 166, 168, 203
Roy, Olivier, 27, 38, 203
Ruhlen, Merritt, 39, 204
Samoyloviç, A.N., 42
Sattar-mulille, Gomär, 71, 203
Sattarov, Gomär, 43, 50, 71, 204
Sirotina, T.A., 20, 207
Sofiyskiy, İ., 24
Sokolovskiy, S.V., 26, 204
Spiridinov, Stepan, III
Spiridinova, Alsu, III
Suleymanova, Dilyara, 112, 204
Şahin, Erdal, 37, 204
Şamsutova, Alsu, IV
Şemseddin Sami, 17, 207
Şvedova, N.Yu., II, 20, 150, 177, 186, 207
Taktaş, Hadi, 11, 38, 204
Taleboğa Han, 30
Tekin, Talat, 8, 16, 36, 42, 197, 204
Temir, Ahmet, 31, 203, 208
Tezcan, Mahmut, 13, 204
Toktamış, 31
Tuda Mengü, 30
Tufan, Hasan, 38
Tukay, Abdullah, 38, 89, 90, 199, 203
Türkoğlu, İsmail, 31, 43, 207
Uluğ Muhammed Han, 31

Urazmanova, R.K., 72, 73, 76, 83, 98, 99, 100, 105, 107, 117, 122, 204
Urmançĕ, Fatix, 74, 75, 80, 81, 92, 141, 147, 163, 164, 205
User, Hatice, 38, 40, 41, 205
Uzun, Murat, 16, 207
Xarisova, Lyudmila, 34, 43, 201
Xäkimcanov, F.S., 8, 9, 20, 206
Xämitov, İ.M., 87, 201
Xösäyĕn, Mäxmüt, 90
Xudyakov, Mixail, 43, 201
Xuzeev, R.G., 44, 203
Yaxin, Färit, 54, 60, 63, 79, 160, 205
Yazır, Elmalılı M. Hamdi, 134, 205
Yefimov, P.V., 24, 87, 93, 205
Yeşil, Yılmaz, 10, 11, 52, 205, 284
Yäg‘färov, Räşit, 88, 205
Yıldırım, Kürşat, 16
Yılmaz, Gülşah, 36, 75, 197, 205, 207, 284
Yiğit, Ali, 33, 34, 35, 36, 45, 205, 208
Yunıs, Ramil, 183, 205
Yusipova, Milauşa, 27, 78, 207
Yüce, Nuri, 27, 207
Zäkiyev, M.Z., 17, 205
Zekiyev, Mirfatih, 38
Ziatdinova, G.G., 87, 201

Yer Adları Dizini

Aktanış, 49
Alabuga, 26, 34, 50
Altay, 12, 19, 56, 189
Altay Özerk Cumhuriyeti, 56
Altın Orda Devleti, 16, 18, 20, 28, 29, 30, 31, 34
Antalya, 45
Astrahan, 19, 30, 31, 32, 36, 41, 92, 105, 141
Azerbaycan, 20, 36, 41, 198
Aznakay, 3, 6, 46, 47, 48, 49, 59, 74, 81, 82, 83, 91, 96, 101, 112, 117, 127, 136, 137, 138, 188, 195, 196, 200, 239, 242, 243, 244, 245, 250, 251, 252, 255, 256, 260, 261, 262, 263, 284
Ägërcë, 3, 6, 81, 82, 101, 117, 127, 138, 188, 195, 196, 255, 256, 260, 261
Älmät, 26, 34, 46
Bakalı, 46, 49
Bakaltay, 43
Baraba, 19
Başkurdistan, 20, 26, 33, 35, 36, 39, 46, 49
Batı-Kam, 21
Bazarlı Väräş, 48
BDT, 35
Bişbalta, 43
Bolak, 43
Bögëlmä, 34, 46
Brejnev, 34
Bulgar, 18, 20, 25, 26, 27, 28, 29, 31, 40, 43, 50, 185, 202, 207
Bulgar Devleti, 29, 40, 50
Çakmak, 3, 6, 81, 136, 137, 138, 188, 196, 260
Çatır Taw, 47
Çelyabinsk, 45
Çërëk Kül, 43
Çiläbë, 26
Çin, 16, 17, 36, 60, 66, 70, 95, 162
Çistay, 34, 50
Çistopol, 21
Çolım, 19
Çulman, 28, 34, 39, 48
Çuvaşistan, 20, 33
Dobruca, 20
Doğu Avrupa, 29
Düsmät, 3, 76, 85, 87, 89, 107, 114, 133, 136, 138, 145, 157, 161, 165, 172, 174, 188, 197, 274, 276, 277, 278
Elabuga, 21
İdil, 2, 16, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 69, 163, 194, 207
İdil-Bulgar Devleti, 20, 27, 28, 40
İdil-Ural Bölgesi, 16, 20, 34, 39
İrtiş, 19, 42
İskë Väräş, 48
İstanbul, 45, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 204, 206, 207, 208
Kaban Külë, 43
Kama, 28, 30, 32, 33, 34, 39, 48, 50, 51
Karadeniz, 27, 32, 207
Karaorman, 19
Kasım Hanlığı, 21
Kaybıç, 26, 172, 195, 215
Kazakistan, 36, 39
Kazan, 1, 2, 3, 6, 7, 8, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 24, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 39, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 51, 56, 60, 85, 86, 87, 99, 103, 106, 125, 127, 132, 143, 151, 172, 182, 185, 188, 189, 191, 195, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 207, 208, 239, 249, 251, 257, 258, 259, 262, 265, 266, 273, 278, 284, 285
Kazan Hanlığı, 28, 31, 32, 189
Kazansu, 43, 44
Kırgızistan, 36
Kırım, 16, 17, 19, 30, 31, 32
Kirov, 33, 50, 77, 93, 106, 182
Kuybışev, 33
Lebed, 19
Leninogorsk, 34
Litvanya, 19
Mamadış, 3, 6, 26, 46, 50, 51, 76, 85, 87, 89, 104, 107, 114, 133, 136, 138, 145, 157, 161, 165, 172, 174, 188, 197, 263
Mari Özerk Cumhuriyeti, 33
Mengel, 21

Minzälä, 49
Molkeev, 21
Moskova, 16, 20, 32, 37, 39, 44, 45
Möslim, 3, 6, 46, 48, 49, 76, 81, 83, 85, 101, 107, 115, 127, 133, 136, 137, 138, 144, 145, 153, 157, 158, 161, 171, 173, 177, 188, 196, 202, 239, 242, 260, 264, 278
Naberejnıe Çelnı, 34, 198
Nijni-Novgorod, 38, 45
Nogay, 30, 41, 42
Nogaybek, 21, 41
Nokrat, 34, 50, 51, 106, 198
Novosibirsk, 45
Nurlat, 45, 46
Omsk, 45
Orenburg, 26, 33
Orta Asya, 12, 16, 27, 162, 203
Özbekistan, 36, 39
Perm, 45, 92
Piträç, 26, 97, 115
Polonya, 20
Romanya, 20, 208
Rostov na Donu, 45
Rus Çarlığı, 21, 36
Rusya, 1, 2, 3, 16, 18, 20, 24, 25, 26, 27, 28, 30, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 48, 50, 51, 106, 188, 193, 199, 202, 208, 210, 219, 237, 238
Rusya Federasyonu, 1, 2, 3, 20, 26, 27, 28, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 43, 44, 45, 50, 188, 193, 208, 219, 237, 238
Samara, 45
Saray, 31
Sarman, 46, 49, 195, 196
Sent Petersburg, 39
Sibir, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 54, 79, 163
Sibirya, 17, 19, 36, 41, 105, 203
Sovyetler Birliği, 2, 23, 33, 59, 74, 118
SSCB, 1, 12, 20, 23, 33, 35, 36, 38, 67, 72, 97, 98, 109, 113, 116, 129, 132, 134, 143, 146, 147, 185, 186, 189, 190, 193, 239, 244, 245, 246, 252, 253, 254, 284
St. Petersburg, 16, 20, 44
Şälĕ, 97
Şaran, 46
Tataristan, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 12, 17, 20, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 59, 60, 75, 79, 80, 83, 84, 97, 99, 100, 106, 107, 109, 115, 125, 132, 150, 166, 175, 188, 189, 194, 209, 211, 221, 233, 234, 235, 236, 237, 265, 284
Tataristan Özerk Cumhuriyeti, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 12, 20, 25, 26, 27, 28, 33, 34, 35, 36, 37, 39, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 84, 166, 188, 189, 194, 233, 234, 235, 236, 237, 284
Tirän Üzäk, 43
Tobol, 19
Tuna, 25, 27, 29
Türkistan, 28, 40
Türkiye, 2, 5, 6, 7, 20, 29, 38, 39, 41, 55, 60, 69, 75, 77, 78, 84, 101, 109, 128, 135, 143, 144, 180, 182, 189, 194, 197, 202, 206, 208, 239, 284, 285
Türkmenistan, 36, 198
Udmurt Özerk Cumhuriyeti, 33
Udmurtiye, 77, 93, 106, 120
Ufa, 45
Ukrayna, 20, 36
Ulyanov, 33
Ural, 2, 16, 18, 20, 21, 22, 26, 27, 31, 33, 34, 35, 37, 39, 40, 41, 47, 68, 69, 120, 121, 194, 198, 207
Volga, 16, 20, 28, 29, 33, 39, 41, 42, 43, 45
Volgograd, 45
Yaŋa Usı, 3, 6, 76, 81, 85, 107, 115, 133, 140, 144, 145, 153, 157, 158, 161, 171, 173, 177, 188, 196, 268, 269, 270, 271, 272, 278
Yaŋa Yul, 3, 6, 59, 74, 81, 82, 101, 136, 188, 196, 250, 251, 260
Yar Çallı, 34, 51, 200, 203
Yekaterinburg, 45
Yılantaw, 43
Yutazı, 46
Zäy, 26

ÖZGEÇMİŞ

Rasilya Karimova, 26.08.1980 tarihinde, SSCB'ye bağlı Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin Aznakay şehrinde doğdu. İlk ve ortaöğrenimini Aznakay'da tamamladı.

1997 yılında Kazan Devlet Üniversitesi Doğu Dilleri Fakültesi Tatar Dili ve Filolojisi Bölümüne girdi ve beş yıllık öğrenim süresi olan bu bölümden 2003 yılında Tatar Dili ve Edebiyatı Öğretmeni/Filolog unvanı alarak mezun oldu.

2003-2004 yılları arasında Tataristan'ın Aznakay şehrinde Mayak adlı gazetede, 2004-2009 yılları arasında ise başkent Kazan'da www.tatarinform.ru adlı haber ajansında gazeteci olarak çalıştı.

2009 yılında evlilik dolayısı ile Türkiye'ye gelen Rasilya Karimova, 2010 yılında ailevî sebeplerle Belçika'ya taşındı. 2010-2013 yılları arasında yaşadığı Belçika'daki Gent Üniversitesi Lisan Öğretim Merkezinde (Universiteit Gent Universitair Centrum Voor Talenonderwijs) Türkçe Kursu ve Kompas adlı kurumda Yabancılar İçin Pratik Hollandaca Kursu gibi kurslar takip etti.

Uluslararası hakemli bir dergide basılmış bir makalesi [Karimova, Rasilya (2016). "Tatar Mitolojisinde İyeler". Gaziantep University Journal of Social Sciences (http://jss.gantep.edu.tr) 2016 15 (3): p.881-897 E-ISSN: 2149-5459 P-ISSN: 1303-0094.] ve bir de uluslararası bir kongrede sunduğu ve basılmış olan bildirisi [Karimova, Rasilya (2016). "Kreşinlerde (Hristiyan Tatarlarda) Evlilik İle İlgili Âdetler". (Ed.) Yılmaz Yeşil. 2016 Yılı Hoca Ahmet Yesevî Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri. Ankara: Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları: C.3, s.515-537] vardır.

2014-2017 yılları arasında Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalında yüksek lisans öğrenimi gören Rasilya Karimova, anadili olan Kazan-Tatar Türkçesinin yanında iyi derecede Rusça ve Türkiye Türkçesi bilmektedir.